

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

122267

AZBÎ BABA DİVANI
(İNCELEME – METİN)

122267

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Mehmet EROL

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kemal YÜCE

Çanakkale-2002

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Mehmet EROL'a ait Azbf Baba Divanı (İnceleme – Metin) adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

.....
Başkan Prof. Dr. Kemal YÜCE (Danışman)

Üye Doç. Dr. Metin EKİCİ

Üye Yrd. Doç. Dr. Hamdi GÜLEÇ

Üye Yrd. Doç. Dr. Ömür CEYLAN

Üye Yrd. Doç. Dr. Ramazan GÜLENDAM

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZET

Çalışmanın konusu, bugüne kadar üzerinde etraflı bir çalışma yapılmamış olan Azbî Baba ve Divanı'dır. Azbî, 17.yy'ın ikinci yarısıyla ilk 18.yy'ın yarısında bir Bektâşî Babası olarak yaşamış, din ve tasavvuf konulu şiirler yazmıştır. Şiirlerinden onun bir vahdet-i vücud şairi olduğunu anlıyoruz. Bütün âlemlerde tek gerçek varlık Allah'tır. Diğer varlıklar O'nun zâtının bir tecellîsidir. Bu anlayışladır ki şâir, etrafında gördüğü her şeyde Allah'ı bulur. Şiirlerde görülen "insana karşı aşırı sevgi", bu bakışın bir sonucudur. Çünkü insanı sevmek, Allah'ı sevmektir. Kur'ân'a, Peygamber'e, Ehl-i Beyt'e ve Oniki İmam'a olan sevgisi ve bağlılığı da şiirlerinin diğer bir esin kaynağıdır.

Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, diğer imamlar ve Hacı Bektaş Veli'ye bağlılık, Bektâşî şiirinin vazgeçilmezlerindedir. Bu gelenek içinde yer alışı dolayısıyla Azbî de bu konularda şiirler vermiştir.

Çalışmamızda, şiirlerde geçen din ve tasavvufla alakalı kavramlar tespit edilerek, şâirin bu konulara bakışı ortaya konulmuştur.

Ortaya konulan metinde dört istinsah nüsha temel alınmış, müellif nüshasına en yakın nüsha elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca metin baştan sona taranarak, metinde geçen dîni-tasavvufî kavramlar ile bunlarla alakalı olan kavramlardan teşekkül eden bir indeks oluşturulmuştur.

ABSTRACT

The subject of this study is Azbî Baba and his poems, which has not been studied in detailed yet. Azbî, who lived second half of the 17th century and first half of the 18th century as a Bektashi's Dervish, wrote his poems on the religious-sufistic subjects. The result which we extracted from his poems is that he was a poet of creature's unity. God is the only real presence in whole universe. Other presences are his essence's manifestation. In this comprehension, poet sees God in everything. The comprehension of "extreme love towards human beings", which was suggested in his poems, is a result of this view. Because loving creatures means loving God. His poems was inspired also from the loves of Kur'ân, Prophet, the Prophet's family and Twelve İmam.

Main subjects of Bektashi's poems are devotion of Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, other imams and Hacı Bektash Veli. Azbî Baba wrote his poems on this subjects. Because he took part in this tradition.

In this study, was used four manuscripts and was tried for the most similar manuscript of writer. Moreover, the text was scanned from top to bottom, and was formed an index which consist of religious-sufistic concepts and concepts concerned with these.

ÖNSÖZ

XVII. yüzyılın ikinci yarısıyla XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış mutasavvıf şâirlerimizden olan Azbî'nin hayatı hakkında sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Kaynaklardan onun asker kökenli olduğunu öğrenmekteyiz. Şiirlerinden tasavvufu bilen ve yaşayan bir şâir olduğu anlaşılmaktadır. Din ve tasavvufu ilgili duygu ve düşüncelerini etkili şekilde şiire aktarabilmiştir.

Azbî'nin, seyr ü sülûk mâcerâsına bakıldığında tarikatler üstü bir tasavvuf anlayışına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Uzun yıllar meşhur Halvetî mutasavvıf Niyâzî Mısrî'nin yanında bulunmuş, daha sonra Bektaşilik'e intisab etmiştir.

Günümüze değin Azbî'nin Divan'ı üzerine bir çalışma yapılmamış, ancak bazı şiirleriyle ilgili birkaç makale yazılmış, Bektaşî Edebiyatı ile ilgili antolojilerde belirli şiirleri yer almıştır.

Hazırlanan bu çalışma, ağırlıklı olarak onun Divan'ı üzerinedir. Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, Azbî'nin "Hayatı ve Eserleri" ele alınmıştır. Şâirin hayatı hakkındaki sınırlı bilgiler, tezkirelerden, bugüne kadar yapılmış çalışmalardan ve kendisinin şiirlerinde verdiği ipuçlarından hareketle etraflıca değerlendirilerek genişletilmeye çalışılmıştır. Eserleri hakkında tek tek bilgi verilmiş, özellikle Divan'ının Türkiye kütüphanelerinde bulunan nüshaları tanıtılmıştır.

Divan'ın şekil, tür ve anlatım özelliklerini ihtiva eden ikinci bölümde, şiir kadrosu, şekil ve tür özellikleri bakımından tasnif edilerek şâirin anlatımında kullandığı dil ve anlatım teknikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Divan'da geçen dîni kavramlar ele alınmıştır. Şâirin Kur'ân ve Hadis bilgisi, bunlara bağlılığı ortaya konulmuştur. Bektaşî bir şâir olarak bilinen Azbî'nin, uzun yıllar Mısrî'nin yanında bulunmuş olmasının da etkisiyle, dini

algılayışının, sünnî akidelere sahip birininkinden farklı olmadığı örneklerle ortaya konmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Divan'da geçen tasavvufî kavramlar ele alınmıştır. Şâirin tasavvuf anlayışını ortaya koyan kavramlar şiirlerinden örnekler verilerek açıklanmıştır. Bu bölümde Azbî'nin, çeşitli hâl ve makamlar ile ilgili duyguları ortaya konulmuştur.

Beşinci bölümde ise Divan'ın, diğerlerine göre şiir kadroları en fazla olan dört nüshası karşılaştırılarak oluşturulan transkripsiyonlu metin verilmiştir. Divan'ın nüshaları arasında şiirlerin sıralanışı bakımından bir birlik olmaması sebebiyle, şiirlerin sıralaması “mürettep divan” tertibine göre yapılmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde “Türkçenin yuvarlaklaşma devresini tamamladığı” görüşünden hareketle, gelenekten miras kelimeler haricinde, imlâda bulunan yuvarlak şekiller günümüz Türkçesine göre okunmuştur.

Bunların dışında çalışmanın sonuna, Divan'ın kelime kadrosu taranarak “dînî-tasavvufî” kavramlar ve bu kavramlarla alâkalı kelimelerin indeksi konmuştur.

Karanlıkta kalan bir kültür değerimize çalışmamızla bir nebze ışık tutabildiysek mutluluk duyarız.

Çalışma süresince yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Kemal Yüce'ye ve yardımlarını gördüğüm herkese teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet EROL

Çanakkale-2002

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
ÇALIŞMADA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	3
1. HAYATI VE ESERLERİ.....	3
1.1. Hayatı.....	3
1.1.1. Azbî'nin Etkilendiği Şahıslar	6
1.1.2. Etkilediği Şahıslar.....	7
1.2. Eserleri	8
1.2.1. Divanı.....	8
1.2.1.1. Divanın Nüshaları	8
1.2.2. Divan-ı Tahmis-i Niyâz-ı Mısırî.....	16
1.2.3. Şerh-i Gazel-i Mısırî	16
II. BÖLÜM	17
2. DİVANIN VEZİN, ŞEKİL, TÜR VE ÜSLÛP BAKIMINDAN İNCELENMESİ	17
2.1. Vezin.....	17
2.1.1. Aruz	17
2.1.2. Hece	19
2.1.3. Kafiye.....	20
2.2. Nazım Şekilleri.....	21
2.3. Nazım Türleri.....	23
2.4. Üslup özellikleri	29
2.4.1. Dil ve Anlatım	29
2.4.1.1. Dil	29
2.4.1.2. Anlatım.....	30
2.4.1.2.1. Edebi Sanatlar	33
III. BÖLÜM.....	36

3. DİN.....	36
3.1. Allah	36
3.2. Melekler	40
3.2.1. Cebrail.....	40
3.2.2. Azrail	41
3.2.3. İsrail	41
3.2.4. Münkir / Nekir.....	42
3.3. Kitaplar	42
3.3.1. Kur'an	43
3.3.2. İncil.....	43
3.3.3. Tevrat.....	44
3.3.4. Zebur.....	44
3.4. Sûreler, Âyetler ve Hadisler.....	44
3.5. Peygamberler	55
3.5.1. Âdem.....	56
3.5.2. İdris.....	57
3.5.3. Nuh	58
3.5.4. İbrahim.....	59
3.5.5. İsmail	60
3.5.6. Yakub.....	61
3.5.7. Yusuf.....	61
3.5.8. Eyyüb.....	63
3.5.9. Mûsâ.....	63
3.5.10. Süleyman.....	64
3.5.11. Hızır	65
3.5.12. Lokman	66
3.5.13. Yunus	67
3.5.14. Yahya	68
3.5.15. İsâ.....	68
3.5.16. Circîs (Curcîs)	69
3.5.17. Muhammed.....	69
3.6. Dört Halife	72

3.7. Ashab-ı Kirâm.....	73
3.7.1. Abbas (565 ?- 653)	74
3.7.2. Hamza	74
3.7.3. Talha	75
3.7.4. Sa'd Bin Vakkas	75
3.7.5. Selmân-ı Fârisî	75
3.8. Ehl-i Beyt – Âl-i abâ.....	77
3.9. Oniki İmam	78
3.9.1. Hz. Ali (598-661)	79
3.9.2. Hasan (627 – 670).....	82
3.9.3. Hüseyin (625 – 680)	82
3.9.4. Zeynel Âbidîn (659 – 719).....	84
3.9.5. Muhammed Bâkır (677-733).....	84
3.9.6. Ca'fer-i Sâdık (699 – 765)	85
3.9.7. Mûsâ-yı Kâzım (645 – 799)	86
3.9.8. Muse'r-Rızâ (765 – 818).....	87
3.9.9. Takî (811 – 835)	88
3.9.10. Nakî (829 –868).....	88
3.9.11. Hasan Askerî (846 –874)	89
3.9.12. Muhammed Mehdi (870 - ?)	89
3.10. Kaza ve Kader	91
3.11. Ahiret İle İlgili Kavramlar	92
3.11.1. Ahiret	92
3.11.2. Âhir Zaman	92
3.11.3. Deccâl	93
3.11.4. Kıyamet (Haşr, Mahşer).....	93
3.11.5. Cennet	95
3.11.6. Cehennem.....	96
3.12. Diğer İtikâdî Kavramlar.....	98
3.12.1. Levh-i Mahfûz ve Sidre	98
3.12.2. Mî'râc.....	99
3.12.3. Ölüm	99

3.12.4. Ruh.....	102
3.12.5. Şeytan.....	103
3.12.6. Cin.....	104
3.12.7. Günah.....	104
3.12.8. Helal, Haram	105
3.13. Çeşitli Dinler İle İlgili Kavramlar	106
3.13.1. Din, İmân, Müslüman, Mü'min, Ümmet	106
3.13.1.1. Din.....	106
3.13.1.2. İmân.....	107
3.13.1.3. Müslüman.....	109
3.13.1.4. Mü'min.....	110
3.13.1.5. Ümmet.....	111
3.13.2. Küfr, Kâfir, Münkir, Mülhid, Putperest.....	112
3.13.3. Şirk, Müşrik.....	113
3.13.4. Kilise, Put-hâne, Deyyâr	114
3.13.5. Dinler ve Mezhepler	114
3.13.5.1. Dinler.....	114
3.13.5.2. Mezhepler	115
3.13.6. İbadet ve İbadet ile İlgili Kavramlar.....	117
3.13.6.1. İbadet.....	117
3.13.6.1.1. Ezan.....	117
3.13.6.1.2. Namaz.....	118
3.13.6.1.3. Oruç.....	119
3.13.6.1.4. Zekat.....	120
3.13.6.1.5. Hacc.....	120
IV. BÖLÜM.....	122
4. DİVANDA GEÇEN TASAVVUFİ UNSURLAR	122
4.1. Tasavvuf.....	122
4.1.1. Aşk, Âşık.....	124
4.1.2. Zikir	130
4.1.3. Tövbe	131
4.1.4. Sıdk.....	132

4.1.5. İhlas.....	133
4.1.6. Sabır	134
4.1.7. Tevekkül.....	135
4.1.8. Rızâ	136
4.1.9. Şükür	137
4.1.10. Zühd	137
4.1.11. Vecd	138
4.1.12. Fakr	139
4.1.13. Hâl.....	141
4.1.14. Fenâ ve Bekâ	142
4.1.15. Tecellî	144
4.1.16. Celâl-Cemâl.....	145
4.1.17. Terk.....	146
4.1.18. İrfân, Ârif, İnsan-ı Kâmil	147
4.1.19. Vahdet, Kesret	149
4.1.20. Nefs	151
4.1.21. Âşinâ, Bigâne	152
4.1.22. Gaybet ve Huzûr	153
4.1.23. Korku ve Ümit (Kabz-Bast, Havf-Recâ, Heybet-Üns)	154
4.1.24. Cem' ve Fark	155
4.1.25. Dört Kapı Kırk Makam	156
4.1.25.1. Şeriat	157
4.1.25.2. Tarikat	158
4.1.25.3. Mârifet.....	158
4.1.25.4. Hakikat	159
4.2. Tarikatlar.....	159
4.2.1. Derviş, Sâlik, Abdal, Tâlib.....	160
4.2.2. Mürşid, Şeyh, Pir	160
4.2.3. Dervişlerin Giyim Kuşamı	162
4.2.3.1. Tâc.....	162
4.2.3.2. Hırka, Aba, Nemed (Keçe).....	162
4.2.3.3. Kemer.....	163

4.2.3.4. Teslîm taşı	164
4.2.4. Divanda Geçen Tarikatlar	164
4.2.4.1. Halvetiyye	164
4.2.4.2. Kadiriyye	165
4.2.4.3. Mevleviyye	166
4.2.4.4. Nakşiyye	166
4.2.4.5. Gülşeniyye	166
4.2.4.6. Uşşâkiyye	167
4.2.4.7. Celvetiyye	167
4.2.4.8. İsrâkiyyûn	168
4.2.4.9. Bektâşiyye	168
4.2.5. Divanda Geçen Mutasavvıflar	170
4.2.5.1. Mansûr	170
4.2.5.2. Nesîmî	170
4.2.5.3. Attâr	170
4.2.5.4. Hacı Bektâş Veli	171
V. BÖLÜM	172
5. AZBÎ BABA DİVANI	172
SONUÇ	373
KAYNAKÇA	375
İNDEKS	382

ÇALIŞMADA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

â Ā

ı İ

û U

s Š

h Ĥ

h Ħ

z Ž

š Š

ž-d Ž

t Ṭ

z Ž

‘ ʿ

ğ Ğ

k K

ŋ Ņ

GİRİŞ

Orta Asya'da Ahmed Yesevî ve Hakim Süleyman Ata ile başladığı kabul edilen "Dini-Tasavvufî Tekke Edebiyatı", Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle de varlığını geliştirek devam ettirmiştir (Köprülü 1993 : 183-190).

XIII.asrın ortalarından XV. asır başlarına kadar; Mevlânâ, Hacı Bektaş Velî, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza, Yunus Emre, Sultan Veled, Âşık Paşa, , ... gibi sûfî Türk şâirler, bu edebiyatının temelini oluşturmuşlardır (Güzel 2000 : 21-22). Saydığımız bu şâirlerin büyük çoğunluğunun kullandığı dil Türkçenin, dilimizin gelişmesinde önemli katkıları olduğu muhakkaktır. Bunların arasında özellikle Yunus Emre edebiyatımızın en büyük şâiridir. Etkisi o derecedir ki, bugün bile Anadolu'nun bir köşesindeki, edebiyatla alâkası olmayan bir insanımızdan Yunus'a ait bir dörtlüğü işitebilirsiniz. Yunus'tan sonraki bütün bu saha şâirleri az çok ondan etkilenmiş, onun gibi söylemeye çalışmışlardır. Bu sebeple oluşan "Yunus Okulu" aynı isimde pek çok şâir yetiştirmiştir.

XV.yy. bu edebiyatın pek çok ünlü sîmâsının yetiştiği bir asır olmuştur. Yunus muhakkiki olan, Kaygusuz Abdal (Alaaddin Gaybî), Hacı Bayram Velî, Akşemseddin, Yazıcıoğlu Mehmed, Gülşehrî, Süleyman Çelebi, Eşrefoğlu Rûmî, ... bunlardan birkaçıdır.

XVI. asırda da Yunus ve Mevlânâ tesiriyle şâirler yetişmeye devam ettiğini görmekteyiz. İbrâhim Gülşenî, Abdullah Şarban, Vahip Ümmî, Muhyiddin Üftâde, Seyyid Seyfullah, Pir Sultan, Hatâyî, Muhyiddin Abdal, ... dönemin önde gelen mutasavvıf şâirleridir.

XVII. yy. dönemler içinde en fazla mutasavvıf şâirin yetiştiği dönem olmuştur: Aziz Mahmud Hüdâyî, Niyâzî Mısrî, Zelîlî, Adlî, Lâmekânî, Şeyhî, Fakîr

Ednâ, Kul Budala, Kul Mustafa, Akkirmanlı Nakşî, Olanlar Şeyhi İbrâhim, Câhidî, Sarı Abdullah, Elmalılı Sinan Ümmî, Gedâ Muslî, Yeşil Abdal, Dedemoğlu, Kul Hasan, Kul Nesîmî, Divitçizâde Mehmed Talib, Dervîş Hîmmet, Sunîullah Gaybî, ... gibi daha pek çok şâir bu asrın kadrosunda yer alır.

XVIII. asırda bu şûbe bir duraklama devresi yaşamaya başlar. Dönem şâirlerini eskilerin tekrarı şeklinde değerlendiren Güzel (2000 :28), Yunus tesirinin “ilâhî” geleneği adı altında devam ettiğini belirterek, verilen eserleri, samîmî fakat ekseriye “her türlü söyleyiş sanatından uzak, vezin ve kafiye aksaklıkları içinde, umûmiyetle kültürsüz söyleyişler” olarak sınıflandırır. Çalışmamızın konusu Azbî'nin eseri dikkatle incelendiğinde bu hükmün, en azından onun için geçerli olmadığı görülecektir. Yine aynı yerde, dönemin verilen eserleri arasında “Bektaşî-Alevî nefesleri”nin zenginliğine işaret edilir. Sebep olarak da bu şâirler üzerinde Pir Sultan Abdal'ın tesiri gösterilir. Dönemin tekke şâirlerinden bazıları şunlardır: Tez konumuz olan Mustafa Azbî Çavuş (Baba), Bursalı İsmâil Hakkı, Celâleddin Uşşâkî, Kul şükrü, Şîrî, Gurbî, Kasım Dede, Erzurumlu İbrâhim Hakkı, Derûn Abdal, Dervîş Ahmed, Zekâî, Sahvî,

Şâirimizin yaşadığı asra kadar yetişen, yukarıda özetle verdiğimiz mutasavvîf şâirlerin öncelikli kaygıları sanat olmayıp, dinî konularda çevresindekileri bilgilendirmek olmuştur. Şiirlerinde tasavvufî konuları işleyerek de insanlar üzerinde iyilik, güzellik ve doğruluk gibi özelliklerin inşâsına çalışmışlardır.

I. BÖLÜM

1. HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Asıl adı Mustafa olup Kütahyalı'dır. Doğum tarihi ile ilgili hiçbir kaynaktan bilgi bulunmamaktadır. Aşağıda onun, hemen hemen birbirinin tekrarı olan kısa hayat hikayesinin geçtiği yazma ve basma kaynaklardaki kayıtlar verilmiştir:

“Mustafa Dede el-Kütahyavî el-Rûmî el-Sûfî min-halifei'ş-şeyh Niyâzî el-Mısrî el-mütehallis. Be Azbî el-müteveffâ sene-i 1160 (Bağdatlı İsmail Paşa 1955 : II, 446).”

“Türkî hû Mustafa Dede el-Kütahyavî el-müteveffâ sene-i 1160 (Bağdatlı İsmail Paşa 1947 : 225).”

“Mustafa Efendi (Derviş Azbî) : Dergâh-ı Âli çavuşlarından iken Niyâzî Mısrî Hazretlerinde gördüğü kemal eserlerine bakarak hizmetini bırakmış, adı geçen zâta intisâb etmiştir. Doğum yeri Kütahya'dır. 1160'ta vefat ederek Üsküdar'ın Nerdüban Köyü'ndeki Şahkulu Dergâhı'na defnedilmiştir... (Tahir 2000 : I, 128).”

“(Mısrî'nin Edirne'de bulunuşu anlatılırken)... hükümet tarafından Azbî Çavuş isminde bir muhafız yanına tefrik olunmuştur... Azbî Çavuş Hz. Mısrî'ye refâkat ettikçe kemâlâtına meftûn olup arz-ı nispet etmiş ve emrine münkad olmuştur... Hizmet yönünden nâil-i lutf olup hilâfet almıştır. Erenköyü'nde Merdivân kariyesindeki Bektâşî dergâhında seccâde-nişin olmuşdu. Orada medfûndur (Vassâf : V, 85).”

“Mısrî Rodos'a sürülürken yolda zincirlerini silkip atar ve denize atlar. Kendisini götüren Azbî çok korkar. Bu arada denizde beyaz bir ata binmiş bir er, parmağıyla Azbî'ye susmasını işaret eder. Rodos'a geldiğinde Azbî, Mısrî'yi limanda bulur (Beki 1997 : XX).”

Bunların dışında yukarıda verilen bilgilerin tekrar edildiği şu eserleri sayabiliriz: Tuhfe-i Nâilî (Tuman 2001 : II, 665), Bektaşî-Kızılbaş-Alevî Şairleri (Ergün ty. : 8-9), Bektaşî Edebiyatı Antolojisi (Ergün 1944 : 282-283), Bektaşî Şairleri (Ergün 1930 : 21-22) - bu eserde 19.yy'da Istanbulu Azbî adında bir şairin

de yaşadığı kaydedilmiş, lâkin sonradan bu yanlış bilgilendirme düzeltilmiştir. Ancak bu ilk çalışmadan mülhem olan bazı antolojiler ve ansiklopedilerde bu yanlış devam edegelmiştir-, Tekke Şiiri Antolojisi (Kocatürk 1968 : 395-397), Türk Şiirinde Tasavvuf, Hikmet ve Felsefe ile Dolu Unutulmaz Mısralar (Soykut 1966 : 367), Bektaşî-Alevî Şairleri ve Nefesleri (Koca 1990 : 312, 378) – Ergün’ün sonradan düzelttiği hatası bu eserde tekrarlanır- , İstanbul Ansiklopedisi (Koçu 1960 : III, 674) -aynı hata burada da tekrar edilmiştir-, Alevî-Bektaşî Edebiyatı (Eyuboğlu 1991 : 248-249), Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik (Noyan 1998 : 546-547), Bursa’da Tarikatler ve Tekkeler (Kara 1993 : 183, 201), Niyâzî Mısri Hazretlerinin Gazellerine Yapılan Şerhler (Çaylıoğlu 1994 : 10), Niyâzî Mısri (Erdoğan 1993 : 97), Edebiyattan İçeri (Tatçı 1997 : 360-365), Alevi-Bektaşî Nefesleri (Gölpınarlı 1992 : 9), Kütahyalı Divan Şairleri, Halk Şairleri, Tekke Şairleri (Güner 1967 : 62-63).

Azbî, Niyâzî Mısri’yi 1083/1673’te Rodos’a sürgüne götüren görevli memurdur. Yanında bulunduğu süre zarfında ondan etkilenmiş ve kendisine intisap etmiştir. Bu intisap etmede bütün kaynaklar hemfikirdir. Ancak seyr ü sülûkunu onun yanında tamamlayıp tamamlamadığı, ondan hilafet alıp almadığı hususu tartışmalıdır. Eğer Mısri’nin Rodos’a ilk sürgünü olan 1673’te onunla beraber olduğu varsayılırsa, Mısri’nin ölüm tarihi olan 1104/1694 tarihine kadar birlikte olmaları muhtemeldir. Bu da yaklaşık 21 yıl süre eder ki, bir sâlikin seyr ü sülûkunu tamamlaması için yeterli bir süredir. Dolayısıyla ondan hilâfet almış olması gerekir. M. Kara (1993 : 183), Azbî’yi Mısri’nin 9. Halifesi olarak göstermektedir.

Mısri’nin ölümü üzerine İstanbul’a gelen Azbî, bugün İstanbul Üsküdar’a bağlı Merdivenköy’de bulunan Şahkulu Sultan Bektaşî Dergâhı’nda post-nişin olur. Burada “Babalık” makamına kadar yükselir. Kimi kaynaklara göre 1149/1736’da kimilerine göre ise 1160/1747’de vefat etmiş ve adı geçen dergâha defnedilmiştir. Bu iki farklı tarihin verilmesinde ve hangisinin kabul edileceği hususunda kesin deliller yoktur. Divan’da Azbî’nin ölümüne İmam Mustafa tarafından düşürülen tarih 1149’dur. Bu tarih, yine divanda geçen eserin yazılış tarihini gösteren 1160 tarihiyle ortadaki çelişkiyi daha da artırmaktadır.

Tārīḥ-i İmām Muşţafâ ez-berâ-yı vefât-ı Ḥazret-i ‘Azbi Dede
A59a, B76a, D23b

Ḥānedāna eylemiş cān baḥş nedim-i çār-yār
Bir elinde top u çevgān bir elinde zü’lfekār
Hem ‘Alī kurbānıdır hem şıdķ ile teslīmdir
Ḥazret-i ‘Azbidir ol kim eylemiş ‘uzlet qarār
Bī-vefā dehrīḡ elinden nice zeḥri nūş edip
İsteġiyle ‘azm-i ‘uķbā eyledi bu āşikār
Şāh Mansūruḡ çerāġın yandırıp pīr ‘aşķına
Hizmetini cān ü dilden eyledi leyl ü nehār
Hem ḫulūş-ı kalble bir ferdi dil-gīr etmedi
Vārını ‘ālemlere mebzūl edip kıldı nişār
Ḥātifü'l-ġayb fevtine tārīḫini kılmış tamām
Sene biḡ yüz kırķ tokuzda eyledi ‘azm-i gūzār

Eserin telif tarihinin verildiġi (21-5) aşıġıdaki beyite göre eserin yazılış tarihi 1161’dir. Bu beyitte verilen tarihin doġruluġunu kabul edersek ölüm tarihinin de 1160/1747 olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü tarihin geçtiġi bu şiirin Azbi’nin kendi düşürdüġü tarih olması ihtimali fazladır. Hicri takvimin miladiye çevrilişinde, arada 1 yıl fark olabilmektedir.

‘Azbi cihānda gel bir eşer ķo
El-ḫaḫḫu bākī ve’l-‘ömrü fānī (1161)

Azbi’nin hayatıyla ilgili geri kalan bilgileri Divan’ından elde edebiliyoruz. 39 numaralı şiirden onun, muhtemelen şâir olan “Ḥakīr” ve “Rāvī” mahlaslı iki oġlunun olduġunu tespit edebiliyoruz. Ayrıca yukarıda bahsettiġimiz dergāhta bulunan bir mezar taşındaki “Azbi Dede-zāde” ibāresi bu mezar taşının oġullarından birine ait olduġunu göstermektedir.

Tutar elimdir görür gözüm medārımdır benim
Gülşen-i firdevs içinde gül-‘izārımdır benim
‘Ahdine şāḫīb ķadem hem tāb-dārımdır benim
Bunlarıḡ babası olmak iftiḫārımdır benim
İki seyyīd-zāde oġlum var yār-ı ġarımdır benim
Dünyede hem āḫiretde elde vārımdır benim (39-1)

‘Azbinin Rāvī Ḥakīrle iki cünbīş-bānıdır
Hem erenler ḫizmetinde bende-i fermānıdır

Birisinin ismi Rāvīdir Rivāyet kânıdır
 Birinin ismi Hākīrdır ‘ilm-i hikmet kânıdır
 İki seyyīd-zāde oğlum var yār-ı ğarımdır benim
 Dünyede hem āhiretde elde vārımdır benim (39-5)

Yine şiirlerinden birinde ifade ettiği üzere “Elvan Çelebi”ye de intisap etmiştir. Bektaşî geleneğinde “pîr-i sâni” olarak kabul edilen Balım Sultan’a da bağlılığını bu beyitte ifade eder.

Bu dem Elvan Efendi mürşidimdir
 Balım Sultân nazarıyla diriyim (10-12)

Yukarıda onun asker kökenli olduğunu ifade etmiştik. Divan’da bu hususla ilgili belirleyici bir bilgi olmamasına rağmen, Âl-i Osman’a bağlılığını dile getirir. Osmanlı ordusunun başarılı olması için duâcı olur (219-3). “Dergâh-ı Âlî”nin 4. Bölük Kışlası’nın kapısı’nın yapımına tarih düşer (23).

1.1.1. Azbî’nin Etkilendiği Şahıslar

Azbî, Niyâzî Mısri’nin Divanı’ndaki Türkçe şiirlerin tamamını tahmis ederek Türk Edebiyatı’nda eşine az rastlanır bir eser ortaya koymuştur. Bu, hem tasavvufî olarak hem de şâir olarak Mısri’den etkilendiğini gösterir. Divan’da da ona bağlılığını ve sevgisini ifade eden söyleyişler yer alır.

Bu kuş dilinin remzidir vücüdüm anıñ şehridir
 Mısri vücüdüm mısırdır Niyâzîdir sultân başa (58-4)
 ‘Azbî Hâkdan toluyum haş bāğçeniñ gülüyüm
 Niyâzîniñ kuluyum cānımdır mihmān başa (58-5)

Etkilendiği bir diğer şâir de Hüseyinî’dir. Hüseyinî, 16.yy’da yaşamış bir Bektâşî ozanıdır. Edirneli olup geçimini helvacılıkla kazandığı için Helvacı Hüseyin adıyla tanınmıştır (Özmen 1988 : II, 347). Divan’da Hüseyinî’nin bir gazeli terbî, bir gazeli de tahmis edilmiştir.

Beş fersahı bir adım ile tayyede nāda
 Oğ eğri olunca ere mi 'Azbi nişāna
 Şabrı seve bir kul erişir cümle murāda
 Hüseyini seve toğru yolu kāmı verirler (28-4)

Ƙanı yā köşkün sarayın Ƙanı bunca Ƙulların
 Ƙanı emrin Ƙanı hükmün şāhibiyken anların
 Ƙanı bāğın Ƙanı bāğçen Ƙanı 'Azbi güllerin
 Ey Hüseyini Ƙanı atan kızların oğulların
 Şığmaz iken bu cihāna sığdı Ƙabre türbedār (31-5)

1.1.2. Etkilediği Şahıslar

Nüshalar arasında, ikisinde tespit edebildiğimiz bir nefeste, Uzletî Baba adlı bir şâir Azbi'ye olan muhabbeti ve bağlılığını dile getirir. Uzletî hakkında kaynaklarda sadece aşığıya alacağımız şiir geçer. Ancak Tezkiretü'ş-Şuarā'da geçen ve adının Muhammet olduğunu öğrendiğimiz Uzletî, bu olsa gerektir. Tezkireye göre Istanbul'dur, Yeniçeri ve Bektaşî zümresine bağlı iken Mevleviyye tarikatına sonradan katılmıştır. H.1079 senesinde ölmüştür. Meşhur bir şâir olarak zikredilir (Saffāyî : 229). Bu bilgiler ışığında, Tezkire'de asker kökenli ve Bektaşî olarak zikredilen Uzletî'nin, Azbi'nin divanında şiiri bulunan Uzletî Baba olması kuvvetle muhtemeldir.

Der-medh-i şenā-yı 'Uzletî Baba ez-berā-yı Hazreti 'Azbi Efendi
 Ā46a, B73a
 'Azbi gibi hem-demim var
 Hamdüli'llāh ol bağa yar
 Cümle maħbūb Ƙalması ħ`ār
 Hacı Bektāş meydānında

Her kim ħacet için gele
 'Azbi cānım dile gele
 Ala ħacet güle güle
 Hacı Bektāş meydānında

Sırdan sırdır her işleri
 Sehl geldi hep güçleri
 'Afv olunur her suçları
 Hacı Bektâş meydânında .

Giren içeriden içeri
 Eder tenlerini diri
 Hakkı bulur hâkdır yeri
 Hacı Bektâş meydânında

'Uzletî Baba kâl oldu
 Hikmet-i sır ile töldü
 'Azbi naşihatle buldu
 Hacı Bektâş meydânında

1.2. Eserleri

1.2.1. Divanı

“Divan-ı Azbî/ Azbî Baba Derviş Mustafa” adıyla çeşitli kütüphanelerde 18 adet nüshası vardır. Bu nüshalar arasında müellif nüshası bulunmamaktadır. Umumiyetle pek çoğunun istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Divanda toplam 248 adet manzume mevcuttur. Nüshaların pek çoğunda bu sayıda şiir bulunmamaktadır. Divan Arap veya Latin harfleriyle basılmamıştır.

1.2.1.1. Divanın Nüshaları

Milli Kütüphane'de Bulunan Nüshalar

Milli Kütüphane, Fahri Bilge Kitaplığı, Numara: 249

223x155 (175x108) mm ebadında, 56 yapraktır. Aharlı krem kağıt üzerine, başlıklar kırmızı mürekkep, her sayfada nestalik ile yazılmış 21 satır, 2 sütun bulunmaktadır. H. 1279 yılında istinsah edilmiştir. Müstensihi belli değildir. Bu nüsha tamdır.

Baş:

Hamdüli'l-lâh ki deründan sildim kederi
Mîvedâr oldu bu dem çünkü zebânım şeceri

Son:

Selâmet vaqti biñ cânım Hâkıñ teslimidir dersin
Melâmetde tutarsın dâmen pâşa vü ağâyı

Milli Kütüphanesi, Numara: Mil. Ktp. Yz. A 5994/2

210x130 (170x80) mm ebadında, 49a100a sayfaları arasında 51 yapraktır. İnce krem kağıt üzerine, tezhipli, başlıklar kırmızı mürekkep, her sayfada nestalik ile yazılmış 21 satır, 2 sütun bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihisi belli değildir. Tam olan bu nüshada sırasıyla; 1a-48b arası Niyâzî Mısrî Dîvânı, 49a100a arası 'Azî Dîvânı, 101a-170b arası Dîvân-ı Sezâyî el-Gülşenî, 171a-210b arası Eşrefoğlu Rûmî'nin Tarîkatnâmesi, 211a-267b arasında ise Dervîş Es'ad'ın Hüsn ü 'Aşk'ı yer almaktadır.

Baş:

Çelâm cevlân edip döksün zebânın gevher-i yektâ
Harîdâr-ı metâ'-ı 'aşk olan lâ-büdd olur dâne

Son:

Arayacak kalmadı taşrada hep sendedir
Hayr ile şer gam-ferah zevk ü şafâ bendedir

Milli Kütüphanesi, Numara: Mil. Ktp. Yz. A 7237

69 yapraktır. İstinsah tarihi ve müstensihisi hakkında kayıt yoktur.

Milli Kütüphanesi, Numara: Mil. Ktp. Yz. A 6167

81 yapraktır. Mustafa Ezberî tarafından istinsah edilmiş olup tarihsizdir.

Milli Kütüphane, Numara: Yz. A 2872

Etrafi kırmızı, yeşil meşin cilt içinde, 240x175 (176x112) mm ebadında, 59 yapaktır. Aharlı krem kağıt üzerine, tezhipli, her sayfada talik ile yazılmış 21 satır, 2 sütun bulunmaktadır. H. 1258 (M. 1842) tarihinde Eşref Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. A nüshası olarak incelemeye aldığımız nüsha tamdır.

Baş:

Kelām cevlān edip dōksün zebānıñ gevher-i yektā
Harīdār-ı metā'-ı 'aşk olan lā-büdd olur dānā

Son:

Āb geldikde görüp 'Azbi dedi tārihini
İsmā'ıl Paşa ki Hakkā kıldı icrā' zemzemi (1111)

Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüshalar

Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, Numara: 401

Etrafi kahverengi meşin, üzeri mukavva cilt içinde, 233x167 (165x124) mm ebadında, 77 yapaktır. Krem kağıt üzerine, her sayfada rik'a ile yazılmış 19 satır, 2 sütun bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. B nüshası olarak incelemeye aldığımız nüsha tamdır.

Baş:

Kelām cevlān edip dōksün zebānıñ gevher-i yektā
Harīdār-ı metā'-ı 'aşk olan lā-büdd olur dānā

Son:

Şakın esrārına vākıf değilsin ta'nı қо zāhid
O sahk olmuş zümürüdden bulur ef'i-i ğam gürü

Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa Kitaplığı, Numara: 71

Kırmızı meşin cilt içinde, ön kapakta tuğra, arka kapakta hilal kabartmalı, 230x160 (165x113) mm ebadında, 59 yapaktır. Holigram krem kağıt üzerine her sayfada rik'a ile yazılmış 21 satır, 2 sütun bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. C nüshası olarak incelemeye aldığımız nüsha tamdır.

Baş:

Ḳelām cevlan edip dōksün zebānıñ gevher-i yektā
Ḥarīdār-ı metā'-ı 'aşk olan lā-büdd olur dānā

Son:

Bu varlıqdan saña yoqluğ göründü 'Azbī ad oldu
Ḥarābāt ehline hem-dem değıl şanma bu ğam-ḥūrı

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı, Numara: 3521.

Etrafi kırmızı meşin, siyah mukavva cilt içinde, 209x152 (178x111) mm ebadında, 57 yapaktır. Beyaz kağıt üzerine, kenarlar ve başlıklar kırmızı mürekkep cetvelli her sayfada rik'a ile yazılmış 23 satır, 2 sütun bulunmaktadır. H. 1255 yılında Bağdâdî zâde Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. D nüshası olarak incelemeye aldığımız nüsha tamdır.

Baş:

Eşşlâtü vesselâm ey pâdişâhım Muştafâ
Eşşlâtü vesselâm ey ibtidâdan ibtidâ

Son:

Bu mâtem ḥayretinden sine-süzân eyle ey 'Azbī
Bu şi'r-i süz-nâki dilde pinhân eyle ey 'Azbī

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı, Numara: 3597.

Etrafi kırmızı meşin, sarı mukavva cilt içinde, 234x143 (174x104) mm ebadında, 76 yapaktır. Sarı kağıt üzerine, kenarlar kırmızı mürekkep cetvelli her sayfada rik'a ile yazılmış 20 satır bulunmaktadır. H. 1282 yılında Karaağaç Postnişini Hasib Baba oğlu Ahmed Atâullah Rıf'at Yemin Baba tarafından istinsah edilmiştir.

Divânın sonunda da ifade edildiği üzere müstensih, "bulabildiği mikdar kasâid ve gazeliyâtı" yazdığı için eserde bazı manzumeler eksiktir.

Baş:

Ḳelām cevlan edip dōksün zebānıñ gevher-i yektā
Ḥarīdār-ı metā'-ı 'aşk olan lā-büdd olur dānā

Son:

Şaķın esrārına vāķıf değilsin ıa'nı ķo zāhid

O saķk olmuş zūmürrüdden bulur ef'i-i ğam ğurı

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Numara: 879

Siyah mukavva cilt içinde, 244x180 (169x123) mm ebadında, 67 yapraktır. Aharlı ince beyaz kağıt üzerine, başlıklar kırmızı mürekkeple her sayfada rik'a ile yazılmış muhtelif satırlı, 2 sütun bulunmaktadır. H. 28 Rebi'ulevvel 1284 (M. 1826) yılında istinsah edilmiştir. Müstensihi belli değildir. Divânın Bu nüshası tamdır.

Baş:

Ķelām cevlān edip dōksün yüzünden gevher-i yektā

Ħarīdār-ı metā'-ı 'aşķ olan lā-büdd olur dānā

Son:

Yā Rab bi-ħaķķ-ı ħūn-ı Ħüseyn āl-i Mürtezā

Rūz-ı cezāda eyleme anlardan hem cüdā

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Numara: 579

Kenarları yeşil meşin, kahverengi mukavva cilt içinde, 211x167 (168x114) mm ebadında, 68 yapraktır. Sarı - beyaz Avrupa kağıt üzerine, başlıklar kırmızı mürekkep, sayfa kenarları siyah cetvelli her sayfada talik ile yazılmış 18 satır, 2 sütun bulunmaktadır. H. 1265 (M. 1849) yılında Ca'fer-i Sâdık tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüsha tamdır.

Baş:

Ķelām cevlān edip dōksün zebānıĝ gevher-i yektā

Ħarīdār-ı metā'-ı 'aşķ olan lā-büdd olur dānā

Son:

Şaķın esrārına vāķıf değilsin ıa'nı ķo zāhid

O saķk olmuş zūmürrüdden bulur ef'i-i ğam ğurı

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Numara: 523

Ciltsiz, 233x165 (175x115) mm ebadında, 12 yapraktır. Aharlı krem kağıt üzerine, rik'a ile yazılmıştır. Tarihsiz ve müstensihî belli değildir. Noksan olan bu nüshada 39 manzume bulunmaktadır (Gazellerin kafiyesi – r harfinde sona erer).

Baş:

Keleşm cevleñ edip döksün zebānıñ gevher-i yektā
Harīdār-ı metā'-ı 'aşk olan lā-büdd olur dānā

Son:

Varınca rüz-ı mahşerde yeter bu söz baña dostum
Diyesiñ 'Azbidir adı benim bir dostum vardır

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Numara: 161/1

Kenarları siyah meşin, yeşil mukavva cilt içinde, 224x165 (168x125) mm ebadında, 2b-58b arasında bulunun 'Azbi Dîvânının bu nüshası 56 yapraktır. Aharlı ince beyaz kağıt üzerine, başlıklarlar kırmızı mürekkep, her sayfada nestalik ile yazılmış 21 satır, 2 sütun bulunmaktadır. H. 1258 (M. 1842) yılında istinsah edilmiştir. Müstensihî belli değildir. Tam olan bu nüshada 'Azbinin Dîvânından başka sırasıyla; Kaygusuz Abdal'ın Budula Nâmesi, Kaygusuz'un şiirleri, Nizâmî zâde Seyfullâh Dîvânı ve Nizâmî zâde Seyfullâh'ın gazelleri bulunmaktadır.

Baş:

Keleşm cevleñ edip döksün zebānıñ gevher-i yektā
Harīdār-ı metā'-ı 'aşk olan lā-büdd olur dānā

Son:

'Azbi tekmiñ görüp bir şevkle târih dedim
Hüb ma'mür tekye-gāhı pîr-i dāvūd-ı nebî

Istanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları
Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları Numara: 560/1

210x150 (170x120) mm ebadında 1b-97a sayfaları arasında bulunan bu nüsha 97 yapraktır. Kırmızı karton kapak içindedir. Her sayfada nesih ile yazılmış 14 satır, 2 sütün bulunmaktadır. H. 1205 yılında Osman İsmet tarafından istinsah edilmiştir.

Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları Numara: 346

230x160 (175x105) mm ebadında olan bu nüsha 60 yapraktır. Kırmızı ebrulu karton kapak içindedir. Her sayfada rik'a ile yazılmış 14 satır, 2 sütün bulunmaktadır. Tarihsiz ve müstensihî belli değildir.

Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Numara: 1233/3

250x160 (160x130) mm ebadında olan bu nüsha 21a-30b arasındadır. Ciltsizdir, zarf içinde, varaklar halindedir. Nesih ile yazılmış 21 satır, 2 sütün bulunmaktadır. Tarihsiz ve müstensihî belli değildir. Nüsha oldukça eksik olup 37 adet manzume vardır.

Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Numara: Belediye K.333

205x160 (160x115) mm ebadında olan bu nüsha 74 yapraktır. Ciltsizdir. Her sayfada nesih hatla yazılmış 21 satır, 2 sütün bulunmaktadır. Tarihsiz ve müstensihî belli değildir. Nüsha tamdır.

Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Numara: Belediye K.348

245x175 (200x125) mm ebadında olan bu nüsha 74 yapraktır. Ciltsizdir. Her sayfada rik'a ile yazılmış 21 satır, 2 sütün bulunmaktadır. Tarihsiz ve müstensihî belli değildir. Nüsha tamdır.

Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Numara: Belediye K.378

280x200 (175x105) mm ebadında olan bu nüsha 66 yapraktır. Kahverengi ebrulu karton kapak içindedir. Her sayfada talik hatla yazılmış 15 satır, 2 sütün bulunmaktadır. Tarihsiz ve müstensihî belli değildir. Nüsha tamdır.

Millet Kütüphanesi'nde bulunan nüsha

Ali Emîrî Efendi Manzum Eserler Kitaplığı, Numara:280

Kenarları kırmızı meşin, siyan mukavva cilt içindedir. 254x167 (152x122) mm ebadında 54 yapraktır. İnce beyaz kağıda rik'a ile yazılmış olup her sayfada 15 satır 2 sütün vardır. Şeyh Pertevî Halvetî tarafından istinsah edilmiş olup tarihsizdir. Nüshadaki şiirlerin mısra sayılarında eksiklikler vardır.

Baş:

Ḳelām cevālān edip dōksūn zebānıḡ gevher-i yektā

Ḥarīdār-ı metā'-ı 'aşḡ olan lā-büdd olur dānā

Son:

Muḥammed 'ayn-ı zātımdır şifātımdır aḡa mirāt

Hüseynī mü'mīne tecelliyyātımız vardır

Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, Hüseyin Kocabaş Yz., Numara: 276

Kırmızı meşin cilt içinde, 240x170 (180x130) mm ebadında, 76 yapraktır. Sarı kağıt üzerine, başlıklarlar ve özel isimler kırmızı mürekkep her sayfada hareketli nesihle ile yazılmış 17 satır, 2 sütun bulunmaktadır. H. 1229 (M. 1813-14) yılında Derviş Mehmed Halid Haydârî tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüsha tamdır.

Baş:

Ḳelām cevālān edip dōksūn zebānıḡ gevher-i yektā

Ḥarīdār-ı metā'-ı 'aşḡ olan lā-büdd olur dānā

Son:

Şaḡın esrārına vāḡıf deḡilsin ṡa'nı ḡo zāhid

O saḡk olmuş zümürüdden bulur ef'i-i ḡam ḡürı

1.2.2. Divan-ı Tahmis-i Niyâz-ı Mısri

Mısri'nin Divan-ı İlâhiyât'ında bulunan Türkçe gazelleri baştan sona tahmis ettiği divanıdır. Türkiye kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmakla beraber H.1284 yılında eski harflerle "Kütüphâne-i Âmire"de basılmıştır. Bu eserde Mısri'nin 140 parça gazelinin tahmisi vardır.

1.2.3. Şerh-i Gazel-i Mısri

Bu eser Niyâz-ı Mısri'nin "ezelden nâr-ı aşkla ben yana geldim cihân içre" matlahı gazelinin şerhidir. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı no : 3056'da bulunan bu eser, 43 varaktır.

II. BÖLÜM

2. DİVANIN VEZİN, ŞEKİL, TÜR ve ÜSLÛP BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1. Vezin

Divanı oluşturan şiiirlerin ağırlıklı olarak aruz vezniyle yazıldığını görmekteyiz. Ancak aruzun kullanımında Azbî'nin pek başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Bu durum “didaktik” karakterli şiiirler söylemiş bütün Dînî-Tasavvufî Edebiyat sahası şiiirlerinin genel eksikliğidir. Bu eksikliği şiiirlerin yeteneklerinden çok, ortaya koydukları eserlerin fonksiyonuna bağlayabiliriz. Eserler sanat kaygısından uzak, halkı bilgilendirmeye yönelik çalışmalardır. Amacı doğrultusunda şiiir, şiiirin tesir gücünden faydalanmak ister. Aşağıda görüleceği üzere, aruzla yazılmış bir şiiirde, hece ölçüsündeki “duraklar”la sağlanan ahengini buluruz. Bu durum okuyana, o şiiirin heceyle yazıldığı izlenimini verir. Onay (1996a : 48), ilk dönemlerde aruzla yazılmış eserleri vezin yönünden değerlendirirken, imâle ve zihaf kusurları çok olan ve hecenin duraklarıyla sağlanan ahenklerinden dolayı, “... bunları aruz mahsulü olarak telakkî etmektense, hece veznini lâıyıkıyla kullanamayan ve eserlerini yazarken aruz tesiri altında kalan şiiirlerin hatalı eserleri” olarak addeder. Bu görüşten hareketle, vezinler tespit edilirken, -özellikle 11 ve 15’li heceye uyan aruz hatalarının fazla olduğu ve âhengin hece ölçüsünün duraklarıyla sağlandığı şiiirler hece vezni içinde değerlendirilmiştir. Musammat olanlar (m) ile belirtilmiştir.

2.1.1. Aruz

Bahr-i Hecez

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

1, 6, 9, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 22, 29, 43, 54, 55, 56, 76, 80, 83, 88, 96, 98, 99, 111, 174, 175, 184, 186 (m), 194, 210(m), 216, 219, 222, 227, 229, 231, 236, 245, 247, 248

Cevāhir kāniyim geldim şalādır hep ħarīdāra
Rumūz-ı nokţadan esrār beyānın eyledim ifşā (1-5)

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

10, 68, 69, 81, 90

Dün ü gün kıblegāhımdır cemāli
Nazar-bāz-ı Muhammed Bāķırīyim (10-4)

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

13, 28, 164, 192, 198, 225

Ol cān güzele cān veren üftāde ħesapsız
Bu cān ki cihān derdine dermān ola bu cān (192-2)

Bahr-i Recez

Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün

21, 193

Ben bī-penāhıñ ben rü siyāhıñ
Ben pür-günāhıñ Raĥmānı sensin (193-3)

Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün

Meddāĥ-ı şāhım biline aşlım tālīb-i rāhım maĥv ola ismim
Muĥammed 'Alī benedesi olġıl tā ola ħalbiñ nūr ile enver (4-2)

Bahr-i Remel

Fā'ilâtün Fā'ilâtün Fā'ilâtün Fā'ilün / Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

2, 3, 5, 7, 8, 11, 17, 19, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 82, 84, 85, 86, 87, 92, 93, 94, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 132,

134, 135, 136, 137, 138, 140, 144, 145, 147, 151, 153, 154, 155, 158, 160, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 176, 180, 189, 190, 199, 200, 202, 204, 217, 224, 228, 232

Nūr-ı 'ayn-ı 'aşıkānsın tāc-ı erbāb-ı yakīn

Çeşm-i düşmeden nihānsın yā 'Alī senden meded (2-3)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün / Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

60, 86, 89, 95, 118, 149, 157, 159, 197, 208, 213

Merhabā ey nūr-ı 'ālem merhabā

Merhabā ey vech-i ādem merhabā (60-1)

2.1.2. Hece

Yukarıda da ifade edildiği üzere, heceyle yazılmış şiirlerin yanında, heceye daha yakın bir hava taşıyan şiirler de bu bölümde gösterilmiştir.

Onbirliler

(10 ?), 42, 45, 91, 117, 142, 143, 187, 195, 196

Ondörtlüler

30, 34, 71, 122, 139 (m), 152, 211, 223

Onbeşliler

59, 141, 146, 148, 156, 161, 170, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 188, 203, 205, 206, 207, 209, 212, 214, 215, 218, 226, 230, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246

Onaltılılar

58 (m), 119, 127, 131, 133 (m), 150, 177, 191, 201 (m), 237

2.1.3. Kafiye

Şiirde âhengi sağlayan unsurlardan biri de kafiye dir. Divanda, yarım ve tam kafiye ile redif ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Şiirler, genel olarak kafiye örgüsü bakımından sağlam olmakla birlikte, şâirin göz için kâfiye yapma gayreti ile olsa gerek, günümüz alfabesine aktarılan şiirlerde meydana gelen ses değişikliklerinden kaynaklanan hatalar söz konusudur.

Yarım kafiye, tek bir ünsüz harflerin benzerliğiyle yapılmıştır. Diğer kafiye biçimlerine göre daha az kullanılmıştır. Genellikle tek heceli fiil köklerinin benzerliğiyle oluşturulmuştur. “ka_l-, bu_l-, ol_l-, ge_l-” (127), “gö_r-, ver_r-, gir_r-, er_r-, sü_r-” (170).

Tam kafiyenin umumiyetle rediften önce bir sesli ve bir sessiz harfin benzerliğiyle yapıldığını görürüz. Rediften önce gelerek iki sessiz harfin benzemesiyle yapıldığı da vâkîdir. “he_st ol ey gönül, pere_st ol ey gönül, ra_st ol ey gönül, şa_st ol ey gönül, ü_st ol ey gönül, do_st ol ey gönül, nî_st ol ey gönül, cü_st ol ey gönül (151). Nadiren de olsa redifle birlikte olmadan tamkafiye yapılmıştır. “ay_ak, çer_ak, var_ak, a_ım_ak, seb_ak, Ha_k”(135).

Zengin kafiyenin diğerlerine göre daha az kullanıldığını söylememiz mümkündür. Zengin kafiyeler genellikle bir uzun sesli ve bir sessiz harfin bir arada kullanılmasıyla yapılmıştır. “y_âr etsin seni, kar_âr etsin seni, tâb-d_âr etsin seni, hez_âr etsin seni, v_âr etsin seni, tâc-d_âr etsin seni” (238). “yanan ateş, nişân ateş, revân ateş, zamân ateş, yamân ateş, dumân ateş” (119).

Cinas: Divanda, edebî sanat olarak da değerlendirilen cinasların kullanıldığını görmekteyiz. Aşağıda beyitte görüldüğü gibi birinci “gözler gözlerim”, ‘bakmak’ anlamında, ikincisi ise ‘beklemek’ anlamında kullanılarak tam cinas yapılmıştır.

Çünkü ben pervaneyim devrâmı *gözler gözlerim*

Vermeğe növbet değer mi cânı *gözler gözlerim* (176-1)

“pervâ nedir”, “pervânedir” kelimeleri, yazılışları aynı, anlamları farklı olan ifadelerdir. Bu örnekte de tam cinasın yapıldığını görüyoruz.

Ehl-i ‘aşka bâb-ı ‘aşkı öğreden *pervânedir*
 ‘Āşıkā miḥnet odunda yanmağa *pervâ nedir* (87-1)

Aşağıdaki örnekte ise cinas-ı nâkıs yapıldığı görülür.

Rāzî-ı cevr ü cefâ âdem olan *kâmil olur*
 Ne gelirse anı Ḥaḫdan bilici ‘*âmil olur* (97-1)

Redif: Divanda tek heceden cümleye kadar uzayan redifler kullanılmıştır. İsim ve fiil işletme ekleriyle mısra sonlarında yapılan rediflerin önlerinde tek başına rediflerin yapıldığı da görülür. Bazen de mısranın ilk iki kelimesi kafiyeli, geri kalan kısım redif olabilmektedir.

Dest-gîr-i ‘āşiyānsın yâ ‘Alî senden meded
 Pâdişâh-ı dü cihānsın yâ ‘Alî senden meded (2-1)
 Fahr-i ‘âlem laḫmūke laḫmî buyurdu şânına
 ‘Āşıkın cisminde cānsın yâ ‘Alî senden meded (2-2)

2.2. Nazım Şekilleri

Dîni-tasavvufî Türk edebiyatında, hem klasik edebiyatın hem de halk edebiyatının nazım birimleri kullanılmıştır. Bu edebiyatın kendisine has bir nazım birimi ve biçiminden söz edilemez. Nazım şekilleri mısra sayılarına, mısraların bir arada bulunuşuna ve kafiye düzenine göre bir takım isimlerle anılır (Dilçin 1983 : 95). Divanda yer alan şiirler kafiye düzenine, mısra sayıları (mısra sayıları kesin olmamakla birlikte) ve mısraların birbiriyle ilişkisine göre aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir:

Gazel : İlk beyti kendi arasında, daha sonra gelen beyitlerin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli olan ve beyit sayısı dört ile dokuz arasında değişen nazım şekilleridir. Divanda bu nazım şekline uygun olarak yazılmış 193 adet gazel vardır. Bunlardan genellikle az kullanılır olmalarına rağmen bazıları çift rakamlı (6, 8, 12...) beyit sayılarına sahiptir. 21, 24, 57'den 248'e kadar olan şiirler gazel biçiminde yazılmıştır.

Kaside : Divanda klasik edebiyatın nazım şekli olan ve çeşitli bölümleri bulunan kasidelere uygun olarak tertip edilmiş olanı yoktur. Yalnız beyit sayıları itibariyle gazel biçiminden fazla olması ve tevhid-münacaat türünün genelde bu formda yazılmasından dolayı 20 adet şiiri kaside biçimi içinde değerlendirmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. 1'den 20'ye kadar olan şiirler kaside biçimindedir.

Bunların dışında bentlerle oluşturulmuş nazım şekilleri aşağıdadır:

Murabba : Bent adı verilen dört mısralık kıtalardan oluşur. 27 numaralı olanı aaaa, bbba, ccca, ddda.... şeklinde kafiyelenmiştir. 37 numarada bulunan ise aaxa, bbba, ccca, ddda şeklinde kafiyelenmiştir.

Terbî : Dörtleme, dörtlük durumuna getirme anlamına gelen terbî, bir gazelin beyitleri üzerine bir başka şair tarafından aynı ölçü ve uyakta ikişer mısra eklenerek oluşturulan şiirlere denir. Divandaki 28, 29. Şiirler Hüseyinî'nin bir gazelinin terbî haline getirilmiş şekilleridir.

Muhammes : Her bendi 5 mısradan oluşan nazım biçimidir. İlk bendin dört ve beşinci veya yalnız beşinci dizesi öteki bentlerin sonunda tekrarlanıyorsa muhammes-i mütekerrir adını alır. Divandaki bu şekildeki şiirler mütekerrirdirler. Şu numaralardaki beş şiir muhammes biçimindedir : 33, 34, 40, 43, 50.

Tahmis : Azbî, Niyâz-ı Mısri'nin "Divan-ı İlâhiyât"ını baştan sona tahmis ederek yeni bir divan oluşturmuştur. Bu örneğine az rastlanan bir durumdur. Divanda 31. şiir

“Hüseynî”nin bir gazelinin tahmisidir. Tahmis, bir gazelin beyitlerine bir başka şair tarafından üçer mısra eklenerek yapılan nazım biçimidir.

Müseddes : Bentleri altışar dize olan nazım biçimidir. Kafiyelenişi aaaaaa, bbbbaa, ccccaa veya aaaaaa, bbbba.... şeklindedir. 5. ve 6. mısraları veya yalnızca 5. mısraları tekrar edilenlere müseddes-i mütekerrir adı verilir. Divanda 13 manzume müseddes şeklindedir. Bunlar 25, 26, 30, 32, 35, 36, 38, 39, 41, 46, 47, 48, 49’dur.

Terkib-i Bend : Bentlerle kurulan bir nazım biçimidir. Her bent 5-10 arasında değişen beyitlerden oluşur. Kafiye düzeni aa xa xa xa xa bb-cc xc xc xc dd...veya aa aa aa aa aa bb- cc cc cc cc dd... şeklindedir. Divanda bulunan beş terki-i bent yukarıdaki her iki örneği de sergiler. Bunlar 52, 53, 54, 55, 56’dır.

Terci-i Bend : Biçim ve uyak yönünden terki-i bend’e benzemekle beraber yalnız bentleri birbirine bağlayan vasıta beyitleri her bendin sonunda tekrar edilir. Divanda bu nazım şekline uyan iki manzume vardır. Bunlar 44, 51’dir.

Bahr-i tavil : Ölçülü ve uzun nesir cümleleri niteliğinde uyaklı cümlelerden meydana gelen bir biçimdir. Edebiyatta az rastlanan bir nazım şekli olmasına rağmen divanın 56. şiiri bu şekilde yazılmıştır. (Fâilâtün veznindedir).

Koşma : Halk edebiyatının kullandığı nazım biçimleri içinde en sevileni olan koşma örneğini divanın 45. şiirinde görürüz. Bu şiir abab, cccb, dddb, eeeb, fffb, gggb şeklinde kafiyelenmiş olup $6+5 = 11$ hece ölçüsüyle yazılmıştır.

2.3. Nazım Türleri

Nazım türleri, şiirin , işlediği konuya göre belirlenir. Bu yargıdan hareketle bir şiirin şekil olarak aldığı isimle, tür olarak aldığı isim arasında farklılık olması doğaldır (Güzel 2000 : 518). Birinde şekil, diğerindeki muhteva yapısı belirleyici rol

oyunar. Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı Klasik Edebiyat ve Halk Edebiyatı'nın şekil bilgisini ortak olarak kullandığı için, bu şubelerin kullandığı tür ve şekil üzerinde verilmiş olan hükümler ve yapılan çalışmalar, doğal olarak Tasavvufî edebiyat için hareket noktası olmuştur. Abdurrahman Güzel (2000 : 518-658), konu üzerinde şimdiye kadar yapılmış olan çalışmaları değerlendirerek şu üst başlıklarda türleri toplamıştır: “A. Allah Hakkında Yazılan Türler, B. Peygamberler Hakkında Yazılan Türler, C. Din ve Tasavvuf Yolunun Büyükleri, D. Dini İnanç ve Tasavvufî Türlerle İlgili Yazılan Türler.” Karışıklığın büyük ölçüde giderildiği bu tasnifte, her başlık altında alt başlıklar yer alır. Şu da bir gerçektir ki, bu başlıklar birbiriyle alakalı, birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmaları sebebiyle, bu teklifin de kesin bir çözüm getirmeyeceği kanaatindeyiz. İnançlar . Allahsız, Peygambersiz yada tasavvuf bunlarsız düşünülemez olduğundan, bir araştırmacının “İnanç ve Tasavvuf” başlığı altında değerlendirdiği bir türü, bir başkası kolayca “Allah Hakkında Yazılan Türler” başlığı altında değerlendirebilecektir. Yine bununla ilgili olarak, bir manzumenin içinde çeşitli türlerin özelliklerini taşıyan mısraların da bulunuşu, işi karmaşık hale getirebilmektedir. Divandaki şiirlerin türlerini ağırlıklı olarak hissedilen muhtevasına göre aşağıdaki şekilde tasnif ettik; bunun yanında varsa şiirlerin ser-levhaları parantez içinde verilmiştir:

Nutuk ve Nasihatnâmeler: Nutuk, mürşitlerin tarikat sâlikine ahlâk tezhibine, tarikat adabına dair irâd ettikleri şiirlerdir (Onay : 1996 : 227). Nasihat-nâmelerde her ne kadar öğüt gayesiyle yazılan şiirler olsalar da nutuk türü ile “bilgilendirme” yönünden ortaklık taşımaları sebebiyle aynı başlık altında toplanmıştır. Divanda toplam 81 manzume bu türde kaleme alınmıştır. Bunlar, 5, 6, 7 (hayvan-nâme), 12 (murg-nâme), 13, 18 (satranç-nâme), 21, 28, 31, 32, 34, 45, 47 (tarikât-nâme), 50, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 85, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 114, 116, 123, 130, 132, 136, 137, 140, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 170, 194, 195, 198, 205, 208, 213, 215, 216, 218, 220, 222, 228, 226, 234, 233, 237, 238, 239.240, 242, 245 numaralı şiirlerdir.

İki 'âlemde gönül yâr-i vefâdâr bir olur

Bir gönülde iki sevgi ne arar yâr bir olur (108-1)

Hele bir koltuğa şıgmaz iki karpuz derler
Bu sözü anlar isen 'ahd ile ikrâr bir olur (108-2)

Özüne rehber tutuñ gel ölmeden evvelce öl
Bu erenler meclisinde kan akarsa cân biter

Tevhid ve Münâcaat: Tevhid, Allah'ın varlığına ve birliğine dair yazılan türlerdir. Münacaat ise Allah'a duâ etme, yalvarma için yazılırlar (Güzel 200 : 522-531). Divanda bu türde yazılan 44 şiir vardır. Bunlar:1, 14, 20 (bahar-nâme), 30, 33, 36, 42, 43, 46, 51, 70, 77, 82, 84, 86, 88, 90, 92, 111, 112, 121, 134, 150, 152, 162, 165, 166, 167, 172, 182, 183, 184, 186, 188, 193, 211, 212, 214, 219, 221 (?), 227, 230, 231, 236.

'Azbiyim düşdüm tarîk-i evliyâya kıl 'atâ
Her ne deñlü fisk-ı noķşân var ise yoldaş baña
Baña tevfiķiñ refiķ kıl Rabbünâ yâ Rabbenâ
Suçumu bildim қаpuña yalvara geldim saña
Baña tâ'atden hâlâvet vermediñ âvâre ne
Baña mülhidlik naşîb etdiñ ezelden çâre ne (46-5)

Na't: Bir şeyi meth ederek anlatma, vasıflandırmak demek olup, daha çok Hz. Muhammed'i methetmek amacıyla yazılmış manzum ve mensur eserlerdir. Divanda 34 şiir na't özelliği taşıır: 2(?),3, 11, 25 (selam-nâme), 28(?)29, 35, 37, 60 (selam-nâme), 61, 62, 63, 65, 81, 99, 100 (selam-nâme), 110, 113, 124, 128, 135, 143, 158, 163, 174 (selam-nâme), 175, 185, 187, 189, 197, 202, 207, 210, 235.

Muştafa şâh-ı cihân ü 'âlî-şândır Muştafa
Muştafa hem bâ'is-i kevn ü mekândır Muştafa (63-1)x

Haķdır âyetle vücudu âdemiñ
Nür-ı pāk-i Muştafâdır vech-i pāk (143-5)

İlâhî (Nefes): Mutasavvıf şairler tarafından söylenen dîni ve ilâhî fikirler taşıyan manzumelerdir. Daha çok Allah'ın birliği, azâmet ve kudretini anlatan ve telkin eden

şairlerdir. Bektaşî geleneğinde bu türe nefes denir (Güzel 2000 : 525). Bu şiir topluluk içinde ezgiyle okunur. Divanda 45 şiir bu tür içinde değerlendirilmiştir: 57, 58, 59, 66, 87, 78, 83, 89, 91, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 125, 126, 129, 131, 133, 139, 142, 144, 145, 161, 164, 169, 170 (?), 176, 177, 178, 179, 181, 192, 199, 200, 201, 203, 204, 206, 209, 217, 221, 224, 225, 229, 232, 243, 244, 246, 247.

Beni derde düşüren cemâliñdir cemâliñ

Bildiğimden şaşırın cemâliñdir cemâliñ (139-1)

Hâli diğēr-gün eden çeşmimi pür-hün eden

'Azbiyi mecnün eden cemâliñdir cemâliñ (139-5)

Mersiye: Mersiyeler bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıları dili getirmek için yazılan manzumelerdir. Bektaşî şiirinde bu tür, genellikle Hz. Ali'nin, Hasan ve Hüseyin'in öldürülmesini ve bunlara duyulan üzüntüleri dile getirir. Divanda 7 mersiye vardır: 17, 26, 52, 53, 54,55, 56.

Bu eyyâm özge eyyâm işbu mâtem pür şer ü şürdür

Bu eyyâm içre hürremlik harâm oldu Muharremdir

Bu demde âh ü efgân eyleyip kan dökmeyen nâdân

Ki kurb-ı Hâzret-i Hâkdan nebiden veliden dürdür

Bu dem erbâb-ı taḥkîkiñ yaqar bağrın döker qanın

Anıçün miskîn ü mazlûm olanıñ qalbi meksürdür

Ġazâ vaktinde seyrân eyleyen etfâle ta'n etme

Kinâyetden galatdır bu yerin düzâhda mestürdür

Güm etdim cismini şanma o şâhıñ bākıdır rahmet

Bu dem vaqt-i ganîmetdir bişer her yerde 'aşûredir

Vücüdün çâk çâk olsun gözün kan döksün ey abdâl

Libâs-ı 'âriyyetdir câna cismiñ terki mezkürdür

Bu mâtemde döğün taşlarla efgân eyle ey 'Azbi

Bu demde dide giryân sîne per-yân eyle ey 'Azbi (55-4)

Şathiye: Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, mutasavvıfların va araştırmacıların su ana kadar yapmış oldukları tarifleri verdikten sonra şathiye için şu tarifi yaparlar

(Kurnaz, Tatçı 2001 : 35): “Şatahat veya şathiye, sūflerin cem’ (tevhid-i zâtî, fenâfillah) makamını yaşarken sekr hâlinde söyledikleri meczûbâne ve sūfiyâne söylediği sözlerle, bu makamın hakikatlerini remzî olarak anlatan sözler ve şiirlerdir.” Divanda bu tanıma uyan 6 şiir bulunmaktadır: 9, 67, 141, 196, 223, 38 (?).

Anasın atasın kimdir azarlamış diye şorsan
Benim ol mebbe’-i tuğyân ki kâbil üstüne bāşım (9-6)
Şer işden dönmedim gitdi nice oğlan ‘avretle
Livâta ile zinâ etmek gıce gündüzdür endişim (9-16)

Kurbaga düğün etmiş leylekden kız almağa
Ankîd imâm toy mü’ezzin gelmiş nikâh kıymağa
İmâm mü’ezzin bunları kızıl ip ile bağlamış
Bir hâldir mümkün değil kızıl ipi kırmağa
Düğüncüler derilmiş bir kol çengi tutmuşlar
Hiç kaydımız yok deyü oynayuban gülmeğe
Tavşancıl tanbur çalar tavşan mişkâl üfürür
Tonuz tavul getirmiş ayu zurna çalmağa
Kargâ eteklik giymiş şu şıgırı rakş eder
Kedi peyrevlik eder şıçan gelmiş uymağa
Eşek köpek cümle sâz bu meclisde hep hâzır
Baykuş beste ırlayıp deve taqla kılmağa
Maymün dâ’ire almış düğün halkın gezmede
Laklak ile vakvaka parsacılar kapmağa
Erenler hâl isterler sende yokdur bir nişân
‘Azbî bu sözler saña yeter da’vâ kılmağa (223)

Methiye : Birini övmek gâyesiyle kaleme alınan şiirlerdir. Divanda bu tür, Oniki İmam, (düvazdeh imam veya düvaz adıyla anılır) ve Hacı Bektaş-ı Veli için yazılmıştır. Bunlar, 2, 8, 19, 28, 41, 42, 48, 49, 180 (?), 248 numaralı şiirlerdir.

Ey kerem-kân-ı mürüvvet ma’den-i nūr-ı celî
Dergehinde boynu bağlı bendeyiz dedik belî

Gülşen-i cennet mi āyā eşğin firdevs gülü
 Dem-be-dem vaşını söyler tende bu cān bülbülü
 Es-selām ey mālîk-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alî
 Es-selām ey nūr-ı Aḥmed Hacı Bektāş-ı Velî (48-1)

Hicivîye: Birini zemmetmek için yazılan manzûmelerdir. Divanda, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sorumlu utulan Yezit (Bazen mersiyelerin içinde bazı bölümler) ve vâiz ile zâhidler hicvedilir. Bu türde 4 şiir vardır: 16, 127, 67 (?), 70 (?)

Dost ölür bir loğmadan kelb-i 'aḳūr sen biğ yediğ
 Böyle ḥayvānlık eder mi kāmîl insānım diyen (16-6)
 Şırāḫı ḳurdu mîzān cehennemden ḥaber söyler
 Şanasın 'Azbî maḥşerden 'alâmetle gelir vâiz (127-5)

Devriye: Dini-Tasavvufî edebiyatın en karmaşık ve izahı zor türlerinden biridir. Yaradılışın başlangıcını ve sonunu, varlık olarak insanın nereden gelip nereye gittiğini ve bu ikisi arasında geçirilen zamanı, tasavvufa göre izah eden türlerdir. Devir "kavs-i nüzûl" ve "kavs-i urûc" olmak üzere iki aşamada tamamlanır (Güzel 2000: 364-367). Divanda bu türe dahil edebileceğimiz 4, bundan izler taşıyan beyitlerin bulunduğu 6 manzûme vardır: 64, 168, 190, 191; (14, 20, 58, 141, 177, 181).

Māverā-yı ḳulle-i ḳāf ü ḳademdir menzîlim
 Rub'-ı meskûn içre pervāz eyleyen 'Anḳā benim (168-2)

Fahriye: Şairlerin kendilerini övdükleri şiirlerdir. Azbî'nin ulaştığı mânevî merhaleleri anlattığı şiirlerini bu tür altında topladık. Bu türe uyan 7 manzûme vardır: 38, 39, 40, 44, 171, 173, 241

Kimse bilmez 'Azbîyim ben ḥaḳ mıyım bâḫıl mıyım
 Herkesiñ bir ism ile vird-i zebān-ı ḥāşîyım (171-5)

2.4. Üslup özellikleri

2.4.1. Dil ve Anlatım

2.4.1.1. Dil

Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı'nın başlangıç devresi olan 13. asırdan sonraki dönemde Türkçe, Arapça ve Farsça'dan pek çok kelime almıştır. Bu durum, bu dönem Türkçesinin kelime hazinesi bakımından genişlemesini sağlamakla birlikte, dönemin sonlarına doğru dili oldukça ağırlaştırmıştır. Bunda Beylikler döneminin bitip Osmanlı İmparatorluğu döneminin başlamasının da etkisi olmalıdır. Sonuçta bu dönemin sonlarına doğru Türkçenin temizliği ve saflığı bozulmuş, Arapça ve Farsça eserler dile hakim olmaya başlamıştır. Ancak bu etki halk şairlerinin dilinde, divan şairlerinin kadar fazla olmamıştır.

17.-18.yy'da yaşamış olan Azbi'nin kelime kadrosunda bu yabancı dillerin etkisi görülmekle birlikte yoğun olduğu söylenemez. Âyet ve hadislerden yaptığı iktibaslar dışında dilinin sâde olduğu söylenebilir. Şiirlerinde divan edebiyatının mazmunları yanında, halk söyleyişine uygun ifadeler de kullanmıştır. Hatta şiirlerinde yer yer, 16.yy'a kadar devam eden ve bu asırlarda da izlerini bulduğumuz bazı "Eski Anadolu Türkçesi" dil hususiyetlerine rastlamak mümkündür. Eski Anadolu Türkçesi döneminde has olan "kendüzin (136-3)" dönüşlülük zamirinin, "kandı (209-3), kangı (183-1), kanı (245-1), kaçan (78-1), nidügin (ne idügin) (146-2)" soru zamirlerini sıkça kullanmıştır. Eski Anadolu Türkçesinin izlerini kelimelere getirdiği eklerde de görmek mümkündür: düşelden (136-4), deyüben (12-32), bilüben (51-1), geçiser (14-37), düşübdür (128-1), yanupdur (183-1), idicek (228-1), olgıl (4-2). Hatta Eski Türkçeye has olan ve Karahanlı Türkçesi döneminde kullanılmaya devam eden, ancak Eski Anadolu Türkçesinin başlarından itibaren Batı Türkçesinde kullanımdan düşen ve yerini -an/en ekine bırakan -gan/-gen partisip ekine rastlamak mümkündür (vergen (12-16). Bunların yanında Eski Anadolu Türkçesine has olan

yuvarlaklaşma, hem kelime içinde hem de eklerde bulunmaktadır (nidügin (146-2), ırgürür (214-1), kapu (12-19), deyüben (12-32), yanupdur (183-1)).

Şâirin, dilinde böyle kullanımların yer bulmasını hem Yunus Emre ile başlayan geleneğin hatırasını bir yâd ediş olarak; hem de Bektaşî olması sebebiyle bağlı olduğu geleneğin etkisi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Meddâh-ı şâhim biline aşlım tâlib-i râhım maḥv ola ismim
Muḥammed 'Alî benedesi olğıl tâ ola ḳalbiñ nür ile enver (4-2)

2.4.1.2. Anlatım

Hitap ve Nasihat Yoluyla Anlatım:Divanın şiir kadrosuna bakıldığında en fazla nutuk ve nasihat türünde şiirlerin bulunduğu görülür. Bu durum Azbî'nin genel olarak nasihat ve hitap tarzında bir anlatım yolunu tercih ettiğini gösterir. Bu şekildeki anlatımlarda “ey, eyâ” gibi ünlemler ile emir ve bildirme kiplerinin kullanıldığını görürüz. Divandaki hitap ve öğütler bazen şairin kendisi için, bazen de ikinci bir şahıs içindir.

Ey mürebbîden ḥabersiz anlayan peygamberi
Dilküden dilkü gelir arslan eğer arslan biter (5-3)

Nefsiñi fark eyle cānâ Muştafâya bende ol
Ḥālîḳı maḥlûku anla ḥisseyle 'irfâna gel (148-3)

Mukaleme ve Sual Yoluyla Anlatma:Halk şiirinde de sıkça görülen “dedim-dedi”li söyleyişler ve soru-cevap yoluyla anlatım şekli az da olsa Azbî Baba Divanı'nda da bulunur.

Gezerken birkaç 'uşşâḳa şataşdım dediler 'âşîḳ
Hü dost eyvâllâh illâ'llâh nedir bu şattığın eşyâ (1-7)

Dedim ben Ḳanberim geldim 'Alîden cevherim vardır

Rumûz-ı *hel etâ* ya'ni *veyebkâ vech* in anla (1-8)

'Alemin ey bî-terahhüm bî-vefâsı sen misin
Ey cefâ-cû ehl-i derdin pür-cefâsı sen misin (200-1)

Delil ve İspat Yoluyla Anlatma: Dîni-Tasavvufi özellik taşıyan şiirlerin karakteristik bir özelliği de “âyet ve hadisler”den âzâmî derecede faydalanmış olmalarıdır. Şâir, fikrinin doğruluğunu âyet, hadis, ünlü mutasavvıfların sözleri ve atasözleri ile ispata çalışır. Bu durum divanda sıkça kullanılan bir anlatım şeklidir (Bk. Âyetler ve Hadisler, Atasözleri).

Tahkiye Yoluyla Anlatma: Divanda, bir durumun veya olayın hikâye edilerek anlatılmasına sıklıkla rastlanır. Şâir daha çok kendisiyle ilgili bir şeyi anlatırken bu yola başvurur.

Cân ü başımdan geçip geldim tarîkat içre men
Bağlayıp bel hizmet-i Mevlâya yalın pîrehan (204-1)

Tasvir Yoluyla Anlatma: Şâir, sevgilinin yüzünü, baharın gelişini anlatırken bu ifade tekniğini kullanır.

Çemen şahın-ı zemîn üzre hezârân sâyebân kurdu
Gelincik Hâzret-i Hızır-ı Nebîniñ ceş-i manşûru (20-2)

Atasözlerinin kullanımı: Şâir bir durumun ifadesinde ve bir fikrin ispatında atasözlerinin gücünden istifade eder. Divanda atasözleri için “fî'l-mesel, meseldir, ...derler” gibi ifadeler kullanılır. Bu kullanım, direk yada telmih yoluyla Divanda geçen bazı atasözünü örnekleri şunlardır:

Leyleğin ömrü laklakla geçer (Pala 1992: 229)
Meded leylek gibi 'ömrün geçirme yok yere lak lak
Eğer kerkes gibi biñ yıl yaşarsañ olma gâfil sen (12-9)

Zahmetsiz rahmet olmaz (Aksoy 1998 : 2, 482).

Gül sezā oldu bugün vuşlata ehl-i firqat
Bu meşeldir ki çeken zahmeti eyler rāhat (71-1)

Bal bal demekle ağız tatlanmaz ((Aksoy 1998 : 2, 177).

İki dilber seven 'āşık ezilir vuşlat için
Ādemiñ ağızına bal bal dese hiç dad olamaz (114-5)

İki karpuz bir koltuğa sığmaz (Milli Ktp. Bşk. 2001 : 2,30).

Hele bir koltuğa sığmaz iki karpuz derler
Bu sözü anlar isen 'ahd ile ikrār bir olur (108-2)

Kimsenin āhı kimseye kalmaz (Aksoy 1998 : 364).

Dā'imā ferhunde olmaz gül-'izārı kimseniñ
Kimseye kalmaz cihānda inkisārı kimseniñ (137-1)

Bir muşibet bin nasihatten yeğdir-evlâdır (Pala 1992 : 67).

'Ākil isen var özün kaydın çekme git 'Azbiyā
Bir muşibet münkire yüz biñ naşihatden güzel (160-5)

At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan (nâmi) kalır (Pala 1992 : 41).

Er ölür adı kalır derler meşeldir sen daği
'Ālem içre bir eşer koy kim sezā-yı rahmet ol (155-3)

Yerdeki yüze basılmaz (kimse basmaz) (Aksoy 1998 : 474).

Bu meşeldir kimse başmaz yerdeki yağan yüzü
Cümleñiñ pâyında hāk ol 'Azbiyā pür-'izzet ol (155-5)

Tilkinin dönüp (gezip, dolaşıp) geleceği yer, kürkçü dükkânıdır (Aksoy 1998 : 448).

Fitne bāz dilki 'adū gitdi görünmez oldu
Kürkçü dükkânın bulurmuş o meğer döne döne (217-2)

Güneş balçıkla sıvanmaz (Aksoy 1998 : 296).

Kim şıvadı güneşi balçık ile küfrü yok
'Azbiyi 'Azbi eden ben değilim sen değil (156-2)

İki gönül bir olursa samanlık seyran olur (Aksoy 1998 : 322).

İki gönül bir olunca şamanlık cennet olur

Bir gönül iki olunca cennet pür-mihnet olur (107-1)

Eden bulur, inleyen ölür (etme bulma dünyası) (Pala 1992 : 108)

Benim tek bî-vefâ olmasın ihsân et cefâ kılma

Kişi etdiğini şanma bulur cânım yâ bulmaz mı (247)

2.4.1.2.1. Edebi Sanatlar

Telmih: Yaygın olarak bilinen olay, kıssa, fikra, atasözleri veya inancın hatırlatılmasıyla yapılan sanattır. Divanda pek çok âyet, hadis, olay ve şahısa telmih yapılmıştır. Telmih sanatının yapıldığı bazı şahıslar ve geçtiği beyit numaraları şunlardır: Ankâ (58-1), Aristo / Sokrat / Bukrat (12-37), Cem (244-4), Circis (13-16), Dârâ / İskender (165,4), Fağfür (32-1), Hüsrev (246-2), Dâver (4-22), Süleymân (32-2), Laylâ / Mecnûn (Kays) (93-1, 72-3), Kayser (52-5), Nasuh (79-5), Nemrûd (151-4), Nerîmân (32-3).

Tekrîr: Şiirde anlatıma renk ve âhenk katmak için yapılan tekrarlamalardır. Bu sanatın yapıldığı pek çok beyit vardır, Aşağıda ki beyitlerin alındığı 14. Şiirde “bu şehir” ifadesiyle tekrîr yapılır:

Velûkin mesken-i cîndir ezelde bu vilâyet bil

Bu şehre yek elif besdir haqîkat cân olur insân (14-14)

Yediler kırklar vü üçler dahî üç yüzler ve biñler

Bu şehir içre olur sâkîn elifle olsa yek mihmân (14-15)

Mecaz: Divanda geçen deyimler mecâzî bir anlatım için kullanılmıştır. Şiirlerde geçen bazı deyimler şunlardır: “Suyu bulandırmak (237 -1), el etek öpmek (224-4), ipliği pazara çıkmak (1095), yüz karası (110-8), bin tarakta bezi olmak (9-17), belini

bükmek (55-5), adam yerine koymamak (247-5), ciğeri yanmak (54-2), ... dan dem vurmak (69-4), ...”

Hezār ƧaraƧda bezim var kıyās etmen kim bī-kārım

Ki ‘ucb u kibr ü kīn Ƨırs ü tama’dır dā’imā pīşim (9-17)

Nice biş yunmadık eller öpüben başa ƧoduƧ

Nice kirlenmiş etekler bize oldu Ƨible (224-4)

Muammâ: Gizlenmiş, gizli, örtülü, remizli, anlaşılmaz söz anlamındadır (Bilkan 2000 : 11). Azbî’nin anlatımını etkin kılmak için başvurduğu yöntemlerden biri de “remizli” söyleyişlerdir. Divanın pek çok yerinde remz ifadesi kullanılarak söylenen şeyin anlamının çözülmesi okuyana bırakılır.

Cāhil ü nādān ‘izzetde her ān mihnete geƧer vaƧt-i ‘āşikān

Bir remz diyem ‘Azbī dilinden pusatsız ev yapar kesersiz dülger (4-23)

Sen bu remzi ‘Azbiyā bildiñse iz’ān ehlinin

Gül niçün gülşende olmaz pençe-i Ƨārdan Ƨalāş (123-5)

Tecrid: Şâirin kendisini bir başka insan yerine koyarak söz söylemesidir. Azbî bu sanatı sık sık kullanmıştır.

Sen bu remzi ‘Azbiyā bildiñse iz’ān ehlinin

Gül niçün gülşende olmaz pençe-i Ƨārdan Ƨalāş (123-5)

Tezat: Birbirine zıt kavramların bir arada kullanılmasıyla yapılan bir sanattır. Her şeyin zıddıyla daha iyi anlaşılacağı, kötülükler olmadan iyiliklerin değerinin bilinemeyeceği düşüncesinden hareketle bu sanatın sık sık kullanıldığını görürüz. Genellikle “küfr-iman, sefâ-cefâ, dert-çâre, evvel-âhir, rûz-şeb...” gibi zıt ifadeler kullanılmıştır.

Gönül geƧ *küfr* ü *imāndan* ferāgat eyle mezhebden

BeƧā vü fānī Ƨaydından eliñ çek ‘ārif ol cānā (1-10)

İstikak: Aynı kökten kelimelerin bir arada kullanılmasıyla yapılan sanattır.

İkilikden kurtulan 'âşıkla ma'sûk bir olur

Ol haqîkat semtin anlar anlamaz semt-i mecâz (116-2)

III. BÖLÜM

3. DİN

3.1. Allah

Azbî, Divân'ının 42 manzûmesinde tevhid veya münâcât yoluyla Allah'ı konu eder, ona yakarır. Şiirlerde Allah, şu isim, sıfat ve benzetmelerle hatırlatılır (Saruhânî 1997 : 9-28): “Hak, Hudâ, Rab, Hâlik, İlâh, Mevlâ, Kırdgâr, Perverdigâr, Hû, Hüdâvend, Tengri, Hak Teâlâ, Mâlikü'l-Mülk, Cenâb-ı Hayy-ı Mennân, Rahmân, Yezdân, bî / lâ-Mekân, bî-Nişân, Settâr, Settârü'l Uyûb, Settâr-ı Zünûb, Erham, Ekrem, Samed, Teâlâ, Sübhân, Rezzâk, Hazret-i Hayy-i Kadîm, bî-Zevâl, lâ-Yezâl, Hayy, lem-Rahîm, Kerîm, Gâni-i Sübhân, Yezel, lâ-Yemût, Gafûr, Nakkâş, penâh-ı ins ü cîn, dermân, elif, güzel, üstâd-ı ezel, şâh, vâr, sultân, Lokmân, mürşid-i âgâh, cân, cânân, dilber ... vb.”

Azbîdeki Allah düşüncesi İslâmî çerçeveye uygun bir düşüncedir. Her şeyi yoktan var eden odur. Dünya onun mülkü, üzerindikiler de onun yarattıklarıdır. Dünyâ değirmenini döndüren, içindikilerin düzenini sağlayan odur. Herşeye kâdirdir. Emriyle balçıktan Âdem yaratılır, babasız çocuk doğar, Nemrud'un yaktığı ateş gül bahçesine dönüşür, ... Yarattıklarının kısmetini verir, herşeyi görür ve bilir, lutuf ve ihsânı sonsuzdur.

Mâlikü'l-mülkdür eden ol eyleyen ol velî

Çağırır 'Azbî dilinde yine Hâk Hâk kâdadır (105-5)

Eden Hâk eyleyen Hâkdır gören vü görünen Hâkdır

Derûnu içre pinhân et gel 'Azbî sen bu mâ'nâyı (245-5)

Allah, yarattığı her şeye aks etmiştir. Bu düşünceyledir ki her şey ondan bir nişân gösterir; bütün eşyâ ve âlem onun bir parçasıdır. Kul her neye baksa, baktığı şeyde onu temâşâ eyler.

Çanda bakşam Hakk ile Hakk olmuşum kim 'aşıkım
Şüretâ gerçi muhabbet eylerim hûbâna ben (199-3)

Yer yüzündeki herşeyin yapıcısı ve yaratıcısı olan sanatçdır O. Yarattıklarını güzel yaratmıştır. Bu güzellikler kendi güzelliğinden ilham alınmıştır. Bu eserlerin güzelliği karşısında herkes onun kudretinin farkına varır.

Rahmetiñ pergâlesinden oldu her insân zâr
San'atınla kudretiñden bây zâr sultân zâr

Bir cemâli bî-'aded yüzden nümâyân eylemiş
Bir nazar eşyâyı seyr et şan'at-ı Rahmâna bak (134-3)

Allah bağışlayıcıdır, merhamet edicidir. Bir adının da "Gurân" omâş sebebiyle şâir, yaratılmışlığının geriği işlediği günahların Alları tarafından bağışlanacağına inanır. Çünkü onun rahmet denizinde şâirin suçu, bir damla bile değildir. Her şeyi bilen olduğu ve herkesin sığınacağı o olduğu için, kulun ondan hâcet dilemesi gerekmez.

Bu günahkâr 'Azbinin lâyıq mı cürmü gitmesin
Çün seniñ pâdişâhım bir adın Ğufrân ola (230-5)

Rahîmâ katre olmaz rahmetiñ yanında 'işyânım
Bu yer gök tolusu suç ile seniñ kapuğa gelmişim (9-32)

Ezelden böyledir 'âdet benim eksikliğim çokdur
Ki ben mañlûkum ey Hâlik gehî kalğam gehî düşem (9-26)

Sen penâh-ı ins ü cinsiñ saña 'özüüm şad hezâr
Saña ma'lûmdur ne hâcet 'arz edem ey Kirdgâr(33-1)

Şiirlerde vahdet, ençok işlenen konuların başında gelir. Bu konu Azbî'de “birlik, vahdet, lâ – illâ, var – yok” gibi tabirlerle işlenir. Şâir, çevresindeki her şeyi algılamak; herkes ve herşeyin Allah'ın kudret ve hikmetinin tecellisi olduğunun farkında olarak gönlünü Allah'tan ayırmaz. Allah her şeyde tecelli eder, ancak bütün mesele bunu görebilmekte, farkedebilmektedir. Bu farkında oluş âşığı sırr-ı Hudâya erişirir.

İkilikten hâlâ oldum karışdım katreyim bahre
Yerindirmez vişâlınden umarım ehl-i ikrânı (237-6)

Her nefes birlikde 'Azbî Hâkda ol
Niçe bir âvâresin bî-çâre sen (208-5)

Pertev-i zıll-ı Hudâ âbda da var nârda da var
Eşer-i şun'-ı Hudâ yokda da var vârdâ da var (51-5)

Allah ile âşık birbirlerine âşinâdırlar. Bu tanışıklık, Allah'ın dünyayı ve insanları yaratmadan önceki zamanda, ruhların yaratılmış olması ve ruhların o zamanda Allah'la birlikte olmuş olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla Allah eski bir tanıdıktır. Allah'ı zikrederken âşığın kastı, eski sevgiliye bu tanışıklığı hatırlatmaktır. Hû da bu tanışıklığı görmezden gelmez.

Hû deyü feryâd ederse âşinâlık kaçd eder
Âşinâdan âşinâyı eylemez bî-gâne hû (214-3)

Sensiz ey yâr-ı kadîmim dü cihânı neylerim
Taht ü tâc ü mülk ü mâlî han ü mânı neylerim (182-1)

İnsanın başına na gelirse Allah'tan gelir; hayrı da şerri de o verir. Bunlarla kulunu imtihan eder. Bunun için kul başına gelenlere tevekkülle yaklaşmalı, bunları sabır ve şükürle karşılamalıdır. Çünkü Alla'ı tanımanın, bilmenin yolu her şeyin ondan geldiğine inanmaktır. İmtihani bu şekilde değerlendiren sonunda mükâfatlandırılır.

Çü benden imtiḥān eyler baḡa rehber ḡam ü ḡahrı
Eḡer 'ayn-ı ṣafā olduḡ bilirsen ḡahr ile ḡayrı (43-1)

Çün bize oldu iṭā'at o mehe ḡavl-i ümem
Ḥayr ile ṣerri benimdir dedi Ḥaḡ çekme elem (50-4)

Bildi Allāhı ḡöñül Ḥaḡ bilüben ḡayr ü ṣeri
Ḥanda baḡdıysa ḡözüm ḡördü ḡüzelden eṣeri (51-1)

Allah zaman ve mekan kavramlarından tenzih edilmiştir, uzaktır. O bu kavramların dışında olmakla birlikte bütün zaman ve mekanların sahibidir. “Hiçbir yere sığmaz, fakat mü'minin kalbine sığar.”

Ḥayd-ı müstaḡbelle māziden münezzehtir kerīm
Ehl-i 'aşḡdan Ḥaḡḡa bir kez ilticā olmazdı hiç (77-3)

Ol bī-niṣāndır hem lā-mekāndır her kim ki bildi her cāna cāndır (4-15)

Bī-mekān Ḥaḡḡa mekān eyleme iṣbāt zinhār
Zāhidin belki girer ḡüşuna bu söz ṣāyet (71-4)

Allah adālet sahibir. Bütün bilgilere vākıf olduḡu için kullarının durumlarına göre kısmet himmet etmiş, taşıyabilecekleri kadar yük yüklemiştir.

Ger mecāz ile ḡaḡıḡatle severseḡ ḡüzeli
Herkesin ḡaddi ḡadar ḡıldı 'aṡā lem-yezeli (50-1)

Harflerin yapısı ve birbirleriyle olan münasebeti dolayısıyla bir beyitte “elif” harfi Allah'a benzetilmiştir. Elif Allah'm, lām Hz. Muhammed'in, mim de Cebrâil'in simgesidir (Schimmel 2001 : 397-412).

Elif tek birdir Allāhım ben andan almışım nūru
'Alī Aḡmedden olmuşdur Muhammed Murtaṡādandır (6-10)

3.2. Melekler

Melekler, nurdan yaratılmış varlıklardır. Erkeklik ve dişilikleri yoktur; yeme, içme, uyuma gibi insani haller göstermezler. Allah'ın emir ve buyruklarını yerine getirmekle görevlidirler. Sürekli Allah'ı zikrederler. Kesin olarak sayıları bilinmemekle birlikte bunlardan dördü büyük melek olarak bilinir. Divanda genel olarak yüzlerinin güzelliğiyle sevgili meleklerle benzetilir. Hz. Muhammed, yaratılışı itibariyle meleklerden daha efdal olarak düşünülür. Şair, âl-i abâya bağlılığını dile getirirken melekleri şahit tutar.

Mihnet ü 'izzet cihānda nidügin bilmem diyen
Bir melek sīmāya cāndan mübtelā olmağ gerek (146-2)

Özümde zāhir ü bāṭın özün bir
Melekden daḥi efḍal bī-menendim (187-2)

Ṭalibe cāndır emānet cān ü baş terk eylemek
Söz deḡil vaşlım 'alāmet şāhidim ins ü melek
Neylerim tāc ü ḡabāyı baḡa sen cānım gerek
'Āşıkım ser-pā-bürehne şāḡ Ḥüseyn 'abdālryım (40-5)

Divanda adı geçer melekler şunlardır :

3.2.1. Cebrail

Cebrail, arşı taşıyan ve mukarrebîn adı verilen meleklerdendir. İlahî emirleri meleklerle ve peygamberlere ulaştırmakla görevli dört büyük melekten biridir. Mirac'da peygambere makamı olan "Sidretü'l-müntehâ"ya kadar eşlik eden de bu melektir (Yavuz, Ünal 1993 : 202-204). Bir beyitte Hz. Muhammed'in askeri olarak anılır :

Çakeriḡdir ḡizmetinde ḡazret-i Cibrīl-i Ḥağ
El aman ey şāḡib-i vaḡy-i nübüvvet el aman (11-3)

Cebraîl, “hâtifü'l-gayb” ‘gaibden haber getiren melek’ olarak da bir beyitte işlenir. Şair, bu melekten “ağlasan da gülsen de Allah sana bildiğini yapacaktır” öğüdünü alır. Günümüz edebiyatında “ilham perisi” kavramı Cebraîl’in bu hususiyetine işaret olsa gerektir.

Nidā-yı hâtifü'l-gaybdan erişdi ‘Azbiye bu pend
Şaḡa yār bildiğin eyler gerekse gül gerek ağla (216-5)

Cebraîl’in bir adı da “Rûh-i Kudsî”dir. Hz. Muhammed’in hizmetinde olması dolayısıyla konu edilir.

Bir gedâdır hizmetinde Rûh-ı Kudsî pür-ferah
‘Âlemin sultânı sensin çâkerin hâkân olur

3.2.2. Azrail

Dört büyük melekten biri olan Azrail, “can almakla görevlidir”. Kur’an’da ölüm meleğinin can almakla görevli olduğu açıkça belirtmekle birlikte (Secde 32/11) bu iş Allah’a da nisbet edilir (Kılavuz 1991 : 350-351). Bir beyitte Azrail, “melekü'l-mevt” ‘ölüm meleği’ olarak geçer. Yaptığı iş dolayısıyla bu melek beyite konu olmuştur.

Melekü'l-mevtin elinden gâfil insân bî-ḡaber
Pençe-i mevte girince tâ giribân bî-ḡaber (103-1)

3.2.3. İsrâfil

İsrâfil, dört büyük melekten biri olup kıyamet gününde “Sûr”a üflemele görevlidir, “Melekü’s-sûr” olarak da bilinir. “Üfle!” emrini beklemekte İsrâfil’in Sûr’a üflemesiyle kıyamet günü başlayacaktır (Cebeci 2001 : 180-181). Şiirde kıyamet günü anlatılırken İsrâfil’e Sûr’a üflemesi emrolduğunda, bütün ölülerin dirileceği anlatılır. Ayrıca “Baharnâme” manzumesinde baharın gelişi ile nebâtâtın canlanması hâdisesi bu olaya benzetilir.

Hağdan İsrāfile Sūruñ çal deyü fermān ola
Kalka qabrinden kamu halk cümlesi ‘üryān ola (230-1)

Yine feyz-i İlahîniñ nümāyān oldu taqdîri
Çü çaldı Şūruñ İsrāfil nebātā hayy içün Şūru (20-1)

3.2.4. Mūnkir / Nekir

Mezarda insanları sorgulayacak olan meleklerdir. Bu iki melek insana “Rabb’in kim?, kitabın ne?, peygamberin kim?, kible neresi? ne zamandan beri müslümansın?” gibi sorular soracaklardır. İman sahipleri cevap verebilecekler, fakat inkarcıların dilleri tutulup cevap veremeyeceklerdir. Mezar başında imamın verdiği “talkm”da bu soruların cevapları ölüye hatırlatılır (Pala 1989 : 370). Bir beyitte Mūnkir ve Nekir melekleri bu yönleriyle geçer. Şair, onların soracağı sorulara cevap veremeyeceğini düşünerek ağlar :

Gelüben Mūnker ü Nekir neylediñ netdiñ deyü
İdeler başa su’āli anıçün der ağlarım (178-3)

3.3. Kitaplar

İnsanlığa Allah tarafından gönderilmiş dört büyük kitap vardır. “Çâr kitap, dört kitap” şeklinde ifade edilen bu kitaplardan kasıt Kur’an, İncil, Tevrat ve Zebur’dur. Bu kitapların hepsi Allah tarafından gönderildiği için şairin dilinde bir mânâyı ifade ederler. İnsanın vechinde Fâtihâ sûresinin (yedî âyetten teşekkül ettiği için) yazılı olduğu ve bu sûrenin bütün Kur’an’ın özü olduğu düşüncesiyledir ki, Kur’an insanın vechinde yazılmıştır. Bununla birlikte diğer kutsal kitapların Kur’an içinde yer aldığı da vurgulanır:

Ne söz kim söylenir ‘ayn-ı kelāmullāh-ı nātıkdır
Eden bir nokıtdır anla kitāb-ı çâr bir ma’nā (1-3)

Yazılmış vech-i dilberde muşarraḥ dōrt kitāb mestūr
Biri kāf biri nūn u biri Yāsīn biri Ṭāhā (1-26)

Ḳaşı İncil zūlfü Tevrāt gözü Furḳān dil Zebūr
Dōrt kitābı vech-i ādem ‘ārife eyler şürūḥ (79-2)

3.3.1. Kur’an

Allah tarafından bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmiş Hz. Muhammed’e indirilmiş olan Kur’an, şiirlerde “Furkan, Mushaf, Vahy-i Hudâ, Kelāmullāh-ı Nâṭık” gibi isimlerle geçer. Kur’an-ı Kerim, Hz. Muhammed’in delili, onun peygamber olduğunun vesikasıdır. Şair, sevgilinin yüzünde Kur’an’ı okur. Kur’an’ı hidayet kaynağı olarak görür.

Hidāyet menba’ı Ḳur’ān ḥaḳḳıçün (42-4)

Sensiñ ol peygamber-i āḫir zamān şāḫib-livā
Şāniña *levlāke* geldi ḥüccetiñ Furḳān olur (3-9)

Ādemiñ vechinde Mevlā gör ne şan’at gösterir
Ḳaşları İncil gözü Furḳānı ḥüccet gösterir (102-1)

3.3.2. İncil

Kutsal kitaplardan biri olan İncil, Hz. İsa’ya gönderilmiştir. Hıristiyanlığın kutsal kitabıdır. Mukaddes bir kitap olması dolayısıyla şiirlerde yer alır. Sevgilinin yüzünden okunan dōrt kitaptan biridir:

Ḳaşı İncil zūlfü Tevrāt gözü Furḳān dil Zebūr
Dōrt kitābı vech-i ādem ‘ārife eyler şürūḥ (79-2)

Ādemiñ vechinde Mevlā gör ne şan’at gösterir
Ḳaşları İncil gözü Furḳānı ḥüccet gösterir (102-1)

3.3.3. Tevrat

Dört büyük kitaptan biri olarak kabul edilen Tevrat, Hz. Musa'ya indirilmiştir. Beş bölümden oluşur. Bugün elde bulunan Tevrat da İncil gibi tahrif edilmiştir. Diğer kitaplar gibi bu da sevgilinin yüzünde aksetmiştir.

Aldığın ise vech-i dilberden haber
İncil ü Tevrât Zebûr Furkân oku (213-4)

3.3.4. Zebur

“Mezamir” de denilen Zebur, Davut peygambere indirilmiştir. Zebur, ilahi ve neşidelerle tanzim edilmiştir. Kutsal kitaplardan biri olması münasebetiyle sevgilinin yüzünden okunur:

Kaşî İncil zülfü Tevrât gözü Furkân dil Zebûr
Dört kitâbı vech-i âdem ‘ârife eyler şürûh (79-2)

3.4. Sûreler, Âyetler ve Hadisler

Divânda şu sûrelerin adları zikredilir. Fâtihâ (190-1), (Bu sûre için Seb'al-Mesânî 37-4, Ümmü'l-Kitâb 67-5 ifadeleri de kullanılır), Tîn (14-4), İkra' (51-), Âl-i İmrân (18-17), Tâhâ (213-2), Rahmân (3-6), Yâsîn (1-26), Nûr (3-6). Bunlardan Fatihâ, Rahmân, Nûr sûreleri sevgilinin vechinden (kimi zaman insan, kimi zaman Hz. Muhammed) okunur. Yedi âyet olan Fatihâ'nın (Seb'al-Mesânî) tasavvufta yedi hattı (iki kaş, dört kiprik ve bir saç) karşıladığı söylenir. (Pala 1989 : 427).

‘Aceb midir cemâline desem Hâkdır odur muṭlak
Yüzünde sûre-i seb'u'l-meşânî naṣ etmiş Hâk (131-1)

Rahmânî gözün aç göresin ‘Azbî Raḥîmî
Yazıldı anıñ vechine çün sûre-i Raḥmân (192-5)

Âyet, Kur'ân'ın sûrelerini oluşturan cümlelerdir. Şiirlerde âyetlerin kullanılışı genellikle iktibas veya telmih yoluyla. Bununla birlikte âyetlerin tamamının kullanıldığı mısralar da mevcuttur.

“Hel etâ” ibâresi İnsân sûresinin ‘*gerçekten* insan üzerinden öyle uzun bir süre *gelip* geçti ki o anılmaya değer bir şey bile değildi’ mealindeki 75/1. âyetten iktibastır. “Veyebkâ vech” ise, Rahmân sûresinin 55/27. (Yüce ve iyilik sâhibi Rabbinin *yüzü bâkîdir*) âyetinden alınmıştır.

Dedim ben Kıanberim geldim ‘Aliden cevherim vardır
Rumûz-ı *hel etâ* ya’ni *veyebkâ vech* in anla (1-8)

“Esrâ”, İsrâ 17/1’den iktibastır (Uzaktır bütün noksanlıklardan O ki, kulunu bir gece Mescid-i Haramdan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâya *götürdü* (yürüttü); ona âyetlerimizden gösterelim diye. Gerçek şudur ki O’dur işiten, gören).

Rumûz-ı mebdе’in sırr-ı me’âdın kânıym irşle
Hüva’llâh ismine mażhar olursañ keşf olur *esrâ* (1-9)

“Alleme’l-esmâ”, Bakara 2/31’ten alıntıdır (Ve âdeme bütün *isimleri öğretti*. Sonra o isimlerin delâlet ettiği şeyleri meleklerle gösterip ...).

Müsemması hem esmâdır hem esmâsı müsemmadır
Ki ya’ni ‘âlemü’l-insân ki ya’ni ‘*alleme’l-esmâ* (1-23)

İhlas sûresinin (112/1-3) birinci ve üçüncü âyeti zikredilerek Allah’ın birliği, doğmamış ve doğurulmamış olduğu üzerinde durulur (1. Deki: O Allah birdir, 3. Doğmadı ve doğurulmadı). “mâ evhâ” ise Necm 53/9’dan alınmıştır (Aradaki mesafe iki yay boyu oldu, hatta daha yakın).

Oğu gel *kulhüvallahü aḥad* hem *lem yelid zâhid*
Daḥî seb’ül-meşâniden bilinsin sırr-ı *mâ evḥâ* (1-24)

“Ahsen-i takvîm” ibaresi Tîn sûresinin ‘Biz insanı en güzel biçimde yarattık’ mealindeki 95/4. âyetten iktibastır. İnsan yaratıkların en güzeli ve en olgunudur. Bu

güzelliği görünümünde değil rûhundur. Allah'a kul olan kişi onun ahlakıyla ahlaklanmıştır. Tasavvuftaki insandan hareketle Allah' duyulan aşka kaynaklık eden bir âyettir.

Nedir bu *ahsen-i takvim* rumüzundan me'âl ey dil

Bu sözden sır bilen kâmil velî kâmil olur haqqâ (1-37)

“Külli şey'in hâlik”, Kasas sûresinin 28/88. Âyetinde geçer. ‘Allah’la birlikte diğer bir Tanrı’ya daha çağırma; O’ndan başka Tanrı yoktur. *O’nun zatından başka her şey helak olacaktır.* Hüküm O’nundur ve nihayet döndürülüp O’na götürüleceksiniz’ mealinde de görüleceği üzere Allâh’ın birliğine işâret edelir.

Külli Şey’in hâlik sırrın bilen üftâdeler

Vech-i pür nûruñ vâlih ü hayrân olur (3-13)

“Raḥmeten lil-‘âlemîn” Enbiyâ 21/107 (Seni sadece *bütün kainata rahmet olarak gönderdik*) âyetinden iktibastır. Hz. Muhammed’in bütün insanlığa peygamber olarak gönderildiğini anlatan bu âyet şiirlerde sıklıkla tekrar edilmiştir. Bilindiği gibi diğer peygamberler kendi milletlerine gönderilmişti.

Raḥmeten lil-‘âlemîn dir şâfi‘-i rûz-ı cezâ

Böyle bir sultâna ‘Azbi cân ile kurbân olur (3-24)

Zuhruf sûresinin ‘Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Onların dünya hayatındaki geçimlerini aralarında *biz taksim ettik.* Bir kısmını diğerinin önüne çıkardık ki...’ mealindeki 43/32. âyetten iktibas edilmiştir. Herkesin kısmetini Allah’ın vereceğini, kısmet peşinde koşulmaması gerektiği anlatılmaktadır.

Gel zağar gibi olup fir fir tolaşma kısmete

Tâ seniñ *naḥnū keşemnâ* ola dâ’im hüccetiñ (7-25)

“Kul kefâ billâh” ibaresi, Ankebût 29/52 ‘De ki, benimle sizin aranızda şahit olarak *Allah yeter...*’ mealindeki ayetten iktibastır. Hz. Muhammed’in özellikleri sıralanırken kullanılır.

Kul kefâ billâh a mahremsin özün genc-i kadîm

Vech-i pāk mazḥar-ı *Kul innemâ* ya şad selâm (8-5)

“Yevme Tüblâ”, Târik 86/9 ‘*Bütün sırların yoklanacağı gün*’ mealindeki âyetten iktibastır. Kıyâmet gününe işaret eder. Hz. Muhammed bu gün ümmetine şefaath edecektir.

Yevme Tüblâ ‘âşîye sensin şeff’ü'l-müznibîn

El aman biz ‘âcize senden ‘inâyet el aman (11-10)

“*Yer yüzünde bulunan herşey fânîdir*” mealindeki Rahmân sûresinin 55/26. âyetidir. Bütün yaratılmışların ölümlü oldu düşüncesine açıklık getiren bir âyettir. Bu aynı zamanda bir tek Allah’ın ölümsüz olduğuna işaret eder.

Görünür zât olur nokta şifâtın seyr eder andan

Bu bir imân-ı ‘âşîkdır ki *küllü men aleyhâ fân* (14-3)

“vettîn” ve “halaknâ” ibaresi Tîn suresinin 95/1.- 4. Âyetlerinden iktibas edilmiş olup ‘1. *Andolsun incire, zeytine.* 4. Biz insanı *en güzel biçimde yarattık*’ mealindedir. Ayrıca 25-3’te geçen “vettûrî” ‘*Sînâ dağına ândolsun*’ ibaresi de aynı sûreden alıntıdır. İnsanın güzel yaratılması mutasavvıflara “insanın yüzünde Allâh’ı seyretme” ilhamını verir.

Bu nokta şüretâ kemter velî ma’nîde kübrâdır

Oğursan süre-i *vettîn* / *halaknâ* remz-i fi'l-insân (14-4)

“Tütîye'l-mülki men teşâ”, Âl-i İmrân sûresinin 3/26. ‘De ki, ey mülkün sahibi olan Allah’ım, *dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın; dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın...*’ mealindeki âyetten iktibastır. Allah’ın mülkünde (kainatta) tam tasarruf sahibi olduğunu bildiren bir âyettir.

Oğu gel *tütîye'l-mülki men teşâ*’ dersin ey zâhid

Çamudan Hâk münezzehdir ki hâkdan Hâk olur iz’ân (14-28)

“Nefhatü fihî min rûhî”, Hz. Âdem’in, dolayısıyla da insanın yaradılışıyla ilgili olarak Hicr 15/29. Âyetinden iktibas olup ‘Ben onu muntazam bir insan kıvamına getirip *içine rûhumdan üflediğim zaman*, derhal onun için secdeye kapanın’ mealindedir. Allah insanı yaratırken onun canını kendi rûhundan üflediği nefesle

vermiştir. Bunun içindir ki insan Allah'ın bir parçasıdır. Buradaki düşünce “vahdet-i vücûd” anlayışının temelini oluşturur.

Kıyās etme ki var sensin özün vardır ki yok sensin
Nefhatü fîhi min rūhi değil mi âyet-i bürhân (14-43)

Hz. Mûsâ'nın Tur Dağı'nda Allah ile görüşmesi Kur'an'da anlatılır. Mûsâ Peygamber Allah ile kırk gün süren ve kendisine Tevrat'ın verildiği ikinci görüşmesinde Allah'la hicapsız (perdesiz) görüşmek ister. Araf 7/143'de “ Mûsâ ... 'ey Rabbim, göster bana kendini; sana bakayım' dedi. O da buyurdu ki '*beni katiyen göremezsin, ancak dağa bak eğer yerinde duruyorsa beni görebileceksin' ...*” Bu hadiseye aşağıdaki beyitte telmih yapılır:

Okursan *len-terâñîden* bilip tefsîr-i 'İmrânı
 Bez üstâdsız yüzündür kim hayâ hüsni etmez efsâne (18-17)

“İrca'î”, Fecr 89/28 '*Dön* Rabbine. O senden sen ondan hoşnut olarak' âyetinden iktibastır. Bu âyette ölüm anlatılır. Tasavvufun temel anlayışlarından biri olan “ölüm Allah'a kavuşmaktır” düşüncesi işlenmektedir.

Çün Muhammeddir re' isim irca 'î dir hüccetim
 'Âkıbet olur müyesser 'Azbiyâ vuşlat başa (57-5)

Allah tarafından Hz. Muhammed'e şefaet etme yetkisi verilmiştir. “Şefi'ü'l-müznibin” ibaresi Bakara 2/225, Âl-i İmrân 3/159 ve Muhammed 47/19 sûrelerde geçer, '*günahkarların şefaetçisi Hz. Muhammed'dir*' anlamdadır. Şefaet, Allah'tan suçlu birinin bağışlanmasını istemektir. Bununla daha çok günahkar mü'minlerin ahirette Hz. Peygamber ve diğer iyi kulların aracılığıyla bağışlanması kastedilir. “Benim şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir” şeklindeki bir hadiste Hz. Muhammed böyle bir yetkisi olduğunu doğrular.

Zât-ı pâkiñ 'âleme rahmet olunca gam mıdır
 Sen ol *şefi'ü'l-müznibin* sin 'âşîye rüz-ı cezâ (61-3)

“Fezkürü” zikr kökünden ‘anınız’ anlamında bir emirdir. Bakara sûresi 2/152 ‘O halde *anın* beni anayım sizi; bana şükredin nankörlük etmeyin’ mealindeki âyetten iktibas edilmiştir. Mutasavvıfların yaptığı zikirle ilgilidir (bkz. Zikr).

Büsübütün olmuş kelâmu'llâh vücûdu dilberin
Ehl-i tevhdîin dilinde *fezkürü* işbâtı var (93-3)

Şiirlerde “kûn fe-kân” ve “kâf ü nûn” şeklinde geçen ibare Kur'an'da “kûn fe-yekûn” şeklindedir (Bakara 2/117, Âl-i İmrân :3/47-49, Meryem 19/35, Yâsîn 36/82, Mü'min 40/68). ‘Ol (der), hemen olur’ mealindeki bu ifade âdemin ve âlemin yaratılışı, İsâ'nın doğumu vb. için kullanılır. Beyitte ayrıca Hz. Muhammed'in “Âdem su ile çamur arasındayken ben peygamberdim” hadisine telmih yapılmaktadır.

Kûn fe-kân ın emri aşlâ yoğ iken
Cümlesinden ibtidâdır vech-i pâk (143-3)

“Nasrun minallâh” ibaresi Fetih sûresi 48/3 ‘Allah sana yardım eder’ mealindedir. “İnnâ fetahnâ” da aynı sûre 48/1'den ‘doğrusu biz sana *apaçık bir fetih açtık*’ anlamındadır.

Oğunur *naşrun minallâh* yüzün üzre bir yeri
Kırpiğin *innâ fetahnâ* dan ‘alâmet gösterir (102-3)

“Tevekkeltü ‘ale'llâh” ibaresi Âl-i İmrân 3/159'dan iktibas edilmiş olup ‘... *Allah'a dayan* çünkü Allah kendisine güvenenleri sever’ mealindedir. Bütün çarelere başvurduktan sonra her işin sonucunu Allah'a bırakma, ona güvenme, dayanma düşüncesi bu beyitte işlenmektedir. Tevekkül, rızâ ve şükür gibi Allah'a ulaşmanın yollarından biri olarak kabul edilir.

Tevekkeltü ‘ale'llâh i değil mi cümleye câmi'
İki ‘âlemde zulm olmaz haqîkat ehl-i imâna (219-2)

“Hayy” ve “lâ-yemût” Allahın sıfatlarındandır. Bakara sûresinin 2/255. âyeti “Âyete'l-kürsî” adıyla bilinir. Bu âyette Allah'ın bir, diri, kâim, uyuklamaz, uyumaz,

mâlik, ... gibi sıfatları anlatılır. Hz. Muhammed, bunun Kur'an'daki âyetlerin en büyüğü olduğunu söylemiştir.

Evvelî 'aşk âhirî 'aşk ya'ni *Hayy-i lâ-yemût*

Rehberim oldu ne şübhe dilberâ sevdâ benim (168-4)

“Sekâhüm Rabbehüm” ifâdesi İnsan sûresi 76/21. âyetten iktibas edilmiş olup ‘... Rab’leri onlara tertemiz bir içki sunmaktadır’ meâlindedir. Bu âyette cennetliklere verilecek mükâfatlardan bir kısmı anlatılmaktadır.

Sekâhüm Rabbehüm hamrın alınca dest-i dilberden

Ki ya'ni hâlet-i 'aşk ile özüm bir nâra hark etdim (184-2)

“Festakîm” Hûd sûresi 11/112. âyetten iktibastır. ‘... emr olunduğu gibi doğruluk et...’ anlamındadır. Doğruluk insanı Allah’a yaklaştıran bir meziyettir.

Remz-i *illa'llâh* ı fehm et *festakîm* den al haber

Ehl-i 'izzetden mi yohsa ehl-i kırbetden misin (205-3)

İslâm'a sarılanların cennete gideceği, Allah'ın emirlerini yerine getirmeyenlerin cehenneme gideceğinin haber verildiği âyetlerden biri olan Zümer 39/3 âyetinden iktibas edilmiştir. “Fedhulühâ hâlidîn” , ‘... sonsuza kadar kalmak üzere cennete girin...’ anlamındadır.

Hâme-i kudret yazıbdır vechiye bu âyeti

Heze cennâti 'adni *fedhulühâ hâlidîn* (207-6)

“Yuhyî yemût”, ‘ölüleri diriltir’ anlamındadır. Bakara 2/73, Hac 22/6, Şûrâ 42/9, Ahkâf 46/33, Kıyâmet 75/40'da “Yuhyî'l-mevtâ” şeklinde geçer. İnsanların öldükten sonra hesap vermek için yeniden diriltileceklerini haber veren âyetlerden alınmış bir ibâredir.

Sırr-ı mâ-evhâdan almaz feyzi nâkıs-feyż olan

Gaflet ehli bilmedi *yuhyî yemût* uñ remzini (234-2)

“Mâzâğa'l – başa” ifâdesi ‘göz ne şaştı ne de sınırı aştı’ anlamındadır. Necm 53/17'de Hz. Muhammed'in Mirac'da Cebrâil'in kendisini bıraktığı Sidretü'l-

müntehâ'dan sonraki durumunu anlatırken kullanılır. İrfan sahibi olanların şaşmayacağı, yanılmayacağı ifade edilmiştir.

Çü *māzāğā'l* – *başar* derler bu yüzden ehl-i 'irfāna
Cemālinden gül-i ra'nā celālinden görür hārı (237-4)

“Veylün li külli” ifadesi Hümeze sûresinin 104/1. âyetinden iktibastır. ‘İnsanları diliyle eleştiren, kaş ve göz işaretleri yapıp alay edenlerin *vay haline*’ mealindedir. Arif kimselerin insanları hakir görmedikleri, insana Allah’ın ahlâkıyla ahlâklandıkları için saygılı oldukları vurgulanır.

Ey bilen *veylün li külli* remzini ‘arif budur
Kâfir olsun guşşasın her kim çekerse yārınū (138-4)

Zelzele sûresinin 99/7-8. âyetleri “ ... kim zerre ağırlıgınca hayır yapmışsa onu görür, ... kim zerre ağırlıgınca onu görür” mealindedir. Aşağıdaki beyitte bu âyetlere telmih yapılmıştır.

‘Ameliyle her kişi haşr olur Hağdan haber
‘Azbi fakir seyr etdim hāmmāl hāmmāla binmiş (122-5)

Bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmiş olan Hz. Muhammed’in sözleri olan hadisler de iktibas veya telmih yoluyla şiirlerde işlenmiştir.

“Hubbū'l-vatan” ibâresi “*hubbū'l-vatān mine'l-îmān* ‘vatan sevgisi imandandır’ ” hadisinden alınmıştır.

Ben daği *hubbū'l-vaṭān* mazmūnunun qurbānıyım
Būma çün vīrāne oldu kaşr-ı cennetden güzel (160-4)

“Mā ve tīn” ibâresi “*küntü nebiyyen ve Âdeme beyne'l-mā ü vettin* ‘Âdem su ile çamur arasında -balçık durumunda- iken ben Peygamberdim” (Ceylan 2000 : 161) hadisinden alınmıştır. Dünyâ yaratılmadan önceki ruhlar âlemine telmihte bulunulmuştur.

Ey Habībim lem'atu'llāh ‘Azbiye yoldaş idi
Hem-demiğdim ol zamān kim yok idi mā ile fīn (207-7)

“Lâ-fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ zülfikâr” sözü, ‘Ali’den başka genç -yiğit, er-, Zülfikâr’dan keskin kılıç yoktur’ anlamındadır. Bektâşî şiirinde yaygın olarak görülen bu sözün Uhut savaşındaki yararlığı dolayısıyla Cebrâil tarafından Hz. Ali için söylendiği rivâyet edilir (Gölpınarlı 1977 : 214-215).

Ĥâriciden intikâm almağa budur ber-güzâr
Her muhibb-i ĥânedâna oldu tîğ-i şû’ledâr
Bu yeter cevşen gürüh-ı Kirdgâra yâ ne var
Lâ-fetâ illâ ‘Alî lâ-seyfe zülfekâr (27-1)

‘Etin etimdir’ anlamına gelen “lahmüke lahmî” sözü Hz. Muhammed tarafından yakınlığını bildirmek için Hz. Ali’ye söylendiği rivâyet olunan bir sözdür. Yılmaz bu söz için, “Hz. Ali’yi İslâmî ölçülerin dışında sevenlerin ortaya attıkları sözlerden biri olma ihtimali var” yorumunu yapmaktadır (1992 : 101).

Fâhr-i ‘âlem *lahmüke lahmî* buyurdu şânına
‘Âşıkın cisminde cânsın yâ ‘Alî senden meded (2-2)

“Men ‘arefe nefsehû fekad ‘arefe Rabbehû (Kendini bilen Rabbini bilir) hadisinden iktibas edilmiştir (Serdaroğlu 1966 : 118).

Ĥadîş-i *men ‘arafnâ* çün rumûz-ı sırr-ı ekberdir
Kemâl-i ‘ahde kûl olmağ katı merdlik cömerdlikdir (96-4)

“Mutu kable en temutu”, ‘ölmeden önce ölünüz’ anlamındaki bu hadisin sahih olup olmadığı hususunda ihtilaflar vardır. Tasavvufa kaynak teşkil eden hadislerden biridir. Mutasavvıflarca “fenâfillâh” (Allah’ın varlığı içinde yok olma) denilen makama işaret eden hadislerdendir. Mutasavvıflar bu hadisten, dünya isteklerinden bir ölü misali sıyrılma, Tanrı’ya teslim olma, onun emirlerine sımsıkı sarılma, nefse uymama, nefsi alt ederek benlikten sıyrılma, ... gibi mânâlar çıkarırlar. Sûfî, ‘küçük yokluk’ denilen “fenâ-yı asgar”a ulaşmak için uğraşır. Çünkü kalbin hayatı nefsin ölümüyle olacaktır (Yılmaz 1992 : 128-129).

Mutu kable en temut un perdesinden geç de gel
Ĥızr ile yoldaş ol eyle âb-ı ĥayvân ile baĥş (74-6)

alınmıştır. Mutasavvıfların kendinden geçme, yok olma makamına işaret eder (Yılmaz 1992 : 115).

*Lima 'allāh iline kıldı çü âdem seferi
Kıldı âdemde emānet ki bu şüret güheri (51-1)...*

Âyet, hadis ve ünlü mutasavvıflardan kaynaklanan ve tasavvufta yaygın olarak kullanılan ve Azbî tarafından divanda işlenen bazı sözleri de buraya almanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

İslâm dininin îman esaslarından biri ve ilki olan “kelime-i tevhid” in (lâ ilāhe illallāh Muhammeden Resûlullāh ‘Allah’tan başka tapacak yoktur, Muhammed onun elçisidir’) birinci kısmıdır.

*Sen yok ben yok bir Allāh lā-ilāhe illallāh
Gerçektir yalan vallāh ben değilim sen değil (152-4)*

“Lâ ve illâ” sözü, ‘yoktur, ancak vardır’ yani ‘ancak o vardır’ anlamına gelen nefiy ve isbât sözleridir. Yukarıda ifade ettiğimiz “kelime-i tevhid”in ilk parçasına işaret eder. *Lâ* ifadesi tasavvufta “vahdet-i vücûd: varlığın birliği” inancına göre varlığın, ancak Allah varlığı olduğunu bildirir. Varlıkların var oluşları ancak Tanrı varlığıyla olur. Tanrı varlığından başka bütün varlıklar izâfidir (Gölpınarlı 1977: 214-215).

*Tevekkülde bular kıldur kiminiñ kısmeti boldur
Eğer ‘ârif isen bildir haber al lā vü illā dan (12-7)*

İslâm dininin îman esaslarının derlendiği “âmentü” sûresinde yer alan “hayır ve şer Allah’tandır” ifadesine aşağıdaki beyitte işaret edilir.

*Hayr ü şer Hâkdan gelir şabr et hemān
‘Azbî gel kayd-ı beşerden bî-gam ol (149-5)*

“Evde (düyâ-âhiret) ev sahibinden (Allah) başkası yoktur” anlamındaki bu sözün Cüneyd-i Bağdâdî’nin olduğu rivayet edilir (Yılmaz 1992 : 114). Bu düşünce Azbî’de de sık sık dile getirilir.

Leyse fiddāri velā ğayr ile deyyār da da var
 ‘Ābid ū fācer ile mülhid-i küffārda da var (51-5)...

“lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyü’l-azîm” (*Her türlü kuvvet ve kudret ancak yüce ve ulu Allah’tandır*) sözünden iktibastır. Sıkıntı, bela ve tehlikeyi defetmek, sabrın tükendiğini bildirmek için kullanılır.

Oğurum lâ-ğavle ilâ kuvvete şânıñ seniñ
Günde biñ noqşanıñı ‘afv eyler ihsanıñ seniñ
Dest-girim münisimdir ism-i gufranıñ seniñ (35-1)

3.5. Peygamberler

Peygamber, Allah tarafından haber getiren, Allah’ın emirlerini insanlara haber veren, resul ve nebi anlamlarında kullanılır. Nebiler kendilerine kitap indirilmemiş ve müstakil şariat sahibi olmayan, kendinden öncekilerin şariatıyla amel eden peygamberlerdir. Resul ise Allah tarafından kendisine kitap indirilen, yeni bir şariatla insanları aydınlatan peygamberlerdir.

Azbî’nin şiirlerinde bu müessese için “peygamber, peygamberu’llah, resul ve nebi” tabirlerinin kullanıldığını görürüz. “Peygamber ve resul” ifâdelerinde genellikle Hz. Muhammed, nebi’de ise daha genel, bu müesseseyi kast eden bir anlam yüklüdür.

Yaqîn-i Haq ki ef’âl-i nebî bil
Tevekküldür rızâdır hem kanâ’at (69-3)

Yoğsa her dîv-i racîm anlayamaz kâdrimizi
Yâ nebîdir yâ velî sırrımıza mahrem olan (206-4)

Evvelîn ü âhîrîniñ’ilmine vâkıf olan
Muştafâ peygamber-i âhîr zamândır Muştafâ (63-5)

3.5.1. Âdem

“İnsanlığın atası” olarak bilinen Hz. Âdem’in yaradılışı Tevrat ve Kur’ân-ı Kerim’de anlatılmaktadır. Bu kutsal kitaplardaki anlatımlar birbirinden farklıdır. İslâmî bilgilerimize göre Âdem, “ölüm meleği”nin dünyadan getirdiği “kırmızı, beyaz ve siyah toprak”ın suyla karıştırılmasıyla elde edilen balçıktan yaratılmıştır (Bolay 1988 : 358-353). Âdem’in insanlığın atası oluşu bir beyitte şöyle ifade edilir:

Âşinā bī-gāne yoḡdur ŧuġlu kimdir yā ne kim
Cümlemiz bir atanıġ evlādıyız bī-gāne kim (166-1)

Âdem’in topraktan yaratılması hâdisesine bir beyitte telmih yoluyla işaret edilir. Hz. Âdem yaratılmadan önce Azbî Allahla berâber olduğunu söyler. “mā ile tîn” (su ve çamur) ifadesiyle Âdem ve onun yaradılışı kast edilir.

Ey Ḥabībim lem’atu’llāh ‘Azbiye yoldaş idi
Hem-demiñdim ol zamān kim yoġ idi mā ile tîn (207-7)

Allah Âdem’i yarattıktan sonra meleklerine “Âdem’e secde edin” diye emretmiştir. Bütün melekler bu emre uymuşlardır (Bakara : 2/34, A’râf : 7/11, İsrâ : 17/61, Tâhâ :20/116, ...). Ancak şeytan Âdem’in topraktan, kendisininse ateşten yaratıldığını, dolayısıyla ondan daha üstün olduğunu söyleyerek emre karşı gelmiştir (A’râf : 7/12, Sâd : 38/76, ...). Bu hâdise Azbî’nin anlatımında şu şekilde yer bulur:

Niġün kāmīl geġen kāmīl bu remzi anlamaz ‘Azbi
Meġer ŧeytān imiş secde ki kılmaz Âdeme ḡālā (1-36)

Ederdiñ Âdeme secde budur ḡaġ kıblemiz derdiñ
Ne ma’niden sezā oldu bileydiñ la’nete ŧeytān (191-2)

Âdem ile Havva cennette konulmuş ve bütün nimetlerinden faydalanmaları istenmiş; ancak bir ağacın meyvesinden yemeleri yasak edilmiştir (Bakara : 2/35). Şeytan bir yolunu bularak cennete girmiş, onları kandırarak (A’râf : 7/20) yasak

meyveden yedirmiştir. Azbî, cennetten çıkarılmaya sebep olan meyveyi “bir dâne”, bu hareketi de isyân şeklinde ifade eder:

Yine bir dânem olur bâ'ış duhûl-ı cennete
Çünkü cennetten çıkardı 'Azbîyi bir dâne kim (166-6)

...Âdem'in Huld'da yiyip ettiği 'işyânda daği
Yine Havvânın kıldığı efgânda daği ... (51-3)

... Çıkdı cennetden fenâ bezminde demler sürdü tut
Hâl-i 'âlem böyledir Havvâ vü Âdemdir gelen ... (53-5)

Cennetten çıkarıldıktan sonra yer yüzünde ayrı yerlere konulan Âdem ve Havva, ağlayarak Allah'a yalvarmışlar; sonunda Alah onları bir araya getirmiştir. Bu ayrılıktaki Âdem ile Havva'nın çektikleri sıkıntılar ve döktükleri göz yaşları oradan insanlara miras kalmıştır.

Havvâ diyerek hayli zamân ağladı gezdi
Âdemden işit âh ile efgân haberin sen (13-2)

... 'Azbî feryâd eyle ağla kan dökülsün dîdeden
Ağlamak 'âdet qalupdur bize Âdem dededen (53-5)

3.5.2. İdris

Kur'ân'da ismi geçen peygamberlerdendir. “Biz onu yüce bir mekâna yükselttik (Meryem : 19/57)” ve “İsmâil'i, İdrisi, Zülkif'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik ... (Enbiyâ : 21/85-86). İdris'in yükseldiği mekân için yapılan yorumlardan biri, bu mekânla “cennet”in kastedildiğidir (Harman 2000, C.21 : 478-480). Şit'ten sonra peygamber olmuştur. Kalem ile yazı yazanın, ilk elbise dikenin o olduğuna ve sağ iken Allah'ın onu göğe kaldırdığına inanılır (Cevdet, C.1 : 4). İdris Peygamber Azbî'de bir beyitte geçer ve onun cennetten haber verebileceği vurgulanır:

Cennet haberin almak ise cān ile maqşūd
İdrîsden işit hūr ile ğılmān haberin sen (13-4)

3.5.3. Nuh

Nuh peygamber insanlığın “ikinci baba”sı olarak anılır. İdris Peygamber göğe çekildikten sonra insanlar yine putlara tapmaya başlayınca Nuh peygamber olarak gönderilir. Nuh insanları Allah’ın birliğine davet eder. Yalnızca oğulları “Sâm, Hâm, Yafes” ve karısı ile birkaç kişi kendisine iman eder. Oğullarından “Yâm” bile kendisine iman etmez. Halkından türlü eziyetler görmesiyle onlara beddua etmiş, Allah duasını kabul etmiştir. Bunun üzerine kendisine “gemi yap” diye vahiy gelmiştir. Nuh, sudun uzak bir yerde gemi yapmaya başlayınca halkı “peygamber idin dülger oldun” diyerek kendisiyle alay eder. Gemi bitip tufan alametleri görününce Nuh kendisine inananlarla birlikte gemiye biner ve her hayvandan birer çifti de gemiye alır. Sular yükselmeye başlayınca oğlu Yâm’ı da gemiye davet eder. Ancak o “ben yüksek bir tepeye çıkar ve kurtulurum” diyerek babasını reddeder. Sular bütün yer yüzünü kaplayınca bütün insan ve hayvanlar helâk olur. Tufan altı ay sürer. Allah’ın emriyle sular çekilir ve gemi Cudi Dağı üzerine oturur, böylece gemidekiler kurtulur. Bundan sonra insanlar Nuh’un üç oğlu ve eşlerinden çoğalırlar (Cevdet 1985 : 4-6). . Azbî aşağıdaki beyitlerde de görüleceği üzere Nuh peygamberi “tufan ve gemi”siyle birlikte zikreder. Nuh’un gemisinin her belâdan uzak olduğunu vurgular.

Her belâdan der-kenârdır keştî-bân-ı Nūhdur
Cān ü dilden bendegān-ı şāh-ı Merdānım diyen (17-12)

Āgāh olayım dersen eğer hışm-ı Hudâdan
Var Nūha su’âl eyle o tūfān haberin sen (13-5)

3.5.4. İbrahim

İbrahim Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in ortaklaşa kabul ettiği ve ayrıca Kur'ân'da en çok adı geçen peygamberlerden biridir. Hakkında çeşitli rivâyetler anlatılmış; bu rivâyetler de İslâmî Türk Edebiyatı içinde yer almıştır (Uzun 2000 : 266-273). Bir rivâyete göre Hz. İbrahim'in babası Azer, Nemrud'un memurlarından olup put yapmakla geçimini kazanmaktadır. Nemrud gördüğü bir rüyâ üzerine bütün çocukları öldürtmeye başlar. İbrahim'in annesi Uşâ onu gizlice dünyaya getirerek Kûsâ civarında bir mağarada büyüt müştür. İbrahim kimsenin olmadığı bir gün put haneye girerek bütün putları kırmış, baltasını da en büyük putun boynuna asmış. Sorguya çekildiğinde bu işi ancak büyük putun yapabileceğini söylemiş; halk putun cansız olduğunu bu işi yapamayacağını söyleyince o da "Konuşamayan ve size hiçbir faydası dokunmayan putlara niçin tapıyorsunuz?" demiştir. Bunun üzerine Nemrud, İbrahim'i öldürmek için büyük bir ateş yaktırır ve mancınıkla onu ateşe attırır. Cebrâil Allah'ın emriyle onu havada tutarak isteğini sorar, bir isteği olmadığını, Allah'ın neyi dilerse onu yapmasını istediğini söyler (bunun için İbrâhim'e "Halîlullâh" denilmiştir). Bunun üzerine İbrahim'in atıldığı ateş bir gül bahçesine dönüşür ve buruya düşer. Ancak Nemrud bu mucizeyle de imana gelmez (Aktaş 2001 : 56-58). İbrahim'in ateşe atılması hadisesine ve Nemrud ile mücâdeleye pek çok yerde telmihte bulunulur:

Saña karşı kodı bir kerre Nemrûdun hezâr şad sâl
Gece gündüz beni var eyleyen sultânla savaşım (9-13)

Hağ anla celâl ile cemâl sende nihândır
İbrâhim iseñ anla gülistân haberin sen (13-21)

... Zecr-i kahrından Habîbiñ ateş içre gül biter ... (40-4)

Kahr-ı a'dâdan ciğeriñ yansa Hağkıñdır kerem
Hazret-i İbrâhime nâr içre şebnemdir gelen ... (53-5)

Hız. İbrahim'in çocuğu olmayışı da şiirlerde işlenmiş konulardandır. Hız. İbrahim'in imtihan edildiği rivayet şöyledir: Yukarıda aktardığımız olaylardan sonra bir çok yer dolaşan İbrahim nihayetinde Mısır'a yerleşir. Sârâ'dan sonra Hükümdarın kızı Hacer ile evlenir. Her ikisinden de çocuğu olmaması üzerine Allah'a yalvararak "kendisine bir evlat verirse onu Allah'a kurban edeceğine" söz verir. Bunun üzerine Hacer'den İsmail dünyaya gelir. Sârâ'nın Hacer ve İsmail'i kıskanması sonucu onları alıp Mekke'ye götürür. Orada İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşa eder. Bu sırada Allah'a verdiği söz kendisine hatırlatılır. İsmail'i alarak kurban etmeye götürür. Ancak bıçak kesmez. Yerine bir melek tarafından getirilen koç kurban edilir (Uzun 2000 : 266-273). (Ayrıca bkz. Sâffât : 37/95-111). Hız. İbrâhim ile ilgili anlatılan kıssalar bu kadarla sınırlı değildir. O sofrasında misafiri olmadan yemek yemezmiş, misafir olunca herşey bereketlenirmiş. Dilimizde kullanılan "Halil İbrahim sofrası" deyimini burudan kaynaklanmış olmalıdır. Azbî, yukarıda anlatılan gökten gelen kurbanı bir mısırada şöyle zikreder:

... Gökden İbrâhîme inen yine kurbânda dağı ... (51-3)

3.5.5. İsmail

İbrahim peygamberin oğludur. Tevrat ve Kur'an'da geçer. İsmail peygamber Kur'anda, Kâbe'nin inşasında, kurban edilme hadisesinde ve hac bahisleri yanında onun uslu bir çocuk oluşu; teslim olan, namazı ve zekatı emreden, sabreden, hoşnut olunan, sözüne sâdik ... gibi nitelikleriyle anılır (Harman 2001 : 76-80). İsmail peygamber, babası İbrahim peygamberin onu Allah'a kurban etmek istemesi, ancak yerine Allah tarafından bir koç gönderilmesi (Sâffât : 37/111), Kâbe'nin inşasında babasıyla bulunması ve oradaki kutsal olduğu kabul edilen zezem suyunun topuklarını vurduğu yerden çıkması ile ilgili olarak edebiyatımıza konu edilir. Azbî'de İbrâhim peygamber tam inanmış, teslim olmuş, inancı için can vermekten çekinmeyen birisi olarak yer alır:

... Câmî İsmâ'il fedâ itdikde kurbân koç yeter ... (40-4)

Kan dökdü gelip emr-i Hüdâ râhına âhir

Nâzil olan İsmâ'ile kurbân haberin sen (13-6)

3.5.6. Yakub

Hz. Yakub, İbrâhim peygamberin torunudur. Kendisinden sonra Hz. Muhammed'e gelene kadarki dönemde gelmiş bütün peygamberler onun soyundandır. Lakabı "İsrail" olduğu için kendisinden sonrakiler "Benî-İsrail" adıyla anılmışlardır. İçlerinde kendisinden sonra peygamber olacak Yusuf ile birlikte oniki erkek çocuğu olmuştur. Oğlu Yusuf bunların arasında en sevdiği olanıdır. Bu durumu kıskanan diğer kardeşleri Yusuf'u kuyuya atmış (bkz. Yusuf); bu yüzden Yakub, "Beytü'l-Ahzen" denilen kulübesinde hasret gözyaşları dökmüş, sonunda gözleri kör olmuştur. Yıllardan sonra babasının izini bulan Yusuf'un gömleğini gözüne sürmesiyle gözleri açılmıştır. Yakub peygamber edebiyatımızda hüznün ve hasretin sembolü olmuştur, hicrânın üstâdıdır. Bu motif Azbî'de şöyle dile getirilir:

Vaḥdetde figân eyler idi ḥasret-i gâmla
Yâ'kûba su'âl eyle o hicrân haberin sen (13-7)

3.5.7. Yusuf

Yukarıda da sözü edildiği üzere kardeşleri tarafından kıskançlık ve başka bir anneden olduğu için kuyuya atılan Yusuf, oradan geçen kervancılar tarafından kuyudan çıkarılarak Mısır'a götürülür ve oranın hazinecisi Aziz'e satılır (kardeşleri tarafından esir tüccarlarına satıldığı da rivayetler arasındadır). Allah tarafından bütün insanlara verilen güzelliğin yarısı verildiği için Yusuf güzelliğiyle tanınmıştır. Aziz'in karısı Ra'il (Yusuf'un eşsiz güzelliği karşısında büyülenir) onu elde etmeye çalışır. Evde kimse olmadığı bir günde Ra'il Yusuf'a yaklaşır, kurtulmaya çalışırken gömleği yırtılır. Bu duruma kadının kocası şahit olur ve Zeliha Yusuf'un kendisine saldırdığını söyleyerek iftira eder. Bunun üzerine Yusuf "zindan"a konur. Mısır hükümdarının rüyasını yorumladığı için yedi yıl sonra zindandan çıkarılır ve hazinenin başına getirilir. Bu sırada diğer olaydan da aklanmıştır. Yusuf'un hazineyi

iyi idare edişiyile Mısır'da kıtlık yüzünden sıkıntı çekilmez. Yakub ve oğulları da kıtlıktan etkilenmiş, Mısıra buğday almaya gelmişler ancak yanlarını en küçük kardeşleri Bünyamin'i almamışlardır. Yusuf ikinci seferde onu da getirtmiş ve bir oyunla yanında alıkoymuştur. Yusuf onları tanıdığı halde onlar Yusuf'u tanımamışlardır. Küçük oğlunun da elden gitmesiyle Yakub kör olur. Ancak Yusuf'tan hiç ümidini kesmemiştir. Diğer kardeşlerini onları bulmak için gönderir. Yusuf bunları karşılar, babasına gömleğini göndererek gözlerinin açılmasını sağlar. Bu arada Yusuf hükümdarın güzelliğiyle ünle kızı Zeliha ile evlenmiştir. Kardeşlerini affeder, Mısır hükümdarı ölünce babasını tahta oturtur (Cevdet 1985 : 9-18; Taberî 1991: 460-512).

Edebiyatımızda güzelliği ile sevgilinin sembolüdür. Zindanda geçirdiği sıkıntılar ve Zeliha ile olan maceraları da başlıca işlenen konulardandır. Babasının buralı olması ile "Yusuf-ı Kan'an" olarak anılır. Yusuf, Azbî'nin şiirlerinde de "Ken'an, zindan ve güzellik ve aşk" motifleriyle yer alır. Onların aşkın şairin Allah'a duyduğu aşkın yanında zerrece ehemmiyeti olmayan bir aşktır. Allah Yusuf'un güzelliğinde aranmalıdır:

Zerredir yanımda Yüsufla Züleyhâ sevdiğim
Gerçi ben Kaysım velî Leylâyı sensiz istemem (165-3)

Lütf ile cennetde dîdâr isteyen
Yüsufla Ken'ân elinden müft alır (89-3)

Yüsufla gibi zindân-ı belâ olsa mekânım
Bir müy-ı serin hüsni Züleyhâya değışmem (164-4)

... Pâk edip âyine-i kalbi mücellâda ara
Herkesine verme gönül Yüsufla zîbâda ara ... (51-2)

3.5.8. Eyyüb

Dünyada var olan sıkıntıların hepsini tattığı ve bunlara katlandığı için “sabr”ın timsali olarak anılan peygamberdir. Yer yüzünün servet ve saadetine sahip bir kimse olduğu için Allah onu imtihan etmek ister. Malları elinden gider, evlatları ölür, vücudunda yaralar açılır ... Eyyüb bütün bunlara sabr eder ve Allah’a şükreder. Bütün bunların sonunda Allah’ın emriyle yerden çıkan sudan içip yıkanınca eski sıhhat ve zenginliğine kavuşur; böylece imtihanı kazanmış olur (Cevdet 1985 : 18-19). Edebiyatımızda sabrın sembolüdür. Azbî’de de sabrı ve vücudundaki yaralara gönderme yapılmıştır:

Şabr eyle belā gelse saña şükrünü eyle
Eyyübden işit miḥnet-i devrān ḫaberin sen (13-9)

... Zahm-ı Eyyübdan akan çeşme gibi kında daḫi ... (51-3)

3.5.9. Mûsâ

Dört büyük kitaptan biri olan Tevrat’ın gönderildiği peygamberdir. Yusuf peygamberden sonra Mısır’da yerleşen ve çoğalan İsrail Oğulları, putlara tapmadıkları için firavunlar tarafından eziyet görürler. Kahinler, İsrail Oğulları’ndan doğacak bir çocuğun Firavun’un devletini yıkacağını haber verirler. Firavun da yeni doğan bütün çocukları öldürtür. Anca annesi Mûsâ’yı bir sandığa koyarak Nil nehrine bırakır. Firavun’un karısı Asiye bu çocuğu bularak, kendi annesini süt annesi olarak tutar ve onu gizlice büyütür. Hz. Mûsâ böylece büyür; bir gün çarşıda gezerken kazayla bir Kıptî’yi öldürür. Firavun’un gazabından korkan Mûsâ Medyen’e gelir ve orada Şuayb’ın kızıyla evlenir. On sene burada kaldıktan sonra ailesini alarak Mısır’a gider. Yolda Tur Dağı’nda Allah ile söyleşir ve kendisine peygamberlik verilir (Allah ile söyleştiği için söz söyleyen anlamında “Kelîm” unvanını alır). Mısır’da kardeşi Harun’u da bularak Firavun’u Allah’a imana davet eder. Ancak Firavun bunu kabul etmez. Mûsâ ünlü âsâsıyla Firavun’u korkutur. Âsânın büyük bir ejderhaya dönüştüğünü gören birkaç Kıptî ve sihirbazlar iman

ederler. Firavun'un yapacağı kötülükleri düşünen Mûsâ İsrail Oğulları' ve iman edenleri de yanına alarak bir gece Ken'an iline kaçarlar. Bunu öğrenen Firavun'un arkalarından yetişmesi üzerine Mûsâ âsâsını vurur, Kızıldeniz'den on iki yol açılarak İsrailoğulları buradan geçer. Açılan bu yoldan geçmek isteyen Firavun ve askerleri yolun kapanmasıyla boğularak ölürlür. İsrailoğulları daha sonra Mûsâ'nın tevhid akidesine baş kaldırırılar. Allah'ın çağrısıyla Tur dağına çıkan Mûsâ, yerine kardeşi Hârun'u vekil tayin eder. Ancak Hârun'u dinlemezler ve Samîrî adlı birinin süs eşyalarından yaptığı "buzağı" heykele taparlar. Mûsâ, Tur dağında kırk gün kalarak Tanrı ile görüşür ve kendisine Tevrat indirilir. Kabilesine gelip onların buzağıya tapıldığını görünce Samîrî'yi lanetler. Daha sonra İsrailoğulları Tevrat'ın hükümleriyle amel etmeye başlarlar (Taberî 1991 : 541-616; Cevdet 1985 : 19-27). Hz. Mûsâ edebiyatımızda Tanrı ile konuşması ve mucizeler gösteren âsâsıyla, Hızır'la yaptığı yolculukla anılır. Azbî de Mûsâ'nın "Kelîm" sıfatını konu eder :

'Azbîye ednâ makâmdır Tūr-ı Sînâ-yı Kelîm ... (33-4)

Tūr-ı Sînâda mükellemler gibi Mûsâ sensin (44-1)

Olduysa eğer 'aşk-ı Hüdâ sırrına mahrem

Mûsâdan alıp kuvvet-i Yezdân haberin sen (13-10)

3.5.10. Süleyman

Davud peygamberin oğlu olan Hz. Süleyman 12 yaşında tahta geçmiş; babası gibi hem hükümdar hem de peygamberdir. Mescid-i Aksâ'yı onun tamamladığı söylenir. En büyük özelliği kuşlarla ve hayvanlarla konuşabilmesi, rüzgara ve cinlere hükmedebilmesidir. Üzerinde ism-i azâm yazan bir yüzük takar, bununla hayvanlara ve cinlere boyun eğdirirmiş. Hüdühüd isimli kuşu sayesinde yer yüzündeki her şeyden haberdar olurmuş. Hüdühüd aracılığıyla Ünlü Belkıs ile tanışmış, onunla evlenmiştir. Yer yüzündeki pek çok hükümdarı kendisine tâbi etmiştir (Taberî 1991 : 704-727 ; Cevdet 1985 : 29-31). Edebiyatımızda Hz. Süleyman hükümdarlığının gücü, yüzüğü, mührü, Hüdühüd kuşu, Belkıs ile olan münasebeti, kuş dilini bilmesi ve karıncalara hükmedebilmesiyle anılır (Aktaş 2001 : 70).

Azbî Hz. Süleyman'ın iktidar ve gücüne işaret eder. Ancak dünyayı titreten bu gücün bile ölüm karşısındaki aczini vurgular, Hz. Muhammed'e ümmet olmayı cihana Süleyman olmaya yeğler:

Terk eyle 'ucbu kim şîr-i ecel
Zîr-i hâk etdi şad Süleymânı (21-4)

Cihâna şâh-ı İskender Süleymân olmadan 'Azbî
Muhammed ümmeti olmak başa 'ayn-i sa'âdetdir (88-5)

Ol tañtana-i saltanatın tarzını bir bir
Gel bād-ı seher söyle Süleymân haberin sen (13-12)

Hz. Süleyman'ın adaletli bir hükümdar oluşu vurgulanır; onun yüzüğüne sahip olmak şairi mânen Ankâ, görünüşte ise bir karmca yapar.

Hürî sevene cennet-i Rıdvânı verirler
'Adli sevene taht-ı Süleymânı verirler (28-1)

Bu dem hâtem başa Hâkdan 'atâ oldu Süleymânım
Göñül Kâfında 'Ankâyım velî hoş şüretâ mürum (173-2)

Süleymân mührüyüm divân-ı Hâkda
Ki kavlen ehl-i hüccetden biriyim (10-15)

3.5.11. Hızır

Peygamber olup olmadığı tartışmalı olan Hızır, "âb-ı hayat" içip ölümsüzlüğe kavuşmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mûsâ ile olan maceraları anlatılır. "Kul sıkışmazsa Hızır yetişmez", "Hızır gibi yetişmek" gibi kalıplaşmış sözlere konu olan Hızır'm, darda kalanların imdadına yetiştiğine inanılır. İlyas Peygamber'le birlikte İskender'in mahiyetinde "zulûmât -karanlıklar- ülkesi"nde âb-ı hayatı aramaya

çıkarlar. Bu sırada bir pınarın yanına oturup pişirdikleri balıkları yerken bir damla pınar suyu balığın kılçıklarına damlar, balık canlanır. Bunun âb-ı hayat olduğunu anlayınca kana kana içerler. Daha sonra İskender'e haber vermelerine rağmen burayı bir daha bulamazlar. Böylece hayatı boyunca âb-ı hayatın peşinde koşan İskender bundan mahrum kalır. Bu olaydan sonra Hızır ve İlyas ölümsüzleşirler. İlyas karada darda kalanların imdadına, Hızır ise denizde başı sıkışanların imdadına kıyamete kadar koşacaklarına inanılır. Anadolu'da sıkıntıya düşen halis kulların yardımına koşan "ak sakallı nur yüzlü ihtiyar" tipinin Hızır olduğu inancı yaygındır (Erol 1996 : 141-157). Hızır ve İlyas senede bir gün bir araya gelirler. Halk arasında onların bulunduğu bu güne "Hıdırellez" denir (Aktaş 2001 : 77).

Hızır'ı Azbî de şiirlerinde "zulûmât ülkesi"ne yaptığı yolculuk, âb-ı hayat, gezdiği yerlerin yeşermesi ve İskender'le olan yönleriyle işler.

Hızır ile yoldaş olup âb-ı hayâtı nüş eder
'Azbîniñ her bir sözünden dört kitâbı anlayan (203-5)

Çemen şahın-ı zemîn üzre hezârân sâye bân kurdı
Gelincik Hâzret-i Hızır-ı Nebîniñ ceş-i manşûru (20-2)

Mutu kable en temut un perdesinden geç de gel
Hızır ile yoldaş ol eyle âb-ı hayvân ile bahş (74-6)

Zulmetde Hızır bulmuşum İskendere eş olmuşum
Ölmezden evvel ölmüşüm şundu âb-ı hayvân başa (58-2)

3.5.12. Lokman

Peygamber veya veli olduğu hususunda ihtilaflar olan Lokman, şiirimizde hikmetin sembolüdür. Tıp sahasındaki ustahlığıyla bedenî arızalara şifâ bulabilir; aşk yarası ve derdini iyileştirmede âciz kalır (Tökel 2000 : 425-427). Kur'an'ın 31. Suresi onun adınadır. Bu surede " And olsun ki biz Lokman'a Allah'a şükret diye

hikmet verdik (Lokman : 31-12)” hikmet sahibi olduğu anlatılır. Halk arasında Lokman’ın “ölüme çâre” bulduğunu anlatan efsaneler teşekkül etmiştir. “Uzun uğraşları sonunda ölüme bile çare bulmuş, ancak elindeki formülü suya düşürmüştür Lokman “halk tebabeti”nin üstadıdır, bitkilerin dilinden anlar; hangi bitkinin hangi hastalığa iyi geleceğini bildiğine inanılır. Aşağıdaki beyitlerde Azbî, Lokman’ın “hekimliğine, bitkilerin dilinden anlayışına, hikmet sahibi oluşuna; bütün bu özelliklerine rağmen ölüm karşısında acz içinde oluşuna” değinir:

Ben bî-vefânın ben mübtelânın
Ben bî-devânın Loqmânı sensin (193-2)

Var cümle nebâtâta su’âl eyle derdini
Bî-mârı isen bulmağa Loqmân haberin sen (13-13)

Derdine derdi devâ ‘Azbî bilen
Hikmeti Loqmân elinden müft alır (89-5)

Kelâm-ı Haqqile mülzem devâsız derde düşmüştür
Nice Sokrat nice Bukrat Aristo nice biñ Loqmân (14-38)

3.5.13. Yunus

Hz. Yunus peygamber olarak gönderildiği İsrailoğulları’nı Allah’a imana davet eder. Hiç kimse kendisini dinlemez; onları bir tehlikeyle korkuttuğu halde aldırış eden olmaz. Bu duruma sinirlenen Hz. Yunus Dicle kenarına gelerek harekete hazır bir gemiye biner. Ancak Allah’tan izinsiz olarak bulunduğu yeri terk ettiği için bindiği gemi hareket etmez, çünkü suç işlemiştir. Bu durumu fark eden gemidekiler onu denize atarlar. Hz. Yunus büyük bir balık tarafından yutulur (inanişaya göre bu yunus balığıdır). Yaptığına pişman olan Yunus Peygamber kırk gün Allah’a yalvarır. Kırkıncı gün balık onu kıyıya atar. Yunus’un gitmesiyle şehirlerini kara bir bulutun kapladığı Ninovalılar korkuya kapılırlar ve sonunda iman ederler (Cevdet 1985: 32-39). Bir beyitte Hz. Yunus’un bu olayına telmihte bulunulur:

Ka'rında ne var bilmek ise baħr-i muħıřın
Yūnusa su'āl eyle var 'ummān ħaberin sen (13-17)

3.5.14. Yahya

Zekeriyya peygamberin oğludur, kendisine küçük yaşta peygamberlik verilmiştir. Mâsâ peygamberin şeriatıyla iman etmiştir. Filistin hükümdarı tarafından öldürülmüştür. Bu yönüyle iki yerde konu edilmiştir:

... Bezl-i cān eyler isen mūnkire Yaħyā sensin ... (44-1)

Dünyâyı gönül sevme şaķın kaçma cezādan
Yaħyādan işit terk-i dil ü cān ħaberin sen (13-15)

3.5.15. İsâ

İsrailoğulları'na gönderilen son peygamberdir, kendisine İncil indirilmiştir. Hz. İsâ doğumu bir mucizeyle olmuştur. Cebrail'in annesi Meryem'e üflemesiyle babasız olarak doğmuştur. Bunun yanında; bebekken konuşması, ölüyü diriltmesi, su üstünde yürümesi, körlerin gözünü açması, çamurdan yaptığı kuşlara can vermesi gibi pek çok mucizeler göstermiştir. Kendisine otuz yaşında peygamberlik verilmiş, üç yıl süren peygamberliği süresince ona "havarî" denilen on iki kişi iman etmiştir. Bunlardan birisi olan Yuda (Şemun) İsâ'ya ihanet ederek yerini bildirir, ancak kendisi İsâ zannedilerek çarmıha gerilir. Bu olaydan sonra İsâ göğe çekilir. Ahir zamanda geleceği, halkı İslâma davet edeceği, Deccâl'ı öldüreceği rivayet edilir (Cevdet 1985 : 39-46).

Bu şehir içre toğar Mehdî daħî gōkden iner 'İsî
Bulup Deccālî katl eyler ederler ittifāk ol ān (14-22)

Demi baħş eyle bugün gōkde Mesîħā sensin
'Āleme miħr ü māh ü necm-i süreyyā sensin (44-1)

Nefha-i rûhû'l-Ḳudûs yâhud Mesihâ kendidir
Mürdeler ihyâ olur her bir sözünde ey şanem (162)

Devr-i mehdîdir uyan 'aşk ile Hakkâ ulaş
Şöhret libâs içinde Deccâl Deccâle binmiş (122-4)

3.5.16. Circîs (Curcîs)

İsâ peygamberden üç asır sonra yaşamıştır. Müslümanlar tarafından sâlih bir kimse veya nebî olarak kabul edilen ve Hıristiyanların St. George diye bildiği kişidir (Tümer 1993 : 26). Dinine davet ettiği milleti tarafından yetmiş kez öldürüldüğü halde her seferinde tekrar dirildiğini inanılır (Pala 1989 : 107). Taberî'de ise (1991 :943-964), bütün malını inananların yoluna harcayan "Curcîs"ın Musul hükümdarı Dazane tarafından işkencelerle dört kez öldürüldüğü, her seferinde Allah'ın vahyiyle tekrar dirildiği anlatılır. Edebiyatımızda "defalarca ölmek, ölmeden ölmek" düşüncesi işlenirken örnek gösterilen Circîs Azbî'de de aynı konu için ele alınır:

Def'ât ile ver cân ü seri kaçma ölümünden
Curcîs gibi hün-ı firāvân haberin sen (13-16)

3.5.17. Muhammed

Hız Muhammed, Dîvân'da en fazla zikredilen peygamberdir. Otuzdan fazla şiir onunla ilgilidir. Azbî ondan bahsederken şu isim ve benzetmeleri kullanır: "Muhammed, Mustafâ, Ahmed, Mahmud, Resûl, Resûlullâh, habîb, Resûl-i mefhar-i âdem, maksad-ı elzem, sultân-ı a'zam, Resulullâh-ı muhterem, bekâ sultanı, şefa'at kâni, mahbûb-ı Hak, Kâf ü Nûnun bâ'isi, rahmetenli'l-âlemîn, pesendide, nazîrsiz bî-menend, habîb, nedîm, serdâr, vefâdâr, gam-güsâr, nerîmân-ı hünerver, şehinşâh-ı cihân-bân, dilîr, şeh-levend, cân-ı âlem, şâh-ı ekber, levh-i şifâ-sâz, serv-i semend, cihângîr, pîşmend, fahr-i âlem, nûr-ı Rabbü'l-âlemîn, nebîler serveri, pâdişâh-ı

akdemîn, matla'-ı nûr-ı hakikat, vech-i aks-i zülkerem, mâlikü'l-Hakkü'l-mübîn, sâdikü'l-va'dü'l-emîn, Resûl-ı künfekân, şâfi'-i rûz-ı kıyâmet, penâh-ı mücrimîn, pâdişâh-ı mukaddem, eşref-i mahlûk-ı âlem, kân-ı kerem, Habîbullâh-ı a'zam, hakâyık mektebinin âlimi, Rabbü'l-âlemînin hemdemi, enbiyâlar pâdişâhı, pâdişâh-ı bahr ü ber, hak-nümâ, ârzûmend, mûkerrem, mu'azzam, Habîbullâh-ı ekrem, penâh-ı ins ü cin ü cümle eşya, vech-i asl-ı âdem, zünüb ehlinin erhamı, nâçârın merhemi, şâh-ı cihân, 'âli-şân, sâhib-kerem, kân-ı aman, peygamber-i âhir zaman, maksad-ı mevcûd-ı âlem, Habîb-i Kirdgâr, tayy-i mekân ü bî-zamân, şefkat-medâr-ı âsiyân, kerem-kân-ı mürüvvet, ma'den-i nûr-ı Hudâ, müfahhar-ı şâh ü gedâ, Habîbullâh-ı ekrem, şefü'l-müznibîn, sân'ı İlâhî, yeryüzünün mâhı, hüsn elinin mâhı, Tübâ-yı cennet (boy), âb-ı zülâl (dudak), vâkıf-ı sırr-ı Hüdâ, mâlik-i cûd-ı vefâ, Sadr-ı Bedr-i etkiyâ, nûr-ı çeşm-i enbiyâ, destgîr-i pür-'atâ, bâ'is-i mağfûr-ı Hak, ulu sultân, bâ'is-i gufrân-ı rahmet, menba'-ı lütf ü mürüvvet, bâ'is-i tezyîn-i cennet, sâhib-i vahy-i nübüvvet, mâlik-i bürhân ü hüccet, matla'-ı nûr-ı şerî'at, mâlik-i sırr-ı hakikat, destgîr-i 'âsi, pâdişâh-ı pür-adâlet, dâfi'-i dûzâh-harâret, mahzen-i hilm ü halâvet, şâfi'-i rûz-ı kıyâmet, Resûl-i Kibriyâ, nûr-ı bekâ, pâdişâh-ı kâmrân, mazhar-ı 'ayne'l-yakîn, mazhar-ı 'ilme'l-yakîn, mazhar-ı hakke'l-yakîn, sâhip-livâ, zât-ı ekrem, matla'-ı nûr-ı ezel, ...”

Azbî, Hz. Muhammed'e aşkla bağlı bir ümmettir. Daima onun “temiz yüzü”nü bir kerecik görmek isteğindedir. Bu uğurda sabahlara kadar kan ağlar, vefa bulmak için gülzârı bekleyen bülbül gibidir (197-1,2), bin canı varsa hepsini vermek ister. Hatta mahşerde onun günahkarlara şefaate edeceğine bildiği için günah işlemeyi bile göze alır(185-3):

Çılma mahrûm 'Azbîye 'arz-ı cemâl et yâ habîb

Vech-i pâkiñ görmeğe biñ cânı bir bir vereyim (185-5)

Azbî bir şiirinde şefaate bulamama korkusuyla Peygamber'e serzenişte bulunur. Başkaları, yanında lütf – ihsan bulurken kendisinin bir kenara itildiğini anlatır. “Âlemlere rahmet olarak gönderdik” (bkz. ayetler) ayetinden iktibasla kendisine şefkat etmezse niçin “rahmeten lil-âlemîn” olduğunu sorgular (196):

Eylemezsen 'Azbiye şefkat saña
Rahmeten li'l-'ālemīn olmak neden (196-5)

Azbi, Hz. Muhammed'in sayısız mucizeler gösterdiğini söyleyerek bunlardan ikisine yer verir. Şakkü'l-Kamer (ayın ikiye ayrılması): Mehtaplı bir gecede Kureyş müşriklerinden bazılarının Peygamber'den mucize istemeleri üzerine Hz. Muhammed parmağıyla aya işaret eder ve ay ikiye ayrılır. Yine gözleri oyulmuş birisi Peygamberimizden bunu iyileştirmesini ister. O yerden aldığı toprağı tükrüğüyle çamur haline getirir, âmânın gözlerine sürünce gözleri açılır (Pala 1989 : 357):

E's-şalātü ve's-selām ey pādīşāh-ı baħr ü berr
 Vech-i pākīñ ve'dduhā dır eylediñ şakkü'l-ķamer (100-1)

Mu'cizātıñ bī-'adeddir ĥaķ-nümāsıñ lā-şerīķ
 Zāt-ı pākīñden hüviyyetdir şifātıñ mu'teber (100-2)

Taħliye etmek için bāğ-ı na'īmī ümmete
 Eylediñ 'amā gözünden lā yemūta sen sefer (100-5)

“Sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım” (levlāke levlāk, lemā halaktü'l-eflāk) hadisinden iktibasla “levlāke” ibaresi Hz. Muhammed ile ilgili şiirlerde sık sık zikredilir. Bu söze dayanarak Hz. Muhammed'in Allah'ın en sevdiği kulu ve elçisi olduğu; bütün âlemlerin yaratılmasının sebebi O olduğu fikri işlenir:

Anıñ şānında levlāke dedi Ĥaķ
 Ĥabību'llāh-ı ekremdir Muħammed (81-3)

Muştafā şāh-ı cihān ü 'ālī-şāndır Muştafā
 Muştafā hem bā'ış-i kevn ü mekāndır Muştafā (63-1)

Hz. Muhammed mahşerde ümmetine şefaath edecektir. Dolayısıyla o “şeffü'l-müznibīn”dir(bkz. Hadisler). Bu özelliğı sık sık dile getirilir

Zāt-ı pākîñ 'āleme raḥmet olunca ğam mıdır
Sen ol *şefiü'l-müznibin* sin 'āşīye rüz-ı cezā (61-3)

Hız. Muhammed'in mi'râc hadisesi bir beyitte "mi'râc-ı vahdet" olarak geçer. Mi'râc Peygamberimizin Allah ile görüŖmek için Cebrâil rehberliğinde göĝe çıkmasıdır. "Sidretü'l-müntehâ"dan sonra yoluna yalnız devam eden Peygamberimiz namazla dönmüŖtür. Bu sebeple namaz mü'minin mi'râcıdır. Bu ğün (Recep ayının 27. Gecesi) İslâmiyetteki kutsal ğünlerden biri olarak kabul edilmiŖtir (Pala 1989 : 350-351).

Ŗurfetü'l-'ayn içre vardıñ bunca yıllık menzile
El aman ey eyleyen mi'râc-ı vahdet el aman (11-13)

Hız. Muhammed'in "sancak sahibi" olması da işlenir. O "Livâü'l-hamd"ın (şükür sancağı) sahibidir. Maşer yerinde mü'minler, Makâm-ı Ahmedî'de denilen bu sancağın gölgesinde toplanacaklardır (Pala 1989 : 316).

Sensiñ ol peygamber-i āḥir zamān şāḥib-livā
Şāniña *levlāke* geldi ḥüccetiñ Furkân olur (3-9)

3.6. Dört Halife

Azbî divanın ilk şiiri olan tevhid türündeki kasidenin 19. Beytinde Hız. Muhammed ile birlikte dört halifenin ismini sayar. Bunların tek bir kaynağın nûru olduklarını vurgulayarak "tevhid" düşüncesini ortaya koyar.

Ali'nin yanında Ebubekir, Ömer ve Osman'ı halife olarak kabul etmesi, birini diğlerinden ayırmaması onun ılımlı bir Bektâşi olduğunu düşündürür. Dördüncü halife olan Hız. Ali üzerinde imamlar kısmında durulacaktır.

'Alî nûrdur Muhammed nûr Ebûbekr ü 'Ömer Oşmân
Bular bir cism-i vâḥiddir ḥâḳîkat perdesi ihfâ (1-19)

Dört Halife için yaygın olarak “çâr-i yâr-i güzîn” ifadesi de kullanılmaktadır. Bu ifadeye yakın olarak Azbî’de “ashâb-ı güzîn ü bâ-safâ” tabiriyle Dört Halife kastedilmektedir.

Talha vü ‘Abbâs ü Hamza Sa’id bin Vaqqâsa hem
Cümle aşhâb-ı güzîn ü bâ-şafâya şad selâm (174-5)

3.7. Ashab-ı Kirâm

Hz. Muhammed’e iman ederek O’nu gören ve müslüman olarak ölen kimselerdir. Hz. Muhammed’in hadis ve sünnetlerin birinci derece kaynağıdır.

Azbî’nin şiirlerinde Peggamber’in ashabına karşı derin bir sevgiyle bağlı olduğunu görürüz. Bir beyitte isimleri zikredilmeden Ashabların geneline atıfta bulunulur, duyulun sevgi dile getirilir.

Ehl-i ‘aşkıñ bende-i fermâniyim kurbâniyim
Çünkü aşhâb-ı Resûl-ı kibriyâyı sevmişim (163-2)

Bunun dışında Talha, Abbas, Hamza, Sa’d bin Vakkas bir beyitte bir arada geçmektedir. “Ashâb-ı güzîn” ifadesiyle de aynı zamanda ashabların içinde sayılan Dört Halife de zikredilmiş olur.

Talha vü ‘Abbâs ü Hamza Sa’id bin Vaqqâsa hem
Cümle aşhâb-ı güzîn ü bâ-şafâya şad selâm (174-5)

Bunların Dışında Bektaşî kültüründe önemli bir şahsiyet olan, Bektâşilerin “soy kütüğü”nde Hz. Ali’den sonra yer alan Selmân-ı Fârisî’nin de üç yerde adı geçer.

Biz ol abdâlız eyva’llâh eylemez mest-i hayrânız
Habîb-i ekreme Selmân ne yüzden kıldı şey`u’llâh (231-3)

Hadîce ümmü’l-nisâdır e’s-şalât ü ve’s-selâm
Fâtıma hayrû’n-nisâdır hem odur zevc-i imâm

Cân ü dilden 'âline evlâdına yüz bin selâm
 Birine Selmân-ı Pâkim birine Kanber-gulâm
 Muştafânın hâk-i pâyı secdegâhımdır benim
 Şâh 'Aliyye'l-Murtazâ Hâk pâdişâhımdır benim (41-3)

Gel bu gafletden gözün aç hem-demiñ fehminde ol
 Sıdқа muhkem câna rehber olmağa Selmân biter (5-9)

3.7.1. Abbas (565 ?- 653)

Hız. Muhammedin amcasıdır. İlk günlerde müslüman olmasına rağmen müslümanlara yardım amacıyla bunu açığa vurmadığı rivâyet edilir. Bir diğer rivâyete göre de Mekke'nin fethinden sonra müslüman olmuştur.

Maddi varlığıyla İslâmiyete hizmetlerde bulunmuş, Peygamber'in iltifat ve saygısına mazhar olmuştur. Abbâsi devletinin halifeleri oğlu Abdullah'ın gelmiştir (İslam Ansiklopedisi, C.1 : 16-17).

3.7.2. Hamza

Hız. Muhammed'in amcası ve süt kardeşidir. Casâret ve kahramanlığı ile Kureyş toplumunda önemli bir yere sahipti. Kureyş toplumunu ikiye bölmeği endişesiyle önceleri müslüman olmamasına rağmen Peygamber'i sevmiş ve korumuştur. Yeğeninini uğradığı bir hakareten sonra müslüman olmuştur.

Hamza'nın İslâma girmesiyle Ömer de müslüman olur. Bu ikisinin katılmasıyla İslâmiyet kuvvet, müslümanlar moral bulmuşlardır. Çünkü bunlar Kureyş'in iki yenilmez kişisidir (Sezen 1991: 33-37). Hamza'nın kahramanlıkları "İslâmî Türk Destanları" içinde "Hamzanâmeler" adıyla yerini almıştır.

3.7.3. Talha

İslâmiyeti ilk kabul eden sahabelerdendir. Hz. Muhammed döneminde bütün savaflara katılmış, Uhut savaşında Peygambere siper olup O'nu koruması şöhretini arttırmıştır.

Talha Halife Osman'ın ölümünden sonra halife olmak için ümitlenmiş; bu gerçekleşmeyince Ali ve Osman muhaliflerine katılmıştır. Katıldığı bir savaşta öldürülmüştür. Bütün bunlara rağmen iyi bir savaşçı ve cömert bir kişiliğe sahip olmasıyla tanınmıştır (Çetin 1997: 228-229).

3.7.4. Sa'd Bin Vakkas

Genş yaşta İslâmiyeti kabul etmiş, gösterdiği kahramanlıklarla Hz. Muhammed'in iltifatını kazanmıştır. Savaşlarda sancak taşıyan üç sancaktardan biridir. Gösterdiği başarılar neticesinde "İslâm ordularının baş kumandanı, Irak fâtihi ve Kûfe valisi olmuştur.

Valiliği sırasında gösterişli bir hayat sürdüğü ve haksızlıklara sebep olduğu için Halife Ömer tarafından azledilerek sarayı yakılır. Daha sonraları Ali'ye de biat etmemiştir. Savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar ve kuvvetiyle ön plana çıkan bir sahabedir.

3.7.5. Selmân-ı Fârisî

İsfahan'da doğduğu için Fârisî lakabını almıştır. Önceleri Mecûsî iken Hıristiyanlığı kabul etmiş, esir düşerek bir Yahudiye satılmış, sonra efendisiyle birlikte müslüman olmuş ve Hz. Muhammed tarafından azad edilmiş, ashabların uluları arasına girmiştir (Aktaş 2001: 96).

Hız. Muhammed'e ve Hız. Ali'ye yakınlığıyla tanınmıştır. Peygamberin onun için "Selman bizden, ehl-i beyttendir" dediğı rivâyet edilir (Özmen 1998, C.3: 649). Selmân-ı Pâk olarak da bilinen Selmân-ı Fârisî aynı zamanda Hız. Muhammed'in berberidir; Âhilik içerisinde berberlerin pîridir. "Tıraş ehli, Selmânîler diye de anılır. Pirleri peygamberin berberi Selmân-ı Fârisî / selmân-ı Pâk'tır" (Torun 1988: 152).

Selman Bektaşilikte önemli bir şahsiyettir. Bektaşilerin soy kütüğü içerisinde yer alır. Onun Ali soyundan geldiğine inanılır (Eyuboğlu 2000: 133). Bektaşilikte bir sır kurumu olan "kırklar" meclisinin sâkisi, onlardan birisidir. Bütün Bektaşi şiirinde gördüğümüz kutsal "kırk" sayısı ve "kırklar"la ilgili bir olay vardır. Bu olaya Alevî – Bektaşiler çoğunlukla inanırlar. "Ayin-i Cem" törenlerinin başlangıcı ve kaynağı da bu olaydır. Salman'ın da geçtiğı olay şöyledir:

Hız. Muhammed, Medine'de Mescid'in yanına yaptırdığı toplantı yerine girmek üzere kapısına gelir ve kapıyı çalar. Bu arada içeride "Kırklar" toplanmış konuşmaktadırlar. Yalnız Selman-ı Fârisî aralarında yoktur. İçeride başlarında Ali olmak üzere 39 dokuz kişi vardır. Peygambere kapıyı açmadan kim olduğunu sorarlar. O da Peygamber olduğunu söyleyince, "bizim aramızda Peygamber'in yeri yok" diyerek kapıyı açmazlar. Peygamber üzülenek geri döndüğünde Tanrı tarafından gelen bir sesle tekrar toplantı yerine gelir. Bu sefer "Ben Resulullah'ım" cevabına karşı "Resulullah'ın aramızda işi yok" derler. Hız. Muhammed yine geri döner. Fakat tekrar Tanrı tarafından kapıyı çalması istenir ve kimsin diye sorulduğunda "Kavmin seyyidi, yoksulların hizmetçisiyim" demesi istenir. Böyle söyleyince kapı açılır, içeri girer. Oradakilere kimler olduklarını sorar. Onlar da "Biz Kırklar'ız" cevabını verirler. Peygamber 39 kişi olduğun görünce "Siz 40 değil, 39 kişisiniz" der. Onlar da "Biz kırk kişiyiz, kırkımız da bir kişiyiz" karşılığını verirler. Peygamber buna şaşırır. Bunun üzerine Ali, kolunu uzatıp kanatır. Otuz dokuz kişinin kolundan birer damla kan yere damlar. Bu kanların ortasına yukarıdan bir damla daha kan damlayınca Peygamber bunun kimin kanı olduğunu sorar. Bunun, dışarıda görevli Selman-ı Fârisî'nin kanı olduğunu söylerler. Ali'nin kolunu sarıp da kanı durunca diğerlerinin de kanı durur. Bir müddet sonra Selman gelir. Bir üzüm tanesi getirerek

Hz. Muhammed'e uzatır ve bunu kırk kişiye paylaştırmasını ister. Muhammed de üzümü ezerek çıkan suyunu sulandırır ve kırk kişi bunu içip coşar, esrir, semaya başlarlar. Peygamber de dönmeye başlar, bir ara sarığı başından düşünce bunu kırka bölerek bellerine kuşak (tennure) yapıp sararlar (Eyüboğlu 2000 : 313-314). "kırklar kültü Hristiyalar arasında da yaygındır (Hasluck 1995 : 141-152).

Bunlardan başka Selman'ın hayatı etrafında efsaneler de teşekkül etmiştir. Kaz Dağı'ndaki "Sarıcakız" efsanesinde Hz. Ali'nin kızı Sarıkız'ın kocası Selman'dır (Eyüboğlu 2000 : 146-147).

3.8. Ehl-i Beyt – Âl-i abâ

Bektâşi şiirinin karakteristik özelliklerinden biri de Peygamber'in kendisine ve aile fertlerine duyulan sevgiyi, bağlılığı dile getirmesidir. "Ehl-i beyt ve âl-i abâ" bu hususta sık kullanılan terimlerdenidir. "Ev halkı" anlamına gelen ehl-i beyt terkibi İslâmiyetle birlikte günümüze kadar 'sadece Hz. Muhammed'in ailesi ve soyu' anlamına gelen bir tabir olarak kullanıla gelmiştir (Öz 1994 : 498-501). Âl-i abâ ise Peygamber'in abâsı altında olan Ali, Hasan, Hüseyin ve Fâtımâ'yı ifade eder. Bunların sayıları hakkında ihtilaf vardır (Uludağ 1989 : 306-307).

Azbî şiirlerinde Hz. Peygamber'in yakınlarını anarken; "ehl-i beyt, âl-i abâ, ırk-ı pâk, ehl-i beyt-i Mustafa, ehl-i beyt-i Murtazâ, Hânedân, âl-i hânedân, hânedân-ı âl-i evlâd, cemâl-i abâ, çerâğ-ı nûr-ı çeşm-i Mustafâ, Mustafânın sevdiği, sürûr-ı sîne-i Zehrâ nûr-ı âl-i Ahmed, şeh-i âl-i cenâb..." gibi tabirler kullanmıştır. Ehl-i beyte gönülden bağlıdır. Hânedânın muhibbidir, onları sevenin kölesinin kölesidir.

Sev hânedânı cân ü gönülden pâk eyle kendin kibr ile kînden

Mihr ile mâh ol bende-i şâh ol tâ kim olasın âleme Dâver (4-22)

Oğurum la'net Yezîde Muştafânın yâriyim

Hem muhibb-i hânedânın çâkeriyim çâkeri (19-14)

Bende oldum hânedâna 'âlemin sultânıyım
 Hâyder-i Kerrâr 'Aliye'l-Murtażâyı sevmişim (163-4)

Ben muhibb-i hânedân-ı âl-i evlâdım bu dem
 Hâyder-i Kerrâr 'Aliye'l-Murtażâya şad selâm (174-3)

Ehl-i beytin fertleri oniki imam bahsinde anlatılacaktır. Ancak bunlardan Hz. Muhammed'in kızı Fâtımâtü'z-Zehrâ Kerbelâ olayları anlatılırken duyduğu acılarla dile getirilir.

... Ciğeri yandı Zehrânın bu mâtem mâcerâsından... (54-2)

... Resûlün sevdiğine sen vefâsız çok cefâ kıldın
 Sürûr-ı sine-i Zehrâyı etdin bî-sebep meksûr
 Ziyâ bâhşâyış-i kevne cefâ etdin haţâ kıldın
 Resûlün ber-güzârın hiçe şaydın oldu hak-âlûd ... (55-1)

3.9. Oniki İmam

Şianın bir kolu olan İmamiye mezhebinin günahsız ve yanılmaz olarak kabul ettiği 12 zata oniki imam denir. Câferiye ve İsnâaşeriye adları da İmâmiye mezhebinin ifade eder. Hz. Ali'nin oğullarından Hüseyin soyundan gelen bu zatlar günahsız olarak kabul edilir. Bektaşiliğin elini oluşturan unsurların başında gelen 12 imam konusu şiirlerde de sıklıkla işlenegelmiştir(İ. Özmen C.4, s.428). “Düvazdeh İmam, Düvazmam, Düvaz, Düvazdeh” gibi adlar verilen bu türde Azbi'nin de çeşitli şiirler söylediğini görüyoruz (bkz. 2, 4, 6, 8, 10, 15,19, 41, 42, 49, 52. Şiirler). Aşağıda sırasıyla vereceğimiz imamlar isimleri, lakapları ve bazı sıfatları zikredilerek övülürler, kutsanırlar.

....Olmuşum düvâzdeh imâmın bende-i fermânberî (40-2)

3.9.1. Hz. Ali (598-661)

Hz. Muhammedin amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali Bektaşiler tarafından ilk imam olarak kabul edilir. Peygamberin ölümünden sonra, Ali'den önce Ebubekir, Ömer, Osman'ın sırayla halife (imam) seçilmeleri bir imamlık probleminin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu problem üzerindeki çeşitli yorumların neticelerinden biri de bizdeki "alevilik – beктаşilik" kurumu olmuştur (Eyuboğlu 2000, s.87).

Dördüncü Halife olan, Bektaşilerin "imâm-ı pişvâ" olarak gördükleri Ali'ye derin bir aşkla bağlılık, sevgi ve saygı söz konusudur. Bu bağlılık iledir ki Bektaşî şiirinde Hz. Ali'yi konu alan sayısız örnekler mevcuttur.

Azbi Hz. Ali için " imâm-ı pişvâ, kible-i ehl-i yakîn, Aliyye'l-Murtaza, Haydar-ı Kerrâr, fâtih-i Hayber, Düldül – süvâr, sâhip – Zülfekâr, sâki-i kevser, vasiyy-i nebî, şâh-ı velî, künûz-ı sırr-ı sırrullâh, destgîr-i âsiyân, padişâh-ı dü cihân, nûr-ı 'ayn-ı âşikân, tâc-ı erbâb-ı yakîn, serverân-ı gâziyân, çâre-sâz-ı bendegân, şîr-i Yezdân ..." gibi benzetmeler ve terkipler kullanır.

Gölpınarlı'dan öğrendiğimize göre Hz. Ali "Hayder (Arslan, kimi zaman 'şîr' olarak geçer), Emîrû'-Mü'minîn, Murtazâ" lakapları ile anılır. Tebuk savaşıma katılmamaktan dolayı çok üzüldüğü için Hz. Muhammed ona, "harun Mûsâ'ya ne menzildeyse sen de bana o menzildesin. Râzı değil misin buna?" diye sorduğunda Ali ona "Râzı oldum" demiş, "râzı edilmiş" anlamına gelen "Murtazâ" lakabı bu yüzden kendisine verilmiştir (1989, s.20). Hayder-i Kerrâr ve Murtaza lakabı şiirlerde sıklıkla kullanılır:

Kâşif-i sırr-ı nübüvvet mazhar-ı Hayy ü Gâfûr

Hayder-i Kerrâr 'Aliye'l-Murtazâyâ şad selâm (8-7)

Bektaşilere göre "sırr-ı hüviyet" doğrudan doğruya Hz. Aliye geçmiş; bu yönüyle Hz. Ali Bektaşî edebiyatının en zengin esin kaynağı durumundadır (Levend

1989 : 180). Hz. Muhammed'e olan bağılık, duyulan aşk aynı miktarda Hz. Ali için de duyulur. Niyazda birbirlerinden ayrı görülmezler; bunlara duyulan bağılık anlatılırken "ikisi", "onlar" tabirleri kullanılarak bir görüldükleri vurgulanır.

Yerde gökde istediğim hürşid ü mâhımdır benim
 İkisinin nuḡk-ı pâki Ḥaḡḡa râhımdır benim
 İkisi birlik yüzünden dil-penâhımdır benim
 Zâhir ü bâtın ḡaḡîḡat kıblegâhımdır benim
 Muştafânın ḡâk-i pâyı secdegâhımdır benim
 Şâh 'Alîyye'l-Murtażâ Ḥaḡ pâdişâhımdır benim (41-1)

Anların bir kec-nigâhı cümle rahmetdir baḡa
 Şâhn-ı ḡâk-i zillete düşsem sa'âdetdir baḡa
 Bir nigâh itse tecâhül hoş sa'âdetdir baḡa
 Kapusunda bunların kulluḡ da devletdir baḡa ... (41-2)

Dîvânın 2. sırasında yer alan "yâ 'Alî senden meded" redifli kasidede Hz. Ali'nin özellikleri sıralanarak ondan medet umulur.

Dest-gîr-i 'âşiyânsın yâ 'Alî senden meded
 Pâdişâh-ı dü cihânsın yâ 'Alî senden meded

Fâhr-i 'âlem *lahmûke lahmî* buyurdu şânına
 'Âşıkın cisminde cânsın yâ 'Alî senden meded

Nûr-ı 'ayn-ı 'âşıkânsın tâc-ı erbâb-ı yaḡîn
 Çeşm-i düşmenden nihânsın yâ 'Alî senden meded

Lâ-fetâ illâ 'Alî virdim olaldan sevdiğim
 Kanda baḡdımsa 'ıyânsın yâ 'Alî senden meded

...

Zâhir ü bâtın benim her ḡâlimiḡ âgâhısın
 Merhamet baḡrine kânsın yâ 'Alî senden meded

...

Bâb-ı rahmet senden açıldı gedâlar lutfuna
H'âcegân-ı fâzılânsın yâ 'Alî senden meded

Enbiyânın mahremisin Muştafânın mahremi
'Azbiye dîn ü îmânsın yâ 'Alî senden meded

İmamların başı, reisi olan Ali âşıklara hidâyet eder, onlara doğru yolu gösterir. Ayrıca mahşerde âşıklara, inananlara Hz Ali'nin kevser dağıtacağına inanılır. O kendisine bağlı olanları "Nuh'un gemisi" gibi her belâdan koruyacaktır.

Ey hidâyetden habersiz 'Alîdir hâdî başa
Kible-i ehl-i yakındır bu imâm-ı pişvâ (52-9)

Evvel 'Alîdir âhîr 'Alîdir zâhîr 'Alîdir bâtın 'Alîdir
Evvel ü hâtim aşl-ı dü 'âlem rûz-ı cezâda sâkî-i kevşer (4-8)

Her belâdan der-kenârdır keştî-bân-ı Nühdur
Cân ü dilden bendegân-ı şâh-ı Merdânım diyen (17-12)

Hiz. Ali gösterdiği kahramanlıklarla Türk destan geleneği içerisinde de yer almıştır. "Hz. Ali Cenknâmeleri" İslâmiyet devri Türk destanları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Savaşlarda bindiği at "Düldül", kullandığı kılıç Zülfekâr'dır (Çetin 1997: 423-427). Yine Hayber'in alınmasında husûsî başarılarıyladır ki "Haber Fâtihi" olarak namlanmıştır (Hayber'in alınışı sırasında Ebubekir ve Ömer'in başarısız olmasından sonra Hz. Muhammed'in övgüsüyle Ali savaşı kazanmıştır. Gölpmarlı 1989: 27). "Arslan" lakabı da savaşçılığından dolayı verilmiştir.

İsm-i İlâhî ism-i 'Alîdir vaşiyi-yi nebî şâh-ı velîdir
Şâhib - Zü'lfekâr hem Düldül – süvâr şâhım 'Alîdir fâtih-i Hayber (4-7)

Hiz. Ali'nin azatlı kölesi Kanber de sık sık anılır. Kanber, Ali'ye yakınlığıyla bilinir (Çetin????: 214). Şair kendini bazen Kanber yerine koyar, bazende Kanber'in Kanberi olur; böylece Ali'nin hemen yanbaşında, onun kölesi olur.

Budur gerçek sözüm vird-i zebânım
 'Alîniñ Kanberiniñ kanberiyim (10-18)

Ol şîr-i Yezdân mazhar-ı Rahmân Hayder-i Kerrâr hem-dem-i Kanber (4-6)

3.9.2. Hasan (627 – 670)

Hız. Ali'nin oğullarından olan Hasan ikinci imamdır. Lakabı "Müctebâ"dır. (Gölpınarlı 1989: 58). Muaviye'nin -oğlu Yezid ile evleneceği vaadiyle- para karşılında kandırdığı, karısı Cu'de tarafından zehirlenerek şehit edilmiştir (And 2002 : 18). Şiirlerde "hulku'r-rızâ" sıfatıyla anılır. Zehirlenerek öldürüldüğü hatırlatılır.

Ol Hasan hulku'r-rızâya zehr içirdiñ bî-günâh
 Kaşd kıldıñ ehl-i beyte 'âkıbet güm-gerde-râh (52-3)

Tâb-dâr oldu cemâlinden anıñ şems ile mâh
 Şâh Hasan hulku'r-rızâdır dü cihânıñ hâveri (19-2)

3.9.3. Hüseyin (625 – 680)

Hız. Ali'nin ikinci oğlu, imamların üçüncüsüdür. Lakabı "Eş-şehid"dir (Gölpınarlı 1989: 60-77, Eyuboğlu 2000: 89-90). Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi ve ölüsüne karşı yapılan saygısızlıklar (Köksal 1984 : 176-177), Alevi-Bektaşî edebiyatında "ağıt-mersiye" türünün en duygulu şiirlerine konu edilmiştir. Hatta bu hadise Türk Edebiyatında "Maktel-i Hüseyin" türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Şiirlerde Hüseyin için; Hüseyin-i Kerbelâ, ehl-i aşkın rehberi, reh-nümâ, 'âlem-nümâ, Şâh Hüseyin, şehid-i Kerbelâ ..." gibi benzetme ve tabirler kullanılır.

Yeridir her kim ederse cân fedâ Mevlâsına
 Şâh Hüseyin-i Kerbelâdır ehl-i 'aşkıñ rehberi (19-3)

Divanda oniki imamı konu alan şiirler arasında Hüseyin'e hususi bir yer verilmiştir. 40. Sırada yer alan tahmisin mükerrer mısraı Hüseyin üzerine kurulmuştur.

Cân ü dilden ben muhibb-i hânedân-ı 'âliyim
 Hem erenler çâkerinin hâk-i pâ pâmalıyım
 Şârih-i sultân-ı 'âlem Muştafâ vaşşâliyim
 Cümleden geçdim velî ancak 'Alî meyyâliyim
 'Âşıkım ser-pâ bürehne Şâh Hüseyin 'abdâliyim (40-1)

Şair İmam Hüseyin'e bağlılığını dile getirir. Hasan ile Hüseyin pek çok yerde bir arada zikredilir.

Hasan dînim îmânım Hüseyindir
 Gulâm-ı der-i pâk-i hayderiyim (10-2)

Fezâ âh-ı Hasan ile Hüseyin ile cihân pürdür
 İki saf bağlar 'âşıklar bu bir remz-i kıyâmetdir (55-2)

"Kerbelâ fâciâsı" pekçok şiirde hatırlatılır. Hüseyin ve yanındakilerin susuz bırakılmaları ve şehid edilmeleri anlatılır.

Yok yere zulm eyledin kâdr ü vefâyı bilmedin
 Okuduñ ders-i Yahûdi ders-i Hakkı bilmedin
 Bunca ikrâmın görüp âdem göründün 'âleme
 'Âkıbet kıldın ihânet 'abd-ı hâliş olmadın
 Kıldığın çevre huzûr-ı Hakkda insâf yok mudur
 Hânedân-ı Murtaşâyâ söyle zâlim neyledin
 Vermedin bir katre şuyu olmadı râhat fezâ
 Şâh Hüseyin oldu şusuzluğdan şehid-i Kerbelâ (52-4)

3.9.4. Zeynel Âbidîn (659 – 719)

Dördüncü imamdır. İmam Hüseyin'in oğludur. Hişam bin Abdülmelik'in buyruğu ile zehirlenerek öldürüldüğü söylenir. Zeynü'l - Âbidîn'in (ibâdet edenlerin bezentisi anlamındadır) lakabı "Seyyidü's-Sâcidîn (secde edenlerin ulusu) ve Seccâd"dır (Gölpınarlı 1989: 78, Eyuboğlu 2000: 90).

Zeynel Âbidîn için şiirlerde "gevher-i pâk, destgîr-i her hatâ, 'ibâd, 'âbidîn, rehber, şeh-i kân-ı 'atâ ..." gibi benzetme ve tabirler kullanılır.

Kim olur cândan bende-i Yezdân zâhir ü bâtın görmedi noqşân
'Ahdini kim ki eyledi muhkem Zeynü'l-'ibâdı ol bildi rehber-10)

Şâhımız Zeyne'l-'abâdın baş açık abdâlıyız
Cân ü dilden şeh-i kân-ı 'atâya şad selâm (8-12)

Nâr-ı hicrândan rehâ olmak yanında iş değil
Aşılınca 'Âbidîn sen söyle Allâh-ı ekberi (19-4)

3.9.5. Muhammed Bâkır (677-733)

İmam Zeynel Abidin'in oğludur. 5. İmam olan Muhammed Bâkır'ın lakabı "Bâkır"dır. Bâkır yaran, açan anlamına gelir. İlmî, hikmeti yarıp açtıkları, bilgide kendilerine bir sınır tasavvur edilemediği, ilmi tamamıyla kavradıkları için bu lakapla anılmıştır (Gölpınarlı 1989: 89).

Şiirlerde Bâkır için "şâkir ü sâbir, zâr ü fakîrin sultanı, dertlerin darmânı, rehber-i ehl-i yakîn, mir'atı 'aks-i Zülcelâl, nûr-ı semâ, dürr-i levlâk, şeh-i yâr-ı âşıkân ..." benzetme ve tabirler kullanılır.

Zâr ü fakîrin sulţânı oldur hem dürlü derdin dermânı oldur
Şâkir ü şâbir Muhammed Bâkır dil zikrin oğur dem-be-dem (4-11)

Rehber-i ehl-i yakîn mir'ât-i 'aqs-i Zülcelâl
Cân Muhammed Bâkır nûr-ı semâya şad selâm (8-13)

Dil aña kemter – gedâ olsa olur maşşer begi
Şehr-i yâr-ı 'âşıkândır Şâh Muhammed Bâkırî (19-5)

3.9.6. Ca'fer-i Sâdık (699 – 765)

6. imam olan Ca'fer-i Sâdık Muhammed Bâkır'ın oğludur. Lakabı "Sâdık"tır. Bilgisinin derinliğinden dolayı oniki imam arasında ayrı bir yeri vardır. Din ve iman konusunda görüş ve düşüncelerini topladığı 15 kitabı mevcuttur (Gölpınarlı 1989: 106). Bunlardan "Buyruk"un Alevî – Bektâşi kültürü içinde önemli bir yeri vardır. Aleviliğin "mezhep" olarak kurucusu kabul edilir. Bu nedenden ki Alevîler ve Bektaşiler kendilerinin "Câferî mezhebi"nden olduklarını söylerler (Eyuboğlu 2000: 90). Azbî de Ca'ferî olduğunu dile getirir.

Ƨıtduğum dâmen budur ki ben sözümden dönmezim
Dersimi Mevlâdan aldım Ca'ferîyim Ca'ferî (10-5)

Azbî, İmam Ca'fer için " şâh-ı tarikat, mâh-ı şerî'at, kân-ı hakîkât, mâlik-i asl-ı hakîkat, pişvâ-yı ehl-i tahkîk, memba-ı ilm-i ezel, ârif-i esrâr, rehber-i âşık, Ca'fer-i Tayyâr ..." gibi ifadeler kullanır.

Ne varsa yerde gökde benden iste
Hakîkat kân-ı 'aşka Ca'ferîyim (10-5)

Mâlik-i aşı-ı hakîkat Ca'ferü's-Şâdık-ı velî
Meba'-ı 'ilm-i ezel künh-i vefâya şad selâm (8-14)

'Azbî sen âdem isen çekme erenlerden elin
Gerçi Ca'fer çok olur Ca'fer-i Tayyâr bir olur (108-5)

3.9.7. Mûsâ-yı Kâzım (645 – 799)

7. imamdır, babası İmam Ca'fer-i Sâdik'tır. Lakapları "Kâzım, Âlim"dir. Tanrı yolunda iyilikler ettiği, dünyâ işlerinden el çekerek kendini ibâdete vermeyi çevresine öğütlediği, kendisinin de böyle yaşadığı; etrafındakilerden ve devlet adamlarından büyük saygı gördüğü, etrafındakileri dini konularda aydınlattığı söylenir (Eyuboğlu 2000: 91).

Şiirlerde "fazl ile fâzıl, ilm ile âmil; aşk ehlinin kiblesi, reh-nümâ, şâfi-i mahşer ..." olduğu vurgulanır.

Ger 'âkıl isen bağlan rızâya çekme kasâvet şabr et cefâya
Fazl ile fâzıl 'ilm ile 'âmil Musâ-yı Kâzım şâfi'-i mahşer (4-13)

'Âşıka Mûsâ-yı Kâzım hâk-i pâ-y-ı tâc ü ser
Oldur 'aşk ehline kıble reh-nümâya şad selâm (8-15)

Bâi's-i bünyâd-ı 'âlem nuḡk-ı pâkinden gelir
Mûsâ-yı Kâzım değil mi fazl-ı Hâkkin mazharı (19-7)

İmam Mûsâ ömrünün so üç yılını hâpiste geçirir. Kendisine zorla zehirli hurma yedirtilerek şehit edilir. Kâzım'ın şehit edilmesine şöyle yer verilir:

Bu tükenmez fikr ile ben saḡa la'net söylerim
Çün etin baḡa haramdır bulsam anı hep yerim
Buna dahî eyledin yüz bin cefâ ey kıtabân
'Âkıbet içdi şehâdet şerbetinden serverim
Cümle bühtândır işiḡ kibr ü haseddir şâhıma
Anların varsa günâhı ḡaşelillâh yok derim
Çün imâm Kâzımı etdi şehîd Mervân-ı ḡar
Ol la'in-i sermedî bî-şerm-i Haydar bî-ḡaber (52-8)

3.9.8. Muse'r-Rızâ (765 – 818)

Oniki imamın sekizincisidir, İmam Kâzımın oğludur, İmam Ali Rıza olarak da bilinir. Lakapları “Rızâ, Sâbir, Radyyy, Zekiyy, Veliyy”dir. Bilgisi geniş birisidir, 7 adet eseri vardır (Gölpınarlı 1989: 123, 151).

Şiirlerde “delîl-i bürhân, vâris-i ekber, matla-ı hilm ü edeb, nûr-ı eflâk, Şâh-ı dîn, Şâh-ı Horasân ...” gibi sıfatlarıyla anılır.

Çün na'îmiñ cennetinde verd-i hamdândır yüzüñ
Matla'-ı hilm ü edeb şâhım Rızâyâ şad selâm (8-16)

Hırkam ânıñdır başımda tâcım bir bendesiyim boynumda teslim
Delîl-i bürhân şâh-ı Horâsân her derde dermân vâriş-i ekber (4-14)

İmam Rızâ Horasan'da defnedildiği için “Şâh-ı Horasan” olarak anılır. Türbesi günümüzde de büyük ilgiyle ziyaret edilen kutsal yerlerdendir (Öztürk, M., 2001: 221). Bu özelliği şiirlerde vurgulanır, türbesini ziyâret edenler hac farizasını yerine getirmiş sayılır:

Medfen-i hâk-i Horâsân şâh-ı dîn Mûse'r-Rızâ
Mebde-i esrâr-ı Mevlâ mâlik-i cûd-ı şehâ (52-10)

Medfen-i hâk-i Horasandır 'Alî Mûse'r-Rızâ
Ravza'-i pâkiñ tavâf et eyle hacc-ı ekberi (19-8)

İmam Rızâ bir şiirde isim olarak değil de imamlık sırasındaki “imam heştümîn” sekizinci imam olarak geçer:

Ki Zeyne'l-Âbidindir gevher-i pâk
Muhammed Bakırîdir dürr-i levlâk
İmâm heştümindir nûr-ı eflâk
Taķî vü bâ Naķîdir ümm-i dil-i pâk
Hudâvendâ saña dergâha geldim
Haķâ benden tâ sen şâha geldim (42-3)

3.9.9. Takî (811 – 835)

Takî 9. İmam olup imam Rızâ'nın oğludur. En meşhur lakapları “Cavâd” ve “Takîy”dir. Şiirlerde genellikle 10. İmam Nakî birlikte zikredilirler. Onun için “ pâk ü mutahhar, takvâ-yı aşk, ümm-i dil-i pâk, şâh-ı âlem, vâris-i sırr-ı nebî, Muhammed Takî...” tabirleri kullanılır.

Ol bî-nişândır hem lâ-mekândır her kim ki bildi her câna cândır
'Alîyyü'n-Nakî nûr-ı hidâyet Muhammed Tâkî pâk ü mutahhar (4-15)

Şâh Muhammeddir Takî takvâ-yı 'aşkda müstakîm
Zât-ı pâke mazhar oldu enbiyâya şad selâm (8-17)

İmam Rızâ'ya oğlu olmadığı için kendisinden sonra gelecek imamın kim olacağı sorulduğunda, “ imam oğlumdur” cevâbını verir. Bu yüzden İmam Takî daha doğmadan imamlıkla müjdelenmiş kabul edilir (Gölpınarlı 1989: 155-157). Bu durumu âzbî şöyle dile getirir:

Şâh Takîdir şâh-ı 'âlem vâris-i sırr-ı nebî
Anda zâhir oldu zâhir el-veled sırr-ı ebî (52-11)

3.9.10. Nakî (829 –868)

Aliyyü'n – Nakî olarak da bilinir. 10. İmamdır, imam Nakî'nin oğludur. Lakapları “Nâsîh, Fettâh, Tayyib, Âlim, Fakîh, Hâdî, ...”dir. Dini konularda yaptığı açıklama ve yorumların bulunduğu 3 eseri vardır. Zehirlenerek şehit edildiği rivâyet edilir (Gölpınarlı 1989: 167,181). Şiirlerde şu isimlerle zikredilir: “Nûr-ı hidâyet, nûr-ı Hudâ, mürşid-i ehl-i kemâl, ümm-i dil-i pâk, reh-nümâ, ârif-i sırr-ı ezel, kân-ı rahmet, şâfi'-i gam, Aliyyü'n – Nakî, Ali, dest-gîr-i serserî ...”

Sıdk-ı pâk ile erenler dâmenine pek yapış
Şâh Takî vü bâ-Nakîdir destgîr-i serserî (19-9)

Yâ ‘Alî vü yâ Nakî nûr-ı Hudâsın şübhesiz
Mürşid-i ehl-i kemâlsin reh-nümâyâ şad selâm (8-18)

3.9.11. Hasan Askerî (846 –874)

İmam Nakî'nin oğlu, 11. imamdır. Lakapları “Hâdî, Halîs, Askerî, ...”dir. 4 eseri vardır. Zehirlenerek şehit edildiği rivâyet edilir (Gölpınarlı 1989: 183,197). Şiirlerde “mîr-i mirân-ı velâyet, sâhib-i esrâr-ı nûr-ı lem yezel, şâh, ...” gibi özellikleriyle yer alır.

Mîr-i mîrân-ı velâyet cân Hasan Şâh ‘Askerî
Vech-i pür-nûru kamerden ziyâyâ şad selâm (8-19)

Men aña bende oldum efkende kayırmaz aşlâ sen ne dersen de
Hasan ‘Askerî oldu delilim gayret anıdır kuşandım kemer (4-16)

Şâir iki beyitte de İmam Askerî'yi kendisine asker ederek münkirlerin üzerine yürümek ister.

Vechi var ‘arz-ı tecâvüz eylesem münkirlere
Çün baña ‘asker olupdur lütf-ı fazl-ı ‘Askerî (19-10)

3.9.12. Muhammed Mehdî (870 - ?)

Oniki imamın sonuncusudur, İmam Askerî'nin oğludur. Lakapları “Sâhibü’z-Zamân, Sâhibü’-d-Dâr, Hücçet, Mehdî ...”dir. Çok küçük yaşta imam olmuştur.

Küçük yaşta olmasına rağmen babasının ölümünde namazını kıldırması daha sonra da ortadan kaybolmuştur. Bu kayboluşa küçük gizlenme anlamına gelen “gaybet-i sugrâ” denir ki 73 yıl sürdüğü rivâyet edilir. Bu süre içinde yerine dört sefir (Nüvvâb-ı Erba’â, Süferâ-yı Erba’â) bırakmış, bunlar aracılığıyla çevresindekilere

gerekli buyrukları göndermiş; birkaç kez çeşitli vesilelerle birkaç kişiye görünmüştür (Gölpınarlı 1989: 208-219). Mehdi'nin kıyamete yakın gizlendiği yerden ortaya çıkacağına inanılır. Buna da büyük gizlenme anlamına gelen “gaybet-i kübrâ” denir. Onun gerçek görevine Tanrı'nın uygun gördüğü bir devirde başlayacağına “gayb âlemi”nden yeryüzüne geleceğine, bütün kötülükleri, düzensizlikleri, haksızlıkları ortadan kaldıracağına ve insanlara mutluluk vereceğine inanılır (Eyuboğlu 2000: 92-93).

Mehdi'nin bu durumu halk arasında yaygınlık kazanan bir inanç haline gelmiştir. Buna Kuran'da anlatılan kıyamete yakın zamanda dini derleyip toparlamak için gelecek Mehdi (Hz. İsa) kıssası sebep olmuştur. Bu iki olay halk düşüncesinde birleşmiş ve yaygınlık kazanmıştır.

Azbi bu imam için “ sâhib-zamân, mehdî-i devrân, şâh-ı muzaffer, sâhib-i semşîr-i Rab, mü'minânın serveri, server-i âl-i 'abâ, bürhân-ı Hak, sâhib-livâ...” gibi tabirler kullanmaktadır.

Vech-i pâkinden cihân pür-nûr olur kalmaz keder
Mehdî-i âl-i Muhammed mü'minânın serveri (19-11)

Meydânı buldum mestâna geldim şanma delirdim kurbânı oldum
Hüccet-i bürhân okurum her ân Mehdî-i devrân şâh-ı muzaffer (4-17)

Mehdi'nin zamanın sahibi olarak kabul edilmesi, Hz. Muhammed'in sancağı “Livâ”nın elinde olması ve kıyamete yakın bir zamanda gelerek dünyânın bozuk nizamını düzeltereği inancına aşağıdaki beyitlerde yer verilir:

Server-i âl-i 'abâ vü kâtil-i şîr-i Yezîd
Mehdî-i bürhân-ı Hâk şâhib-livâyâ şad selâm (8-20)

Takî vü yâ Nakî tâc ü Hasenü'l-'Askerî sultân
Muhammed Mehdî-i şâhib- zamân 'Azbi bekadandır (6-13)

3.10. Kaza ve Kader

Kadere inanmak imanın şartlarından biridir. “Levh-i mahfuz”da yazılı olanların meydana gelmeden önceki haline kader, bu yazılı şeylerin ortaya çıkmasına da kaza denir. İnsanın başına gelen şeylerin ne zaman, nerede ve nasıl olacağı ezelden Allah tarafından takdir olunmuştur (Pala 1989 : 272, 287-288). Bu yönleriyle kaza ve kader insanın iradesi dışında olan, müdahale edilemeyen, engel olunamayan durumlardır. Kaderin kaza şeklinde ortaya çıkması durumunda yapılacak şey rıza göstermek ve sabretmektir. Kadere razı olmak İslam dininin temel ilkelerindedir. Tasavvufta da sâlik başına gelen şeylere razı olmalıdır. Beyitlerde kaza ve kader kavramı “tîr-i rast, kaza-yı tîg-i mübrem, yay-ı âlem, mukadder, takdîr-i Yezdân” terkipleriyle işlenir. Şair kaderi, bu dünyada kurulmuş bir yaya benzetir (yay-ı âlem). Kazayı ise kaçınılmaz bir kılıç, doğru bir oka benzetir (tîr-i rast, tîg-i mübrem). Bu ifadeler kader ve kazanın kaçınılmazlığına işaret eder.

Sen gümân-ı çerç ile atıl kazânın bezmine
Yay-ı 'âlem içre mişl-i tîr-i rast ol ey gönül (151-2)

Anıñ bir kaçre kanına nice biñ cân ü dil verseñ
Musallağ üstüne yine kazâ-yı tîg-i mübremdir (54-5)

Kader, Allah'ın kuluna takdir ettiği şeyler manzumesidir. Kul, onun takdirine ancak rıza gösterebilir, bunu değiştiremez, takdir edilenlerden kaçamaz.

Deme yâ şöyle olur ya böyle kadem bas sahn-ı merdâna
Muqadder her ne yüzdense gelir elbetde meydâna (219-1)

Çün bilirsin kim fenâdır bu fenâ başdan başa
Hem dahi dersin gelir taqdîr olan bir bir başa (218-1)

Tevekkül, kulun başına gelenleri Allah'tan bilip kabullenmesidir. Başa gelenlerin kabullenilmemesi, Allah'la “niza” edilmesi kula bir fayda getirmez.

Her şerârı Hâk bilip buldum celâlınden cemâl
Secde-i ikrâr edip ‘Azbî nizâ’ dan geçmişim (167-6)

Gel ‘Azbî çekme gam elbet rızâ-yı Hâkkı çün bildiñ
Ne tedbîr kim ola şer‘î uyar taqdîr-i Yezdâna (219-5)

3.11. Ahiret İle İlgili Kavramlar

3.11.1. Ahiret

Ahiret, kıyametin kopmasıyla dünyadaki hayatın bitip insanların ölümünden sonra yaşayacakları ikinci bir dünyadır. Ahirette insanlar sorguları bittiğinde yaptıkları amellere göre ya cennetle ödüllendirilecekler ya da cehennemle cezalandırılacaklardır.

İki seyyîd-zâde oğlum var yâr-ı garımdır benim
Dünyede hem âhiretde elde vârimdir benim (39-1)

3.11.2. Âhir Zaman

“Ahir zaman” kavramı dünyanın sonunu ifade eder. Hz. Muhammed’den kıyamete kadar sürecek olan zamandır. Bu kavram, beyitlerde Hz. Muhammed’in bu zamana gönderildiğini de ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca “devr-i Mehdî” ifadesi de bu kavramı karşılar (bkz. Deccâl).

Evvelîn ü âhirîniñ‘ilmine vâkıf olan
Muştafâ peygamber-i âhir zamândır Muştafâ (63-5)

3.11.3. Deccâl

Kıyâmetin büyük alâmetlerindedir. Deccâl'in âmâ bir yahudi olduğuna ve kıyâmetin kopmasına yakın bir zamanda ortaya çıkacağına, Tanrılık iddiasında bulunacağına ve Mehdî tarafından öldürüleceğine inanılır. Yine kıyâmet alâmetlerinden olan fitnenin onun uydurduğu yalanlar sayesinde çoğalacağı ve kendisine pek çoklarının inanacağı kabul edilir. Divanın iki beyitinde Deccâl konu edilir. Aşağıdaki ilk beyitte kıyamete yakın çıkacak olan Deccâl, Allah tarafından göğe çekilmiş olan İsâ Peygamber ve oniki imamın sonuncusu olan Mehdî'nin ittifakıyla öldürülektir. Hz. İsâ ve Mehdî'nin aynı kimseler olduğu da rivâyet edilir (Pala 1989 : 328-329, Bursevî 2000 : 428-429). İkinci beyitte ise Deccâl mecâzî olarak işlenir. Zamanın bozulduğunu vurgulamak için bozguncular Deccâl'e benzetilir.

Bu şehir içre toğar Mehdî dahî gökden iner 'İsî
Bulup Deccâlî katl eyler ederler ittifağ ol ân (14-22)
Devr-i mehdîdir uyan 'aşk ile Hakk'a ulaş
Şöhret libâs içinde Deccâl Deccâle binmiş (122-4)

3.11.4. Kıyamet (Haşr, Mahşer)

Kıyamet, dünyanın son bulup bütün insanların hesap vermek için dirilip bir araya gelecekleri andır. Kur'an'da kıyamet, haşr, mahşer ile ilgili pek çok ayet vardır. Kıyametin alâmetleri tamamlandığında İsrâfil'in Sûr'a üflemesiyle dünyadaki bütün canlılar ölecek ve sonra ikinci defa Sûr'a üflendiğinde o zamana kadarki ölmüş bütün insanlar dirilecektir. Böylece haşr başlamış olacaktır. Bu kalabalığın bir araya toplanması ile mahşer yeri oluşacak ve burada bütün insanlar hesaba çekilecektir. Azbî, aşağıdaki manzumede mahşerde yaşanacakları ve insanların hallerini şöyle dile getirir: (230. Şiir)

Hakdan İsrâfile Sûruş çal deyü fermân ola
Kalka kabrinden kamu halk cümlesi 'üryân ola

Kimi müflis zâr ü giryân kimi hürrem ağniyâ
Cümle halk bir yere gelip bir ulu kârbân ola

Yürüye ol dem cehennem âteş-efşân korğa halk
Evliyâlar enbiyâlar nefesidir ol ân ola

Çünkü çok 'âşî cehennemden halâş ister ya biz
Cüd-ı Aḥmedden şefâ'at bizlere iḥsân ola

Bu günahkâr 'Azbîniñ lâyıq mı cürmü gitmesin
Çün seniñ pâdişâhım bir adın Ğufrân ola

Divanda bu kavram için şu tabirler kullanılır: “ rûz-ı mahşer, yevmü'l-cezâ, yevme tüblâ, ulu kârbân, haşr, mahşer-i hürmen, huzûr-ı Hak, 'ukbâ, kıyâmet, rûz-ı kıyâmet, yevmü'l-hesâb, yevmü'l-fezâ', mahşer-i berzâh.” Bu günde dünyadaki hayatını Allah'ın istediği biçimde değerlendirmeyenler kendi akranları içinde bile rağbet görmeyeceklerdir (7-39). Şaire göre mahşerin maksatlarından biri “rahmeten li'l-âlemîn”in kim olduğunu bilmektir. Bunun için peygamberin şefaati sürekli istenen şeydir.

Eğerçi ben günehkârım şefî'ü'l-müznibîn sensin
Ümîdim rûz-ı mahşerde kerem-kârâ şefâ'atdır (88-4)

Rahmetenli'l-'âlemîn kim olduğun bilmek için
'Azbiyâ bilmekdir ânı rûz-ı mahşerden garaż (124-5)

Vâizlerin ve zâhitlerin, kıyâmet ve cehennemle isanları korkutmaları divanın pek çok yerinde eleştirilir. Şâir, anlatımlarından dolayı onları mahşeri kuran kişiler olarak görür. Bunun yanında şâirin mahşerden korkusu yoktur. Onun gayesi “cemâl”i görmek olduğu için bu hadiseyi sevinç veren bir kavuşma olarak değerlendirir.

Şırâṭı kurdu mîzân-ı cehennemden haber söyler
Şanasın 'Azbi mahşerden 'alâmetle gelir vâiz (127-5)

Koparı başına halkın kıyâmetler saçar âteş
Çıqınca kürsüye 'ayn-ı zebânî kend' olur vâiz (127-2)

Gel haber verme bize 'uqbâdan vâ'iz yeter
Rûz-ı mahşerden ne pervâ ben fenâdan geçmişim (167-2)

3.11.5. Cennet

Cennet âhirette müminlerin gidecekleri yerdir. Bazılarına göre cennetin sekiz kapısı vardır. Bazılarına göre ise “sekiz cennet” içiçedir. Müminler derecelerine göre bu sekiz cennetten birine gireceklerdir. Cennete gireceklerin hizmetini “hûrî ve gilmân”lar göreceklerdir. Onlar “Tûbâ” ağacının gölgesinde serinleyecekler, “kevser” içecekler, “zeberced”den köşklerde oturacaklardır. Divanda cennetle ilgili geçen ibareler şunlardır : “sekiz cennet, cinân, adn, na'îm, bağ-ı cennet, bağ-ı na'îm, gülşen-i firdevs, illiyyîn, huld, huld-ı berîn, cennet-i me'vâ, Tûbâ-yı cennet, hûrî, gilmân, hüлле, âb-ı kevser...” Azbî'de sekiz cennetten altısı geçer: “adn-illiyyîn (162-5, 123-4), huld (51-3), firdevs (39-1), me'vâ (51-2), na'îm (8-16), âlfiye (165-1)”.

Bu şehir içre sekiz cennet yapılmışdır yıkılmış yok
Dağî hem çâr kenârında yedi düzâh olur seyrân (14-19)

Şiirlerde cennet ve cehennem genellikle birlikte anılır. Bunlar rıza sahibinin gerçek istediği şeyler değildir. Onun istediği dilber, sevgilidir. Azbî, cenneti amaç değil, bir araç olarak görür. Çünkü cennete girdiği takdirde “sevgili”ye kavuşacaktır.

İstemez cennet cehennem dilber ister ehl-i râz
Kâdi-ı 'aşk böyle vermiş anlara Hâkdan cevâz (116-1)

Allah'ın insanların dünya hayatında yaptıkları iyiliklerin karşılığında verecek olduğu mükafatın (cennet) asıl amacı insanı irfan sahibi olmaya yöneltmektir. İrfan sahibi olamayanlar, cehâlet içinde kalanlar ise cehenneme gönderilecektir. Bu fikir aşağıdaki beyitte dile getirilir:

Kişinin 'irfânı imiş zevk-i cennetden ğarâz
Yâ cehennemdir ne şübhe cehl-i zulmetden ğarâz (125-1)

Cennete gireceklerin hizmetini görecek olan hürî ve gılmân ile cennettekilerin faydalanacakları Tûbâ, kevser ve köşkler cennet kavramının geçtiği beyitlerde sık sık işlenir. Sevgilinin boyu Tûbâ'ya, dudağı kevsere benzetilir:

Hak seni maḥbûb yaratmış ḥüsn eliniḡ māhısın
Kâmetiḡ Tûbâ-yı cennet lebleriḡ âb-ı zülâl (37-3)

Cennet ḡaberin almak ise cān ile maḡşûd
İdrîsden işit ḡür ile ğılmān ḡaberin sen (13-4)

Bir beyitte cennetin kapıcılığı ile görevli büyük meleğin adı olan Rıdvan, cennette giyilecek olan elbise hülle ve hizmet vazifesini görecek olan ğılman birlikte zikredilir:

Yigirmi yerde cennetden 'alâmet gösterir hülle
Ḥaḡîḡat 'ayn-ı cennetdir içi ğılmān tışı Rızvān (14-18)

3.11.6. Cehennem

Cehennem Allah'a iman etmeyenlerle günahları bağışlanmayanların âhirette gideceği yerdir. Cehennemde de cennette olduğu gibi yedi kapı vardır. Sırat köprüsü cehennem üzerine kurulmuş olup bu köprüden geçemeyenler yedi cehennemden birine düşeceklerdir. Cehennem genellikle ateş (nâr) ile birlikte anılır. Cehennemin ateşi hiç sönmez. Bununla ilgili –insanların günah işlemesini önlemek için- korku verici, çeşitli inanışlar vardır. Azbî şiirlerinde cehennemle ilgili şu tabirleri kullanır: “Dûzâh, cezâ-yı dûzâh, ehl-i dûzâh, derûn-ı pür-cehennem, yedi dûzâh kapusu, nâr-ı caḡîm, nîrân...” Şair, iki sebepten dolayı cehennemden korkmaz. Birincisi, Allah'ın bağışlayıcılığı ve peygamberin şefâati, diğeri de Allah'ın vereceği hükme rıza göstermesidir:

'Azbiyâ nâr-ı cahînden korkma cürmüm çok deyü
Muşafâ şefkat-medâr-ı 'âsiyândır Muşafâ (63-7)

Başa 'adlinden sezâdır düzağ olsa meskenim
Sağa bir gayri sözüm yok sağa karşı ben benim (36-4)

Cehennemlikleri cehenneme atmakla görevli melek olan Zebânî, bir beyitte geçer. İnsanları cehennem tasvirleriyle korkutan vâiz, bu özelliği dolayısıyla zebânîlere benzetilir. Bu beyitin de yer aldığı 127. "vâiz" redifli şiirin bütününde vaizlerin, imamların, zâhidlerin halkı cehennemle korkutması üzerinde durulur:

Çoparır başına halkın kıyâmetler şaşar âteş
Çıkınca kürsüye 'ayn-ı zebânî kend' olur vâiz (127-2)

Şırâfı kurdu mîzân-ı cehennemden haber söyler
Şanasın 'Azbi mahşerden 'alâmetle gelir vâiz (127-5)

Cehennemin derecelerini gösteren yerlerden biri olan "gayyâ" (cehennemde bir kuyu veya dere), bir beyitte işlenir. Şâir, kendisine Allah'ın merhamet etmediği takdirde gideceği yerin gayyâ olduğunu söyler:

Başa ger 'adl ederse Hağ yerim düzâğda gayyâdır
Meğer kim luţfuğa mazhar düşe bu cism-i sad-rîşim (9-27)

Şaire göre cehennemden kurtulmanın yolu kalender-meşreb olmak, terk-i terk etmek, kibr ve kinden geçmek, kimseyi yermemek, ayıplamamaktır. Bu fikir aşağıdaki beyitlerde işlenir:

Kalender meşreb ol 'Azbi bu terki dâhi terk eyle
Cezâ-yı düzağı çekme geçegör kibr ile kînden (12-36)

Ehl-i hâle bu sözün remzi 'ayândır biline
Yedi düzağ kapusının biri zem kapusıdır (101-3)

Bağlı olduğu inanç dairesinin gereği olarak şair, Bektaşiler'in dilinde "vird" (belli zamanlarda okunan Kur'an cüzleri, duaları) misali olan 'Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan keskin kılıç yoktur' anlamına gelen aşağıdaki sözün cehennemden kişiyi halâs edeceğini söyler:

Kim bu virdi söyledi nâr-ı cahîme yanmadı
Her demîni hoş görüp kendin teselli kılmadı
Hem Yezîdîñ üstüne oldu havâle dönmedi
Lâ-fetâ illâ 'Alî lâ-seyfe zülfekâr (27-3)

3.12. Diğer İtikâdî Kavramlar

3.12.1. Levh-i Mahfûz ve Sidre

Allah kudretiyle olacak şeylerin üzerinde yazılı bulunduğu levha. Allah ilk önce levh ü kalemı yaratmıştır. Kalem, bu levhaya kâinatta vukû bulacak olan her şeyi yazmıştır. Tasavvufa göre levh, Tanrı bilgisi, kalem ise Tanrı'nın iradesidir. İnsanların kaderi Levh-i mahfuzda yazılmıştır. Bundan sorumlu olan melek İsrâfil'dir. Burada yazılı olan şeyler ne eksik ne fazla olmayıp zamanı geldiğinde ortaya çıkarlar. Bu levha yedinci kat gökte bulunur ve doğu ile batı uzunluğu kadar en ve boya sahiptir. Bu boyutları İlâhî takdîrin ifâdesi olarak düşünmek gerekir (Pala 1989 : 313). Şâir, levh ve kalemin yerini arş-ı muallâ olarak belirtir. Arşla ilgili olarak göğün altıncı katı kabul edilen Sidretü'l-müntehâ'dan da bahsedilir. Burası beşer bilgisinin ve amellerinin son hududu olarak kabul edilir.

Sidre vü levh ü kalem 'arş-ı mu'allâ sen iken
'Âlem içre haberîñ olmaya hâlâ sen iken (44-4)

Şâir, insanın yüzünü kaderin yazılı olduğu levhaya benzetir. Bu levhadan kendisinin cehenneme gideceğini görür.

Dağrî hem levh-i mahfûzu temâşâ eyle gel bunda
Yazılmış dört kitâb anda beyândır 'alleme'l-Kur'ân (14-21)

Levh-i mahfuzda yerim görmüşken ehl-i düzâhım
‘Azbîyi da’vet edermiş cennete Ümmü'l-kitâb (67-5)

3.12.2. Mi'râc

Hız. Muhammed'in göğe yükselmesi ve Allah'la görüşmesi olarak bilinen Mirac, bir beyitte işlenmiştir (Bkz. Muhammed). Hız. Muhammed'in yaptığı bu yolculuk “Mirac-ı Vahdet” ifadesi ile dile getirilir.

Turfetü'l-'ayn içre vardın bunca yıllık menzile
El aman ey eyleyen mi'râc-ı vahdet el aman (11-13)

3.12.3. Ölüm

Her canlının enin de sonunda tadacağı bir durum olan ölüm, beyitlerde “ecel, rihlet, irtihal, rûz-ı hicrân, ilticâ, dem-i vuslat, şîr-i ecel, cellâd-ı ecel, girdâb-ı ecel, ecel peymânesi, kayd-ı ilticâ, türâb ol-, emr-i mukarrer şerbet, devâsız derd, ...” terkipleriyle işlenir. Şiirlerde iki tip ölümden bahsedilir. Ağırıklı olarak tasavvufî mânâdaki “ölmeden önce ölmek” fikri işlenir. Bu, sâlikin maddî ve mânevî tüm isteklerinin tümünden vazgeçmesidir. Böylece mânâ âleminde ruh bakımından hayat bulacaktır. Bu konu üzerinde ileride durulacaktır (bkz. Terk). İkinci olarak ise bilinen ölüm konusu işlenir.

Gire girdâb-ı ecel destine âhîr dönerek
Gezerek zevrâk-ı ten 'âlem-i deryâ üzre (228-4)

Ölüm herkes için mukadderdir. Herkesin alcağı nefes sayısı Alları tarafından belirlenmiştir. Sırası gelen gidecektir; bundan kaçış yoktur. Kişinin dünyadaki sosyal konumu bu durumu değiştiremez. Şâir bu gerçeği Hız. Âdem'den başlayarak, dünyaya hükmeden İskender, Dârâ, Süleymân gibi hükümdarların bile hep ölürek toprağa karıştığını söyleyerek dile getirir.

Nice biñ Fağfūr ile Dārā tūrāb olmuş yatır
Şıgmayanlar ‘āleme hālā tūrāb olmuş yatır (32-1,2...)

Terk eyle ‘ucbu kim şır-i ecel
Zır-i hāk etdi şad Süleymānı (21-4)

Ölüm, kefenle birlikte anılır. Kefen, ölen kişinin İslâmî geleneklere göre üstüne giydirilen beyaz bir örtüdür. İnsanın ne kadar yaşarsa yaşasın, ne kadar malı olursa olsun, bu dünyadan göçerken hiçbir şey götüremez. Kefen motifi bu gerçeğe de işaret eder. Dilimizde yaygın olarak kullandığımız “kefenin cebi yok” deyimini de bu durumu ifade için kullanılır.

Ṭutalım İskender ü yāhūd Süleymān kendüsin
Yā ola yā olmaya kısmet şonunda bir kefen (204-4)

Ölmeden terk ide gör aṭlas ile pīreheni
‘Ākıbet bir gün ecel giydire saña kefeni (239-1)

Kerbelâ’da Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi hadisesi de ölüm konusu içinde değerlendirilir. Burada ölüm, felek sakisinin sunduğu içki bardağı olarak sembolize edilir. Ölümcül yaralardan akan kanlar da bu bardaktan dökülen kanlardır.

Ecel peymānesin destine şundu sākī-i devrān
İçerken üstüne dökdü değıl kan mey-nişār etdi (54-4)

Ölüm yāre kavuşmaktır. Bu kavuşma âşık tarafından arzulanan bir durumdur. Allah’ın (sevgili) yolunda ölmek gerçek âşık için mutluluk verici, zevkle yapılacak, yerinilmeyecek bir iştir. Bundan kaçmamalıdır.

Vaşlıma ṭālīb olan ölsün demiş çün sevdiğim
‘Azbden cān istemek Allāh bilir ṭağ üstü bāğ (129-5)

Reh-i cānānede ölmek aña şırın görünür
Yoḥsa her ‘âşık olan ‘aşk ile ferḥād olamaz (114-4)

Hem hayâtı hem memâti çağırır Hâk dost diyü
Hiç kaçar mı ölümden Hâkka kurbânım diyen (17-14)

Ölüme çâre yoktur. Bunu tadan bir can için bundan dönüş de yoktur. Tarih boyunca pek çok kimse ölüme çâre aramış, bütün uğraşları boşa çıkmıştır.

Kelâm-ı Hâkîle mülzem devâsız derde düşmüşdür
Nice Sokrat nice Bukrat Aristo nice biñ Loqmân (14-38)

Gelmedi gitdi cihândan nâ-bedîd oldu ölen
Bulmadı bu derde çâre 'ilm-i hikmetden bilen
Ermedi kimse murâda nâ-murâd gitdi gelen
Nice biñ Fağfûr ile Dârâ tûrâb olmuş yatır
Şıgmayanlar 'âleme hâlâ tûrâb olmuş yatır (32-4)

Gerçek ölüm ile tasavvufî ölümün aynı beyt içinde işlendiği de görülür. Gerçek ölümden kaçmanın mümkün olmadığı dile getirilerek, ölüm gelmeden dünyevî halleri terk ederek irâdî ölümün seçmenin gereği vurgulanır.

Çün ölümden kurtuluş yokdur hemân gel erken öl
Şakın ölü olma 'âşık olur isen erken öl (154-1)

Sâlikin kendi ölümü arzulanan bir durumken, bir başka canlının ölümüne bilerek sebep olması onun Allah'a düşman olması anlamına gelir. Beyitte bir sineğin bile öldürülmesi salikin Allah'a düşman olması için yeterlidir

Bunu idrâk eyleyen şâhim haqîkat şâhıdır
Bir sinek öldürse sâlik Rabbine düşmân olur (85-2)

Şirlerde ölümden sonra geride bırakılan dünya da konu edilir. Şâir, insanın öldükten sonra geride kalanlar tarafından iyi yönleriyle anılabilmesinin bu dünyada kalıcı bir eser bırakmaya bağlı olduğunu, "At ölür meydan kahr, yiğit ölür şan kahr" atasözünü örnek vererek dile getirir.

Er ölür adı kalır derler meşeldir sen daği
'Âlem içre bir eşer koy kim sezâ-yı rahmet ol (155-3)

3.12.4. Ruh

İnsanda canlılığı sağlayan şey ruhtur. Duygu ve tutkuların merkezidir. Kötülöklere meyli olan ruha nefis denir. Cemâdî, nebâtî, hayvânî ve insânî olmak üzere dört çeşit ruh vardır. İnsan ruhuna nefis-i nâtika denir. Dünya yaratılmadan önce bütün ruhlar yaratılmıştır(Pala 1989 : 413). Divanda, dünyâ yaratılmadan önce ruhların Allah'a verdikleri sözü tutmaları için, kendilerine insan sıfatı verilip bu dünyaya gönderildikleri düşüncesi sıklıkla işlenir. Ömür, ruhun bu dünyadaki serüvenidir. “Ten elbisesi” giydirilmiş ruh, kendisine verilmiş olan hayatta, elest bezminde verdiği sözü tutup tutmadığı hususunda imtihan edilir.

Mü'miniz ikrâra geldik biz elestin ahdine
Çün elest bezminde oldu bizlere Hağdan hitâb (65-4)

Yaptıkları amellerin değerlendirilmesiyle Allah, âhirette ruhlara rahmet dağıtacaktır. Bu rahmetten nasib alabilmek için hayâ ve edep sahibi olmak gerekir. Bunlar olmadığı takdirde bütün çabalar nâfiledir.

Yine rahmet sezâ olmaz anıñ rûhuna söz ağıla
Eğer çorsa cihân içre gelip yüz biñ eser küstâh (80-4)

Ruh kavramı şâirin dilinde genellikle “ruh-ı revân” şeklindedir. Ruhun meyyâl, akıcı olması dolayısıyla bu tâbir kullanılır.

Sana bu sevdâ ziyân olduğı ey rûh-ı revân
Bir gedâ şâh-ı cihân olduğı ey rûh-ı revân
'Âşıkıñ hâli yamân olduğı ey rûh-ı revân
Münkirin çavli yalân olduğı ey rûh-ı revân
Ezelîdir ezelîdir ezelîdir ezelî (50-2)

3.12.5. Şeytan

Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra bütün meleklerden ona secde etmesini istemiştir. Şeytan dışındaki melekler, Hz. Âdem'e secde etmiştir. Önceleri adı Hâris olan Şeytan, divanda İblis, dīv-i racīm isimleriyle geçer. Onun Hz. Âdem'e secde etmeyişi hadisesine telmihte bulunulur.

Niçün kāmīl geçen kāmīl bu remzi anlamaz 'Azbi
Meğer şeytān imiş secde ki kılmaz Âdeme hālā (1-36)

Varlığından geçmeyen olmaz hāqīkatden kelīm
'Âkıbet insāna secde kılmadı dīv-i racīm (26-3)

Bu olaydan sonra lânetlenen Şeytan, Allah'tan "beni kıyâmete dek yaşat ki iyi kullarımdan başka bütün kulların azdırayım" diyerek istekte bulunur. Allah da bunu kabul ederek kıyâmetin kopacağı an olan "Sûr'un üflenmesine kadar" Şeytan'a ömür vermiştir. Şeytan, hile ile kulları yoldan çıkarmaya çalışır. İlk işi de Âdem ile Havvâ'yı Cennet'ten kovdurtmak olmuştur (Pala 1989 : 468-469).

Ne deñlü nā-sezā aḥvāl zuhūr eylerse bendendir
Ki mekr ü hîle icād etmede şeytāna pādāşım (9-10)

İnsanın öncelikle kendisini bilmesi gerekir. Bu kendini farkediş aynı zamanda Allah'ı bilmektir. Allah'ı bilen, onun hükümlerine uyan kimseye Şeytan yaklaşamaz, onu yoldan çıkaramaz. Eğer kişi yoldan çıkıyorsa kendini, dolayısıyla Allah'ı bilmediğinden bu duruma düşer. Böyle olunca da Şeytan'a lanet okumasının bir anlamı olmayacaktır.

Kendüzin bilmeyene kendi günāhı ne belā
Ne revādır ki oğur iblīse her dem la'net (71-2)

Yezid, yaptığı kötü işlerden dolayı Şeytan'a benzetilir. Onun askerleri de Şeytan'ın askerleri olarak görülür. Şeytan kibirlilik yaparak Hz. Âdem'e secde etmemiştir. Yezid'in yaptığı kötü işler de Şeytan misali onun kibrini ortaya koyar.

Cünd-i İblis ile girdiñ sen şehidler kanına
Bî-hesâb 'asker çekip kibriñi izhâr eylediñ (52-9)

3.12.6. Cin

Cinler, insanların gözleriyle göremediği ateşten yaratılmış, rûhânî varlıklardır. Onlar da insanlar gibi Allah'a kulluk etmeleri için yaratılmıştır. İyileri, kötöleri, müslüman olanları, kâfir olanları vardır. Şeytan da ateşten yaratıldığı için bu tâifeden sayılır. Divanda cinlerin meskeninden bahsedilir. Bir cin görüp çok korkan zâhid, inancının zayıflığı dolayısıyla hicvedilir.

Velîkin mesken-i cîndir ezelde bu vilâyet bil
Bu şehre yek elif besdir haqîkat cân olur insân (14-14)

Yerde gökde birdir Allâh der iken bir cîn görüp
Zâhidiñ dün gece cânı çıkayazmış korkudan (209-5)

3.12.7. Günah

Günah, Allah'ın emir ve yasaklarına ters düşen hareketler, dine göre yapılması suç kabul edilen şeylerdir. Bu suçları işleyenler günahkâr olurlar. Divanda bu kavram, günah kelimesinin yanında "suç, kabahat ve cürm" kelimeleriyle de ifade edilir. Kul, yaradılışı gereği günah işlemeye meyillidir, ancak Allah'ın rahmeti o kadar büyüktür ki, kulların küçük, büyük bütün günahlarının affedileceğine inanılır. Rahmete kavuşmak isteyen günahını bilmeli, Allahtan af dilemelidir.

Buyurmuşsun suçun her kim bilirse aña rahmet var
Keremdir umduğum senden günâhım çünkü bilmişim (9-30)

Hamdu'llâh vuşlata oldu mübeddel her firâk
Rağmetiñ âbiyla 'afv etdiñ günâhım yüzüm aq (36-5)

'Afv ola cürmüm günāhım kalmaya ašlā deyü
'Azbī Haqdan luḡf ile iḡsānı gözler gözlerim (176-5)

Günahın ilacı “tövbe”dir. Günahının farkına varıp yaptıklarından dolayı Allah’a tövbe edilmelidir. Hayırlı olması için tövsbe, “imān-ı yeis” gibi ölümün yaklaştığı ümitsizlik anında olmamalıdır.

Vaqt-i firqatde nedir 'Azbiyā yā şık şık tövbe
Dem-i şādīde günāh eyler iken kōrku kani (239-5)

Bu günāh ile varırsam rüz-ı maḡşer 'Azbiyā
Görebilem mi cemāli anıçün der aḡlarım (178-5)

3.12.8. Helal, Haram

Helal, kullanılması dinen caiz olan, yapılmasında ve kullanılmasında dinen bir yasak konulmamış şey anlamındadır. Haram ise bunun tersine, kullanılması ve yapılması men edilmiş şeylerdir. Divanda, helal ve haram yenecek, içecek şeyler için kullanılır. Vâizlerin her şeyi insanlara yasak olarak göstermesi, kendine gelince de harama bile bir kulp bulmaları hicvedilir.

Helāl loḡma yedirmezdi elinden gelse hep ḡalkā
Ḥarāmı kendi ekl etse aḡa te'vīl bulur vāiz (127-3)

Biḡ yemin eyler ḡarāmı ciḡerim ister kebāb
Ben aḡa şorsam döner de içmezim eyler kadeḡ (78-4)

Alevî, Bektāşî geleneğinde “muharrem” ayı mâtem zamanıdır. Bu günlerde Hz. Hüseyin’in ölümü için yas tutulur, insanlar bu hadisenin acısını yüreklerinde hissettikleri için eğlenilip, gülünmez. Şâir bu durumu gülmenin kendilerine haram olduğunu söyleyerek dile getirir.

Vechi vardır aḡlasaḡ eyyām-ı mâtemdir gelen
Bizlere gülmeḡ ḡarāmdır çün muḡarremdir gelen (53-5)

3.13. Çeşitli Dinler İle İlgili Kavramlar

Divanda temel olarak işlenen konu İslâm dini ve bunun uygulama ve yorumlarıdır. Bunun yanında Hıristiyanlık, Yahudilik ve Süryânîlik üzerinde sınırlı da olsa durulmuştur.

3.13.1. Din, İmân, Müslüman, Mü'min, Ümmet

3.13.1.1. Din

Din, Allah tarafından peygamberi aracılığıyla insanlara gönderilen ve buna uyanların dünya ve âhirette kurtuluşa erecekleri itikat ve ameller bütünüdür. Divanda din kavramı, genellikle imân kavramıyla mülemmâ ve küfr kavramı ile de tezat oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Kelime herhangi bir din anlamındaysa da şiirlerde çoğunlukla İslâmiyet, bazan da mezhep yerine kullanılmıştır. İlâmiyet din adı olarak bir yerde kullanılmıştır. Ayrıca şiirlerde İslâm dini “Hz. Muhammed’in dini” tabiriyle de karşımıza çıkar:

Ḥurûc-ı ‘asker-i İslâm suhûletle ola tekmîl

Gel ey dil ‘arz-ı hâcât et Cenâb-ı Ḥayy-ı Mennâna (219-3)

Sen bu remzi anladıñsa ‘Azbîniñ öz cânısın

Ḍîn-i Aḥmedden mi yoñsa Ḍîn-i devletden misin (205-7)

İslâma bağlanmış, Hz. Peygamber’in yolundan gidenler “din eri” olarak tarif edilir. Bu bağluluk içinde olanlar dünya ile ilişkisini keserler:

Cân ü dilden kim severse Ḥazret-i Peygamberi

Şeş cihâtiñ terk eder anıñ yolunda Ḍîn eri(19-1)

Şair inanacının gereği olarak pek çok yerde Hz. Ali, Hasan, Hüseyin ve diğer imamları “... dinim, ... imânımın ...” diyerek ulular:

Hasan dînim îmânım Hüseyindir

Ġulâm-ı der-i pâk-i hayderiyim (10-2)

“ Kaside-i tevhid” ser-levhalı 14 numaralı şiirde de dünyâ ve âhiret hayatı anlatılırken bir beyitte de “dîn ilmi”nden bahsedilir. Âlemler ve düzenlerinin dîn ilmiyle kurulduğu anlatılır:

Bu bir ‘ilmü’-d-dînle düzölmüş turfa ma’cündur

Yitirdi ‘aql ü idrâki nice ‘allâme-i devrân (14-36)

3.13.1.2. İmân

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi imân, din ve küfr ile birlikte ele alınmıştır. İmân, İslâm dinini kabul ve tasdik etmek; Hz. Muhammed’in dinine kesin olarak bağlanmak, inanmaktır. İmân ettim diyen bir kimsenin “amentü” sûresinde derlenmiş olan, “Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhirete, hayır ve şerrin Allah’tan geldiği”ne inanması ve bunları kabul etmesi gerekir.

Çünkü âmentü beyândır eylediñ ezber îmân

Zâhir ü bâtın niçün bir ad taşarsıñ her işe (218-6)

Şâir, bütün ömrünü imânlı bir biçimde yaşadığı gibi son nefesini verirken de Allah’ın kendisini imân sahibi olarak ölmeyi diler.

‘Azbinîñ Hâkdan murâdı iş budur

Hatm ola îmân ile âhir nefes (118-5)

İmânın dürüst olması gerekir, imân edilen şeylerde sebat edilmeli, kararlı olunmalıdır. Azbî, dürüst bir imânın ancak “aşk” ile olacağını kabul eder.

‘Âşık olmayan kişiniñ olmaz îmânı dürüst

Münkiriñ olmaz anıçün ahd ü peymânı dürüst (73-1)

Şâire göre imân sahibi olabilmenin belli başlı şartları vardır. İrfan sahibi olmak imân için gereklidir. İrfânı olmayanların imân sahibi olamayacağı vurgulanır. Yalan söylenmemeli, verilen sözde durulmalıdır. Allah'ı sığınmayanlar, ondan ummayanlar imânsızdır.

Bâtili hâkdan seçen münkirlerin iz'ânı yok
Her kimiñ 'irfânı yoksa şüphesiz imâni yok (136-1)

Mevlâdan iste hıfz-ı imâni
Ketrn et yalanı zabt et imâni (21-1)

Her kimiñ cânâni yokdur şübhesizdir cânı yok
Senden ihsân ummayanın dîni yok imâni yok (33-2)

Allaha imân edenler iki âlemde de sıkıntı çekmeyeceklerdir. İmân ehli tevekkül içindedir; başına gelecek her şeyi Allahın takdiri olarak görür.

Tevekkeltü 'ale'llâh i değil mi cümleye câmi'
İki 'âlemde zulm olmaz hâkikat ehl-i imâna (219-2)

Şâir Hz. Hüseyin'in öldürülmesinin müsebbibi olarak Yezid'i görür ve onun için Hz. Muhammed ve onun ehl-i beytine kast edenlerin, kin tutanların imân sahibi olamayacağını söyler.

Kaşd-ı âl-i Muştafa etmez müselmânım diyen
Ehl-i beyte gayz tutmaz ehl-i imânım diyen (17-1)

Şairin imân hususunda kendini eleştirdiği de olur. Ekmeğe ve koyun etine düşkün olduğu için kendine bedduâ eder. Bunlar dünyaya düşkün olmanın simgesi olarak kullanılmıştır.

Kalmaya dünyâlığın kıruya nânın seniñ
Nân ile lahm-i ganem dîniñ imâniñ seniñ (30-5)

“Dön” emrini (bkz. âyetler) anlayan ve“hakikat” sırrına ermiş olan şâir için küfr ve imânın aynı şeydir.

Nidā-yı *erca* 'T den hişşe aldım
 Hâkîkat ehline küfr ü imân bir (90-4)

İmân etmenin ilk şartı kelime-i şahâdet getirmektir. Bu kavram Allah'ın birliğini ifade etmek için kullanılır. Birlik dışında her şey yalan olarak değerlendirilir.

Sen yok ben yok bir Allâh lâ-ilâhe illallâh
 Gerçekdir yalan vallâh ben değilim sen değil (152-4)

3.13.1.3. Müslüman

Divânda sıklıkla kullanılmış olan müslüman kavramı genellikle -müslüman olmayan anlamında- kâfir ve münkir kavramlarıyla birlikte geçer. Müslüman olmaksızın asıl gaye Allah'ı bilmek olarak değerlendirilir. Bu manada müslümanlık bir araç olarak görülür:

Nehy-i münkirden kaçıp ikrâra gelmeden garaz
 Müslümân olmak değildir Hâkîkı bilmektir hesâb (67-3)

Mutasavvıfların bazı halleri diğer insanlar tarafından yanlış anlaşılmıştır. Onların hal ve tavırları diğerleri tarafından dîne aykırı olarak yorumlanmış ve kâfir muamelesi görmüşlerdir. Şair aşağıdaki beyitte böyle bir duruma işaret eder. Böyle bir halde iken çevresindekilerin yanlış anlamalarını engellemek için müslümanlığın sırrına erdiğidi, dolayısıyla bu hallerin normal karşılanması gerektiğini ifade eder. Kimseyi kendisinden ayırdımediğini söyleyerek, ona kâfir diyenin aynı zamanda kendi kendisine kafir demiş olacağını tevriye yaparak dile getirir:

Kendimi fark eylemem senden beni ey dîn eri
 Ben ki kâfir olmadım sırr-ı müselmân olmuşum (181-2)

Dini şekli olarak anlayan ve uygulayan kimseler, Azbî'nin dilinde sürekli hicvedilir. Onlar insanlara dinin güzelliklerinden bahsetmezler; sürekli insanları dinden çıkmakla, kâfir olmakla, cehennemde yanmakla korkuturlar. Yine böyle bir

durumda şair, zâhitlerin müslümanları dinden çıkararak kâfir ilan etmesini hicveder. Zâhidin söylemleriyle müslüman kolayca kâfir olur, ancak hiçbir kâfirin müslüman olmayışı şâiri şaşırtır.

Müslümân kâfir niçün olmaz yâ kâfir müslümân
Herkese mîrâş kalan din zâhîde îmân biter (5-13)

3.13.1.4. Mü'min

İmân etmiş anlamına gelen bu kavramda beyitlerde sıklıkla geçen kavramlardandır. Mü'min kimsenin vasıfları dile getirilir. “ Mü'minin kalbi Allah'ın evidir” mealindeki hadis (Ceylan 2000 : 156), bir beyitte işlenir:

Çünkü kalbi mü'minin beyt-i Hudâdır yâri gör
Külli şey'i yerca'i de derc olan esrârı gör (104-1)

Elest meclisinde Allah'ın ruhlara hitaben, “ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna, ruhlar, “Evet sen bizim Rabbimizsin” diyerek cevap vermişlerdir. Ruhlar burada verdikleri sözü tutmaları için dünyaya gelmişlerdir.

Mü'miniz ikrâra geldik biz elestin ahdine
Çün elest bezminde oldu bizlere Hâkdan hitâb (65-4)

Mü'minler için bu dünyâ bir azap, ızdırıp yurdu, çile çekilen bir zindandır. İnanmayanlar içinse burası sefâ sürülen bir yerdir.

'Ayn-ı 'ibretle nâzar kııl 'âlemin aḥvâline
Kâfire dârü'ş-şafâdır mü'mine dârü'l-'azâb(65-4)

'Azbiyâ aldanma dehre nakşını seyrân edip
Mü'mine dünyâ sarâyı oldu zindân bî-ḥaber (103-5)

3.13.1.5. Ümmet

Ümmet, bir peygambere inanıp, bağlanan cemaat, taife demektir. Divanda ümmet kavramı daima Hz. Muhammed yada onun bir sıfatıyla geçer. Dolayısıyla mü'min ve müslüman kavramlarıyla aynı anlamı ifade eder. Şiirlerde Hz. Muhammed'in ümmeti olanların her işi âsân olur, nefislerini bilirler. Peygamber, mahşerde ümmetinin noksanlıklarına bakmaksızın şefa'at eder. Onun ümmeti olanlar âhirette beyler gibi rahat ederler:

Nefsini bilmek dilersen Muştafâya ümmet ol
Muştafâyı Hâk bilirseñ her işiñ âsân olur (3-32)

Ümmetiñ nokşânına bakmaz şefâ'at etmede
Muştafâ cüd-ı keremle râygândır Muştafâ (63-4)

Nîk ü bed her ne gelirse 'Azbî fi'limden gelir
Muştafâya ümmet oldum râhatım var beg gibi (246-5)

Her insan "elest bezmi"nde verdiği söz gereği anasından müslüman olarak doğar. Bu fikir Azbî'de Allah'ın onu Hz. Muhammed'e ümmet eylemesi biçiminde işlenir.

Ġam mıdır rûz-ı cezâ mazhar-ı ihsân olsam
Çün Hâbîbine Hudâ eyledi ümmet bu beni (239-4)

Hz. Muhammed'in ümmeti olmak, bu dünyaya gelmiş İskender ve Süleymân gibi kudret sahibi büyük hükümdarların yerinde olmaya yeğlenir.

Cihâna şâh-ı İskender Süleymân olmadan 'Azbî
Muhammed ümmeti olmağ baña 'ayn-i sa'âdetdir (88-5)

Peygamber'in ümmeti, onun şefaatinin sonsuzluğunu bildiği için işlediği günahlardan korkmaz; şefaatin varlığı sanki günah işlemenin sebebidir. Ümmet hem dünyada hem de âhirette saygı görür, mutlu olur:

Yâ Resûlu'llâh saña lâ-şübhe ümmet olmuşum
Anıñ için her nefesde cürm ü 'işyân içreyim (185-2)

Zāhidā pendim tūarsan Muşţafāya ūmmet ol
İki ‘ālemde sezā-yı vaşl-ı ‘izzet devlet ol (155-1)

3.13.2. Küfr, Kâfir, Münkir, Mülhid, Putperest

Bu kavramların ortak anlamı Allah’ı inkâr eden, dinsiz, imânsız olmakla beraber Divân’da müslüman olmayan anlamında kullanılmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi imân, mü’min, müslüman kavramlarıyla birlikte kullanılarak, genellikle anlamı güçlendirmek için tezat sanatı yapılır. “Her şey zıddıyla vücud bulur” düşüncesiyle ve gerçek imânın küfrün bilinmesiyle var olacağı fikriyledir ki, bu kavramların aynı beyit içinde zikredildiğini görürüz. Hakikat ehlinin yanında küfr ve imân birdir. O münkirlerle oturup kalkar, bu tür davranışlardan ona zarar vermez.

Nidā-yı erca ‘t den hisşe aldım
Haqıkat ehline küfr ü imân bir (90-4)

Kimseden ikrâhımız yok ger ğanî vü faqr ise
Ehl-i hâliñ hemdemiyiz münkiriñ mihmâniyız (115-3)

Gönül bir beyitte nefis yerine kullanılarak bunlar kâfire benzetilir. Çünkü bir kâfir gibi dünya nimetlerini sürekli ister.

Gönül dedikleri kallâş şekerli baklavâ ister
Kana‘at eylemez ‘Azbi o kâfir bir dilim nâna (18-28)

....Kâfir etdim nefsimi estağfiru'llâhü'l-'azîm
Rüz-ı şeb vird-i zebânım ey Hudâvend-i kerîm (33-4)

Münkirler elest bezminde Allah’a verdikleri sözü tutmayarak Allah’ı inkar etmişlerdir. Dolayısıyla yalancı çıkmışlardır.

Münkiriñ kavli yalân olduğı ey rûh-ı revân
Ezelîdir ezelîdir ezelîdir ezelî (50-2)

Allah'ı inkar edenlere aynı zamanda mülhid de denilmektedir. Azbî Allah'ın her şeyde tecellî ettiği görüşünde olduğu için bunları da ayrı tutmaz.

'Âbid ü fâcer ile mülhid-i küffârda da var (51-5)

Bendeyim şâh-ı zamânım mülhidim Naşrânım

Ehl-i ikrârın özünde cümlelin a'lâsıyım (171-2)

Divanda putperest kavramı bir beyitte geçer. Burada Allah'm, insanın yüzünde tecellî etmesi, yüzünde seb'a'l-mesânî'nin yazılı oluşuna işaret edilerek bunlara inanmamak putperestlik, kâfirlik olarak değerlendirilir.

Hakikat anla insânı niçün âyine-i Hak oldu

Şakın sen put-perest olma oğu âyât-ı bürhânı (236-5)

3.13.3. Şirk, Müşrik

Şirk Allah'a ortak koşma, Allah'tan başka bir İlah olduğunu kabul etmektir. Allah'ın kesin emirlerini kabul etmeme, onları farklı yorumlama da şirk sebebi olarak görülür. Şaire göre dünya ve ukbâdan geçerek varlık ümid etmek kişiyi bilmeden şirke götürecektir; bu da insanın cehennemine gitmesine sebep olacaktır. Çünkü varlık Allah'a mansustur. Böyle bilerek yada bilmeyerek şirke düşenlere peygamberin şefaati istenir.

Fenâ vü bâkî kaydından geçip varlık ümîd etme

Olasın şirk-i ahfâdan rehâyâb-ı gam-ı nîrân (16-41)

Yok yere Peygamberu'llâh anâ şâhib çıkmasın

Ehl-i şirkin kiblesi yok kim meğer nîrân olur (85-3)

Bir müslüman için kazâ ve kaderden şikayetçi olmak, bunlara razı olmamak, bulunduğu durumdan hoşnut olmamak Allah'a şirk koşmak olarak kabul edilir.

Şikâyet eylemek ehl-i hakikat olana şirkdir

O kim bilmez eden kimdir meğer ol ibn-i müşrikdir (96-1)

Çün şerîkiñ aşlı şirkdir gel bu hikmetden oqu
Çün rızâ postunda olmak yahşi işdir dervîşe(218-3)

3.13.4. Kilise, Put-hâne, Deyyâr

Bu kavramlar müslümanların dışında kalanların inanç ve ibadetlerini icra ettikleri yerler için kullanılmıştır. Kilise, hıristiyanların ibadet ettikleri mekanların genel adıdır. Divanda mescid ile birlikte tezat oluşturacak şekilde anılır.

Bir görün bir söyle bir tur bir otur bir de işit
Mescid ü meyhâne sensin hem kilisâ sendedir (92-3)

Allah'ın her şeyde ve her yerde bulunduğunu ifade etmek için 'manastır sahibi' anlamında deyyâr da şiirlerde konu edilir.

Leyse fiddâri velâ ğayr ile deyyâr da da var
'Âbid ü fâcer ile mülhid-i küffârda da var (51-5)

Ehl-i 'aşka bendeyim münkirler ile hem-demim
Her gören bir yüz görür bu şüretim büt-ğânedir (87-3)

3.13.5. Dinler ve Mezhepler

3.13.5.1. Dinler

İslâmiyeti kabul etmeyenlerin Divân'da "kâfir" kavramıyla anıldığından yukarıda bahsedilmişti. Bunun yanında "Süryânî, Yahudî ve Nasrânî" tabirleriyle diğer dinlerden olanlar da birer beyitte zikredilmiştir.

Süryânî: Eski Süriye halkından olan, Hıristiyan Araplardır. Bunlar az kullanılan Süryânî alfabesiyle ilgili olarak bir beyitte geçer. Şâir kendisini anlamayarak "kâfir-

mülhid” damgasını vuranlara, ancak Süryânî alfabesinden okuyanların kendisini anlayabileceğini anlatmak ister.

Bakmasınlar ‘Azbiye mülhid deyü

Bu lisânı terk edip Süryân oğu (213-5)

Yahudi: Hz. Yakub’un 12 oğlundan en büyüğü olan Yahuda’nın soyundan gelen kavimdir. Günümüzde Hz. Mûsâ’ya imân etmiş ve Tevrat’a inananların genel adıdır. Bir beyitte “ders-i Yahudî” olarak geçer. Yezid’in yaptığı zulmün sebebi Yahudu dersini okumasına bağlanır:

Yok yere zulm eyledin kadar ü vefâyı bilmedin

Oğudun ders-i Yahûdi ders-i Hakkı bilmedin (54-2)

Nasrânî: Hıristiyan demektir. Hz. İsa “Nasıra” köyünde doğduğu için hıristiyanlar bu adla anılırlar. İki beyitte geçer; Hz. İsa’nın uğradığı zulümler hatırlatılarak, bu zulmün Yezid’in yaptıklarının yanında hafif kaldığı vurgulanır.

Deşt-i ğamda vermedin âb-ı revânın tamlasın

Bu cezâyı etmedi Naşrânî İbn-i Meryeme (53-1)

Bendeyim şâh-ı zamânım mülhidim Naşrânım

Ehl-i ikrânın özünde cümlelin a’lâsıyım (171-2)

3.13.5.2. Mezhepler

Mezhep gidilen yol demektir. Hz. Muhammed’in ölümünden sonra, dîni hususlarda tutulan yollar ve görüş farklılıkları çeşitli mezheplerin doğmasına sebep olmuştur. Dört büyük mezhebin varlığı kabul edilir: Hanefî, Şâfi, Mâlikî, Hanbelî. Şirlerde Dört büyük mezhep genel olarak “dört meznep” ifadesiyle karşılanır.

Kısmetini hağdan yiyip şâli atıp ‘abâ giyip

Dört mezhebi Hağdan deyip beş vakti kılan gelsin (201-4)

Şâir, “irfân” kavramını bir mezhep olarak değerlendirir. Diğer mezheplerden uzaklaşıp, irfân mezhebine dahil olmak gerekir.

Gönül geç küfr ü imândan ferâgat eyle mezhebden
Beķā vü fânî kaydından elin çek ‘ârif ol cānā (1-10)

Çek elin ferdâ ğamından ‘ârif ol
İbn-i vaķt ol mezheb-i ‘irfāna gel (157-3)

İnsanın sürekli uğraştığı, meşgul olduğu şeyler onun mezhebi olarak değerlendirilir. Büyük bir Türk minyatür ressamı olan Bihzad’ın (Pala 1989 : 86) uğraştığı iş, -kendisinden sonra gelenler tarafından fazla taklit ve takip edilmesinden dolayı- mezhep olarak görülür.

Hüsn-i haķtı eylemiş Bihzād mezheb ğüyyā
Bārekallāh şafha-i hüsnünde revnāk buldu haķ (126-3)

Hâricilik: Divānda geçen iki mezhepten biridir. Ayrılanlar, isyân edenler anlamındadır. Hz. Ali döneminde, Sıffin savaşında yaşanan “hakem” olayından sonra ortaya çıkmıştır. Hz. Ali’ye biat etmeyip onu şehit ederler. Halifenin, herhangi bir müslümandan seçimle tayin edilmesini savunmuşlardır. Daha sonraları çeşitli kollara ayrılmışlardır (Fığlalı 1997 : 169-175). Azbî, Kerbelâ olaylarını anlatırken hâricilere yer verir. Hâricilere lânet yağdırır; onlardan intikam alınmasını ister:

Hâriciye her nefesde şad hezār la’net derim
Ħanedānı sevmişim āl-i ‘abāya şad selām (8-26)

Hâriciden intikam almağa budur ber-ğüzār
Her muhibb-i ħanedāna oldu tġ-i şū’ledār(27-1)

Ca’ferilik: Adını imam Ca’fer’den alan bu mezhep isnaaşeriyye şiasının fıkıh mezhebidir (Karaman 1993 : 4-10). Akideleri tamamen sünni olduğu halde sonradan tahrif edilmiştir. Anadoludaki Bektâşî Alevilerin bir çoğu ile İran şileri ca’feriliği benimserler. Onlara göre din ahlāk üzerine kurulmuştur. Azbî, iki beyitte Ca’ferî mezhebinden olduğunu söyler:

Ne varsa yerde gökde benden iste
 Hâkîkat kân-ı 'aşka Ca'ferîyim (10-5)

İttuğuğum dâmen budur ki ben sözümde dönmezim
 Dersimi Mevlâdan aldım Ca'ferîyim Ca'ferî (19-6)

3.13.6. İbadet ve İbadet ile İlgili Kavramlar

3.13.6.1. İbadet

Allah'ın emirlerini yerine getirme anlamına gelen ibadet, geçtiği beyitlerde tavsiye edilir. Allah'a aşk ile bağlı olarak yapılan ibadet, en hayırlı ibadettir. Allah'ın rahmetine nail olmak için ona ibadet etmek şarttır. Onun huzuruna eli boş gidilmez. Elin boş olmaması için de ibadet etmek gerekir.

Sana 'âşık olmayan bir yıl 'ibâdet eylese
 Sana secde kılmayan 'âbid ise şeytân olur (3-23)

Ehl-i vahdet ol çekil alma dünyâyı bir pula
 Kıl 'ibâdet mazharı olmağ dilersen rahmetin (7-30)

İtâ'at kılmadım hergiz 'ibâdet kılmadım bir kez
 Kapuňa varmađa yokdur yüzüm zîrâ eli boşum (9-21)

3.13.6.1.1. Ezan

Ezan, müezzin tarafından minareden okunarak müslümanları namaza davet eden çağrıdır. Peygamber zamanında sahabelerden biri, bugünkü şekliyle ezanı okuyan ve insanları namaza davet eden birini rüyasında görür. Bu olay, peygambere aktarıldığında kabul görür (Aktaş 2001 : 110). Divanda bir yerde geçer.

Tâ'at-i 'abd ile okunan ezânda dağı (51-3)

3.13.6.1.2. Namaz

Müslümanların belli zaman veya durumlarda Kur'an'da anlatıldığı ve peygamberin de tarif edip yaptığı şekilde Allah için bedenen ve ruhen yaptığı ibadettir. Mirac'dan önce iki vakit kılınan namaz, Mirac'dan sonra beş vakte çıkarılmıştır. İslam'ın beş şartından biri olup dinin direği olarak kabul edilir. Divanda namaz için "secde, salât ve beş vakit" tabirleri kullanılmıştır. Zâhid kimseler beş vakit namazı kılmakta zorlanırken ârif kimselerin her nefeste yüz bin namaz sevabınca zikir ettikleri üzerinde durulur.

Zâhide beş vakti kılmak hayli hicrân gösterir
Bir nefesde 'ârif-i billâh eder yüz biş şalât (70-2)

Çısmetini hağdan yiyip şâli atıp 'abâ giyip
Dört mezhebi Hağdan deyip beş vakti kılan gelsin (201-4)

Namazın bölümlerinden olan secde, namazın yerine kullanılır. Her şey Allah'ın bir görüntüsü, parçası olarak kabul edildiği için bir zerreye secde etmek, Allah'a secde etmektir.

Bâ'ış-i mülk-i vücûda emr olan bir secdedir
Hağkı bilmekdir hüner mescid nedir meyhâne kim (166-4)

Çılıp bir zerreye secde olalı mezhebim 'irfân
Zekât ü şavm ile hacı şalâtı râygân buldum (177-4)

Mescid: Secde edilecek yer, namazgah anlamına gelir. Şiirlerde müslümanların ilk kiblesi de olan "Mescid-i Aksâ"nın yanında mescid, kilise ve meyhâne ile birlikte geçer. Hakikat sırrına ermişler için bunların hepsi birdir. Çünkü Allah her yerededir.

Bende-i âl-i Resûlün Mescid-i 'Ağşâsıyım
Kâfire oldum kilisâ herkesin 'ağzâsıyım (171-1)

Her şecerden gele Hâk Hâk sesi eşyâda ara
Gir kilisâya çağır Mescid-i 'Aşkâda ara (51-2)

Kible: Namaz kılariken müslümanların yöneldiği Kâbe tarafıdır. Hicretten önce müslümanlar Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ'ya yönelerek namaz kılarlardı. Mirac'dan sonra Kâbe, âyetle müslümanların kiblesi olmuştur. Beyitlerde kiblegah olarak geçer. Şâirin kiblesi Allah'ın aksini gördüğü için insanın yüzüdür.

Kiblegâhım vech-i âdem görmüşüm günden 'ayân
Ka'betu'-lâh hâkçıün şanma Şafâdan geçmişim (167-3)

Duâ: Allah'a yalvarma, niyâz anlamına gelir. Kul, Allah'tan yardım dilemek zorundadır. Şair, Allah'tan sıkıntılarının artmasını, vuslatı ve suçunun bağışlanmasını diler.

Başa tevfiğin refik kıl Rabbünâ yâ Rabbenâ
Suçumu bildim kapıya yalvara geldim saña (46-5)

Bir nefes senden beni dür etmesin budur du'âm
Hâzret-i Hayy-i kadîm ü bî-zevâl ü lâ-yezâl (37-3)

3.13.6.1.3. Oruç

İslam'ın beş şartından birisi olan oruç, iki beyitte zikredilir. Bu beyitlerde oruç kavramı yerine "savm, mâh-ı siyâm-oruç ayı- ve Ramazan (ayı)" kelime ve tertipleri kullanılmıştır.

Çılp bir zerreye secde olalı mezhebim 'irfân
Zekât ü şavm ile haccı şalâtı râygân buldum (177-4)

Habersiz tıfl iken mâh-ı şiyâm içre bizi açmış (oruç ayı)
'Adûlar duymadan cânım uçurmuş göz göre kâgaz (83-4)

Bilindiği gibi Hicri takvimde Ramazan ayı müslümanlara farz olan oruç ibadetinin yerine getirildiği aydır. Ramazan ayı sonunda dört gün Ramazan bayramı olarak kutlanır.

Şanma ay ü gün geçed 'ömrüne zevāl biter
 Ramazān geldi gitdi Şevvāl Şevvāle binmiş (122-2)

Baş çekdi cünd-i sivā' gā'ib oldu āzīne
 Bayram geldi yaklaşdı eşgāl eşgāle binmiş (122-3)

3.13.6.1.4. Zekat

Kulun malıyla yaptığı bir ibadettir. Bu da İslam'ın beş şartından biridir. Zekat, malın temizlenmesi demektir. Varlıklı kimselerin her sene helal malının kırkta birini fakirlere vermesiyle yerine getirilir. Bu yapıldığında mala bereket geleceğine inanılır. Sosyal bir boyutu olan zekatın yerine getirilmesiyle, içinde yaşanan toplumda ihtiyaç sahipleri kollanmış, gözetilmiş olur. Divanda iki beyitte geçer. Hocalar için zekat verirken zorlandığı vurgulanır. Burada zekatın oranı onda bir olarak geçmektedir.

Onda bir mālın veren h'āce gözünden kan saçar
 Dost yolunda 'aql ü fikri verdi 'arifler zekāt (70-3)

Çılp bir zerreye secde olalı mezhebim 'irfān
 Zekāt ü şavm ile haccı şalātı rāygān buldum (177-4)

3.13.6.1.5. Hacc

İslam'ın beş şartından biri olmakla birlikte kişinin mal varlığıyla yaptığı bir ibadet olduğu için ancak mâlî olarak güçlü yetenlere farzdır. Müslümanların Zilhicce ayında Kabe'yi ve çevresindeki belli yerleri usulüne göre ziyaret etmeleridir. Bu - ziyareti yerine getiren kimse "hacı" olur. Divanda hocalar, hacı olsalar bile Kâbe'yi berbat edecekleri anlatılarak hicvedilir.

Kılıp bir zerreye secde olalı mezhebim 'irfân
Zekât ü şavm ile haccı şalâtı rāygān buldum (177-4)

Hâcı olsa h̄'âce yüz biñ ka'beyi berbād eder
Ehl-i 'aşkıñ ka'besi âdem yoğ iken kâ'ināt (70-4)

Kâbe: Hacc kavramıyla ilgili olarak geçen Kâbe, Mekke'de Harem-i Şerif içinde bulunan kutsal binadır. Beyitlerde Kâbe kavramının yanında "Kâbetullah, şehri-i Hicaz" tabirleri de kullanılmıştır. Kâbe'de bulunan Zemzem suyu ile Âraf ve Safâ gibi kutsal yerlerin adı da zikredilir.

Qıblegâhım vech-i âdem görmüşüm günden 'ayân
Ka'betu'-lâh haqqıçün şanma Şafâdan geçmişim (167-3)

Bu şehre girmeyen sâlik kalır Ā'râf-ı hayretde
Şırâtı anda seyretmez ne yüzden kurulur mîzân (14-20)

Tavâf: Hacc veya Umre sırasında Kabe'nin etrafını yedi defa dolaşmaktır. Tavâf sırasında "Lebbeyk" okunur.

Farq eden Mevlâsını bildi tavâfıñ aşlını
Ka'besi âdemdir anıñ bilmez ol şehri-i Hicâz (116-3)

IV. BÖLÜM

4. DİVANDA GEÇEN TASAVVUFİ UNSURLAR

4.1. Tasavvuf

Tasavvufa bir köken aramak üzerine pek çok çalışmalar yapıla gelmiştir. Kurumlar arasındaki benzerliklerin, birinin diğerine olan tesiri olarak algılanması ve değerlendirilmesi, bu yolla bir köken tespitine gidilmesi ne derece doğru olur? Böyle bir yaklaşım her zaman tartışma götürecektir. (Tasavvufun kökeniyle ilgili Hıristiyanlık ve Eflâtunculuk tesiri için bkz. Baldick 2002 : 25-54).

Yaygın olan görüş, tasavvufun kaynağını Kur'an ve sünnet olarak kabul eder. İlk olarak 9-10. Asırlarda Horasan ve civârında şekillenmeye başlayan tasavvuf hareketi (Altıntaş ? : 15-19, Eraydın 1997 : 61-62), bu asırlardan sonra İran yoluyla Türkistan'a ve civârına hızla yayılmaya başlamıştır. Türkistan'ın ilk büyük mutasavvıf şâiri Hoca Ahmed Yesevî (Ö. 1167), bu cereyânın neticesinde Türk şiirine tasavvufî konuları katmış, bunun Horasan Erenleri vasıtasıyla Anadolu'ya yayılmasını sağlamıştır.

İslâmiyeti kabul eden Türkler arasında tasavvuf cereyanının yayılmasıyla "Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı" doğmuş; bu sahada "Türk dehâsının temsilcileri"nden sayılan ve şöhreti asırlarca süren (Köprülü 1993 : 278) Yunus Emre ve çalışmamızın konusu olan Azbî gibi sayısız mutasavvıf şâirler yetişmiştir.

Tasavvufun pek çok tarifi yapılmıştır. Kısaca Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanarak, O'na ulaşmanın yolu ve tekniğidir. Tasavvufun uygulanmasında ortaya çıkan ve buradan şairlerin diline yansıyan bazı ıstılahların izahatına geçmeden Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin manzum tasavvuf tarifini vermeyi uygun buluyoruz (İz 2000 : 69-71).

Tasavvuf

Bidâyette tasavvuf sofi bîcan olmağa derler
 Nihâyette gönül tahtında sultan olmağa derler
 Tarikatte ibarettir tasavvuf mahv-ı sûretten
 Hakikatte saray-ı sırda mihman olmağa derler
 Bu âb u kil libâsından tasavvuf âri olmaktır
 Tasavvuf cism-i sâfi nûr-i Yezdân olmağa derler
 Tasavvuf lem'ayı envâr-ı mutlaktan uyarmaktır
 Tasavvuf âteş-i aşk ile sûzan olmağa derler
 Tasavvuf şerâit nâme-i hestîyi dürmektir
 Tasavvufta ehl-i şer ü ehl-i îmân olmağa derler
 Tasavvuf ârif olmaktır hakîmen âdetullaha
 Tasavvuf cümle ehl-i derde dermân olmağa derler
 Tasavvuf ten tılsımın ism miftâhıyla açmaktır
 Tasavvuf bu imâret külli vîrân olmağa derler
 Tasavvuf ilm-i ta'birât ü te'vilâtı bilmektir
 Tasavvuf can evinde sırr ü sübhân olmağa derler
 Tasavvuf hayret ü kübrâda mest ü vâlih olmaktır
 Tasavvuf Hakk'ın esrârında hayrân olmağa derler
 Tasavvuf kalp evinden mâsivâllâhı gidermektir
 Tasavvuf kalb-i mü'min arş-ı rahmân olmağa derler
 Tasavvuf her nefesde şarka vü garba erişmektir
 Tasavvuf bu kamu halka nigehbân olmağa derler
 Tasavvuf cümle zerrât-ı cihanda Hakk'ı görmektir
 Tasavvuf gün gibi kevne nümâyân olmağa derler
 Tasavvuf anlamaktır yetmiş iki milletin dilin
 Tasavvuf âlem-i akla Süleymân olmağa derler
 Tasavvuf urvet-i vüskâ yükün can ile çekmektir
 Tasavvuf mashar-ı âyât-ı gufrân olmağa derler
 Tasavvuf ism-i âzâmla tasarruftur bütün kevne
 Tasavvuf câmi-i ahkâm-ı Kur'ân olmağa derler
 Tasavvuf her nazarda zât-ı Hakk'a nâzır olmaktır
 Tasavvuf sofiye her müşkil âsân olmağa derler
 Tasavvuf ilm-i Hakk'a sinesini mahzen etmektir
 Tasavvuf sofi bir katreyken ummân olmağa derler
 Tasavvuf küllü yakmaktır vücûdun nâr-ı lâ ile
 Tasavvuf nûr-ı illâ ile insan olmağa derler
 Tasavvuf on sekiz bin âleme dopdolu olmaktır
 Tasavvuf nüh felek emrine fermân olmağa derler
 Tasavvuf "kul kefâ billâh" ile dâvet dürür halkı
 Tasavvuf "irci'î" lafziyla mestân olmağa derler
 Tasavvuf zât-ı insân zât-ı Hak'da fânî olmaktır
 Tasavvuf "kurbu ev ednâ"da pinhân olmağa derler
 Tasavvuf cânı cânâna verip âzâde olmaktır
 Tasavvuf cân-ı cânân cân-ı cânân olmağa derler
 Tasavvuf bende olmaktır hakikat Hak ey İbrahim
 Tasavvuf şer'-i Ahmed dilde bürhân olmağa derler

4.1.1. Aşk, Âşık

Aşk, sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaradılış sebebidir. Sûfiler, aşkı sevginin en mükemmel şekli sayarlar (Uludağ 1999 : 59). Tasavvufun özünü “Ben gizli bir hazine idim, bilimneyi istedim ve âlemi yarattım.” kudsî hadisi oluşturur. Bu hadisin anlamında aşk vardır. Allah’ı bilmek ve tanımak aşk yoluyla olur. Âşıkın ilk yapacağı şey mâsivâdan geçmektir. Bu da nefse hakim olmak ve içteki “ben”i öldürmekle olur. Sûfi ancak o zaman “fenâfillah”a erer ve sevdiğine kavuşur. Çünkü aşk Allah’ın zâtına has bir özelliktir. Allah’ın sırrı ve tecellinin remzi bu aşkta gizlidir (Pala 1989 : 51).

İnsan “ahsen-i takvîm” olarak yaratılmıştır. Allah ise “hüsn-i mutlak”tır. İnsanın yaradılışındaki bu güzellik Allah’ın güzelliğindedir, ondan kaynaklanır. Yaradılışı gereği insan güzel olan şeylere ilgi duyar; parça-bütün ilişkisinden hareketle bu ilgi, doğuştan itibaren Allah’a duyulan sevgidir. Çevresindekileri sevmek, Allah’ı sevmektir. Bu durumda aşkın maddeden mânâya, somuttan soyuta yönelişi söz konusudur.

Azbi’nin şüirlerinin mihverî aşktır. İnsanın yüzündeki güzelliğe, dolayısıyla Allah’a âşktır. Aşk kavramını “yol, bahçe, sahne, meydan, tekye, remz, kadı, ateş, hâlet, bahr, ...”gibi ifâdelerle terkip oluşturarak kullanır. Maddeden mânâya uzanan aşk şu beyitte dile getirilir:

Hâcî olsa h̄`âce yüz biñ ka`beyi berbâd eder
Ehl-i `aşkıñ ka`besi âdem yoğ iken kâ`inât (70-1)

Aşk, yakıcı ve aydınlatıcı bir ateştir. Aşkla bağlandığı bir sevgilisi olmayan zulmettedir, ancak aşkın ateşiyle yananlar bu zulmetten kurtulup aydınlığa kavuşabilir (238-2). Âşık, ateşin müptelâsı pervânedan öğrenir aşkı; pervâne dışındakilerin aşk için söyledikleri boş gelir ona (182-5). Allah’ın aşkı ile yanmayanlar mağfîret bulamaz, cehennemden kurtulamazlar (153-6). Şâir, “âteş”

redifli şiirde (119) aşkı ateşe benzetir. Aşk, güneşin bile yanında sönlük kaldığı derûnda yanan bir ateştir; bu ateş bir gün harekete geçip bütün cihânı yakabilir. O yaman bir ateş olduğu için onunla oyun olmaz. İçinden kopan ateşle (âh) bütün dünya aydınlanır.

Cihânda olmaya belki derûnumda yanan ateş
Ki hürşid-i felek oldu yanımda bî-nişân ateş (119-1)

Meğer ebr ü felek andan nümâyân oldu sultânım
Derûn-ı ‘Azbîden kopdu yalınsız bir dumân ateş (119-3)

Aşk ile sevinebilmek, mutlu olabilmek için önce dert çekmek, sıkıntılara katlanmak gerekir. Bu sıkıntıyı çekmeyenlerin kalbi, o kadar virân durumda bir hâneye benzer ki, bunu yıkmaya kalkılsa yıkacak bir şey bulunamaz (114-1).

İnsan altın değerindeki sözleri aşk sayesinde söyleyebilir; câhil ve nâdanlar aşk ile hâl ehli olurlar (132-1). Aşk kimin gönlünde azıcık karar kılrsa, o kimse fânî dünyayı bir pula almaz (131-4). Aşk derdine düşen kişi o kadar sarhoş olur, kendinden geçer ki vücudu parça parça olsa bile bunun farkına varamaz (124-3).

Muhabbet de aşk yerine kullanılan bir tabir olmakla birlikte, şâirin dilinde aşkın bir derecesidir; dertlerin devâsı ve aşkın reisi, başıdır (68-1). Sevda ise aşka ulaşmak için bir rehberdir (186-1). Gönlünde sevdâ olmayan kimse anlayışsız bir eşek gibidir (72-1). Aşk için “derd” tabiri de sık kullanılır. Aşk onulmaz bir derttir; tabip, hâzık buna bir fayda etmez. Bu derdin tek çâresi yine aşk derdidir, aşktan ayrılmamaktır (3-28, 81-7). Dert, “sağlıksız olmak”la da ifade edilir. Aşka düşmek, yani sağlıksız olmak mutluluk kaynağıdır. Sevgiliden ayrı kalma acısına tahammül etmek, buna devâ aramamak gerekir.

İşbu derdin çâresi ‘Azbî cihânda derd imiş
Derd-i ‘aşka düş olan bî-çâreye neyler tabîb (66-1)

Cihânda olmadan sağlık bilirsin kim sa’âdetdir
Firāk-ı dilbere ‘Azbî tahammül kıl devâdan geç (76-5)

Aşk, gönülde gizlenmesi gereken bir sırdır. Aşk bir deniz, âşık ise bir dalgıçtır. Nasıl ki denize dalan dalgıçlar ağızlarını açmazlarsa, âşık da sırrını ağzını açıp ifşâ etmemelidir (94-7). . . Bunu gizleyebilenler dânâ, gizleyemeyenler ise divânelik etmiş olur (147-3). Çünkü sevdiğini açıklamak sevgiliyi nazlandırır.

Naza başlar severim ben seni dersem güzele
Sevdiğin her kim ise alma şaşkın anı dile (224-1)

Şâir aşkı alınıp satılan bir metâyâ benzetir. Kendisi buna müşteridir (bazan “dellâl-ı aşk –aşk satıcısı-”dır). Bunun alışverişinin yapıldığı yer “aşk pazarı”dır. Bu pazarın kârı, can verip yerine can almaktır. Böylece âşığın canı tazelenir.

Bir diyen biñ cân veren gelsin berü merdânedir
'Azbiyim dellâl-ı 'aşkım eylerim yâri harâc (75-5)

Arada bîgâne yokdur kendiñ ol dellâl-ı 'aşk
Çün metâ'a müşterîsiñ yâr ile bâzârı gör (104-3)

Dirliğinden el çekip gelsin aña yâr bendedir
Cân verip cân almak imiş kârı 'aşk bâzârınıñ (138-2)

Aşk insana idrakini, şuurunu kaybettirir. Şâirin aşkla dolu geçireceği bir an bile yüz binlerce insanın bu dünyada süreceği ömür süresince uzun gelir. Bu kendinden geçiş ona aylar ve yılları unutturur, zamanı fark edemez hale getirir.

'Aşk ile bir dem baña yüz biñ cihân 'ömrüncedir
Böyle bir 'âlemdeyim kim mâh ü sâli bilmezim (183-6)

Gönül aşkın hissedildiği, idrak edildiği yeridir. Gönülde bir aşk olmalıdır (108-1). Çünkü “bir koltuğa iki karpuz sığmaz.” Gönül gözü açılan kişi Allah'ın tecellîlerini görebilir (192-5). Aşka düşmemiş bir gönül mutluluk yüzü göremez. Bir aşka mahrem olan ve buna karşılık bulmuş bir gönle “samanlık cennet olur”.

Çün bunda gönül 'aşk ile mecnûn olamazsın
Ey dîdeler ağla ki hemân sen gülemezsin (198-1)

İki gönül bir olunca şamanlık cennet olur
Bir gönül iki olunca cennet pür-miḥnet olur (107-1)

Divanın 76. şiirinde gönle seslenilir. Gönül birini sevince ondan vefâ bekler, ancak ona kavuşabilmek için vefâ beklenmemelidir. Çünkü Mecnun Leylâ'ya kavuşunca onu tanıyamamış; beşerî aşktan İlahî aşka yol almıştır. Onun vereceği sıkıntılardan gönül şikayet etmemelidir; cefâ, vefâya yeğlenir.

Şâir bir şiirde de gönlünü kağıda benzetir (83). Üzüntülü hâl gönülden (kağıt) okunur, ne zaman yar gönle görünse bütün sırlar keşf olur. Yâre iltifatlar ederek açılır, ancak sevgili onu yerlere atar. Sevgiliye serzenişte bulunarak “kemâlât ilmi”ne sahip olanların yare kağıt atmayacağını ifade eder.

Niçün 'Azbiyi sulṭānım edersin ḥāk ile yeksān
Kemālāt 'ilmine mālīk olan atmaz yere kâgaz (83-5)

Âşık, yukarıda anlattığımız aşırı sevgiyi Allah'a karşı hisseden, onu son derece ve azamî derecede severdir. Bu yüzden “Hak Âşığı” olarak da anılır. Divanın özünün aşkı anlattığından bahsetmiştik. Aşk ve Âşık bir arada değerlendirildiği için bu da divanın ana konusudur. Divanda âşık için şu tabirler kullanılmaktadır: “Âşık-ı biçâre, âşık-ı sādık, âşık-ı teslīm, âşık-ı zār, âşık- dīdār, ehl-i aşk, ehl-i 'irfān, ehl-i hāl, ehl-i hālet, ehl-i derd, ehl-i cünün, ehl-i dil, ehl-i dilān, ehl-i firkat, ehl-i hüccet, ehl-i ikrār, ehl-i imān, ehl-i kemāl, ehl-i kurbet, ehl-i rāz, ehl-i sohbet, ehl-i sülūk, ehl-i terk, ehl-i tevḥīd, ehl-i vahdet, ehl-i vuslat, ehl-i yakīn, tālib, tālib-i cānān, tālib-i dīdār, tālib-i dīdār- ı Hak, tālib-i hicrān, tālib-i rāh-ı habīb, tālib-i rāh-ı visāl, tālib-i sırr-ı velāyet, tālib-i bezm-i fenā, er, din eri, harīdār-ı matā'-ı aşk, üftāde, ārif, ārif-i billah, dil-i vīrāne, dil yanıklar, bağı yanıklar, dil hastalar, mecnūn, merdān, mest-i aşk, mest-i hayrān, gavvās, andelib, andelibān, 'ankā, hümā, çāker, kul, gedā, 'abd, 'abd-ı hālīs, 'abd-ı nāçār, 'abd-ı kemīn, 'abd-ı tevekkül, abdāl, abdāl-ı aşk, dervīş, sālīk, sālīk-i esrār-ı Hak, sālīk-i Mevlā, sālīk-i kurb-ı İlahī, sālīk-i esrār, dellāl-ı aşk, pādīşāh-ı ālem...

Âşık Tanrı'ya, Hz. Muhammed'e, (âl-i abâ, ehl-i beyt), Hz. Ali ve diğer imamlar ile "ilâhî tecellî" yi gördüğünü söylediği bütün her şeye âşıktır.

Ferhad'ın Şirin'e ve Mecnun'un Leyla'ya olan aşkı örnek almır, bunlar sâdık âşıklardır, sâdık bir âşık sevgilinin yolunda ölümü göze alabilmelidir(114-4). Sâdık âşık olabilmek için "ölmeden önce ölmek" gerekir. Ölmeden ölmek için "fenâ ve bekâ" kaydından uzaklaşmalı, her iki âlemle ilgili ne varsa terk etmelidir.

Çün ölümden kurtuluş yokdur hemân gel erken öl

Şakın ölü olma 'âşık olur isen erken öl (154-1)

Dâr-ı Hâkda kim ki ber-dâr olmadı 'âşık değil

Ol ki ber-dâr olmadan cân vermedi şâdık değil (153-1)

Âşık, bu dünyanın ve âhiretin kaygısını gönlünden atmıştır; Allah'ın (sevgili) yoluna baş koymuş, âdetâ bu yolda kellesini vermiştir (133-4). Allah'a âşık olmadan yapılan ibâdet nâfiledir (3-23). Âşığın en önemli vasfı Allah'a kul olmaktır; o varlık iddia edemez, ederse köpeklik etmiş olur(5-5). Dürüst bir imâna sahip olmak için insanın âşık olması gerekir (73-1). Hatta adam olmanın şartıdır âşık olmak(143-9).

Sevgilinin cemâlini görmenin bir bedeli vardır. Bu âşığın canıdır. Can, sevgilinin yoluna tereddüt etmeden kurban edilir. Çünkü verdiği canın yerine can alacağını bilir.

'Azbîniñ biñ cânı varsa yâre kurbandır bu dem

Yerine cân alır imiş 'aşk yolunda cân veren (204-5)

Çam mıdır dostum cemâliñ görmeğe cândır bedel

Ehl-i 'aşka bu meşeldir kim yakın olur ırağ (129-2)

Şâir âşığa öğütler verir. Yusuf'un zindanda çektiği sıkıntılar bu dünyada çekilen sıkıntılara benzetilir ve bunları düşünerek âşığın sadakatle âh etmesi istenir (3-18). Âşığın sevgili için pervane misali kendini ateşe atması istenir.

'Âşık isen cân ile dildâra sen

Gel teniñ pervâne veş yak nâra sen (208-1)

Âşığın özlem duyduğu, teselli bulduğu şey, bir gün sevgiliye kavuşacağı, onun yüzünü göreceği, kısaca vuslata ereceği fikridir (175-4). Âşık güle özlem duyan bülbüldür. Onun istediği rahat değil, güle kavuşmaktır (66-3). Vuslatı ümit etmek âşığa güç verir (97-3)

Ağlamak âşığın önemli bir özelliğidir. Yaptıkları kötü işlere, ahde vefâ edemeyişlerine, firkat ve hicran haline, âhiret hesabına ağlarlar. Ağlamanın pek çok müşkülü halledeceğine inanılır (bkz. Bükâ). Âşık olanın hep ağladığı ifade edilir.

Evliyâlar enbiyâlar yoludur

'Âşık olan elbet ağlar hiç gülmez (117-4)

Âşık, aşk yüzünden kendini kaybetmiş durumdadır. O, çevresinde olan bitenin, zamanın farkında değildir. Onu bu hale getiren şey sevgilinin elinden içtiği aşk bâdesidir. Bu bâdeyi içen bir daha ayılmaz.

Ne giryânım ne şadânım ne kendimden haberdârim

Sebebsiz olmuşum 'âşık gamıyla zâr ü ser-gerdân (191-4)

Bir ayılmaz bâdeden iç 'âşık ol

Her der-i meyhâneye mestâne gel (157-2)

Sevgiliye kavuşmak isteyen âşık, ikilikten kurtulmalıdır. Çünkü gönülde aşktan başka bir şey varsa bu gerçek aşk olamaz. İlgilenilen, düşünülen, peşinden koşulan şey tek olmalıdır.

İkilikten kurtulan 'âşıkla ma'suğ bir olur

Ol hakîkat semtin anlar anlamaz semt-i mecâz (116-2)

Âşık sır tutmasını bilmelidir. Tutacağı sır sevgiliye duyduğu aşktır. Bu sır âşığın taşımak zorunda olduğu yüküdür; değil başkalarına, kişinin bunu kendine bile açmaması gerekir. Ancak âşık bazen sırrını saklamayı beceremez. Âh ve figanlarla sırrını açığa vurur.

Üstünde 'âşıkların çün bâr var

Bunu fehm etmekte hayli kâr var (95-1)

Sırrını fâş etme zinhâr özünce

‘Ālem içre yâr var ağıyâr var (95-2)

‘Aşkını mümkün değil dillerde pinhân eylemek

‘Āşık-ı şādıklarız biz âh ü efgân eyleriz 113-5)

Cahillerin her anı mutlu geçerken, âşığın vakti mihnet ve sıkıntılarla doludur (4-23). Ancak âşık bu sıkıntıları saltanat olarak görür (57-1), o acılar yüzünden gece gündüz kan ağlar, ayrılığın acısı ve üzüntüler onu rahatlatır (57-2). Onun yediği içtiği sıkıntının kanı gibidir.

Ekl ü şürbü hûn-ı mihnetdir mişâli ‘Azbinin

Râhatı gam ağlamak oldu gıdâsı bülbülün (144-5)

4.1.2. Zikir

‘Azbi şular gibi çağlar Hâk der feryâd eder ağlar

Şinesini yaqar dağlar zikru'llâha gelen ‘âşık (133-5)

Zikir, Allah'ı anmak ve hatırlamak, O'nu unutmamak ve gaflette olmamaktır; Allah'a duyulan sevginin bir göstergesidir. Açık ve gizli olmak üzere iki şekilde yapılır. Cehrî zikir, yüksek sesle veya çevreden bulunanların işitebilecekleri bir şekilde yapılandır. Hâfi zikir ise, zikreden sadece kendisinin işitebileceği bir şekilde, alçak sesle yaptığı zikirdir. Bu , aynı zamanda kalple yapılan zikre de denir ki, dilde her zaman söylenen “Allah,Allah” ifadesi zamanla kalbe yerleşerek dilin susması anında bile kalbin “Allah, Allah” demesini işitme şeklinde olur. Müzekkin-Nufus'ta “zikr-i telkîni ve zikr-i ta'limî” olmak üzere iki tür zikir olduğundan bahsedilir. Hâfi zikir, ta'limî zikirdir. Bu çeşit zikir yapan kimsenin kalbinde karanlık olmaz(Eşrefoğlu 1991: 513). Bunun dışında “vird” adı verilen , tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda ve belli sayıda, belli bir erkan içinde, düzenli olarak, topluca veya tek başına yaptıkları zikirler de vardır. Azbi, cânâna ulaşmak için vahdette zikr edilmesini ister (21-3). Allah'ı zikretmek ona

verilmiş bir emânettir (88-3). Zikr, âşığı kendinden geçiren, onu cezbeyle getiren bir vasıta'dır. Bu hâle düşen âşık "Allah" diyerek feryad edip ağlar, sular gibi çağlar (133-5). Zikr kılıca benzetilir. Bu kılıçla vücûdu parça parça etmek gerekir.

Bu gün meydân-ı 'aşk içre şalâdır her gelen gelsin
Tig-i zikre vücûdunu yüz biñ pâre kılan gelsin (201-1)

Allah'ı zikretmekle O'nun nuruna nâil olunur (221-5). Tesbih de zikr ile aynı anlamda kullanılır (225-5). Azbî, inancının gereği olarak dilindeki virdin Ali ve ehl-i beyte duyduğu sevgi olduğunu sık sık dile getirir.

Budur gerçek sözüml vird-i zebânım
'Alîniñ Kanberiniñ kanberiyim (10-18)

4.1.3. Tövbe

Kerem kıl tövbe kıl cevre gel olma hüsnüñe gırıra
Nazar kıl cünbiş-i dehre toğan ay gün tolanmaz mı (247-8)

Pişmanlık, nedâmet, dönme anlamlarına gelen tövbe, tasavvufta kalpteki kötülüklerdeki ısrar düğümünü çözüp Hakk'a dönmek ve Allah'ın hukukunu gözetmektir (Uludağ 1999 : 529). Tövbe etmenin şartı pişmanlık hissi duymak, derhal hatâyı terk edip ve bir daha eski hâle dönmemek için azmetmektir. Cehennem korkusuyla yapılan tövbeye tevbe, cennete girme ümidiyle yapılan tövbeye inâbe, sırf Allah için yapılan tövbeye ise evbe denir.

Bütün hal ve makamlar şu üç şeyden meydana gelir: "Tevbe-i nasûh, dünyaya karşı zünd, gevşeklik göstermeksizin âllah için zahiren ve bâtmen amellere sarılıp kulluğa devam etmek (Sühreverdî 2001 : 614). Tövbe, vahdet yoluna giren sâlike kapıları aralayan ilk adımdır. Rûhî bir hâdise olan tövbe, "kulun kusurunu Hakk'a götürmesi, günahlarını itirafla pişmanlığını beyan edip ona sığınmasıdır (Eraydın 1997 : 156)." Tövbe eden kişi bir daha Allah'a hoş gelmeyecek şeyleri yapmamaya azmeder. Şâir, bütün yaptıkları için ve "arz-ı kemâl" eylediği için Allah'a tövbe

eder (38-2). Tövbe şâirin dilinde ağlayarak yapılır (161-5). Ölüm yaklaştığında yapılacak tövbe, hayırlı bir tövbe olarak düşünülmez (239-5).

Pişmanlık da tövbe yerine kullanılır. Her işte “doğruluk” üzere olmak Allah’ın emirlerinin gereğidir. Buna uyulmadığında pişman olup tövbe etmek gerekir (14-5). İşlenen bütün günahlara nâdim olunur ve Allah’tan af dilenir (9-33). “İnâbe” tövbenin ileri ve daha mükemmel bir derecesidir. Her türlü maddî ve mânevî engellerden yüz çevirip Allah’a yönelmektir.

İnâbet eyledim pîre özüm deryâya gark etdim

Bu ben ahmağ vücudu gör beğ ile dağğ-ı lâğ etdim (184-1)

“Tevbe-i Nasûh”, tevbe-i sâdika, yani sıdk-ı azm ile edilen tevbe ki tövbeler tövbesi demektir. Nasûh isminde birinin ettiği tövbeye kinâye olduğu rivâyet edilir (Onay 1992 : 413-414). Şâir, literatürde “bozulmayan tövbe”yi eden kişi olarak bilinen Nasûh’a telmihte bulunarak tövbe ettiğini dile getirir.

Gördü dilberle beni meyhânedede hoş ‘Azbîyim

Andan öğrendi şurû-ı tövbeyi benden Naşûh (79-5)

4.1.4. Sıdk

Bu yola yol ile giden velîdir

Bu yola şıdk ile git ki belîdir

Hem Allah Muhammed ‘Alî yoludur

Gördüğün ört görmediğin söyleme (45-3)

Sıdk, lügatte doğruluk, gerçeklik, kalp temizliği mânâlarına gelir. Tasavvufta ise mahvolmak söz konusu olan yerlerde bile doğru olanı söylemek, yalandan başka bir şeyin insanı kurtaramayacağı hallerde dahi doğruluktan ayrılmamak, kişinin îtikâdında şüphe, hâlinde leke ve davranışında kusur olmaması, özün söze uyması anlamlarına gelir (Kuşeyrî 1991 : 356-360). Kur’ân-ı Kerim’de doğru olmayı ve doğrularla birlikte bulunmayı emreden pek çok âyet vardır : “Ey îmân edenler!

Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun!" (Tevbe : 9/121). Doğruluk, sâlikleri Allah'a ulaştıran bir makamdır. Allah'ın yolunda yürümeyi isteyen bir kimse eski yaptıklarına tövbe edip, İslâmî ilkeleri yaşamaya başladığında onda muhabbet, korku, ümid, teslimiyet gibi özellikler meydana çıkar. Bütün bu güzel hasletlerin tamamı insanı doğruluğa alıştırmaya hazırlığı ve Allah'a ulaştırma vesilesidir (Eraydın 1997 : 162). Sıdk, her işin başlangıcı, esası, neticesi ve nizâmıdır. Bu, peygamberlikten sonra gelen bir makamdır. Bu husus Kur'an'da "Allah'a ve Peygamber'e itâat eden, Allah'ın nimetlerine nâil olan nebîler, sıddıklar, şehidler ve iyilerle beraber olur. Bunlar ne güzel arkadaştır. (Nisâ : 4/69)" âyetinde dile getirilir.

Şâir, Allah yolunda olan âşığın sıdk ile âh etmesini ister (13-8). Kendisine "kızılbaş" diyenlere Hz.Peygamber'in yolunda giden bir "sıddık" olduğunu söyler (40-3).

Doğruluk gönülde bulunan bir haslettir. Bunun sağlamaştırılması gerekir (85-4). Allah yolundaki hizmetlerin doğrulukla yapılması istenir. Böyle yapılan hizmetler Allah'ın şefkati ve Hz. Muhammed'in şefâati ile ödüllendirilir.

Hizmet eyle şıdk-ı pāk ile bu yolda er gibi

Mazhar-ı sultân-ı 'âlem müsteħakk-ı şefkat ol (155-2)

Şâir, bir beyitinde ise doğruluğun sözde olduğunu, bunun da büyük eksiklik olduğunu dile getirerek af için Allah'a yalvarır.

'Ayn-ı nokşandır vücüdüm dildedir şıdkım kamu

El aman ey fahr-ı 'âlem hâfız-ı cümle beşer (110-6)

4.1.5. İhlas

Cân ü dilden 'âşığım ol mehlikâyı sevmişim

Mâl ü emlakdan geçip sen dil-rübâyı sevmişim (163-1)

İhlas, lügatte, hâlis, temiz, doğru sevgi, gönülden gelen dostluk, samîmiyet, bağlılık mânâlarına gelir. Tasavvufta tutum ve davranışlarda sadece Allah'ın rızasını gözetme, özün söze, sözün öze uyması, riyâkar ve iki yüzlü olmama, hulûs-i kalble yapılan iş ve eylem, iyi niyetli olma, içten pazarlıklı olmama anlamlarındadır (Uludağ 1999 : 258-259). Bir sâlik için sözde, fillerde, ibâdetde ve mânevî hal ve hareketlerde ihlâs söz konusudur. İhlâsın yeri kalptir, gönüldür. İhlâs, insanın kalbini saf ve berrak hâle getirir. Hadiste de belirtildiği gibi “o gün ne mal, ne evlat fayda verir, ancak Allah'a temiz bir kalp ile gelenler kurtulurlar” Allah insanın yalnızca kalp temizliğine bakar.

Divanda ihlas, kelime olarak geçmemekle birlikte sözde, filde, ibâdetde ve mânevî hallerde gösterilecek samimiyet “cân ü baş, cân ü dil, cân ü gönül” gibi ifadelerle anlatılmak istenir. Cân ü dilden kul olmak kişinin her işinin âsân olmasını sağlar (5-5). Gidilen yolda can ve baş vermek insanı Allah'a yaklaştıran bir samimiyet ifadesidir.

Ben dahî cân ü dili yoluña kurbân edeyim

Hağ Ta'âlâ seve çün Teğri habîbiñ seveni (239-3)

Kisvetimdir başıma cennetde Hağkıñ sünbülü

Bendeğ olduğ cân ü dilden emriñe dedik belî (49-1)

4.1.6. Sabır

Dayanma, dayanıklılık mânâlarına gelir. Tasavvufi anlamı ise başa gelen musîbetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamaktır. Kul, karşısına çıkan sıkıntı ve belâların verdiği üzüntüyü sadece Allah'ına arz eder ve onun inâyetini ister. Sabır, musîbetlerle karşılaşılacak ilk anda, haramlardan uzak kalmada ve dînî emirlere uymada söz konusudur. Sabırın sonu selâmettir (Uludağ 1999 : 446). Sabır makâmına ulaşmış kimse musîbetlerden etkilenmez. Çünkü belâlara sabretmekle kazâyâ râzı olmuş olur. İslâm'ın esâsının rızâ, imânın esâsının ise sabır olduğu ifade edilmiştir

(Eraydın 1997 : 165). Sâlik, mutluluk için sabretmelidir. Nefisle mücâdelenin en büyük silahı sabırdır.

Divanda bütün güzel ve kötü şeylerin Allah'ın irâdesiyle insanın başına geldiği (kader ve kaza), bu sebepten bunlara sabırla yaklaşmak gerektiği vurgulanır. Akıl sahibi kimselerin "cefâ"ya sabretmesi istenir.

Hayr ü şer Hağdan gelir şabr et hemân
'Azbî gel kayd-ı beşerden bî-gam ol (149-5)

Ger 'âkıl isen bağlan rızâya çekme şasâvet şabr et cefâya (4-13)

4.1.7. Tevekkül

Cefâdır bâ'îş-i 'işret tevekkülден tesellî bul
Şakın sîmurğ-ı anka veş koma tağdîre karşı sen (12-23)

Tevekkül, güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme, havale etme anlamlarına gelir. Tasavvufta ise Allah'ın katında olana güvenip halkın elinde ve avucunda olan şeye göz dikmemek, her hâlükârda sadece Allah'a güvenmek, kalbin Yaradan'a itimadı, neticenin hâsıl olması için lüzumlu tedbirler alındıktan sonra ve sebeplere tevessül edildikten sonra tedbir ve tevessülün kifâyetini Allah'tan beklemektir (Uludağ 1999 : 531-532). Tevekkülde Allah'a güven esastır. Tevekkülün yeri kalptir, gönüldür. Gerçek tevekkül Allah'ın kişi için takdir ettiklerine rıza göstermekle olur. Ayrıca tevekkül insanın hayatında meydana gelebilecek bir takım hâdiselerin rûhu karışıklığa sürüklenmesini engeller. Böylece tevekkül sahibi kimse kendisini güvende hisseder.

Dîvân-ı Hağda turur Hağ sözünü tanımaz
İmân ehli olan cân özün teşvîşe şalmaz (34-1)

Divanda işlenen temel konulardan biri de tevekküldür. Aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi Allah, bütün işlere vekil tayin edilir (“Tevekkeltü alellâh” tâbiri, ‘Allah kâfi, O iyi bir vekildir, O’na güveniyorum’ anlamlarına gelir.).

Tevekkeltü ‘ale’llâh i değil mi cümleye câmi’
İki ‘âlemde zulm olmaz haqqat ehl-i imâna (219-2)

Tevekkül, Allah’a yakın olan peygamberlerin vasıflarından biri olarak ifade edilir (69-3). Tevekkül sahibi olan kullara köle olunur (91-4). Tevekkül sayesinde gönüller teskin edilir, teselli bulur (12-23).

Kimi bâb-ı tevekkülde kimi loğmaya göz dikmiş
Kiminde meymenet vardır kimisi kibr ile şümdür (98-4)

4.1.8. Rızâ

‘Azbî rızâ menziline metin ol
Teslîm olmak gibi Hağğa yol olmaz (117-5)

Sözlük anlamı memnuniyet, hoşnutluk, izin ve müsâdedir. Tasavvufta ise rızâ irâdeyi ortadan kaldırmak, kaderin acı tecellileri karşısında kalbin huzur ve sükûn halinde olması, Hakk’ın ezelî tercihini gören sâlikin onun kendisi hakkındaki tercihinin kendi kendine yapacağı tercihten daha iyi olduğunu kavrayarak kızmayı ve şikâyeti bırakmasıdır. “Allah’ın kulundan râzı olması” ve “kulların Allah’tan râzı olmaları” olmak üzere iki türüdür (Uludağ 1999 : 435-436). Hal veya makam olması hususunda ihtilafı olan bu kavram için sâlik “kahrın da hoş, lütfun da hoş” diyerek Allah’ın hiçbir tecellisinden şikâyetçi olmadığını dile getirir.

Gel ‘Azbî çekme gam elbet rızâ-yı Hağğı çün bildir
Ne tedbîr kim ola şer’î uyar tağdîr-i Yezdâna (219-5)

Rızâ kavramı, Azbî’de ulaşılması gereken tasavvufi bir makam, âlî bir menzil olarak algılanır ve bu menzile ulaşmada metin olunması istenir (117-5, 237-3). Genellikle “teslîm” ifâdesiyle birlikte kullanılır. Rızâ çalışarak öğrenilecek, tam

teslimiyetle elde edilecek bir makamdır (18-27). Rızâya kendini teslim edenler “kîl ü kâl”i bilmezler (183-7). Bir beyitte, tasavvufta makam anlamına gelen “post” ile birlikte kullanılır. Post, şeyhin oturduğu, tarikat pîrinin makamıdır. Şeyh, o posta oturmakla pîri temsil etmiş olur (Gölpınarlı 1997 : 275).

Saḅa teslîm ü rızâdır dil hezârândır hezâr
Saḅa ḅurbândır bu cānım senden aldım yâdigâr (36-2)

Çün şerîkiñ aşlı şirkdir gel bu ḅikmetden oḅu
Çün rızâ postunda olmak yahşi işdir dervîşe (218-3)

Ḳanâ’atdır büyük devlet rızâdır menzil-i ‘âlî
Ne şübhe şâh-ı ‘âlemdir bilen yokluḅda her vārı (237-3)

4.1.9. Şükür

Yapılan iyiliḅin makbûle geçtiḅini dile getirme, iyiliḅi yapamı övmektir. Kul, Allah’ın lutf ve nimetlerini dile getirir ve onu överse şükretmiş olur. Şükürde üç esas vardır: İlim, hâl, amel. Allah’ın nimetlerini dile getirmek, bu nimetleri (bahşedilen organlar) ibadette ve sevap kazandıran işlerde kullanarak olur (Uludaḅ 1999 : 503). Azbî, Allah’tan gelen her türlü işe sızlanmayarak şükür eder (13-9). Şükür, aynı zamanda Allah’a hamd etmektir (39-2). Şâir şükretmek için canını Allah’ın yoluna kurban eder.

‘Arz olursa ‘ıyd-ı ekberde vişâliñ dostum
Cānımı ḅurbân edersen gam deḅil şükrânelik (147-2)

4.1.10. Zühd

İkrâr-ı celâl eylemeden zühdü ḅo zâhid
Ḳalb ḅânesi ger paşlı ola sen silemezsin (198-4)

Sözlük anlamı terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya bûz etmek, mâsivâyı terk etmektir. İstılahta ise dünyadan yüz çevirmek, nefsi mâsivâyâ olan meyl ve sevgiden alıkoymaktır (Eraydın 1997 : 173). Sâlik, dünyaya karşı duyduğu her rağbeti gönülden söküüp attığı zaman zühd içinde bulunur. Zühdün amacı gönül hânesini ağıyardan temizlemektir. Kalp hânesi ancak Allah'ın yardımı ve kulun zühd içinde olmasıyla temizlenir (198-4). Şâir, nefsinin zühdünü icrâ etmesine engel olduğunu dile getirir.

Emr ü nehyinde ne mümkün edem icrâ zühdümü
Hep muhâlifdir sülûkum nefsim ile hayr ü şer (110-4)

4.1.11. Vecd

Mazhar-ı 'ayne'l-yakînsin vâkıf-ı 'ilme'l-yakîn
Mazhar-ı Hakke'l-yakîn vecd-i Hudâya şad selâm (8-6)

Sözlük anlamı, beş duyunun biriyle veya şehvî ve gazabî kuvvetle, yâhut akıl yoluyla bulmak; hüznü gerektiren keder, aşk ve iştiyâk sarhoşluğu içinde kendinden geçmek; yüksek heyecandır. Tasavvufî bir ıstılah olarak ise kulun herhangi bir kasdı ve çabası olmadan kalbine gelen ilham, his, feyz, vârid gibi şeylerdir (Uludağ 1999 : 560-561). Vecd, Allah'a duyulan aşk ve muhabbetten, ona yapılan samimi ibadetten kaynağını alır. Şâir, Allah'ın gönlüne verdiği ilhamla heyecanlanır, coşar. Onun bütün mülklerin sahibi oluşunu, şâirin idrak etmesi, Allah'ın tecellîlerini fark etmesi, onu büyük ummâna kavuşmak için heyecana sevk eder (176-2). Beyitlerde, vecdin bir nevi sarhoşluk olması sebebiyle (İlâhî sarhoşluk) sarhoşluk, mey, meyhâne kelimeleri arasında bir ilgi kurulur.

Ararsa vecd-i Mevlâyı gönül meyhâneden iste
Bulunca hâlet-i 'aşkı yürü peymânenen iste (220-1)

4.1.12. Fakr

Biz fakîriz varlığımız fakrdır

'Ucb ü riyâ māl ehline yakışır (91-2)

Yoksulluk anlamına gelen fakr, tasavvufta sâlikin hiçbir şeye sâhip olmadığı şuurunda olması, her şeyin gerçek sâhibinin olduğunu idrâk etmesidir. İnsan, Allah'ın kulu olduğu için, kendisi ve diğer eşyâ da Allah'ındır. Sâlik, kendisini dâimâ Allah'a muhtaç bilir, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını farkındadır (Uludağ 1999 : 184). Fakr'ı tasavvuf erbâbının görüşlerinden hareketle Selçuk Eraydın da (1997 : 182-183) şöyle tarif eder :

“Kendinde bir varlık görmemek, her şeyi Hakk'a ircâ etmek, insanın şahsının, amelinin, hâlinin Cenâb-ı Hakk'm bir lutfu olduğunu kabul etmek, dünya malına (mâsivâ) bağlanmamak, nefse karşı olan alâkayı kesmek, her şeyin tasarrufunun Hakk'ın kudret elinde olduğunu yaşamaktır.”

Fakr, evliyânın şîârı, saf insanların ziyneti ve Allah'ın has dostları olan enbiyâ ve takvâ sahipleri için tercih ettiği bir haslettir (Kuşeyrî 1991 : 440). Hz. Muhammed'in “fakr benim övüncümdür, diğer peygamberlere onunla övünürüm” sözü “fakr” makamının kaynağı olarak kabul edilir. Divanda Hz. Muhammed'in bu hadisine telmihte bulunulur:

Çünkü pîrim dedi el-fakrî velî ben şayruyum

Ben daği el-fakr-ı huddâmı velî dersem n'ola (232-4)

Büründüm hırka-i fakrî göründüm şüretâ fakrî

Ben oldum ümmet-i fakrî o sultâna çü hâdîden (43-1)

Fakr yolu mânevî yolcunun varmak istediği en önemli hedeflerden biridir. Allah'a kul olan ve onun malı olabilen insanın değeri, bu dünyadaki değerlerin hiçbirisiyle ölçülemez; onu hiçbir maddî güç satın alamaz (Eraydın 1997 : 182).

Fakr makâmının sosyal yönü de vardır. Bu makamda olan bir kimse “yaratılanı, Yaratan'dan dolayı hoş görme”yi kendisine ilke edinir. Dünyâ

nîmetlerine duyulan aşırı ilgi, fakr sayesinde azalır. Böylece insanların hırs ve tamahkarlık yüzünden birbirlerine düşmeleri engellenmiş olur.

Göñül âlî nazar eyle her ednâ gördüğün cāna
Dilersen genc-i pinhānı dil-i vîrāneden iste (220-3)

Divanda sâlikin fakr içinde bulunması istenir. Fakr kavramı genelde “el-fakr u fanâ, yokluk, rāh-ı fakr, hırka-i fakr” şeklinde kullanılır. Bu makamın âşığa pek çok özellikler katacağı haber verilir. Fakr yokluk âlemidir, bu âleme girenler mutlu olurlar, sevdiğine kavuşurlar

Yok olan var oldu vâriñ buldu āhir neş'esin
Âlem-i yoklukda yâriñ buldular her vârinı (233-3)

Fakr, ölmeyden önce ölmeyi gerektirir. Bundan lezzet alabilenler iki âlemin de sultanı olurlar (62-3).

Salṭanat dedikleri ancak çuru gavgā imiş
Kim ki el-fakr-ı fenâda çün ola sultān budur (109-4)

Hâl ehli mahmı, mülkünü Allah'ın yolunda dağıtarak fakr ü fenâyı seçmişlerdir. Fakr dışında kalan her şey kıl ü kâldir (3-29). Fakrı benimseyenler “terk-i fenâ” etmişlerdir, irfan hazineleri onlara burada sunulur (13-19). Fakirlerin varlığı fakr'dır (91-2). Fakr makamına ulaşanlar bütün her şeyden vazgeçerler.

Bir kadem başdıysa rāh-ı fakra ger
At umūr-ı küll-i kaydı vāra sen (208-4)

Âşığın sahip olduğu varlıkların hepsi (malı, mülkü, mâsivâyla ilgili hesaplarının tümü) sevgiliye kavuşmaya engel teşkil eder. Sevgiliye ulaşmak için fakrı kabul etmek gerekir.

Varlığındır mâni'-i vuşlat olan zâhid sarja
Kim ki yok olmadı ol var olmağa lâyıq değil (153-3)

4.1.13. Hâl

İkrâr-ı îmân hâl ehline yakışır

Hâl dediğim hâl ehline yakışır (91-1)

Hâl, lûgatlerde şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek olmayan zaman; mâzînin nihâyeti ve müstakbelin başlangıcı; oluş, bulunuş, sûret, keyfiyet, durum mânâlarına gelir. Bir tasavvufî ıstılah olarak ise, insanın irâdesi ve çabası olmadan sırf Allah'ın bir lutfu olmak üzere kalbe gelen neşe-hüzün, rahatlık-sıkıntı, heybet-heyecan gibi mânâlardır (Kuşeyrî 1991 : 183, Uludağ 1999 : 218). Hâl, zâhir bir ilim olmadığı için sadece hissedilir; onu yazmak mümkün olmaz. Hallerin en önemli özelliği, devamlı olmayışıdır. "Hâller şimşek gibidir, bâkî ve devamlı olursa hal değildir." (Eraydın 1997 : 187-188).

Her ne kadar kulun irâdesi dışında gerçekleşen bir durumsa da hâl kişinin doğru amelleri sonucunda zuhûr eder. Doğru amel edebilmek içinde bilgiye lüzum vardır. Kişi Allah'ın emir ve yasaklarını bilgi ile öğrenir, bununla nefsinin tanır ve nasıl eğiteceğinin yolunu bulur. Nefsine hükmedebilen, onu eğiten kişide de Allah'ın lütfuyla haller zuhûr eder. İnsan için iki türlü hâl söz konusudur. Bunlardan biri kişinin görünen hâli (zâhir), diğeri de Allah'ın irâdesiyle ortaya çıkan, kendisine bahşedilmiş olan hâldir (bâtın). Bu iki hâl de ancak mâsivâdan geçenlerde bulunur. Hâlin Allah'tan geleninden maksat, kişinin nefsinin tahrik etmek için gönderildiğine inanılır.

Eğer zâhir eğer bâtın vücûd ehline hâl olmaz

Adıñ hubb-ı Hudâ kırsa murâdı nefsi tahrikdir (96-3)

Şâir kendini Hâl ehli olarak gösterir (116-5). Âşıkların bir adı da ehl-i hâldir. Aşk, kişiyi ehl-i hâl eyler (132-1). Hâl ehli başkalarını zemmetmez; bunun kendisi için cehennem kapısını aralayacağını bilir (101-3). Hâl, içki gibi müptelâlık yapan bir şeydir. Kendisinde bir kere hâl zuhûr eden âşık bunu yeniden ister

Evvel cân ü baştan geçer 'aşk baħrine talan 'âşık

Maħmûr olsa tekrâr içer bir hâl üzre kalan 'âşık (133-1)

'Ayn-ı hicrândır şafâmız 'Azbiyâ hâl isteriz
Derde dermân fehm eden 'âşıkların çurbânıyız (115-5)

Cezbe, çekiş, heyecana gelme, kendinden geçme, Allah'ın kulunu kendine çekmesi anlamına gelir. Tasavvufta hakikate erişmek, aşk ile cezbeyle gelmek vasıtasıyla gerçekleşir. Derviş, cezbe vasıtasıyla varlığını yok etmelidir (Pala 1989 : 105). Cezbe de âşığa uğrayan bir haldir. Zikir, fikir ve çile cezbeyle meydana getiren sebeplerdir. Azbî'de de bu hâle düşmek istenir. Zikirle (hû), Allah'ın âşığı kendisine çekeceği anlatılır.

Bilmeyen bilmez bilen anlar bu remzi 'Azbiyâ
Başka hâlet bahş edermiş hû diyen insâna hû (214-5)
Hâlet-i cezbeyle düş cennet-i me'vâda ara (51-2)

Hayret, tasavvufi bir hâldir. Kalbe gelen bir tecellî (vârid) sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhâkeme edemez hâle gelmesi anlamındadır. Hakikat sırrına erişmiş âşık, Hakk'ın tecellîlerini temâşâ eylediğinde de hayrete düşer (Uludağ 1999 : 231). Bu hâl şâirin dilinde "âlem-i hayret, cây-ı hayret" şeklindedir.

İç ile 'azm edip gitdim bir 'âlî meclise yetdim
Çamusu 'âlem-i hayret içinde dertli vü şeydâ (1-15)

Sözüm Hâk Hâk durağım cây-ı hayret
Fakîrim derd-mendim ser-seriyim (10-17)

4.1.14. Fenâ ve Bekâ

Zerreyim zâtım şifâtım yok fenâda bâkîyim
Söyleyen kimdir derûnum içre mahremdir baña (64-4)

Tasavvufta fenâ, kötü huyların ve davranışların yok olması; bekâ, bunların yerine güzel huyların ve iyi davranışların insanda bulunmasıdır. Kulun nefsânî sıfat

ve vasıflarından arınması fenâ, Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi bekâdır. Bekâyaya ermiş bir kimse kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı göremez (Eraydın 1997 : 196, Uludağ 1999 : 91). “Fenâ ender fenâ”, insanın fenâ hâlinde olduğunu bilmemesidir (160-3). Geçici olma özelliğinden dolayı bu dünya fenâdır, fânîdir. Allah, bütün zaman ve mekanların üstünde olduğu için bâkîdir. Bu kavramlar divanda hem geçici hem de kalıcı anlamındadır. Aynı zamanda insanda kötü sıfatların yok olması ve yerine iyi sıfatların gelmesi anlamlarında çeşitli beyitlerde kullanılmıştır. Dünyanın geçiciliği “mülk-i fenâ, âlem-i fenâ, fenâ bezmi” terkipleriyle dile getirilir.

Berr ü bahre şâh olup mülk-i fenâdan el çeker

Sâlik-i Hâkî'l-yakîniñ katresi 'ummân olur (3-17)

Sâlik, bütün varlığını yok ederek her şeyi unutup her türlü dünya alâkasından geçerek Allah ile bir olmayı amaçlar. Yani, tasavvufun temel düşüncelerinden biri olan “fenâfillâh”a ulaşmaya çalışır. Fenâfillâh, aralıksız bir vecd ve coşkunluk hâlidir. Fenâfillâh El-Lümâda şöyle tarif edilir:

“Allah'ta fanî olmak demektir. Kulun beşerî vasıflardan ve aşağı arzularından sıyrılıp İlâhî vasıflarla donanmasıdır. Allah'a koşup ona sığınmasıdır. Kulun faaliyet şuurunu kaybetmesi, “abd”ın yerine fâil olarak Allah'ın geçmesidir. Kulun fiilini görmemesi diye ifade edebileceğimiz bu halde kulun yerine Allah kâim olur; Allah görür, Allah duyar, Allah tutar. Bu sûretle: “Ben onun gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum.” Kutsî hadisinin hükmü gerçekleşmiş olur. Kul, Allah ile o kadar meşgul olur ki nihayet “benlik” bilincini kaybeder. Bu hâle zikirle erişilirse “fenâfi'l-mezkûr” muhabbetle erişilirse “fenâfi'l-mahbûb” denir. Fenâ'nın en yukarı derecesi olan “fenâ ender fenâ” yani fenâ hâline ermek şuurundan da fânî olmaktır. Fenâ hâlindeki kul, bazı beşerî sıfatlarından kurtulursa da beşeriyet sıfatından tamamen çıkmaz. Böyle bir iddia yanlış olur, küfre götürür.

Bekâ billâh, kulda kötü sıfatların yerini iyilerin alması, kendi sıfatlarının yerine ilâhî sıfatların geçmesidir. Nefsinden fânî olan, Hak ile bâkî olur. Allah'ta fânî olan Allah ile bâkî olur. Bekâ'da fenâ haline göre bir bilinç hâli vardır.” (Tûsî 1996 : 524)

Bu makama gelebilen âşık, gerçek olmayan kendi varlığından geçerek Allah'ın varlığıyla var olup onu gönlünde duyar. Fenâfillâh'a ulaşabilmek için yedi yol vardır:

“Birincisi Allah’a karşı muhalefetten fâni olmaktır. İkincisi kulların işlediklerinin, kendi işleri olduğundan fâni olmaktır. Üçüncüsü mahlukların sıfatlarından fâni olmaktır ki söyleyenin, işitenin, görenin Allah olduğuna kanâat getirmektir. Dördüncüsü kulun kendi zâtından fâni olmasıdır. Beşincisi Allah’ın veya zâtının şühûduyla bütün âlemlerden fâni olmaktır. Altıncısı Allah’tan gayri her şeyden fâni olmaktır. Sonuncusu da Allah’ın sıfatlarından ve sıfatların nispetlerinden fâni olmaktır. Fenâfillâhın sonu bekâbillâh (Allah ile var olmak)tır.” (Pala 1989 : 166)

Bu meclisde bulunmaz şâh kamu bunlar fenâfillâh
Dedim ben anlara yâ hû dediler hû baña cem’â (1-16)

Azbi’nin şiirlerinde, fenâfillâha ulaşmak için yukarıda verilen sâlikin katedeceği bütün aşamalara yer verilmiştir. Hayır ve şerin Allah’tan geldiğine inanarak buna teslimiyet göstermek fenâfillâha ulaşmanın ilk basamağı olup pek çok beyitte dile getirilir (109-5). İkinci ve üçüncü adıma uygun olarak kulların yaptıkları işlerin aslında Allah’ın iradesiyle olduğu fikri, şâirin dilinde “görenin, söyleyenin Allah olduğu” şeklinde ifade edilir (70-6). Dördüncü basamak “gel bulunma yokluk içre zâil ol (159-1)” şeklinde ifade edilmiştir. Beşinci basamak, “fenâ ve ukbâdan kayıtsız olmak (40-2)” şeklinde dile getirilir. Altıncı basamak “fenâyı, bâkîyi bir bilip fenâ olmak (90-5)” biçiminde işlenir. Yedinci basamak da “zerreyim, zâtım sıfatım yok, fenâda bâkîyim (64-4)” şeklinde bir söyleyişle anlatım bulmuştur. Fenâfillâha erişip “bekâbillâh” olmak fikri ise aşağıdaki beyitte karşımıza çıkar :

Cân verip buldu beğâ birlikde yâriñ lezzetin
Rehber-i ehl-i beğâ terk-i fenâya şad selâm (8-28)

4.1.15. Tecellî

Tecellîden zuhûr etdi bu cüz’iyyât ü külliyyât
Tesellîsin kamu eşyâ bilip ‘arz etdi hep ‘özü (20-9)

Sözlük anlamı âşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhûr etmektir. Tasavvufta ise Allah’ın zât ve sıfatlarının zuhûrudur. Bu zuhur ârifin kalbinde

meydana gelir. Tecellî kavramında dâimâ bir gaybdan şuhûda, karanlıktan aydınlığa, bilinmeyenden bilinene, belirsiz olmaktan belirli olmaya doğru bir geçiş vardır. Tecellî, sâliki cezbeye getirir (Uludağ 1999 : 514-515). Kısaca, Allah'ı kalpte ve eşyada fark edıştır. Azbî, Allah'ın tecellîsini bütün insanlarda ve eşyada gördüğü için onlara sonsuz hürmet, sevgi ve saygı duyar. Baharın gelişi ile ağaçların yaprak açması, cümle bitkilerin yeşermesi Allah'ın bir tecellîsi olarak değerlendirilir (20-12). Şâir sadece çevresine bakarak tecellîyi fark etmez. Onun gönlüne Allah'ın nûru an an tecellî eder ve bu tecellî onun Allah'a aşkla bağlanmasını sağlar (25-4). Tecellî bazen Allah'ın şâire verdiği sıkıntılarda ortaya çıkar. Bu durum şâire bir kavuşma gibi sevinç verir (107-7). Allah, şeytandan bile tecellî edebilir.

Ehremenden eylesen başa tecellî hûbsın

Severim dönmem sözümde ben zevâli bilmezim (183-4)

4.1.16. Celâl-Cemâl

Kim celâli vü cemâli Hâk bilir

Gülde de dikende de bir hâr var (95-3)

Allah'ın isim ve sıfatları celâl ve cemâl olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mutasavvıflar cemâli Allah'ın rahmet tecellîsi, celâli de kahır tecellîsi olarak mânâlandırmışlardır. Âşık, Allah'ın cemâlini de celâlini de kabul eder. Bunlar sevgilinin lütuf ve kahrıdır. Sevgilinin cemâl veya celâl göstermesi onun âşikle ilgilendiği anlamına gelir. Bundan dolayı âşık, her iki durumdan da mutluluk duyar. Cemâl, bazen celâl sıfatında gizlenir. Cemâle ulaşmak için, celâle katlanmak gerekir (Bilgin 2000 : LVI).

Celâl ve cemâl, kahr ve lütfun karşılığıdır. Âşık bunları hak bilmelidir. Nasıl bir gülde dikenler var ise iyi olan şeylerde de sıkıntılar, cefâlar vardır (95-3). Allah'ın göstermiş olduğu kahlardan, O'nun güzelliklerini görmek gerekir. Bu kahlara katlanılmazsa cemâle ulaşılmaz (166-3). İnsanın kaderinde yazılı olanların başına gelmesi olan kazâda da celâl ve cemâli görmek lâzımdır (167-6). Şâir,

Allah'ın celâlinde cemâlinin daha fazla olduğunu dile getirirken, onun bağışlayıcılığı, lütuf ve ihsânının bolluğunu anmış olur (173-5). “Hışm-ı celâl” ifadesiyle Allah'ın gazâbından korkan şâir, günahlarının bağışlanması için ağlar (178-1). Celâli kabul etmeden zühd içinde bulunulamaz (198-4). İnsanın yaratılışında Allah'ın celâl ve cemâl vasıfları mevcuttur. Ârif kimseler güzel bir şey olan güldeki dikenlerin varlığı misâli, celâl ve cemâli bir görürler.

Hâk ayla celâl ile cemâl sende nihândır
İbrâhim ise ay ayla gülîstân haberin sen (13-21)

Çü *mâzâğa'l* – *başar* derler bu yüzden ehl-i 'irfâna
Cemâlinden gül-i ra'nâ celâlinden görür hârî (237-4)

4.1.17. Terk

Kimseye ta'n etme zinhâr şeşden ay ayla fâlini
Terk-i tecrîd ol özünden bilme kıl ü kâlini (32-5)

Tasavvufi bir tavır olan terk ile sâlik, “ar ve gayreti, ten libâsını, tâc ve kabâyı, in ü an”ı terk ederek, iki âlemîn arzu ve düşüncelerinden kendisini kurtarmıştır (Tatçı 1998 : 174). Sâlik dört şeyi terkeder:

a) *Terk-i dünyâ*: Zâhid bütün dünyâ nimetlerini, malı ve mülkü âhiret için terk eder. b) *Terk-i ukbâ*: Ârif cenneti ve ondaki nimetleri, İlâhî cemâli temâşâ için terk eyler. c) *Terk-i hestî*: Sâlik kendi varlığını da terk ederek Hak'ta fânî olur. d) *Terk-i i terk*: Kâmil ârif terki de terk eder, aklında ve zihninde terk diye bir kavram kalmaz. Terk ehline *târik*, *târik-i dünyâ* denir. Tasavvufun esasî terk-i dünyadır (Uludağ 1999 : 525-526).

Azbî terk tavrını yukarıdaki sayılan bütün biçimleriyle yerine getirdiğini “târik-i ifsâd, terk-i fenâ, terk-i dil ü can, terk-i alâ'ik, terk-i ta'alluk, terk-i vücûd, terk-i tecrîd, terk-i tecrîd-i kalenrer, terk-i vuslat, ...” terkipleriyle ifâde eder. Cübbe ve destârı, ar ve nâmusu terk ederek Allah'a (vâr) ulaşmak ister.

Cübbe vü destârı terk et yok yere sa'y eyleme
'Âr ü nâmusu bırak kim vâra vâre etsin seni (238-4)

Şâire göre kendini beğenmişlik ('ucb), kibirlilik terk edilmelidir. Çünkü nice Süleymân gibi mağrûr hükümdarlar bile yok olup gitmiştir (21-4). Bu dünyadaki bütün akraba ve taallukât da Allah'a ulaşmak için terk edilmelidir (12-35, 18-21). Ârif kimseler için bu dünya bir zindandır, Dünya ile alakalı ne varsa onu terk edebilen gerçek insan (ârif) olur (109-1).

Ehl-i vuşlatdan mı yoğsa terk-i vuşlatdan mısın

Dil-i münevverden mi yoğsa kalb-i zulmetden misin (205-1)

4.1.18. İrfân, Ârif, İnsan-ı Kâmil

Dühûl et bezm-i 'irfâna sebağ al sırr-ı 'irfândan

Unut bildiklerin cümle olasın 'âkil ü dânâ (1-31)

İrfân, sâlikin rûhânî haller yaşayarak, mânevî ve İlâhî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgidir. Allah'ın vermesiyle kazanılabilir. Sâlik ne kadar çalışırsa çalışsın Allâh'ın inâyeti olmadan mârifet sırlarına eremez. Kuşeyrî'ye göre sâlik önce Hakk'ı, onun sıfat, isim ve fiillerini tanır, sonra ibadet ederek ve çile çekerek nefsinı arındırır, ona yaklaşır. O zaman Hakk, kendisini ona tarif eder. İşte marifet budur. Hakk'ın kendi hakkındaki sâlike verdiği bilgidir. Bu bilgiyi alan sâlik, artık ârif veya ârif-i billâhtır (Kuşeyrî 1991 : 488-489).

Azbi'nin dîvânında en fazla geçen kavramlardan biri de "ârif, irfân, ehl-i kâmil"dir. Ona göre irfân sahibi kimseler Allah'ın "celâlınden cemâlini" görebilirler. Dünyâda çekilen sıkıntıların gülde bulunan dikene benzediğini ârif kimseler bilir (3-33). İrfânın doğuş kaynağı "hakikat" olarak görülür (14-17). Cennetin ve cehennemın varlık sebebi insana irfan kazandırabilmektir (125-1). İman sahibi olmanın şartlarından biri de irfan sahibi olmaya bağlıdır (136-1). Allah'ı ve onun yarattıklarının içyüzünü anlayabilmek için irfan sahibi olmak gerekir (148-3). Arif olabilmek için irfan meclislerinde bulunmak zorunluluğu vardır (156-3). İrfan meclisine girebilenler cehâlet perdesinden kurtulmuşlardır (231-5). İrfan, bir biliş,

seziş, görüş hâlidir. Ehl-i irfân olanlar “mâzâga'l-basar”dırlar (237-4). İrfan sâhibi olmak, namaz ve oruç gibi ibâdetlere yeğ tutulur.

Cümle şavm ü şalâtın anlayıp miqdârını

'Azbiye lâzım olan iş hâşılı 'irfân imiş (121-6)

Azbi, irfânı “mezhep” olarak tasavvur eder. İbn-i vakt (her şeyi vaktinde yapan sâlik) olup “mezheb-i irfân”a gelinmesi istenir (157-3). Şâir, Allah'ın her şeyde tecellî ettiğini bilerek bir zerreye bile secde eder. Bu durum, onu irfân mezhebine dâhil eder. Bu hâle gelen âşık cümle ibâdeti irfan mezhebinin içinde tabî bir görev olarak bulur.

Kılıp bir zerreye secde olalı mezhebim 'irfân

Zekât ü şavm ile haccı şalâtı râygân buldum (177-4)

“Ârif, Allah'ın kendi zâtını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimsedir. Müşahededenden ve temâşâdan hâsıl olan bilgiye mârifet, bu bilgiye sâhip olan kimseye de ârif denir. Keşf ve müşahede yoluyla, yani mânevî ve rûhî tecrübelerle Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilere sâhip olana “ârif-i billâh” veya sâdece ârif, ârifin bu yolla tanıdığı Allah'a “maruf” denir. “Ârif kendisi sustuğu halde diliyle Hakk'ın konuştuğu kimsedir, ârif su gibidir, içinde bulunduğu şeyin rengini ve şeklini alır, ârifi hiçbir şey bulandıramaz, her şey onunla durulur. O, kendi varlığından fânî, Hakk ile bâkîdir. Allah'a cehennemden kurtulmak veya cennete girmek için değil, cenâb-ı Allah'ın hakkı olduğu için O'na ibâdet eder. İbâdeti ve ubûdiyyeti en tabî bir görev bilir, karşılık beklemez (Uludağ 1999 : 52-53).”

Ârif kimseler mezhebden ferâgat eyleyip küfr ve îmândan geçmişlerdir. Onlar bekâ ve fenâ endişesi taşımazlar, yarın için endişe duymazlar (1-10, 138-4). Mâzinin ve istikbâlin endişesini içinde duyanlar ârif olamazlar; mutluluk ve üzüntü onları etkilemez (209-2).

'Azbi Hakkın vâriyim zulmetin çerâğiyim

'Ârif-i billâh olup ben oldum seyrân başa (59-5)

Divanda ârif (kâmil insan) ve zâhid arasında tezat oluşturulmuştur. Ârif, işin iç yüzüyle ilgilenirken, zâhidin bütün uğraş ve çabaları görünürdeki şeylerledir. Bunun için zâhid (bazen vâiz) çoğu kez hicvedilerek anlatılır. Zâhide bütün işlerinin

riyâ olmasından dolayı uyulmaması istenir (4-20). İbâdet etmek zâhidler için zor bir işken ârif olanlar her nefeste yüz bin salat miktarınca sevap kazanacak fikir ve zikir içindedirler (70-2). Onlar, yaptıkları işlerle Allah'ı yalanlarlar (130-2). Ârif kimseler "sevgiliyi" arzularken zâhidler "îmân" isterler. Onlarda aşk yoktur (211-1). Ârifler "Kâf-ı aşk"ta Ankâ misâli iken zâhidler dünyadaki "mur ü mâr"a benzetilir. Bunun için zâhidlerin ârif kimseleri anlayamayacağı ifâde edilir (240-4).

Varlığındır mâni'-i vuşlat olan zâhid saña

Kim ki yok olmadı ol var olmağa lâyıf değil (153-3)

4.1.19. Vahdet, Kesret

Oldu lâ-ı kayd-ı fenâ 'uqbâyı almaz 'aynına

Keşret içre kim tıyarsa pâdişâhım vahdetin (7-28)

Vahdet, tasavvufta Allah'ın birliği anlamındadır. Vahdet, birliği ifâde ederken kesret ise bunun zıddını, çokluğu ifâde eder. Tasavvufta gerekli olan vahdet, kesret içinde olandır. Yani halk ile birlikte, iş gücüyle meşgul iken dahi çevredeki her şeyin Allah'ın kudretiyle meydana geldiğinin idrâkidir. Âşık, çevresindeki cümle insan ve eşyanın, yani kesretin Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tecellî edip bir çokluk oluşturduğunun farkındadır. Bu çokluktan Allah'ı görür.

Şâir, kesretten vahdete ulaşanların, dünyâ ve ukbânın endişesini çekmeyeceklerini ifade eder (7-28). Vahdet ehli olanların gözünde bu dünyanın bir pul kadar bile değeri yoktur (7-30). Bu dünyada vahdetin zevkini tadanlar, şeker bile olsa kesretin adını ağızlarına almazlar (7-36). Baykuş, yaşadığı yerden dolayı kesret içinden vahdeti bulup köşesine çekilmiş gibidir, sâlikin de kesretten vahdeti bulması istenir (12-11). Şâir, yaşadığı yer ve mekan itibarıyla kesret içindedir, buradan vahdete erişmiştir. Bu vahdet onun cânânına kavuşmasını ve hemhal olmalarını sağlamıştır.

Cân ilinden ermişim cânân ile bir hâle kim

İşbu keşret şüretinde olalı vahdet başa (57-4)

Şâirin dilinde vahdet bir saraya benzetilir. Bu sarayda oturanlar her zaman Allah'ın zâtının ve sıfatının tecellîlerini seyrederler.

Senâya gel hıfûr eyle sarây-ı vahdete gir kim
O bezmiñ ehl-i her dâ'im şühüd-ı zât-ı sübhândır (111-5)

Allah "âşinâ-yı ezeli"dir. Kesret içinde bulunanlar, bu ezeli tanıdığı yâd edemezler, ancak O'nu vahdet sırrına erenler hatırlarlar (114-3). Âşık, vahdet sırrına ulaşmak için kesret içinde çaba harcamalıdır (125-3). Vahdet ve kesret kavramları pek çok yerde "birlik ve ikilik" olarak ifade edilir.

Cân verip buldu beķā birlikde yāriñ lezzetin
Rehber-i ehl-i beķā terk-i fenāya şad selām (8-28)

İkilikten ħalāş eyle özüñ birlikde Ħaķ vardır
Geçersin ħükm-i 'unşurdan enişindir seniñ ħufrān (14-42)

Şâir, aşağıdaki bentte de görüleceği gibi kesreti mâsivâ olarak görür ve kendisini vahdete ulaştıracak her şey mâsivânın askerleridir. Bunların elinden kurtularak "vahdet mülkü"ne kavuştuğunu ifade eder.

Bugün ben mâsivâ cündü elinden kurtulup çıkdım
Tecelliden teselliden hem ağ u karadan kaçdım
Çün 'Azbi ibn-i vaķt oldum yedim içdim konup göçdüm
İkilik yayını yaşıdım çü vahdet mülküne başdım
Bir ħaberdır şimdi kaçdım çünkü oldum sâmi'inden (43-4)

Yukarıda izaha çalıştığımız vahdet görüşünden "vahdet-i vücud" nazariyesi doğmuştur. Buna göre varlık birdir, o da Allah'ın varlığıdır (vücududur). Bütün varlıklarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan da O'dur. Her şey O'nun varlığına ve birliğine delâlet eder. Dünya, O'nun varlığının işaretidir. Şâir, bu makama ulaştığını çeşitli vesilelerle dile getirir. "Ene'l-Hak" söyleyişi vahdet-i vücud nazariyesinin dayanak noktalarından biridir. Şâir, bu sözü Nesimî'nin dilinden söyler. Yunus'un

“bana bende demen bende değilem/ bir ben vardır bende benden içeri” söyleyişini hatırlatan ifadeleri vardır.

Nesimîyle ezel geldim Ene'l-Hağ söyleyen ben idim

Okıyan Mantıku't-ı tayrı olur esrârıma vâşıl (150-4)

Şetâret ağlamak vahdet vücûduñ 'ayn-ı vâhiddir

Ne müstakbel yüzün görsün ne mâzîden gönül kana (18-23)

Ķulağında dinleyen ben değilim sen değil

Yâ kimdir bu söyleyen ben değilim sen değil (152-1)

4.1.20. Nefs

Ejderi katl eyleyenler hoş hüner etdim şanır

Nefsini ma'lûb eden er kâtil-i şu'bân olur (3-31)

Tasavvufta “etvâr-ı seb'a” veya “menâzil-i seb'a” denen ve sûfinin geçmesi gereken makamların ilkidir (Bilgin 2000 : LXXIX).

“Kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahallî olan lâtife, cism-i lâtif. Bu anlamdaki nefis, kişinin en büyük düşmanı olduğundan onu ezmek, kırmak ve mücâhede kılıcı ile katletmek gerekir. Bunun için riyâzet yapılır. Çile çıkarılır. Buna nefis-i enmâre ve nefis-i şehvânî denir.... Nefsin türleri 1. Nefs-i cemâdî : Maddeyi bir arada tutan ve dağılmasına engel olan güç. 2. Nefs-i nebâtî : Bitkisel nefis. Üremeyi, büyümeyi ve beslenmeyi sağlayan güç. 3. Nefs-i hayvânî : His ve irâdeli harekete sahip olma gücü. 4. Nefs-i insânî : İnsandaki küllîleri kavrama ve akıl yürütme gücü. 5. Nefs-i nâtika : Bizâtihi maddeden mücerret ama maddeyle faaliyette bulunan cevher. 6. Nefs-i kudsiyye : Tür için mümkün olan her şeyi elde etme melekesine sahip olan nefis, ermişlerin nefisleri. 7. Nefs-i küllî : Âlemin canı, kâinâtın rûhu. Âlem bir insan gibi kabul edilir ve onun da bir canı olduğuna inanılır.... Nefsin yedi makamı vardır... Birinci nefisten yedinci nefse doğru gelindikçe cismaniyet, zulmâniyet, kesâfet azalırken derece derece letâfet artar.... (Uludağ 1999 : 405-406).”

Baş çıkılması zor olan şeylere benzetilen nefis, mücâdele edilerek alt edilmesi gereken bir düşmandır. O, bu dünyada ne kadar kötülük varsa hepsini sahibine emreder (9-2). O, büyük bir ejderhadır, onu öldürebilmek bir ejderhayı

öldürmekten daha zordur (3-31). Bu ejderha ile savaşıyor ve onu alt eden “savaş arslanı” olur. Nefsine galip gelenlerin kapısında kuvvetiyle ünlü “Rüstem” bile kul köle olur (74-5). Nefs ağyara benzetilir. Bunun elinden kurtulmak oldukça zordur. Bundan kurtulabilenler “ibn-i er” olurlar. Nefs, akılsız bir müftüye benzetilir. Onun sahibine söyledikleri fetvadır, bu fetvayı dinleyenler Allah’ı fark edemezler (150-1). Nefsin yedi derecesinden ilki olan “nefs-i emmâre”nin farkına varılması ve onun alt edilmesi istenir (221-4). Nefs, kişinin gönlündeki şeytan gibidir ve onun oradan kovulması lazımdır.

Tarh-ı nefis olsun diye fermân olundu ‘Azbiye
Dil semâsından bugün şeytânı sürmek isterim (169-5)

Nefsine uyanlar “esir-i nefis” olarak isyan içinde olurlar. Her türlü kötü iş nefisine esir olanlardan beklenir (178-4). Eğer nefse uyup zerre kadar bu dünya ile ilgilenilse Allah’ın ırlarına vâkıf olunamaz (198-2). Nefs bir kazandır. Bu kazanda âşık aşk ile beraber kaynamalıdır (28-3). Nefsin kişiye emrettikleri ağyarm yaptığı hilelere benzetilir. Buna uymak gaflet belirtisidir (195-1). Bütün kötü işleri insana nefsi yaptırdığı için başına gelecek her türlü şeylerin müsebbibi de odur (106-2). Devrân ve nefis insanı yoldan çıkaran iki şeydir.

Azdırıp yoldan beni güm-râh edelden ‘âcizim
Bir yaña nefsin elinden bir yaña devrân meded (82-3)

4.1.21. Âşinâ, Bîgâne

Hû deyü feryâd ederse âşinâlık kaçd eder
Âşinâdan âşinâyı eylemez bî-gâne hû (214-3)

Ruhların “elest bezmi”nde Allah ile birlikte oluşlarından dolayı âşinâlık kavramı Allah ile kul arasındaki ilişkiyi ifade eder. Hiçbir şey yaratılmadan önceki bu durum, kulun Allah’a, Allah’ın da kuluna tanıdık olduğunun kabul edilmesine sebep olur. Benliğinden uzaklaşarak nefisine yabancı olan ve Hakk’a yaklaşan sâlik Allah’la olan eski tanışıklığını hatırlar ve hatırlatır. Hû çeken âşık bu hareketiyle

Allah'la tanışık olduğunu ifade etmek ister. Allah da bu duruma ilgisiz kalmayarak “âşinâdan âşinâyı bigâne etmez” (214-3). Kesret içinde kalan âşık, ezelden âşinâ olan Allah'ı yâd edip hatırlayamaz (114-3). Allah'la olan bu tanışıklık âhirette de âşığa O'nun sahip çıkmasına vesile olur.

Mülk-i âhirde garîb ü bî-kes ü giryân ola
Vey aña ğurbet elinde âşinâsı olmaya (226-4)

4.1.22. Gaybet ve Huzûr

‘Aşk ile bir dem baña yüz biñ cihân ‘ömrüncedir
Böyle bir ‘âlemdeyim kim mâh ü sâli bilmezim (183-6)

Gaybet, Allah'tan gelen feyz ve tecellinin çokluğu sebebiyle sâlikin çevresinin ve kendinin ne yaptığını bilemeyecek şekilde kendisini kaybetmesidir. Huzur ise, bu kendinden geçiş ile Allah'm huzûrunda bulunma, Hak ile hâzır olmadır (Uludağ 1999 : 202).

Azbi'nin şiirlerinde bu kavramlar ismen zikredilmeler de onda bu hâllerin ortaya çıktığını gösteren, bu anlamlara gelebilecek ifadeler görmekteyiz. Onda gayb hâlinin ortaya çıkmasına aşk sebep olur. Şâir gayb hâlini, “mâh ü sâli bilmezim” diyerek dile getirir (183-6). Bu kendinden geçiş onu, günahı, sevabı, korkuyu bilemeyecek duruma getirir (182-3). O aşk ile kendinden geçip, Allah'm huzuruna erer.

Ƙanda baƘsam ƘaƘ ile ƘaƘ olmuşum kim ‘âşıkım
Şüretâ gerçi muhabbet eylerim hûbâna ben (199-3)

Divandaki 176. Şiir “gayb” ve “huzûr” hâlini en güzel biçimde açıklar:

Saña meftûn olalı dîvâne oldum bilmedim
Halk-ı ‘âlem içre ben efsâne oldum bilmedim
Ruhlerin şevkiyle giryân olduğum ‘ayb eyleme
Bâde-i ‘aşkıñ içip mestâne oldum bilmedim

Kūşe-i miḥnetde bezm-i vuşlatıñ fikrindeyim
 Şanma kim ben sâkin-i vîrâne oldum bilmedim
 Şaḡa ḥâlimden n'ola yansam yağılsam 'âşıkım
 Şem'-i ḥüsnüñ şevķine pervâne oldum bilmedim
 Bir zamân 'Azbî fakîriñ ülfete lâyıķ iken
 Şimdi yanında seniñ bî-gâne oldum bilmedim

4.1.23. Korku ve Ümit (Kabz-Bast, Havf-Recâ, Heybet-Üns)

Ƙorķarım cürmüm niķâb ola şefâ'at görmeyim
 Anıñ için eylerim ben rüz u şeb âh ü enîn (189-7)

Kabz-Bast, Havf-Recâ, Heybet-Üns: Sâlikin hallerinden olan bu kavramların hepsi, ne için olursa olsun (ister günah işlememe, ister sevgiliyi incitmeme) Allah'a karşı duyulan korku, bu yolla O'nun kudretinin farkına varmayı ve O'nun nimetlerini, vuslatını, teveccühünü kazanmayı ümit etmektir. Ancak bunlar derece derecedirler ki *heybet-havfdan*, *havf-kabzdan*; *üns-recâdan*, *recâ da bastan* üstündür.

Havf, Allah'tan, gazâbından ve cehenneminden korkmaktır. Bu korku gelecekle alakalı olup, ileride başa gelecek olan şeylerden korkmaktır. Allah'ın zâtından korkmak, âşıkın mâşukunu üzmesinden ve rahatsız etmesinden korkmasına benzeyen bir korkudur. Ârif kimseler Allah'tan böyle korkarlar. Avâm ise cennet-cehennem hesabıyla korku duyar. Havf, Allah'ın insanları ibarete ve iyi şeylere yönlendirmek için kullandığı bir kamçıdır (Uludağ 1999 : 299). Recâ ise, Ümit etmektir. Havfa sebep olacağı düşünülen şeylere karşı Allah'ın lütuf ve nimetlerine nail olabileceğini düşünmek recâdır. Ümit kesmek haramdır; kimi sevap kazanmayı, kimi de İlâhî didâr ve cemâli seyr etmeyi ümit eder (Uludağ 1999 : 299).

Azbî, günahlarının çokluğundan dolayı şefaatten yoksun kalacağı için korkar (189-7). Onun korkusu genellikle “dîdâr”ı görememektendir

Bunca gün hasret çekem de ‘âkıbet
Korğarım ki görmeyem dîdârı ben (197-4)

Şâir günahların çokluğuna rağmen bunların Peygamber’in ve Allâh’ın şefaata ve inâyetleriyle affedileceğini ümit eder (188-4). Sözünden dönmeyen biri olduğu ve devamlı zikir içinde olduğunu söyleyerek “cennet-i me’vâ”yı ümit eder (168-5). “Sâye-i lutf ile âsûde hâl ” olmanın ümidi içindedir (180-4). Azbî’nin ümidi cennet-kehennemden ziyâde vuslattır, dîdârdır (97-3). Üns hâlinin sürekliliğiyle Hakk’ın mûnisi olmuştur. Arada senlik, benlik kalmamıştır:

Günde biğ noğşânımı ‘afv eyler ihsânıñ seniñ
Dest-gİRİM mûnisimdir ism-i Gufrânıñ seniñ (35-4)

4.1.24. Cem’ ve Fark

Cem, Hakk’ı halksız temâşâ etme, halkı değil sadece Hakk’ı temâşâ etme, bütün eşyâ ve varlıkların Allah sayesinde mevcut olduklarını görme, her şeyi Allah’tan görme demektir (Uludağ 1999 : 116). Kısaca ifade edilecek olursa, görünen bütün şeylerin Allah’ın mutlak varlığına işaret ettiğinin şuurunda olmaktır. Bu makama ulaşan sâlik kâinâtı bu gözle görür, bu görüşü bir oluş halinde kabul eder ve yaşar. Aşağıdaki beyit bu mânâyı ifade eder.

Her neye bakşam başa ‘ayn-ı Kelâmu’llâh olur
Bir şıfât ile mükemmel şânı gözler gözlerim (176-4)

Bütün işler Allah’ın birer fiilidir ve bunlar değişik şekillerde görülür. Bu fiiller bir olan zâtm-sıfatların bir zuhûrudur. Bu zuhurların bir zattan kaynaklandığının müşâhede edilmesine de tevhid-i zât denir ki bütün bunlar cem mertebesini oluşturur (Eraydın 1997 : 191).

Azbi de cem makâmının ifâde edildiği pek çok beyit vardır. “Eden birdir, eyleyen bir, görünen O’dur...” gibi ifadeler sıklıkla geçer. Şâir, Allah’ın cemâlini sayısız yüzen gösterdiğini ve eşyâyı seyr edenlerin bunda Allah’ın sanatını göreceğini ifâde ederek cem mertebesine işaret eder (134-3).

Fark ise Allah’ın bir kimseye kulluğunu veya ibâdetini müşahede ettirmesidir. İnsan her şeyden önce Allah’ın kulu olarak yaratılmıştır. Farkı olmayanın kulluğu, cem’i olmayanın da mârifeti olmayacağından ikisi de lüzumludur. Aşağıdaki beyit Azbi’nin kulluğunu ve ibâdetini müşahede ettiğini göstermektedir.

Cün tarîk-i Hakkı bildim secde kıldım ağlarım
Hem hakîkat bahrinin ça’rına taldım ağlarım (161-1)

4.1.25. Dört Kapı Kırk Makam

Bütün tarikatların ortak öğretisi olan “dört kapı kırk makam”, tasavvufi edebiyatın temel konuları arasındadır. “Kul, Çalap Tanrı’ya kırk makamda erişir, dost olur. O kırk makâmın onu tarikat; şeri’at; onu marifet; onu da hakîkat içindedir” (Coşan 1996 : 8). Yesevî’den Hacı Bektaş’a, Yunus’tan Kaygusuz’a bütün şairlerin dilinde anlatım bulmuştur. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikatten oluşan dört kapı hak yolunda yürüyen sâlikin geçmek zorunda olduğu aşamalardır. J.K.Birge (1994 : 102-106), bu dört kapının birbirine bağlı olduğunu belirterek dört kapı için şu benzetmeyi yapar:

“Bu kapılardan rasgele herhangi birinden girilemez. Biri diğerinin önündedir, her birine sırayla girilmek zorunluluğu vardır... “Şeker”in ne olduğunu öğrenmek isteyen sözlüğe bakabilir, bunun ne olduğunu, ne işe yaradığını buradan öğrenebilir. Bu durum, yani bilgiye açılan kapı şeriat kapısıdır. Bunun yetersizliğinin hissedilmesiyle şekerin kendisinin gösterilmesi ise tarikata açılan kapıdır. Yine bu da bilgiye açılır. Şekeri tatmak ve onu elde etmek için onun tabiatını değerlendirmek ise marifet kapısına işaret eder. Daha da ileri gidip şekeri tadar, şekerle bir olursa ve “ben şekerim” diyebilirse hakikat kapısına erişilmiş olur. Ancak bu halde şekerin ne olduğu bilinecektir.”

Yol ehli dört kapıya bağlı kırk makamdan geçerek Allah'a ulaşır : Bu yolculuğunda şeriat gemisine biner, tarikat denizine açılır, marifet dalgıçı olur ve hakikat incisini bulur (Korkmaz 1998 : 25). Bektâşilere göre bu dört kapı şunları ifade eder: Şeriat, anadan doğmak, tarikat ikrar vermek, marifet nefisini bilmek, hakikat ise Hakk'ı kendi özünde bulmaktır (Noyan 1995 : 251). Dört kapı kırk makam, Ahmet Yesevî'nin Fakrâme'si ve Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında tasavvuf yolcusunun geçmek zorunda olduğu aşamalar ve bu aşamalarda uymak zorunda olduğu kurallar olarak düzenlenmiştir (Eraslan 1977 : 46, Güzel 1981 : 287-290). Adı geçen bu düzenlemelerde farklılıklar yoktur (Güzel 1995 : 11).

Azbî, "dört kapı" veya "kırk makam" kavramlarını lafzen telaffuz etmez. Ancak onun şiirlerinde bu dört kapıyı oluşturan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kavramları sıklıkla geçer. 69 ve 194. şiirler bu kavramları işleyen şiirlerdir. O, bu kapıların birbirine bağlı olduğunu ifade eder.

Şirât-ı müştakîmi kim eder kecrev tarîkînden
Ma'ârif mülküne girmez şerî'atsız haqîkatden (194-1)

4.1.25.1. Şeriat

Re'is olduğ eğer bildiñ selâmet menzilin bulduñ
Teniñ fülk-i şerî'atdır haqîkat oldu bir deryâ (1-34)

İslâm dininin esaslarıdır. Âyet, hadis, icmâ-i ümmet ve kıyas esaslarına dayanan din kâideleridir. Azbî, insanın vücudunu şeriat gemisine benzetir (1-34). Hakikat kapısından girip sirlara mahrem olduktan sonra bile şeriatın terk edilmemesini ister (194-5). Zamane dervişlerinin şeriattan habersiz olduklarını söyler (194-3). Hz. Muhammed'e bağlanmak şeriata uymak demektir (69-1). O, şeriat yolunun rehberidir.

Rehber-i râh-ı şerî'at genc-i esrâr-ı ezel
Muştafâ nür-ı Hudâdan bir nişândır Muştafâ (63-2)

4.1.25.2. Tarikat

Cân ü başımdan geçip geldim tarikat içre men
Bağlayıp bel hizmet-i Mevlâya yalın pîrehan (204-1)

Tarikat Allah'a ulaşmak için izlenen yoldur. Dinin özünü kavrayarak, seyr ü sülûk ile sâlikî sırlara ulaştırmayı hedefleyen bir araçtır. Bu yönüyle şeriate göre daha özeldir. Azbî, tarikatı diğerlerinden ayrı görmez; kişinin irşâda erebilmesi için tarikat kapısından içeri girmenin gereği üzerinde durur (132-2). Bir tarikata girenin can ve baştan geçerek, Mevlâ'nın hizmetine girmesi gerekir (204-1). Tarikat ehli olanlar kendini ateşe atan pervanelere ve gül için figan eden bülbüle benzetilir.

Çün tarikat ehli olduñ şevk ile meydâna gel
Yanmada pervâne ol bülbül gibi efgâna gel (148-1)

4.1.25.3. Mârifet

Sâlikin rûhânî halleri yaşayarak, mânevî ve İlâhî hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfandır. Allah'ın kendisi hakkında kuluna verdiği bilgidir. Marifet kapısından geçen kimse ârif olur. Bunun için hakikatte olduğu gibi sâlikin öz benliğinden sıyrılması gerekir.

Küllî varımdan geçip buldum ma'ârif vârını
Eski 'âşıklardanım maḥbûba ermek isterim (169-3)

Şâh-ı karikat mâh-ı şerî'at 'ârif-i esrâr kân-ı ḥaḳîḳat
Kârı vefâdır şanma cefâdır taşaddur eden Şiddîḳa Ca'fer (4-12)

4.1.25.4. Hakikat

Varlığından geçmeyen olmaz hakikatden kelim
 'Ākıbet insāna secde kılmadı dīv-i racīm (26-3)....

Allah'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasındır. Gözü ve gönü eşyâdan Yaradan'a çevirmektir. Hakikati görmek perdesiz görmektir. Çünkü hakikat örtüsüzdür. Hakikatte küfür ve îmân söz konusu değildir. Tarikat şeriatın sırrı, hakikat de şeriatın sırrıdır (Uludağ 1999 : 215-216, Eraydın 1997 : 314-315).

Azbî'de bu kavram sık kullanılır. Asıl varlıkta kendini yok edenler, yani ikilikten kurtulanlar hakikat makamına erişirler (116-2). Hakikat sırlarına erişebilmek için kişinin benliğinden sıyrılması gerekir. Bunu başaramayanlar hakikatten haber veremez (26-3). Peygamber hakikat sırlarına mâliktir (11-6). Hakikat sırrını vâkıf olan âşık, Allah'ın celâl ve cemâl tecellilerini ayırt edebilir; celâl tecellisini bütün her şeyde seyrederek (12-34; 124-4). "Bütün yaratılmışları Yaradan'dan ötürü sevmek"nin, idrâkinde olanların hakikat şâhı olduğu belirtilir (85-2). Ehl-i hakikat başına gelen bütün iyi ve kötü şeylerin Allah'tan geldiğini bildiği için bunlardan şikayet etmez. Eğer ederse şirke düşeceğini bilir (96-1). Hakikat denize benzetilir; âşık, ehli hakikat bu denize dalan bir dalgıçtır (161-1). Azbî, hakikat makamına yükseldiği halde şeriatı bırakmaz, onu baş tacı eder.

Hakikat şehrine sultândır 'Azbî
 Başında tâc-ı devletdir şerî'at (69-5)

4.2. Tarikatlar

Tarikat yol demektir. Tasavvufi anlamda ise Allah'a ulaştırıcı yolu ifade eder. Kısaca dînin özüne varmayı ve Allah'a ulaşmayı amaçlayan tasavvuf ehlinin belli bir disiplin içerisinde bunu gerçekleştirmesini sağlayan kurumların genel adıdır.

Divanda tarikat kavramı özel adlarının yanında genel bir ifade olarak da kullanılır. Her tarikatın belli zamanlarda ve belli sayılarda okunan bir “vird”i oluşuna işaret edilir (93-1). Tarikat babına gelenler bir mürşid bularak, irşâda erer (132-2). Tarikata girmek Mevlâ’ya hizmettir, sâlik bu yola girerken can ve başından geçer.

Cân ü başımdan geçip geldim tarikat içre ben
Bağlayıp bel hizmet-i Mevlâya yalın pîrehan (204-5)

4.2.1. Derviş, Sâlik, Abdal, Tâlib

Derviş olmaz kişi şüret düzmekle
Yine ‘Azbî şâl ehline yakışır (91-5)

Divanda bu kavramlar, bir tarikata girip ve bir mürşide bağlanarak Allah’a giden yolu tutan ve canla başla bu yolda çalışan kimse anlamında kullanılmıştır. Bunların neleri, nasıl yapmaları ve yapmamaları gerektiği, halleri, tavırları pek çok beyitte dile getirilmiştir. İsrâkiyûn yolcusu olan derviş sır saklamasını bilir (94-2). Kişi derviş gibi giyinmekle derviş olamaz (91-5). Abdal için “baş açık yalın ayak ve çıplak” tasviri sıkça yapılır (145-4, 18-12). Dîdârı görmek isteyen tâlip, ihsân ve cevri bir bilir (celâl-cemâl), o bu yolda bin parça olsa çok sayılmaz (67-4). Sâlikin hiçbir şeye zarar vermemesi, kırıncı olmaması gerektiği “bir sinek öldüren sâlik Rabbine düşmân olur” ifâdesiyle anlatılır (5-2). Allah’ın aşkıyla sâlik sarhoştur, kendinin ve çevresinin farkında değildir (153-5). Mürşid ve sâlikin ilişkisine aşağıdaki gibi değinilir.

Mağsad-ı vaşl-ı habîb olmayan olmaz dâhil
Mürşidin sâlikine verdiği güftâr bir olur (108-4)

4.2.2. Mürşid, Şeyh, Pir

Mürşidin koma elinden dâmenin boşdur deyü
Her ‘azîzin bir tarîki üzre biş irşâdı var (93-2)

Bu kavramların bütünü tasavvufî yönden, irşâd eden doğru yolu gösteren, kılavuz mânâlarına gelir. Sâlik, mürşid tarafından eğitilir. Tasavvufun karakteristik özelliğinden dolayı bu eğitim aklî olmasından çok ahlâkî ve kalbî bir eğitimidir. Bu eğitimi verecek kişinin de Kur'an ve sünnet ilmine vâkıf, güzel ahlaklı ve dünyâ hırsından uzak olması gerekir.

Divanda bu kavramlar, genel ve özel anlamlarıyla kullanılmıştır. Sâlik, pîrin rızâsını almadan bir işe kalkışmaz (51-1). Pîrin izinden gidilir (58-3). Onun sözleri dikkate alınır (40-5, 154-5). Pire hizmetten güzel bir şey yoktur (160-2).

Şâir, Elvan Efendi'nin mürşidi olduğunu dile getirir (10-12). Mürşidin eteğine yapışıp onun dizinin dibinde oturmak gerekir. Mürşid için "aziz" benzetmesi yapılarak çeşitli irşad yolları olduğu ifade edilir (93-2). Mürşid yerine "üstâd" tabiri kullanılarak üstâdın "kötülüğe karşı iyilik" yapmalarını öğrettiği dile getirilir.

Kemliğe eylikden oldu bizlerin irşâdımız

Böyle tembîh böyle ta'lîm eyledi üstâdımız (53-4)

Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Oniki İmam pek çok beyitte rehber, pîr olarak ifade edilir (63-2, 8-25, 19-3).

Çünkü pîrim dedi *el-fakr* velî ben şayruyum

Ben daği *el-fakr-ı hüddâm* ı velî dersem n'ola (232-4)

Hacı Bektaş-ı Veli "pîr-i tarîkat" olduğu için pek çok yerde bu özelliğiyle anılır. Ayrıca onun öğretisi olan "edeb" (eline, diline, beline sahip olmak)den bahsedilir.

'Azbîyim çağırırım Allâh Muhammed yâ 'Alî

'Âşıkım ser-pâ-bürehne şâh Hüseyin 'abdâlıyım (40-6)

Başa pîrimden edeb ta'lîm olundu ekremim

Kim bu 'âlem içre şâh oldu gedâlık eyledi (241-4)

4.2.3. Dervişlerin Giyim Kuşamı

4.2.3.1. Tâc

Kubbesi on iki dilimli, başa geçen alt kenar kısmı ise dört parçalı, beyaz keçeden yapılmış bir başlıktır. Kubbedeki dilimlere “terk” denir. On iki imamı sembolize eder. Alt kenardaki parçalara “kapı” denir. Dört kapıyı (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) temsil eder. Buna aynı zamanda “Hüseynî taç” da denir. Dervişlerin tacının üzerine yeşil bir sarık sarılır (Noyan 1995 : 239-240). Divanda terk edilmesi gereken şeylerden biri olarak sık sık konu edilir (41-5). Bir beyitte de “taç ve hırka”nın evliyânın kerâmeti olduğu ifade edilir.

Tâc ü hırka evliyâdan ger kerâmetdir saña
Ger bulunmazsañ yolunca gerçeğin yalan biter (5-10)

4.2.3.2. Hırka, Aba, Nemed (Keçe)

Қismetini һақдан yiyip şālî atıp ‘abā giyip
Dört mezhebi Haқdan deyip beş vaқti kılan gelsin (201-4)

Hırka, düz yakalı, boyu topuğa kadar uzun, omuzlardan eteğe kadar bolca bir pardesü gibi dümdüz, uzun, geniş kollu bir giyim eşyasıdır. Yaka ve kol ağzlarında göğüs hizasına kadar ön kenarlarında paralel dikiş çizilmiş olup cepsiz ve düğmesizdir. En makbûlü siyah renkli olanıdır. Bektaşilikte hırka, ayıpları örtmek, görmemek sembolüdür (Noyan 1995 : 242-243). Hırka, tasavvufta geniş anlamlar kazanmış, sembol haline gelmiştir. Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri kitabında hırka için şu izahatları verir:

“... Varlıklı kişiler “fakr”ın alâmeti olan hırkaya tenezzül etmeyecekleri için gerçek dervişler hırkayı tercih ederler. Bu anlayış “hırka altında sultan” deyiminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu görünüşte yoksul, gerçekte ise nefesine buyruk yürüten pâdişah anlamındadır. Yine görünüşte hiçbir şeye karışmaz görünmekle beraber her şeyin neden ve niçin olduğunu, sebeplerini ve sonuçlarını, bu sonuçların da nelere, nasıl sebebiyet vereceğini ibretle görmek anlamına gelen “hırka altından âlemi seyretmek”

deyimi dervişlerin bu giyim eşyası ile alâkalıdır. “Hırka giymek, hırka giydirmek”, dervişliğe ikrar vermek; “Hırka-i fakr ü fenâ”, yoksulluk, yokluk hırkası, dervişliktir. “Hırkaya bürünmek” derviş olmak, dünyaya ve gafletini bağlanmaktan kurtulmaktır.” (1997 : 158-159).

Divanda hırka, nemed (keçe) ve aba aynı anlamı ifade ederler. Hırka Hz. Muhammed’in bir mirası olarak kabul edilir (Hırka-i Şerîf). Aşağıdaki beyitte hırka giymek, derviş olmak mânâsına gelir:

Enbiyânın hırkasın giydim seniñ bî-çärenim
Saña düşmân oda yansın yâ ‘Alî senden meded (2-10)

Hırka, fakr kelimesiyle terkip olacak şekilde kullanılır ve Peygamber’in “el-fakr” hadisiyle ilgi kurulur. Hırka-i fakr, derviş olarak dünya nimetlerini bir yana atmayı ifade eder (43-1). Şair, hoş sûretini vîrâne görmek için nemed (keçe) giyer, derviş olur (53-4).

Bilâ zahmet gele loqmam diyeler evliyâdur bu
Ki şüret uğrusu derviş fakîrim ki ‘abâ-püşum (9-23)

4.2.3.3, Kemer

Yaklaşık 14 santim eninde ve 3 metre uzunluğunda yünden örme bir kuşaktır. Fütüvvet erbâbı âhilerde “şed” bağlama töreniyle benzerlik gösterir. Oniki İmam’dan Hacı Bektaş Veli’ye intikal ettiğine inanılır. Derviş ve uyarıcılara özel bir törenle bağlanır (Noyan 1995 : 243). Kemerle ilgili olarak tasavvuftan dile geçen “ gayret kemeri kuşanmak” deyimi erenler hizmetine bel bağlamak anlamına gelir (Gölpınarlı 1977 : 193). Kemer kuşanmayla ilgili olarak İsmâil Özmen de şu bilgileri verir:

“ Kemer-best: Beline mer kuşanmış olan. Tarikatta günahlarını söyleyip kurtulanların beline bir kemer yapılan af töreni. Kemberbest, beli bağlanmış hizmete hazır kimseler demektir. Hz. Ali oğullarından on yedisine kılıç kuşatmış, savaşa göndermiş. Buna kemerbest denir” (Özmen 1998 : Cilt 4, 767).

Divanda kemer iki beyitte geçer. Kalender bir derviş, sırtında hırkası ve belinde kemeriyle tasvir edilir (120-3). Aşağıdaki beyitte ise kemer kuşanma geleneğine işâret edilir.

Men aña bende oldum efkende kayırmaz ašlā sen ne dersen de
 Ḥasan ‘Askerī oldu delīlim ğayret anıdır kuşandım kemer (4-16)

4.2.3.4. Teslīm taşı

Teslim, kulun bütün iradesini Tanrı’ya vermesine, kendisinde hiçbir varlık göstermemesine denir. Teslim taşı bu mânâdan olmak üzere bir buçuk santim kalınlığında, on beş santim çapında, kenarları ters kavisli, hilal şeklinde on iki dilimi bulunan, “balgâmi” taşından yapılmış, teslimiyeti ifade eden, dervişlerin kalplerinin hizasma törenle takılan taştır. Taşın dış yüzü Hz. Hatice’ye, iç yüzü ise Hz. Fatıma’ya işâret eder (Noyan 1995 : 243-244). Divanda bir beyitte teslimiyeti ifade etmek için boyuna takılmış taş olarak geçer.

Hırkam ānıdır başımda tâcım bir bendesiyim boynumda teslīm
 Delīl-i bürhân šâh-ı Ḥorāsân her derde dermân vâriş-i ekber (4-14)

4.2.4. Divanda Geçen Tarikatlar

4.2.4.1. Halvetiyye

Kurucusu, Lahcan doğumlu Şeyh Ebû Abdullah Sirâcüddindir (Ö. 1397). Bu zât zamanının büyük kısmını halvetle geçirdiği için kendisine “halveti” lakabı verilmiştir. Ancak bu tarikat yerine geçen Seyyid Yahyâ Şirvânî (Ö.1464) zamanında bütün İslâm memleketlerine yayılmıştır. Bu tarikat dört büyük şubeye ayrılmış olmakla beraber, bu şubelere mensup fakat her biri ayrı bir isim altında kırk civarında kollara ayrılmıştır (Eraydın 1997 : 388-390). Azbî de Niyâzî Mısriye yakınlığı dolayısıyla (Mısri’nin kurduğu tarikat, Halvetiyye tarikatının Ahmediyye kolundan ayrılmıştır) bu tarikata yakındır (bkz. hayatı). Halvetilik divanda iki yerde

geçer. Aşağıya aldığımız örneklerin ilkinde bu tarikat mensuplarının, sır saklama özellikleri üzerinde durulur. İkinci geçtiği yere “Tarikatnâme” başlıklı müseddesin ilk bendidir. Halvetî ifâdesinin geçtiği beyit, diğer tarikatlar sıralanırken tekrarlanan beyit durumundadır. Tarikatlarla ilgili bir şiir yazarken, şâirin ilk aklına gelen ve tekrarlanan, کافیye olarak seçilen kelimenin “halvetî” oluşu, onun bu tarikat hakkındaki görüşüne ipucu teşkil eder niteliktedir. Şiirde bu tarikat mensubunun özellikleri sıralanır.

Mürşidinden gayriye esrârı açmaz halvetî
Her ne görse ger eğer yahşi yaman açmaz kapar (94-3)

‘Andelib-i gülşene verd-i hakîkât halvetî
Tâlib-i sırr-ı velâyet kân-ı vahdet halvetî
Rehber-i fakr ü kanâ’at terk-i devlet halvetî
Vâsıl-ı bezm-i ricâl derde himmet halvetî
Mûtu kable en-temûte mazharı zât halvetî
Sâlike dîdâr-ı maḥbûb cây-ı cennet halvetî (47-1)

4.2.4.2. Kadiriyye

Kurucusu Abdülkadir Geylânîdir (M.1077, M.1166). İslam dünyasının en yaygın tarikatı olup Anadolu’ya ilk kez Eşrefoğlu Rûmî tarafından sokulmuştur. Cehrî zikir yaparlar. Ehl-i sünnet olup şeriatin emirlerine göre hareket ederler (Altıntaş (tarihsiz) : 82). “tarikatnâme”nin beşinci bendinde kâdirîleri öven ifâdelerle geçer.

‘Andelib-i bâğ-ı gülşen kâdirîdir kâdirî
Çünkü *settârû’l-‘uyûbuḡ* satırîdir kâdirî
Hem *tarîḡ-i Ḥaḡḡıḡ* ey dost mâhirîdir kâdirî
Bâḡın-ı sırr-ı İläḡî zâhirîdir kâdirî (47-5)...

4.2.4.3. Mevleviyye

Türklerin kurduğu tarikatlardan biri olan Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin oğlu Sultan Veled tarafından kurulmuştur. Mevlânâ'nın fikirleri üzerine şekillendiği için Mevlevîlik olarak anılmıştır. Musikî ve semâ bu tarikatın sembolü hâline gelmiştir. Semâ topraktan arşa doğru bir yükseliştir (Altıntaş (tarihsiz) : 84-85). Mevlevîlik diğer tarikatlar gibi başka bir tarikattan doğmamış, daha sonra da başka kollara ayrılmamıştır. Ancak Mevlevîler, Şems ve Veled kolu olduğunu ifade söylerler (Gölpınarlı 1997 : 282-283) "Nağme-künân" ifadesiyle mevlevîlikte mûsikînin ehemmiyetine, "devr eden çarh-ı felekten bir nişân" olmalarıyla da semâyâ işâret edilir; "Tarikatnâme"nin dördüncü bendinde geçer:

'Andelib-i gülşene nağme-künândır mevlevî
Nağme-i cân-süzeniyle hem-zebândır mevlevî
On sekiz biş 'âleme sırr-ı nihândır mevlevî
Devr eden çarh-ı felekten bir nişândır mevlevî (47-4)...

4.2.4.4. Nakşiyye

Kurucusu Bahaüddîn İbn-i Seyyid Nakşibendî'dir (1318-1389). Buhârâ merkezlidir. Fatih Sultan Mehmed zamanında Molla İlâhî tarafından İstanbul'a sokulmuştur. Hoca Bahaeddin'in veciz ifadesi "Dil be-yâr u dest be kâr 'El işte, gönül Allah'ta olmalıdır' " fikrini benimserler. Gizli zikir ederler (Efimoviç 1982 : 47). Divanda bir beyitte geçer, burada Nakşîlerin cehri zikir yaptıklarına işâret edilir.

Gördüğünden göz ayırmaz olsa dünyâ bir yaña
Sürdüğü esmâ-yı cehri nakşiyân açmaz kıpar (94-4)

4.2.4.5. Gülşeniyye

Halvetiyye tarikatının bir şûbesidir. Halvetiyyenin kol kurucuları arasında üstün bir yeri olan, pek çok eser sahibi Diyarbakır'lı İbrâhim Gülşenî Efendi'ye

nisbet edilir (Yılmaz 2001 : 54, Eraydın 1997 : 396). Gülşeniyye kolundan Sezâiyye ve Hâletiyye adlı iki kol ayrılmıştır. Edirne ve Mısır'da yayılmıştır (Vicedânî 1995 : 198-199). “Tarikatnâme” başlıklı şiirin üçüncü bendinde geçer; Gülşenîlerin özellikleri sıralanır:

‘Andelib-i gülşene feyz-i Hüdâdır gülşenî
 Bâğ-ı cennet meskeni olsa revâdır gülşenî
 Çâker-i âl-i Resûl-i Murtaşâdır gülşenî
 Mûnis-i emr-i İlâhî bî-riyâdır gülşenî (47-3)...

4.2.4.6. Uşşâkiyye

Uşşâkiyye, Halvetiyye tarikatı Ahmediyye şûbesinin (6. Asırda yaşamış şeyhlerinden biri olan Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî Efendi (Ö. 1593) tarafından kurulmuş bir alt koldur (Yılmaz 2001 : 151). Sulûkunu tamamladıktan sonra bir müddet Uşak’a yerleştiği için “Uşşâkî” lakabını almıştır. II. Murad tarafından İstanbul’a davet edilmiş, devlet erkânından iltifatlar görmüştür (Vicedânî 1995 : 241-242). Bu tarikatın bahsi de diğerleri gibi “Tarikatnâme” de geçer. Uşşâkîlerin iltifâta mazhar oldukları ifâde edilerek, onların devlet tarafından kollanıldığı anlatılmak istenir.

‘Andelib-i gülşen içre ‘âşıkân ‘uşşâkîdir
 Mazhar-ı dîdâr-ı yâre lâyıqân ‘uşşâkîdir
 Ehl-i derdiñ derdine hoş hâzıkân ‘uşşâkîdir
 İltifâta mazhar olan şâdıqân ‘uşşâkîdir (47-6)...

4.2.4.7. Celvetiyye

Kurucusu Aziz Mahmud Hüdâfî’dir (1541-1611). Kendi ifâdesine göre Celvetiye tarikatına giren kimse, açlığa, susuzluğa, sülûka, uzlete tahammül etmelidir. Sâlik dînî hükümlere uyarak dışını tamir, tarikat ile de içini tâmir eder

(Eraydın 1997 : 426-429). Divanda, “Tarikâtnâme” ser levhalı şiirin ikinci bendinde geçer.

‘Andelib-i gülşene baḡş-ı terennüm celvetî
 Kemterine bâ’iş-i Ḥaḡdan taḡaddüm celvetî
 Yalvarır Mevlâsına der de efendim celvetî
 Cezbeye rûḡ-ı revân ü bende bendim celvetî (47-2)...

4.2.4.8. İşrakiyyûn

Şahabeddin Sühreverdi’nin (ö.1191) kurduḡu mistik ve teosofik felsefenin adı İşrakiyye’dir. İslâm düşünce tarihinde bilginin kaynaḡı olarak akıl yürütmeyi temel alan Rasyonalist “Meşşai” felsefeye karşı mistik tecrübe ve sezgiye dayanan teosofik düşünce sistemidir. İşrakiyyûn ise bu düşünceyi izleyenlerin oluřturduḡu akımı ifade eder. Mistik ve gizemli nitelikleriyle özellikle sûfi ve şii çevrelerde büyük ilgi uyandırmıştır. Günümüzde hâlâ canlı bir düşünce akımı olarak varlığını sürdürmektedir (Kaya 2001 : 435-438). Divanda bir yerde geçer; bu yolu izleyecek olanların derviş olmaları, bunların sırlarını gizli tuttukları dile getirilir.

Sâlik-i İşrakiyyûn olmak diledseñ derviş ol
 Ol tarîḡ üzere olan derviş zebân açmaz ḡapar (94-2)

4.2.4.9. Bektâşîyye

Bektâşîlik, adını Horasan’dan Anadolu’ya gelen Hacı Bektaş Veli’den almış bir Türk tarikatıdır. Hacı Bektaş’ın bu tarikatın ilk kurucusu olup olmadığı veya bu tarikatın başka bir tarikattan ayrılıp ayrılmadığı hususu tartışmalıdır. Ahmet Yaşar Ocak (1992 : 373), bu tarikatı “XIII.yy’da Kalenderilik içinde teşekküle başlayan XV.yy’ın sonlarında Hacı Bektaş-ı Veli ananeleri etrafında Anadolu’da ortaya çıkan bir tarikat” olarak göstermektedir. Bektâşîliḡin mahiyeti ve yapısını iki devrede incelemek gerekir. 13.yy’ın ortalarından başlayıp 15.yy’ın sonlarına kadar olan teşekkül devresi ve 15.yy’dan sonraki devre (Ocak 1992 : 374). Bu ikinci devre, aynı

zamanda Bektaşiliğin asıl kuruluş devresi olarak da kabul edilir. “Pîr-i sâni” ikinci pîr de denilen Balım Sultan’ın tarikatın başına geçmesiyle başlayan devredir. Bektaşiliği Kalenderîlik’ten ayıran, ona bugünkü yapısını kazandıran Balım Sultan olmuştur (Melikoff 1999 : 203-211).

Tarihî ve sosyal hadiseler, Bektaşiliğin içerisine “Hurufî ve Şîî” tesirlerin girmesine sebep olmuştur. A.Y. Ocak (1993 : 375-376), Kalenderîlik’ten doğmuş olması sebebiyle Bektaşilik’in, sünmî İslam’ın îtikat ve ibâdet esaslarına kayıtsız kaldığını ifade eder. Şamanizm, Budizm ve İran kaynaklı bir takım âyin ve erkân geliştirildiğinden bahseder. Bütün Bektaşî ayin ve erkanının, “dört kapı kırk makam” telakkisine dayandırıldığını, ibadet anlayışının (ayn-i cem) eski Türklerden kalma toplantılardan esinlendiğini, ikrar ayininin ise (tarikata giriş merasimi) Maniheizm’den etkilendiğini söyler. Sezgin ise, diğer tarikatlardan farklı olarak “seyr ü sülûk”un bu tarikatta bulunmadığı ifade eder (1995 : 63).

Kuruluşu, kaynağı, etkilendiği şeyler bir yana Bektaşilik, Anadolu ve Balkanlar’da oldukça geniş bir çevreye yayılmıştır (Yayılma sahaları ile ilgili olarak bk. F.W. Hasluck , Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik, Ant Yay., 1995, İstanbul). Hatta Osmanlı ordusunun belkemiğini oluşturan “yeniçeriler” Bektaşilik’le eşdeğerde tutulmuştur (Koca 2000 : 85). Daha değişik bir ifadeyle Bektaşilik Osmanlı ordusunun resmî tarikatı durumuna bile gelmiştir. Öztürk, Yeniçeriliğin Bektaşilik’ten değil, Bektaşiliğin Yeniçerilikten etkilendiği görüşündedir (1197 : 86).

Azbî, Bektaşî olduğunu çeşitli şiirlerde dile getirmiştir. Pek çok yerde de Bektaşilik’i lafzen anmasa bile bu tarikatın önem verdiği kavramları ve bunlara bağlılığını dile getirmiştir (oniki imam, Kerbelâ, Muharrem mâtemi gibi). Aşağıda da görüleceği üzere Bektaşilik’e bağlıdır. Onun bu tarikata bağlanmasında asker (Dergâh-ı Âlî Çavuşu) kökenli olmasının da etkisi olmuş olmalıdır.

Leyse fteddârî velâ gayri diyen ‘âşık gibi

‘Azbî dervîşim muhibbim bende-i Bektâşiyim (170-5)

4.2.5. Divanda Geçen Mutasavvıflar

4.2.5.1. Mansûr

Hallâc-ı Mansûr (857-922), Abbâsi Halifesi Muktedir zamanında şeriate uymayan sözleri özellikle de “Ene'l-Hak” dediği için, fakihlerin fetvâsıyla, önce el ve ayakları kesilerek asılmıştır (Onay 1992: 283). Mansûr, Türk edebiyatında gaye uğruna Allah yolunda can vermeyi göze alan bir fedâyî timsalidir. Azbî, bir beytinde Mansûr'un adını, iki beyitte ise “ber-dâr” (153-1, 221-3) kelimelerini zikrederek bu olaya telmihte bulunur. Âşık olmanın ilk şartı ölümü göze almaktır:

Cân ü başdan geçmeyen başmaz kadem 'aşk şahına
Kim bugün Manşûr gibi ber-dâr olan anlar bizi (240-2)

4.2.5.2. Nesîmî

Türk olduğu kabul edilen ve Fazlullah Hurûfî'nin halifesi olan Seyyid Nesîmî (1340?- 1418) şiirlerinde, vahdet-i vücûd anlayışı içinde “Allah'ın insanın yüzünde tecellî ettiği” ni söylemesi sebebiyle “zındıklık”la suçlanır. Bunun üzerine Halep'te derisi yüzülerek öldürülür (Ayan 1990 : 31-32). Nesîmî, bir beyitte geçer. Şâir, onun dilinden “Ene'l-Hak” söylediğini ifade eder:

Nesîmîyle ezel geldim Ene'l-Hâk söyleyen ben idim
Okuyan Mantıku't-tayrı olur esrârıma vâsıl (150-4)

4.2.5.3. Attâr

İranlı meşhur mutasavvıf şâir Feridüddîn Attâr (1119-1193), Türkçeye tercüme edilen eseri “Mantıkut-Tayr” ile birlikte iki beyitte geçer.

'Azbî Hakkın sırrıyım sırdan hakikat sırrıyım
Yâ Süleymandır yâ 'Attâr fehm eden güftârını (233-5)

4.2.5.4. Hacı Bektâş Veli

Asıl adı Mehmet olan Hacı Bektaş'ın doğumu, soy kütüğü, Anadolu'ya geliş tarihi, başka bir tarikata bağlı olup olmadığı, yaşadığı süre ve Anadolu'ya Yesevi tarafından görevli olarak gönderilip gönderilmediği üzerinde ihtilaflar vardır. Melikoff onun 1210-1271 tarihleri arasında yaşadığının tespitini yapar (1999 : 94). Öztürk'ün de tespiti bu yöndedir. Ayrıca Hacı Bektaş'ın bir "Babâî" halifesi olmadığını, bu yönüyle baba İlyas ile bir bağının olmadığını belirtir (1990 : 52-63). Horasandan gelerek Hacı Bektaş Kasabası'na yerleşen Hacı Bektaş, kişiliği ve fikirleriyle Türkmen unsurları etkisi altına almıştır.

48 ve 49. şiirler Hacı Bektaş üzerine yazılmıştır. Bektaşî geleneği Hacı Bektaş'ın silsilesini ve Bektaşiliğin başlangıcını Hz. Ali'ye bağlar (Eyuboğlu 1998 : 60-61). Azbî'nin de bu geleneğe uyduğunu görürüz: 48. şiirin bütün bentlerinde tekrar edilen;

"Es-selâm ey mâlik-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alî

Es-selâm ey nûr-ı Aḥmed Ḥacı Bektâş-ı Velî" mısralarındaki "nesl-i Alî" ifadesi (49. Şiirde de aynı tekrar sözkonusudur), Hacı Bektaş'ın Hz. Ali neslinden geldiğinin kabûlüdür. Yine şiirde onun rivâyet edilen bir kerâmetine yer verilir: "Emrin ile esb-i çâpük tek hacir oldu revân"(48-3) mısra'ıyla, Mahmud Hayrânî adlı kişinin bir arslanın üzerine binip, eline de kamçı yerine kullandığı bir yılanı alarak kendisini ziyârete geldiğini öğrenen Hacı Bektaş, "bu kimse canlı varlıklara binmiş geliyor; biz cansız olan şeye binelim" diyerek Kızılca Halvet yakınındaki kızıl bir kayaya biner ve kayaya yürümesini emreder. O zaman taş, bir kuş biçimine girerek yola koyulur (Melikoff 1999: 116), rivâyetine telmih yapılır. Yalnız bir fark vardır ki kaya, beyitte bir ata benzetilir. Bunların yanında "selâm-nâme" başlıklı bu ve 49. şiirde, Hacı Bektaş-ı Veli çeşitli yönleriyle övülür.

Saḡa kûl olsun Ḥudâdan lütf u iḥsân isteyen

Cân nişâr etsin yolunda özge sultân isteyen

Emrine fermân-ber olsun Ḥakka bürhân isteyen

Tâlib-i hicrânıḡ olsun derde dermân isteyen

Es-selâm ey mâlik-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alî

Es-selâm ey nûr-ı Aḥmed Ḥacı Bektâş-ı Velî (48-6)

V. BÖLÜM

5. AZBİ BABA DİVANI

1. (Kaşide-i hazret-i 'Azbi Baba)

A2a, B2a, C2a, D1a

- 1
Kalem cevlân edip döksün zebânın gevher-i yektâ
Harîdâr-ı metâ'-ı 'aşk olan lâ-büdd olur dānā
- 2
Bilen anlar haber söyler ya bilmez anlamaz neyler
Rumûz-ı noqtadan söyle beyân olsun nice mā'nā
- 3
Ne söz kim söylenir 'ayn-ı kelāmullāh-ı nātiqdir
Eden bir noqtadır anla kitāb-ı çār bir ma'nā
- 4
Ne söz kim kân olur bātin ne söz kim söylenir zāhir
Değildir bir noqtadan hālî velî kavlen ve aḥvālā
- 5
Cevāhir kâniyim geldim şalâdır hep harîdāra
Rumûz-ı noqtadan esrār beyânın eyledim ifşā
- 6
İşit aḥvālîmi n'oldu tolaşırken bu devrānı
Sezā-yı lâyiḳ-ı ülfet ararken bu dil-i şeydā
- 7
Gezerken birkaç 'uşşāka şataşdım dediler 'aşık
Hü dost eyvāllāh illā'llāh nedir bu şattığın eşyā
- 8
Dedim ben Kanberim geldim 'Aliden cevherim vardır
Rumûz-ı *hel etā* ya'ni *veyebkā vech* in anla
- 9
Rumûz-ı mebde'in sırr-ı me'ādın kâniyim irşle
Hüva'llāh ismine mazhar olursañ keşf olur *esrā*
- 10
Gönül geç küfr ü İmāndan ferāgat eyle mezhebden
Beḳā vü fānī kaydından elin çek 'arîf ol cānā
- 11
Bu sırdır dertlere dermān bu sırdır cānlara cānān

- Bu sırdır dīn ü hem īmān bu sırdır evvel ü uḡrā
- 12 Bu sırdır ölüye zinde bu sırdır cānda vü tende
Bu sırdır sende vü bende bu sırdır dünyā vü 'uḡbā
- 13 Bu sırdır maḡlab-ı 'ālem bu sırdır elzem ü ekrem
Bu sırdır dertlere merhem bu sırdır başlara ḡavḡā
- 14 Bilindi şatdıḡıḡ gevher yeter ebsem yeter ebsem
Bu esrārıḡ ḡarīdārı iç ilden bulunur cānā
- 15 İç ile 'azm edip gitdim bir 'ālī meclise yetdim
Ḳamusu 'ālem-i ḡayret içinde dertli vü şeydā
- 16 Bu meclisde bulunmaz şāh ḡamu bunlar fenāfillāh
Dedim ben anlara yā hū dediler hū baḡa cem'ā
- 17 Bular 'aşḡ ile nūr olmuş ki nūrdan daḡı nūr olmuş
İçinden birisi ancak bu eş'ārı eder icrā
- 18 'Alīye lā fetā illā Muḡammed Ḥaḡ dedi laḡmī
Niçün mirāt-ı Ḥaḡ oldu Muḡammed Muştafā āyā
- 19 'Alī nūrdur Muḡammed nūr Ebūbekr ü 'Ömer Oştḡmān
Bular bir cism-i vāḡiddir ḡāḡıḡat perdesi ihfā
- 20 Bu bir sırdır beyān olmaz beyān olsa 'ıyān olmaz
Tıḡ ilde söyleyen bilmez iç ildedir bilen Ḥaḡḡā
- 21 Eḡer dersenḡ Ḥudā birdir yā bu yollar neden çokdur
Bu yetmiş üç bölük ḡaḡḡın nedir etdikleri ḡavḡā
- 22 O yārıḡ bıḡdir esmāsı velī birdir müsemḡāsı
Bıḡ'āşıḡdan gelir lebbeyk ḡaḡırsa dilber-i hemtā

23 Müsemması hem esmâdır hem esması müsemmadır
Ki ya'ni 'âlemü'l-insân ki ya'ni 'alleme'l-esmâ

24 Oğu gel *ḳulhüvallahü aḫad* hem *lem yelîd* zâhid
Daḫî seb'ü'l-meşâniden bilinsin sırr-ı *mâ evḫâ*

25 Yedi kez gel seçil senden okursan âyet-i heftâ
Yedi kaç bir şedef içre bitirmiş lü'lü'-i lâlâ

26 Yazılmış vech-i dilberde muşarraḫ dōrt kitâb mestür
Biri ḳâf biri nûn u biri Yâsîn biri Ṭâḫâ

27 Yedi satr oldu dōrt muşḫaf göründü vech-i dilberde
Okundu âyet-i kübrâ bilindi nüşḫa-i Mevlâ

28 İç ilden söz alan münkir tış ilden şatmağa gitmiş
Ḥarâc eylerken altünü soḫunda tuç olur ḫayfâ

29 Veren esrârını yâda ḳalır baḫr-i kebâ'irde
Başın taşdan taşu urup gezer ḫayli zamân rüsvâ

30 İkilikden bu benlikden sivâniḫ geç belâsından
Saḫa senden yakın olsun dilerseḫ maṭlab-ı a'lâ

31 Düḫûl et bezm-i 'irfâna sebaḫ al sırr-ı 'irfândan
Unut bildiklerin cümle olasin 'âḳil ü dânâ

32 Bekâdan fâniye ey dil niçün 'azm-i sefer etdiḫ
Bu şüret câmesin giydiḫ göründüḫ şüret-i zîbâ

33 Ḥaḳîḳât baḫrine cismiḫ sefine olduḫun anla
Bekâda menziliḫ budur bu remzi anladır Mevlâ

34 Re'is olduḫ eḫer bildiḫ selâmet menzilin bulduḫ
Teniḫ fülk-i şerî'atdır ḫaḳîḳat oldu bir deryâ

- 35 Şaķın uğratma gird-āba sefiner ĥoş hevā gözle
Aķarsıņ su ile şoņra derūn-ı pūr-cehennem tā
- 36 Niçūn kāmīl gečen kāmīl bu remzi anılamaz ‘Azbī
Meğer şeytān imiş secde ki kılmaz Ādeme ĥālā
- 37 Nedir bu *ahsen-i takvīm* rumūzundan me’āl ey dil
Bu sözden sır bilen kāmīl velī kāmīl olur ĥaķķā
- 38 ‘Alīdir zāhır ü bātın ‘Alīdir evvel ü āĥır
Kūnūz-ı sırt-ı sırtı’llāh ‘Alīdir *lā fetā illā*

2. (Düvazdeh ĥazret-i imāmān)

A7a, B42a, C43a, D2a

- 1 Dest-gūr-i ‘āşiyānsın yā ‘Alī senden meded
Pādişāh-ı dü cihānsın yā ‘Alī senden meded
- 2 Faĥr-i ‘ālem *lahmūke laĥmī* buyurdu şānına
‘Āşıķıņ cisminde cānsın yā ‘Alī senden meded
- 3 Nūr-ı ‘ayn-ı ‘āşıķānsın tāc-ı erbāb-ı yakīn
Çeşm-i düşmenden nihānsın yā ‘Alī senden meded
- 4 *Lā-fetā illā* ‘Alī virdim olaldan sevdigim
Kanda baķdımsa ‘ıyānsın yā ‘Alī senden meded
- 5 Şāh Ĥasan ile Ĥüseyn ‘aşķına Mervān katline
Serverān-ı gāziyānsın yā ‘Alī senden meded
- 6 Aşl-ı Zeyne'l-Ābidīnsin hem Muĥammed Bāķırī
Ca’fer ü Şādıķ-nişānsın yā ‘Alī senden meded
- 7 Hem ‘Alī Mūse’r-Rızādır nūr-ı çeşm ü ĥandān
Şāh Takīden ĥoş beyānsın yā ‘Alī senden meded

- 8 Ya Nakî vü Askerî hayfin Yezidden almağa
Mehdi-i şâhib-zamânsın yâ 'Alî senden meded
- 9 Zâhir ü bâtın benim her hâlimiñ âgâhısın
Merhamet baħrine kânsın yâ 'Alî senden meded
- 10 Enbiyâniñ hırkasın giydim seniñ bî-çârenim
Saña düşmân oda yansın yâ 'Alî senden meded
- 11 Etme kevşerden beni maħrûm zâtıñ 'aşkına
Sâkî-yi kevşer-cinânsın yâ 'Alî senden meded
- 12 'Âlem-i hayretde kaldım el-aman feryâd-res
Çâre-sâz-ı bende-gânsın yâ 'Alî senden meded
- 13 Kim seniñ gördü cemâliñ kalmadı hiç müşkili
Çün nidâ-yı lenterânsın yâ 'Alî senden meded
- 14 Bâb-ı rahmet senden açıldı gedâlar lutfuna
H'âcegân-ı fâzılânsın yâ 'Alî senden meded
- 15 Enbiyâniñ maħremisin Muştafâniñ maħremi
'Azbiye dîn ü imânsın yâ 'Alî senden meded

3. Na't

A8a, B6a, D3a

- 1 Şubħa dek küyuñda 'âşık zâr ü ser-gerdân olur
Rûz-ı vuşlatda görünce rüyuñu ħandân olur
- 2 Mihr ü meh görse cemâliñ bârek Allâh çağırır
Rûz ü şeb hicriñle yüz biñ âh olur efgân olur
- 3 Mübtelâniñ cân ü bâşı bezl olur bu 'arşada

- Mâli yağma kellesi top nâlesi çevgân olur
- 4 Nür-ı 'âlemdir cemâliñ gözleyip aḥşâma dek
Yoluña ḥurşid-i 'âlem ḥâk-ile yeksân olur
- 5 'Ayn-ı 'ibret şâhibi ehl-i kemâle sevdiğim
Ḥâşe li'llâh kim cemâliñ şu'lesi pinhân olur
- 6 *Raḥmeten li'l-'âlemînsin* âyet-i nûrdur yüzün
Dilberâ vechiñde gördüm sûre-i Raḥmân olur
- 7 Sende ḥatm oldu kelâmu'llâh okundu Fâtiḥâ
Sûre-i seb'ül-meşânî vechiñe bürhân olur
- 8 Mefḥâr-ı mevcûd-ı 'âlem hem ḥabîb-i Kirdgâr
Saña her kim bende olsa 'âleme sulṭân olur
- 9 Sensin ol peygamber-i âḥir zamân şâhib-livâ
Şânıña *levlâke* geldi ḥüccetiñ Furḳân olur
- 10 Ben saña Ḥaksın dedim 'ilme'l-yaḳîn 'ayne'l-yaḳîn
Zı Te'âlâ'llâh cemâliñ maḫzar-ı Yezdân olur
- 11 Mâsivânıñ şiddetinden ḳurtulup mest olmadan
Bâde-i vaşlıñdan alsa feyz dil ḥandân olur
- 12 Tâb-ı vechiñdir cihânda zulmeti ref' eyleyen
Nür-ı ḥüsnüñden güneş tâ ḥaşre dek tâbân olur
- 13 *Küllî Şey'in hâlik* sırrın bilen üftâdeler
Vech-i pür nûruñ vâlih ü ḥayrân olur
- 14 Devr olunca rûzgâr sâcid olur iḳrârına
Ḳaddiñi gülşende görmüş serv ser-cünbân olur

- 15 'Abd-i kemterdir yanında şāh-ı İskender seniñ
Saña her kim bende olsa şāh-ı 'ālī-şān olur
- 16 Saña bendenj olmayan olsa cihāniñ serveri
Eñsesi şemşīr-i bürrān hem öñü zindān olur
- 17 Berr ü bahre şāh olup mülk-i fenādan el çeker
Sālik-i Hāḳḳe'l-yāḳīniñ ḳatresi 'ummān olur
- 18 Rub'-ı meskūna serāser yürüdür fermānını
Her kimiñ göñlüñde 'aşḳıñ zerrece mihmān olur
- 19 Geçdi şadr-ı devlete 'ālemde oldu ser-firāz
Emriñi her kim ki tutdu mālīk-i erkān olur
- 20 Bir gedādır hizmetinde Rūḥ-ı Ḳudsī pür-ferah
'Ālemiñ sultānı seniñ çākeriñ ḥāḳān olur
- 21 Tābe aḥşam cān verir kūyuñda ḳurbān olmağa
Ḥāk-i pāye aftābiñ kellesi ḡaltān olur
- 22 Bezm-i 'ahdiñ yād eden hicr-i ḡamıñla ḳan döker
Sīne-yi 'uşşāḳa baḳsañ cān bahāristān olur
- 23 Saña 'aşḳı olmayan biñ yıl 'ibādet eylese
Saña secde ḳılmayan 'ābid ise şeyṭān olur
- 24 *Raḥmeten lil-'ālemūndir şāfi'*-i rüz-ı cezā
Böyle bir sultāna 'Azbi cān ile ḳurbān olur
- 25 Aḥmed ü Maḥmud ü Muḥammed Muşṭafādır sevdiḡim
On sekiz biñ 'ālem āniñ ḥükmüne fermān olur
- 26 Vechi var senden şefā'at istesem meddāḥıñım
Pādişāha bir ḳaşıde söylesem iḥsān olur

27 Derdine eyler devā Loqmāna minnet eylemez
Derd-i 'aşkıñ ehl-i derdiñ derdine dermān olur

28 Kayd-ı 'uqbādan gezer dünyā umürundan kaçar
İki 'ālemde kapuñda kul olan sultān olur

29 Kıl ü kālî neylesin faqr ü fenāyı isteyen
Ehl-i hālîñ māl ü mülkü yoluña tālān olur

30 Okuyup 'ilm-i ledünnü kāmîl-i fi'llāh iken
Rüze vü hacc ü zekātıñ kām ile āsān olur

31 Ejderi katl eyleyenler hoş hüner etdim şanıñ
Nefsini ma'lüb eden er kätîl-i şu'bān olur

32 Nefsini bilmek dilersen Muştafāya ümmet ol
Muştafāyı Haq bilirseñ her işiñ āsān olur

33 Bir güle biñ bülbül ağlar hāra yok hadd ü hesāb
Her kim anlarsa bu remzi şāhib-i 'irfān olur

34 Pādişāhā çün haṭā bizden 'aṭā senden gelip
Bendeyiz bizden ne olsa şādır-ı 'işyān olur

35 Maṭla'-ı nūr-ı ezel maḥbüb-ı Rabbü'l-'ālemīn
Hey ne dilberdir bu dilber dīn olur imān olur

4. (Der-na't-i sitāyiş-i ḥanedān)

A13a, B42b, C51a, D3b

1 Sırrını şakla nuṭkumu haḫla cān ü gönülden diñle birāder
Meddāhı oldum ben ḥānedāniñ vird-i zebānım Allah-ı Ekber

2 Meddāh-ı şāhım biline aşım tālîb-i rāhım maḥv ola ismim
Muḫammed 'Alî benedesi olğıl tā ola ḫalbiñ nūr ile enver

- 3 Aḥmed-i Muḥtār mebdē'-i deyyār ṣāh-ı velāyet mazḥar-ı dīdār
Evvel ü āḥir 'ilm ile māḥir zāḥir ü bāṭın 'āleme server
- 4 Mefḥār-ı ādem bā'ış-i eşyā sulṭān-ı 'ālem ṣāh-ı enbiyā
Geldi lisāna dūşme gümāna oldur cihāna nūr-ı ziyā-fer
- 5 Zāḥir ü bāṭın ṣāh-ı 'abādır sālik-i rāḥa feyz-i necādır
İksir-i Ḥaḳdır māye-yi zātdır ḥaḳ ola cevher kılsa nazār
- 6 *Laḥmūke Laḥmī* şifātı beyān cismiñ cismi oldu Ḥaḳḳ-ı 'ayān
Ol şīr-i Yezdān mazḥar-ı Raḥmān Ḥayder-i Kerrār hem-dem-i Ḳanber
- 7 İsm-i İlāhī ism-i 'Alīdir vaşıyy-i nebī ṣāh-ı velīdir
Şāḥib - Zū'lfekār hem Dūldül – süvār ṣāḥım 'Alīdir fātīḥ-i Ḥayber
- 8 Evvel 'Alīdir āḥir 'Alīdir zāḥir 'Alīdir bāṭın 'Alīdir
Evvel ü ḥātım aşl-ı dü 'ālem rüz-ı cezāda sāḳī-i kevşer
- 9 Bu dürr-i pākin aşlı nebīdir aḳla bu remzi nesl-i velīdir
Ben aḳa ḳurbān ṣāh-ı şehīdān rehber-i cānān şeb-rev-i şīr
- 10 Kim olur cāndan bende-i Yezdān zāḥir ü bāṭın görmedi noḳşān
'Ahdini kim ki eyledi muḥkem Zeynü'l-'ibādı ol bildi rehber
- 11 Zār ü fakīrin sulṭānı oldur hem dürlü derdiñ dermānı oldur
Şāḳir ü şābir Muḥammed Bāḳır dil zikriñ oḳur dem-be-dem
- 12 Ṣāh-ı tarīḳat māḥ-ı şerī'at 'ārif-i esrār kān-ı ḥaḳīḳat
Kārı vefādır şanma cefādır taşaddur eden Şiddīḳa Ca'fer
- 13 Ger 'āḳıl isen baḳlan rızāya çekme ḳasāvet şabr et cefāya
Fāzl ile fāzıl 'ilm ile 'āmil Musā-yı Kāzım şāfi'-i maḥşer
- 14 Hırḳam āniñdır başımda tācım bir bendesiyim boynumda teslīm
Delīl-i bürhān ṣāh-ı Ḥorāsān her derde dermān vāriş-i ekber

- 15 Ol bî-nişândır hem lâ-mekândır her kim ki bildi her cāna cāndır
‘Alīyyü'n-Naķī nūr-ı hidāyet Muḥammed Tāķī pāk ü muḥahhar
- 16 Men aña bende oldum efkende kayırılmaz aşlā sen ne dersen de
Hasan ‘Askerī oldu delilim ğayret anıdır kuşandım kemer
- 17 Meydānı buldum mestāna geldim şanma delirdim kurbānı oldum
Hüccet-i bürhān okurum her ān Mehdi-i devrān şāh-ı muḥaffer
- 18 Cismini mir’āt eyle eşyāya tā ki zāt ola saña sermāye
Eyle muḥabbet āl-i ‘abāya eyle Yezīde la’net mükerrer
- 19 La’net Yezīde eyle revādır āl-i ‘abāya cānım fedādır
Mervān-ı Yezīde şīr-i pelīde eyle teber her şām ü seḥer
- 20 Var ise ‘aķlıñ ger seniñ ey dil āl-i Resūle eyle muḥabbet
Zāhīde uyma fi’li riyādır anla bu sırrı al doğru ḥaber
- 21 Şūfi-yi sālūs kibr ile me’yūs kıldı ‘adāvet ber-şeh-i Ḥayder
Zāhid Rezzāķī ‘ilmine maġrūr olmaya şeytān olmadı maġfūr
- 22 Sev ḥānedānı cān ü gönülden pāk eyle kendin kibr ile kīnden
Mīhr ile māh ol bende-i şāh ol tā kim olasın āleme Dāver
- 23 Cāhil ü nādān ‘izzetde her ān mihnete geçer vaķt-i ‘āşıkān
Bir remz diyem ‘Azbī dilinden pusatsız ev yapar kesersiz dūlger

5. (Kasīde-i naşīḥat)

A14b, B45b, C51b, D5b

- 1 Rāy-ı insanla ıssız taġda gül-i reyḥān biter
Bī-mürebbī bāġ ü bāġçe maḥv olur ormān biter
- 2 Özüñe rehber tutuñ gel ölmeden evvelce öl
Bu erenler meclisinde kan aķarsa cān biter

- 3 Ey mürebbiden habersiz anlayan peygamberi
Dilküden dilkü gelir arslan eğer arslan biter
- 4 Zāhirin şāhib-Ŗırāndır bātinin şomun kıran
Hırş-ı nefsin tarlasında tāze pişmiş nān biter
- 5 İlticā-varlık satıp 'āşık zağallik eyleme
Cān ü dilden kıl olursañ her işin āsān biter
- 6 Hāķ bilirken sende senlik olduğun Hāķdan utan
Gel şoyun abdāl-ı 'aşķ ol her işin ān ān biter
- 7 Değme bir cānı beğenmezsin özün ādem görüp
Cān verirseñ ehl-i terkin şoğbetinde cān biter
- 8 Ey benimdir bu iki 'ālem diyen ahmak foğul
Ėayretin bir ķanca yokdur anda dūr-mercān biter
- 9 Gel bu Ėafletden gözün aķ hem-demin fehminde ol
Şıdķa muğkem cāna rehber olmağa Selmān biter
- 10 Tāc ü hırķa evliyādan ger kerāmetdir saņa
Ger bulunmazsañ yolunca gerķeĖin yalan biter
- 11 Kibr ile varlık yüzünden cinsin irşād etmeğe
ĖaĖırıp Hāķ Hāķ deriken ķarşına şeytān biter
- 12 Ziyet-i dūnyā seni boĖmuş gezersin saĖ gibi
Ey Ėayātından habersiz dirligin noķşān biter
- 13 Müslümān kāfir niķün olmaz yā kāfir müslümān
Herkesē mirāş ķalan din zāhide imān biter
- 14 Celb-i dūnyādır murādın kāmil ü cāhil nedir
Kāmil insān miğnetinde cem' ile insān biter

15 Ey tecelliden temenniden habersiz Ehremen
'Azbiye vahy-i İlahî 'arife Qur'an biter

6. (Kaşide-i nuşh-ı 'aşıkân)

A15a, B46b, C34b, D6a

1 Uyan ğafletten ey nādān o dilber men gedādandır
İşit bu nükte-āmîz sözleri vahy-i Hudādandır

2 Okuyan *men*- 'aref dersin bilir Mevlā nedir nefsi
Duyan bu remz-i kübrayı 'iyāl-ı kibriyādandır

3 Sözünden dönme Haq birdir hezārān dürlü minnet var
Erenler nuşkunu şakla kamu rence şifādandır

4 Hudā 'aşkında cān veren ebed bākīdir ol haydar
Tevellāsın teberrāsın bilen ehl-i ğazādandır

5 Vişālim h'ānına gel kan deĝiş bu çeşm-i hūn-h'ārı
Bu nuşk-ı pākime teslim olan şāhib-liqā'dandır

6 Ne dersin dese her hālîñ bilirken bir sözüñ var mı
Deĝil tevḥîd ḥaḫādır Haq diyen ehl-i cefādandır

7 Taḥammül eylemez luḫfa tenezzül eylemez cevre
Bi-ḫaḫk-ı Ka'be-i Merve vücūd eski binādandır

8 Aradan şirketi sürdü çıkardı vahdetim nūru
Tecellî eyledi zātım bu gülmeç oynamadandır

9 Vücūdu Ka'beden aḫdem şananlar şandılar gerçec
'Alîñ cismi efḫaldır Muḫammed Muştafādandır

- 10 Elif tek birdir Allāhım ben andan almışım nūru
‘Alī Aḥmedden olmuşdur Muḥammed Murtażādandır
- 11 Ḥasan ḥulḳ-i rızā gözle ‘ayān ānı nihān görmez
Ḥüseyn-i Kerbelā deşt-i belāda reh-nümādandır
- 12 ‘Alī Zeyne'l-‘ibādandır ‘ibādet ehl-i terke berk
Muḥammed Bāḳır Ca‘fer Kāzım ‘Ali Müse'r-Rızādandır
- 13 Taḳī vü yā Naḳī tāc ü Ḥasenū'l-‘Askerī sultān
Muḥammed Mehdī-i şāhib- zamān ‘Azbi beḳādandır

7. (Ḥayvān – nāme)

A22b, B47b, C52b, D7b

- 1 Rub‘-ı meskūn ‘āleminin seyr edenler vüs‘atın
Dide-i ‘ibretle idrāk etdiler Ḥaḳ ḳudretin
- 2 Ḳaldılar ‘ilm-i ledūn sırrında ḥayrān ‘āşıkān
Seb‘a-i seyyārenin seyr edenler sür‘atın
- 3 Gel bugūn insān iken ḡül-i beyābān olmaḡıl
Sen ḥalīm ol birlik içre aḡla ‘irfān soḡbetin
- 4 Cümle maḥlūḳa Ḥudā arslanı ḳılmış pādīşāh
Māverāsına kimesne ermedi bu ḥikmetin
- 5 Ger küheylān at gibi öḡdil alırsaḡ merḥabā
Cümleden lā-ḳayd olursun şāhibisin devletin
- 6 Yetmiş iki milletin ḥilm ü ḥayādır perdesi
Deve gibi kin tıtarısın ḳaḡı dindir milletin
- 7 Kimseyi rencide etme etdiḡin herkes bulur
Ḳurd ile ḳoyunu gezdır sür ‘adālet fırsatın

- 8 Sen şikârın almada 'ayn-ı pelenk ol bî-emek
Gönlünü pars mişli eyle görme dünyâ zaḥmetiñ
- 9 Kimseniñ çalma pābūciñ sen çaḳallıḳ eyleme
Gürbe veş nānkōr oluban başma Ḥaḳḳıñ ni'metiñ
- 10 Çok yeyip tonbay gibi âdem öküzlük eyleme
At gibi meydān-ı 'aşḳda çāpūk eyle ḥimmetiñ
- 11 Gel keçi gibi zaḡal olma köpeklik eyleme
Kibr ü kīnden pāk olanlar buldu Ḥaḳḳın 'izzetiñ
- 12 Bî-ücret köstebek dilkü gözedir cān ile
Bāḡla bostāniñ eyler kirpi porşuḳ ḡāretiñ
- 13 Māsivāniñ bārını yüklenme eşekler gibi
Tek öküz mişli efendi çekme dünyâ miḥnetiñ
- 14 Gel şebeklik eyleyip iblīse şan'at vermegil
Var ise maymūn gibi 'arz eyle nāsıñ luḡbetiñ
- 15 Sendeki bu lehçe-i bed-dersi benlikden oḡur
Ayu gibi ger ḳaval çalsañ da yoḡdur raḡbetiñ
- 16 Kepçe kuyruḳ gibi aḡzıñ zehr ile pūr eyleme
Gergedān boynuzunu şoḳduḳda gele lezzetiñ
- 17 Gel ḥayırsız işe bārī ḥizmet-i yār eyleme
'İrkını ḳat' eyleme sen mażhar olma la'netiñ
- 18 Fili gör āhen ḳazıḳ gibi vücūduñ gösterir
Tā ki bir mūş-ı za'ifin görmeye ol zaḥmetiñ
- 19 Zurniyā mişli uzatma boynuñu her seyr için
Dürlü seyrānlar görüp şaşḳın edersin ḥayretiñ

- 20 Hük veş toğru yürürseñ kısmetin erer yeter
Olma sırtlan gibi sırtlan var ise ğayretin
- 21 Tāzi veş tavşan kovarsañ zaħmetin miħnet olur
Tālib-i dūnyā olursañ kendüsisin nikbetin
- 22 Gel vaşak olup şakın yanşaklık etme kimseye
Kendi miğdāriñ bilen eyler cihāniñ rāħatın
- 23 Hem ħalīm ol hem kerīm ol hem raħīm ol hem selīm
Kerem eyle olmasın bebr-i beyābān ħilķatin
- 24 Bir dilim nānı elimden ķapmağa dikmiş gözün
Ādemi gör aldı şāmsūnuñ elinden ħaşletin
- 25 Gel zağar gibi olup fir fir tolaşma kısmete
Tā seniñ *naħn ü ķesemnā* ola dā'im ħüccetin
- 26 Kül olan bir daħi yanmaz çekme cismin ħaydını
Yek nigāhı her kime kim düş olursa āfetin
- 27 At bu zāhir 'işreti rüħānī 'işret ħoşçadır
Saña bir gün gelmesi emr-i muķarrer şerbetin
- 28 Oldu lā-ķayd-ı fenā 'uķbāyı almaz 'aynına
Keşret içre kim tıyarsa pādişāhım vaħdetin
- 29 Bir nefesdir nice yıl 'ālem edersin fānīde
'Āķıbet bir gün fenādan olırsardır ħicretin
- 30 Ehl-i vaħdet ol çekil alma dūnyāyı bir pula
Kıl 'ibādet mazharı olmaķ dilersen ħaħmetin
- 31 Gel bugün faķr ü fenāyı cān ile eyle ķabül
İnşā'allāh bā'ış-i raħmet olur bu zilletin

- 32 Fi'l-i ahsen dem-be-dem eğlenceñ olsun 'Azbiyā
Rüz-ı hicrān māliki olmağ dilersenñ şefqatinñ
- 33 Her kişininñ şanma kim zāyi' olupdur zaħmeti
Rüz-ı şeb Mevlā için olsun olursa hizmetinñ
- 34 Mūnis-i yār-ı kadīmdir seninñ ikrār-ı Hāğ
Şubħ-dem tevħid olursa zikr ü fikr ü 'ādetinñ
- 35 Bu tekabbürlük yüzün 'ilm ü hayā ile değış
Bir iki günlükdür ancağ bu fenāda şöhretinñ
- 36 Dādını anmaz cihānda sekker olsa keşretinñ
zevķini her kim fenāda eylediyse vaħdetinñ
- 37 Hālik ü maħlūk-ı 'ālem-kādir ü hayy ü ezel
Her birin bir güne ihsān eylemiştir kısmetinñ
- 38 Çağırırım Allāh Muħammed yā 'Alī virdim budur
Ne kadar lāyık değılsem tāliblyim şefqatinñ
- 39 Vay kim ol gün çalasın hayrān ü sersem bī-nevā
Rüz-ı maħşer olmaya akrān içinde rağbetinñ

8. (Der-medħ-i düvāzdeh imām)

A29b, B22a, C35b, D9a

- 1 Hāğ ħabību'llāħ Resül-ı Kibriyāya şad selām
Ol imām ü evliyā vü enbiyāya şad selām
- 2 Hıl'at-i levlākı giydiñ tāc-ı kerremnāyı hem
Pādişāh-ı Kāmurān nūr-ı beķāya şad selām
- 3 Tā kıyāmet Ravza-i rāħatde her dem rüz-ı şeb

- Ahmed ü Mahmud ü Muhammed Muşafāya şad selām
- 4 Sırr-ı nūr-ı Muşafāya *lahmūke lahmī* 'Alī
Mālik-i kenz-i rumūz-ı *hel-etāya* şad selām
- 5 *Ḳul kefā billāh* a maḥremsin özün genc-i ḳadīm
Vech-i pāk mazḥar-ı *Ḳul innemā* ya şad selām
- 6 Mazḥar-ı 'ayne'l-yakīnsin vāḳıf-ı 'ilme'l-yakīn
Mazḥar-ı Ḥaḳḳe'l-yakīn vecd-i Ḥudāya şad selām
- 7 Kāşif-i sırr-ı nübüvvet mazḥar-ı Ḥayy ü Ğafūr
Ḥayder-i Kerrār 'Aliye'l-Murtażāya şad selām
- 8 Kevkeb-i burc-ı sa'ādet kevniniñ meddāḥıyım
Rüz u şeb vird-i zebānım Pişvāya şad selām
- 9 Fāniyi 'uḳbāya tebdil eyleyen sulṫān olur
'Aşḳ yolunda cān veren şāh ü gedāya şad selām
- 10 Rāh-ı 'aşḳda ölmeden aşlā ḥazer-nāk olmadı
Ol imāmeyn-i şehīd-i Kerbelāya şad selām
- 11 Dürr-i pāk Ḥayder-i Kerrār nesl-i Muşafā
Şāh Ḥasan ile Ḥüseyn 'ālem-nümāya şad selām
- 12 Şāhımız Zeyne'l-'abādiñ baş açık abdālıyız
Cān ü dilden şeh-i kān-ı 'atāya şad selām
- 13 Rehber-i ehl-i yakīn mir'āt-i 'aḳs-i Zülcelāl
Cān Muhammed Bāḳır nūr-ı semāya şad selām
- 14 Mālik-i aşl-ı ḥaḳıḳat Ca'ferü's-Şādıḳ-ı velī
Menba'-ı 'ilm-i ezel künh-i vefāya şad selām

- 15 'Aşıka Mūsā-yı Kāzım ḥāk-pāy-ı tāk ü ser
Oldur 'aşk ehline kıble reh-nümāya şad selām
- 16 Çün na'imin cennetinde verd-i ḥandandır yüzün
Maṭla'-ı ḥilm ü edeb şāhım Rızāya şad selām
- 17 Şāh Muhammeddir Taḳī taḳvā-yı 'aşkda müstakīm
Zāt-ı pāke mazhar oldu enbiyāya şad selām
- 18 Yā 'Alī vü yā Naḳī nūr-ı Ḥudāsın şübhesiz
Mürşid-i ehl-i kemālsin reh-nümāya şad selām
- 19 Mīr-i mīrān-ı velāyet cān Ḥasan Şāh 'Askerī
Vech-i pūr-nūru kamerden ziyāya şad selām
- 20 Server-i āl-i 'abā vü kātıl-i şīr-i Yezīd
Mehdī-i bürhān-ı Ḥāk şāhib-livāya şad selām
- 21 Yüzüm üzre sürünüp ben 'Azbiden biñ cān ile
Ravza-ı pāk-i Resül ü aşfiyāya şad selām
- 22 Ben erenler rāhına biñ cān ile pervāneyim
'Ayn-ı cem āl-i 'abāya aşināya şad selām
- 23 Rāh-ı 'aşkda geçmişim cāndan koyup meydāna baş
Ben muḥıbb-i ḥānedānım her cezāya şad selām
- 24 Dönmezim her pāremi gūşumca kılsa ger Yezīd
Eylerim 'arz-ı taḥıyyāt *hel etāya* şad selām
- 25 Çün benim dīnim imānım şāhım Aḥmeddir bugün
İkisini bir bilip kıldım Ḥudāya şad selām
- 26 Ḥāricīye her nefesde şad hezār la'net derim
Ḥānedānı sevmişim āl-i 'abāya şad selām

27 Şîr-i Mervân-ı Yezîd-i hâra la'net eylerim
Hânedân-ı Murtażâ vü müctebâya şad selâm

28 Cân verip buldu beķā birlikde yâriņ lezzetin
Rehber-i ehl-i beķā terk-i fenāya şad selâm

9. (Kasîde-i vaşf-ı tâlib)

A30b, B51b, C53a, D10a

1 İşit gel gör serencâmım çıkar nakşımı nakķāşım
Şifâtım evliyâu'llâh muķallid fitne dervîşim

2 Alırım yek işâretten füsün ü fitneye hissem
Baņa nefsim ne emretse aņa lebbeyk hâzır bâşım

3 Nice fitne uyandırdım sözüm vallâh yüzüm inkâr
Pâbüc mu çıkarır bahtıņ yanımnda böyle ķallâşım

4 Silip pâk eylerim başlar kesip şerler belâsından
Kabâhat 'arşasında çöp ķomazım eski ferrâşım

5 Uyuyan fitneyi bîdâr edip nehri uyandırdım
Bu dem ümmü'l-fesâdım kim nihânî pîr-i 'ayyâşım

6 Anasın atasın kimdir azarlamış diye şorsaņ
Benim ol mebde'-i tuġyân ki ķâbil üstüne bâşım

7 Nice evler hârâb etdim nice tahtı ķodum ıssız
Ķamu aġyâr-ı tarrârıņ nihân işinde hâldâşım

8 Nice biņ 'abd-ı nâçârıņ keserdim mâyesin ödden
Bu mekr ile oyulmadık ķabaķ içine girmişim

9 Nice te'vîl ile hâķķı mükerrer eylerim ilzâm
Ķamu zerrâķ ü sâlusuņ dilinde hücçet-i fâşım

- 10 Ne deñlü nā-sezā aḥvāl zuhūr eylerse bendendir
Ki mekr ü ḥile icād etmede şeytāna pādāşım
- 11 Tıtalım benmişım bu on sekiz biñ 'āleme şıgımaz
Boşaldırdım alır yer yoğ bu deñlü şuçla tılmuşım
- 12 Cihānda kalmadı bir mekr-i fāḥiş kılmayım anı
Benim cān-bāz ile cān-bāz kumar-bāz ile oynaşım
- 13 Saña karşı kodı bir kerre Nemrūdun hezār şad sāl
Gece gündüz beni var eyleyen sulţānla savaşım
- 14 Ben āgāh olmadım benden sözümden dönmezim tenden
Eşer etmez baña Ḥađ söz meğer kim bir katı taşım
- 15 Nedir bilmem tecelliyi hiçe şaydım teselliyi
Bugün ben bu ikilik vādisinde böyle kallāşım
- 16 Şer işden dönmedim gitdi nice oğlan 'avretle
Livāṭa ile zinā etmek gıce gündüzdür endişim
- 17 Hezār tarağda bezim var kıyās etmen kim bī-kārim
Ki 'ucb u kibr ü kın ḥırs ü tama'dır dā'imā pişim
- 18 Vücūdum ile 'unūkı hiçe şaydım zāḥirā ammā
Hele şahrā-yı bātında hemān bir dāne ḥaşḥāşım
- 19 Fenāsın tuymadım kevnin gözüm doymaz özüm altun
Bu dünyā cıfesi gündüz ḥayālimdir gıce düşüm
- 20 Gören şanır beni derviş velākin fitne-engizim
İçim fitne elim bomboş ki bir kıru ārāyişim
- 21 İtā'at kılmadım hergiz 'ibādet kılmadım bir kez
Kapuña varmağa yoğdur yüzüm zırā eli boşım

- 22 Eri erden seçen benim gehî zehrim gehî şehdim
Sözüm idrâk eden anlar gehî nüşum gehî nîşim
- 23 Bilâ zahmet gele lokmam diyeler evliyâdur bu
Ki şüret uğrusu dervîş fakîrim ki 'abâ-püşum
- 24 Vücüdüm kılmadım teftîş özümden olmadım âgâh
Elin noşşânını bulmak için güyâ müfettîşim
- 25 Şeherden tâ be aḥşâm zulm ü küfre sâlikim sâlik
Ḥaḳıñ nûr-ı cemâliñ görmede mânend-i ḥuffâşım
- 26 Ezelden böyledir 'âdet benim eksikliğim çokdur
Ki ben maḥlûḳum ey Ḥâlik gehî kalḳam gehî düşem
- 27 Baña ger 'adl ederse Ḥaḳ yerim düzâḥda gayyâdır
Meğer kim luḳfuña mazhar düşe bu cism-i sad-rîşim
- 28 Sa'âdet şehrinin şâhı olur bir demde ben miskîn
Meğer tevfiḳiñ ey sulṫân ola ol demde yoldâşım
- 29 Ḥudâvendâ Kerîmâ Kirdgârâ 'âşiyim 'âşî
Baña hiç gayriden em yok saña ḳaldı benim işim
- 30 Buyurmuşsun suçun her kim bilirse aña rahmet var
Keremdir umduğum senden günâhım çünki bilmişim
- 31 Ḥudâvendim penâhım pâdişâhım derde dermânım
Fedâ olsun yoluna anam atam ḳavm ü ḳarındaşım
- 32 Raḥîmâ ḳatre olmaz rahmetiñ yanında 'işyânım
Bu yer gök ṫolusu suç ile seniñ ḳapuña gelmişim
- 33 Seniñ çok sevdiğin Aḥmed ḥaḳḳıçün 'Azbiye luṫf et
Ḳamu etdiklerim cürme bi-küllî nâdim olmuşum

34 Ki sensin ekrem ü erham çü settâr-ı zünüb her dem
İşim 'ayn-ı haṭâ cümle yüzüm kara beyâz rîşim

10.(Düvâzdeh İmāmân)

A32a, B54b, C36a, D11b

1 Muḥibb-i ḥānedānıñ yāveriyim
'Adüvv-i bed-liḳānıñ ḥaṇçeriyim

2 Ḥasan dīnim imānım Ḥüseyindir
Ğulām-ı der-i pāk-i ḥayderiyim

3 Tenim pîşkeş cānım ḳurbān sözüm Ḥaḳ
Ki Zeyne'l-'Ābidīniñ kemteriyim

4 Dün ü gün ḳiblegāhımdır cemāli
Nazar-bāz-ı Muḥammed Bāḳırıyım

5 Ne varsa yerde gökde benden iste
Ḥaḳıḳat kān-ı 'aşḳa Ca'ferıyım

6 Delīlim Mūsā-yı Kāzım olaldan
Ḳamu 'āşıḳlarıñ ben serveriyim

7 'Alī Mūsā Rızadır pādişāhım
Ḳamer burcunda 'uşşāk aḥteriyim

8 Müberrādır özüm gerd-i cefādan
Taḳīniñ faẓl-ı luṭfu mazharıyım

9 Naḳıdır ḥüccet-i bürhān elimde
Bi-ḥamdu'llāh bu gün ğamdan berıyım

- 10 'Alāyıkdan elim çekdim yüzüm ak
Ezelden bendegān-ı 'Askeriyim
- 11 Emīnim *lā-fetā illā* 'Alīdir
Bu dem Mehdī Muḥammed enveriyim
- 12 Bu dem Elvan Efendi mürşidimdir
Balım Sulṭān nazarıyla diriyim
- 13 Emir Sulṭān dedem nūr-ı ezeldir
Muḥammed Muşṭafānıḡ gevheriyim
- 14 Yolum Ḥaḡdır sözüm Ḥaḡdır özüm Ḥaḡ
Ḥaḡa ṭālib olanıḡ rehberiyim
- 15 Süleymān mührüyüm dīvān-ı Ḥaḡda
Ki kavlen ehl-i hüccetden biriyim
- 16 Benim 'aşıklarım dır şems ile māh
Ḥaḡıḡ maḡbūb u zībā dilberiyim
- 17 Sözüm Ḥaḡ Ḥaḡ duraḡım cāy-ı ḡayret
Faḡīrim derd-mendim ser-serīyim
- 18 Budur gerçek sözüm vird-i zebānım
'Alīnıḡ Ḳanberiniḡ ḡanberiyim
- 19 Bu kırklar bezmine teslīm rızāyım
Erenler bendesi 'Azbī-i faḡīrim
- 20 Yüzüm yerde özüm elde tenim ḡāk
Erenler çākeriniḡ çākeriyim

11. (İlâhî-i na't-ı Resûl ü münâcaat)

A35a, B23b, C36b, D13b

- 1 El aman ey bâ'ış-i gufrân-ı rahmet el aman
El aman ey menba'-ı luḡ ü mürüvvet el aman
- 2 Hür ile ḡilmân seniḡcün yaradıldı yâ Resûl
El aman ey bâ'ış-i tezyîn-i cennet el aman
- 3 Çâkeriḡdir hizmetinde ḡazret-i Cibrîl-i Hâḡ
El aman ey şâhib-i vaḡy-i nübüvvet el aman
- 4 On sekiz biḡ 'âleme ḡükmüḡ revândır ḡaşre dek
El aman ey mâlik-i bürhân ü ḡüccet el aman
- 5 Nür-ı 'âlemdir vücûduḡ ey Resûl-i muḡterem
El aman ey maḡla'-ı nür-ı şerî'at el aman
- 6 Rehber-i hâzâ Şirâḡün Müstaḡımsin sâlike
El aman ey mâlik-i sırr-ı ḡaḡıḡat el aman
- 7 Ümmetiḡ seniḡ penâhı ey mürüvvet ma'deni
El aman ey destḡir-i 'âşî ümmete el aman
- 8 Çün ḡaḡâ bizden 'atâ senden şefâ'at kıl meded
El aman ey pâdişâh-ı pür-'adâlet el aman
- 9 Rüz-ı maḡşerde cehennem ḡükmüne baş eḡdirir
El aman ey dâfi'-i düzâḡ-ḡarâret el aman
- 10 Yevme Tüblâ 'âşıye sensin şefî'ül-müznibîn
El aman biz 'âcize senden 'inâyet el aman
- 11 ḡaşr olunca 'âleme şer'-i şerîfiḡ bâḡ'dir
El aman ey maḡzen-i ḡilm ü ḡalâvet el aman

12 El benim dāmen seniñ ey pādişāh-ı evvelīn
El aman ey şāfi'-i rüz-ı kıyāmet el aman

13 Tūrfetü'l-'ayn içre vardıñ bunca yıllık menzile
El aman ey eyleyen mi'rāc-ı vaḥdet el aman

14 Ümmetiñdir her ne deñlü tārik-i emriñ ise
'Azbiye rüz-ı cezāda kıl şefā'at el aman

12. (Kaşide-i murğ-nāme)

A40b, B73a , C55b, D16a

1 Yine evvel bahār oldu cihānı eyledi rüşen
Fiğāna başladı bülbül açıldı gül gibi gülşen

2 Taleb sa'yiñle vücūdudur tevekkül bāb-ı sūdunđur
Kamu eşyā şühūdunđur bil esmāyı müsemmedān

3 Göñül ver kāmil insāna olasın tā ki yek dāne
Şaķın sen rāzını açma arada var iken sen ben

4 Bular maḥlūk-ı Mevlādır kimi kemter kimi şāhdır
Kiminiñ yeri deryādır kimi şahrāda zī-mesken

5 Kiminiñ zikri Allāhdır kimi 'aşķ ile āh vāhdır
Kimi şevķ ile seyyāhdır taleb-kār cān ile dilden

6 Verir Hāķ bunlara kısmet 'aceb iḥsān 'aceb ḥikmet
Ne kārı var ne ḥod san'at hemīn derler Ḥudā vergen

7 Tevekkülde bular kuldur kiminiñ kısmeti boldur
Eğer 'ārif isen bildir ḥaber al lā vü illā dan

8 Eğer insān isen fehm et bu ma'nā aşlını ketm et
Bu maḥlūk-ı Hāķka rahm et geçigör sen ile benden

- 9 Meded leylek gibi 'ömrün geçirme yok yere lağ lağ
Eğer kerkes gibi bir yıl yaşarsan olma gâfil sen
- 10 Saña 'ibret yeter dernek şakānkur papağan örnek
Sūhan-āver olup şanma ki sensin Dāver-i Behmen
- 11 Kaçar ta'n-ı mu'arızdan ki vahdet bul kesretten
Niçün vīrāneyi mesken eder baykuş 'aceb bilsen
- 12 Verir hırş ü tama'dan baş kara kuş kartala yoldaş
N'ola kuzgun uçarsa ger seher cife arar erken
- 13 N'ola tūfī şeker yerse mu'azzezdır anıñ zātı
Semender murgunun olsa revādır meskeni külhen
- 14 Ala karga ne remmāldır nihān işi 'ayān eyler
Velākin çaldığı arşun niçün şarkar vücudundan
- 15 Havada atmaca oynar mezeldik yuvasın bekler
Ne şehbāz kuş olur şahin alır payını turnadan
- 16 Yuşufçuk çağırır kumru yarasa cümleden cimri
Anıñün bokluca bülbül eder āhengi şenlikden
- 17 Tavusun cismi zībādır işi āh ile veylādır
Ki martı yeri deryādır kamunun cünbişi ahsen
- 18 Deve kuşu atar taşı bulunca bir naşib işi
Gör akbaba koca kişi tutar Hāk emrine gerdān
- 19 Ağaç kağan gibi zinhār kimesne kapusın kağma
Vücudruñ fülkünü başdan fora etme meded yelden
- 20 Hemān kuyruk şalan mişli şalınma kibr ile gâfil
Kaya bülbülü gördükde alır ta'lim ebābilden

- 21 Karagöz iskete turâc florya aldılar hisse
Ne ölçdü biçdi fikr eyle lori murğu tenâvülden
- 22 Hele ankıt ile söylün göreniñ cezb eder meylin
Görenler kırtalıñ fi'lin bilüpdür yelkovandan fen
- 23 Cefâdır bâ'ış-i 'işret tevekkülден tesellî bul
Şakın sîmurğ-ı anķā veş koma takdîre karşı sen
- 24 Ügeyik tağları bekler puğu kuşu özün şaklar
Toğan görse alır payın habîr ol kenz-i maḥfiden
- 25 Kara tavuğu tutarlar şarı aşmayı utarlar
İspinoza hoş bakarlar kafesdir bunlara mesken
- 26 Eğer keklik vefâsından şehîd olmaķsa maḥşüduñ
Vişâlin cân bahâsıdır şakın sen olma rû gerdân
- 27 Denizdir bahriye mesken kara bataķ denizden yer
Çü turmaz yel kıovan gezer demâdem ruzigâr yerken
- 28 Olur kırķ serçeden gerçi demişler bir börek ammâ
Şaņa hırsıñ sülükunda olur yek toy hezâr rehzen
- 29 Kıpar çaylak piliç ördek kara bataķ balık ister
Güneşe bakmadan maḥcüb görüñ şebgîr kaçır işden
- 30 Kimi atdı kimi tutdı kıamunıñ vardurur ziddi
Bakar ispir kıatı kıatı ki kıuş-bâz oynadır çevgen
- 31 Bunun adı fenâ dünyâ gönül vermez buna dâñâ
Hümâ kıuşu gibi olmaķ gerekse sende bî-mesken
- 32 Çağır İşhak gibi Hâķ Hâķ diyüben rüz-ı şeb durma
Kebüter-veş peyâmbere ol meşâmm-ı büy-ı vuşlatdan

- 33 Kılıç kırlangıcı çekdi cefâdan tîğ-i hûn-rîzi
 34 Qanarya sîne de zaħm-ı hadeng-i ta'n-ı a'dâdan
- 35 Saňa gönlün nedüm eyle ki sensin maqşad-ı mevâid
 Eğer insân iseñ terk-i 'alâ'ik eyle cümleden
- 36 Qalender meşreb ol 'Azbî bu terki dâhi terk eyle
 Cezâ-yı düzaħı çekme geçegör kibr ile kînden
- 37 Özüñ pervânenen puhte edip dehre Aristo ol
 Suhen-âver olan kuşlar çeker habsi tekellümden

13. (Kaside)

A35b, B24a, C54a, D13b

- 1 Pervânenen al âteş-i süzân haberin sen
 Divânenen al vâlih ü hayrân haberin sen
- 2 Havvâ diyerek hayli zamân ağladı gezdi
 Âdemden işit âh ile efgân haberin sen
- 3 Bu mülk-i fenâ kime vefâ eyledi bir dem
 Var sen de su'âl eyle bu devrân haberin sen
- 4 Cennet haberin almak ise cân ile maqşüd
 İdrîsden işit hür ile gılmân haberin sen
- 5 Âgâh olayım dersen eğer hışm-ı Hudâdan
 Var Nûha su'âl eyle o tûfân haberin sen

- 6 Kan dökdü gelip emr-i Hudā rāhına āhır
Nāzil olan İsmā'ile kurbān haberin sen
- 7 Vaḥdetde figān eyler idi ḥasret-i ğamla
Yā'kūba su'āl eyle o hicrān haberin sen
- 8 Bu yolda eğer 'āşık isen şıdk ile āh et
Yūsufdan alıp miḥnet-i zindān haberin sen
- 9 Şabr eyle belā gelse saña şükrünü eyle
Eyyübden işit miḥnet-i devrān haberin sen
- 10 Olduñsa eğer 'aşk-ı Hudā sırrına mahrem
Mūsādan alıp kuvvet-i Yezdān haberin sen
- 11 Her vaqt-i seḥer 'azm idegör gülşene bir dem
Bülbülden işit Dāver-i hoş elhān haberin sen
- 12 Ol tañtana-i salṭanatıñ tarzını bir bir
Gel bād-ı seḥer söyle Süleymān haberin sen
- 13 Var cümle nebātāta su'āl eyle derdini
Bī-mārı isen bulmağa Loqmān haberin sen
- 14 Devr eylemedik yer komadı mülk-i fenāda
İskendere şor 'ālem-i tayrān haberin sen
- 15 Dünyāyı gönül sevme şaқın kaçma cezādan
Yaḥyādan işit terk-i dil ü cān haberin sen
- 16 Def'āt ile ver cān ü seri kaçma ölümnden
Curcis gibi ḥūn-ı firāvān haberin sen
- 17 Ka'rında ne var bilmek ise baḥr-i muḥiṭiñ
Yūnusa su'āl eyle var 'ummān haberin sen

18 Biz 'aşilere şefkat eder kân-ı keremdir
Aḥmedden oḡu luṭf ile iḥsân ḡaberin sen

19 El-faḡrı deyip terk-i fenâ eyledi aḡla
Tâ ki duyasin maḡzen-i 'irfân ḡaberin sen

20 Pâyına yüzün sür o şehin aḡla cevâbı
'Azbî gibi bir ḡâk ile yeksân ḡaberin sen

21 Ḥâḡ aḡla celâl ile cemâl sende nihândır
İbrâhim isen aḡla ḡülistân ḡaberin sen

14. (Ḳaside-i tevḡid)

A36a, B24b, C54b, D14a

1 Bu dersim cân ile diḡle bu dem ey zâhid-i devrân
Ki bir ḡarf içre bir noḡta olur bir noḡta biḡ elvân

2 Bu noḡta zâhiren zerre göründü büsbütün dehre
Vücüd-i 'âlem ü âdem bu noḡtayla eder cevân

3 Görünür zât olur noḡta şifâtın seyr eder andan
Bu bir imân-ı 'âşıḡdır ki *küllü men aleyhâ fân*

4 Bu noḡta şüretâ kemter velî ma'nide kübrâdır
Oḡursan süre-i *vettîn ḡalaḡnâ* remz-i fi'l-insân

5 Gel imdi diḡle ey 'âşıḡ nedir bu noḡtadan maḡşüd
Ki bu noḡta olur yetmiş iki şehre sultân

6 Bu şehrin birini diḡle nedir vaşf eyleyim ḡâlin
Ki yetmiş birin iḡrâc et edersen ḡâḡ sözüm iz'ân

7 Oḡu esmâsını yüz on on iki burcunu aḡla
Bunun dünyâda yoḡ mişli bu 'âlem aḡa bir zindân

- 8 Yüz elli altıdır ismi bilād-ı çār erkānıñ
Müsemmāsı elif yā kâf daħı bādır inan ey cān
- 9 Otuz iki cevāhirle müzeyyendir toköz katı
Daħı hem biñ esmāya müsemmādır bu şehristān
- 10 Bu şehriñ var kenārında yigirmi pās-bān
Yigirmi pās-bān altmış olur altıyla ser-yeksān
- 11 Bu şehre añla altmış şems toğar her gün verir revnağ
Kamer daħı 'ale'ddāim bu güne kılmada tayrān
- 12 Şeş ü çār ü 'ayn u kâf u daħı lām ile tezyindir
İçi ma'mūr olur ammā tışı yōnsüz olur vīrān
- 13 Aña on toközü ādem eliyle aldı çün katdı
Anıñ çün 'aşıka zāhid imāñdan yaħşıdır peymān
- 14 Velikin mesken-i cīndir ezelde bu vilāyet bil
Bu şehre yek elif besdir haķıķat cān olur insān
- 15 Yediler kırklar vü üçler daħı üç yüzler ve biñler
Bu şehir içre olur sākīn elifle olsa yek mihmān
- 16 Bu şehriñ aşlını fehm et olur altı yüz on sekkiz
Denilmiş daħı bu şehre mekān-ı ā'zamü'l-Sübhān
- 17 Rubūbiyyet hevāsından ulūhiyyet beyān olmaz
Bu deñlü söylemek besdir haķıķatden toğar 'irfān
- 18 Yigirmi yerde cennetden 'alāmet gösterir hülle
Haķıķat 'ayn-ı cennetdir içi ğilmān tışı Rızvān
- 19 Bu şehir içre sekiz cennet yapılmışdır yıkılmış yok
Daħı hem çār kenārında yedi düzāh olur seyrān

- 20 Bu şehre girmeyen sâlik kalır Â'râf-ı hayretde
Şırâtı anda seyretmez ne yüzden kurulur mîzân
- 21 Dağî hem levh-i maḥfûzu temâşâ eyle gel bunda
Yazılmış dört kitâb anda beyândır 'alleme'l-Ḳur'ân
- 22 Bu şehir içre toğar Mehdî dağî gökden iner 'İsî
Bulup Deccâlî katl eyler ederler ittifaḳ ol ân
- 23 Nizâm-ı hükm için anda yürüdür hükmünü bunda
Ki anıñ hükmüdür şarkân vü garbân Ḥaḳ eder fermân
- 24 Bu bir esrâr-ı â'zâmdır buña kim mâlik olduysa
Bu şehriñ güft ü güsundan ḥalâş eyler velî iz'ân
- 25 Gören didâr nefsiñdir seven maḥbûbu kâfirdir
Bu remzi fehm eden 'ârif olur elbetde pâk erkân
- 26 Eğer dildâr-ı ağıyardan ararsañ yâri ağıyardan
Cemâliñ saña her yüzden görürsün gösterir cânân
- 27 Özüdür külli şey'in mîm ḥuyûtu dağî hem yâdir
Yedi iklîmi seyr eyler yine seyrinde ser-gerdân
- 28 Oḳu gel Tütüye'l-mülki men teşâ' dersin ey zâhid
Ḳamudan Ḥaḳ münezzehdir ki ḥaḳdan Ḥaḳ olur iz'ân
- 29 Hevâdan âb ü ateşden türâbdan ḥâlîdir ḥâlî
Ne Raḥmân hükmeder anda ne şeytân ettirir 'işyân
- 30 Hezârân kârbân gelmiş cevâhir yükledip gitmiş
Ne 'ummân var ne gavvâş ve ne lü'lü' var ne ḥod mercân
- 31 Ne bilmiş var ne görmüş var ḳamunun mebde'i küldür
Ne gelmiş var ne gitmiş var ḥaḳıḳat mebde'-i Sübhân

- 32 Ne zāhir var ne bātin var ne toğmuş var ne olmuş var
Bu demdir in dem-i ādem bu demdir ān ālem-i devrān
- 33 Velī tiryāk-i ekberdir bu Őehri eyleyen medhūş
İçin almış tışın dahī der-ađuő eylemiş su‘bān
- 34 Bu bir Şehir-i mu‘azzamdır haber yok māverāsından
Giren ĥayrān u ser-gerdān çıkan ĥayrān u ser-gerdān
- 35 Bu Şehir ire Őafā eyler ĥaķıķat meskenet ehli
Tekebbūrlük ‘anāşırdan zuhūr eyler özün ķıl cān
- 36 Bu bir ‘ilmü‘ddīnle düzūlmüş turfa ma‘cūndur
Yitirdi ‘aķl ü idrāki nice ‘allāme-i devrān
- 37 Bu Şehir ire nice ĥākān geiser nice cem-ĥātem
Yatır ĥāk-i mezelletde teninden kellesi ĥalģān
- 38 Kelām-ı ĥaķķile mūlzem devāsız derde dūşmūşdür
Nice Sokrat nice Buķrat Aristo nice biņ Loķmān
- 39 Bu Őehir ire tekellūf yok ne senlik var ne benlik var
Gezer insān ile insān gezer ĥayvān ile ĥayvān
- 40 Ne deđlü mūşķiliņ varsa bu Őehir ire olur mūmkīn
Bulursun maţlabın anda eğer zāhir eğer pinhān
- 41 Fenā vū bāķi ķaydından geip varlık ūmīd etme
Olasın Şirk-i aĥfādan rehāyāb-ı ĥam-ı nīrān
- 42 İkilikten ĥalāş eyle özün birlikde ĥaķ vardır
Geersin ĥūkm-i ‘unşurdan enīşindir seniņ ĥufrān
- 43 Kıyās etme ki var sensin özün vardır ki yok sensin
Nefĥatū fihī min rūhī deđil mi āyet-i būrĥān

- 44 Yürü var sîneçe tağlar yakıp rāhat yüzün görme
Hadiş derde dermāndır bu ildir mü'mīne zindān
- 45 Rumūz-ı *festakīm* üzre metānet hāşıl et 'Azbi
Ne hāşıl şonra ger biñ yıl olursuñ cān ile pişmān
- 46 Ğarīk-i feyz-i esrār et bu ben mestāneyi kandır
Ki ben bir 'abd-ı nāçarım ki sensin Hālikū'l-insān

15. (Meşiyeye) -Bu merşiyenin daği her bir beytine muqābil Muḥātab- Nāme-i Yezīd vākı' olup nazār edenler bir tarafından bir beyt ve bir tarafından muḥātabı okuna- (D)
A55a, B57b, D53b

- 1 Gel ey tālib-suḥan diñle sözüm pür mācerāyım ben
Bu dem merşiye-ḥān ü şāh Ḥasan Ḥulkū'r-Rızāyım ben
- 2 Ne var ağıyāra nisbet ben feraḥ-nāk oynayıp gülsem
Muḥibb-i ḥānedān-ı şāh Ḥüseyn-i Kerbelāyım ben
- 3 Güzel şüretde ednāyım velī ma'nāda a'lāyım
Özümlle hem-dem ü hem-ḥāl 'Alī Zeyne'l-'abāyım ben
- 4 Hezār İskender ü Dārā benim kapumda ḥādimdir
Muḥammed Bakırī tāc-ı serim mīr-i bekāyım ben
- 5 Baña uysun nice Mecnūn muḥaqqāq bendedir Leylā
Bi-kavl-i Ca'fer-i Şādık bu dem şāhib-livāyım ben
- 6 Enīsim Mūsā-yı Kāzım yerim taht-ı Süleymāndır
Bu dem serdār ü sırdāş-ı 'Alī Mūse'r-Rızāyım ben
- 7 Yüzümdür kıble-i mü'min özümdür vācibū't-tekrīm
Taḳīniñ kavlidir kavlim bir settār-ı Ḥudāyım ben

- 8 Bu dem Hâk bendedir 'âşık Te'âlâ şānuhu ekber
Naķīdir kuvvet-i dīnim velī mü'min-nümāyım ben
- 9 Ne deñlü 'arz-ı varlık eylerisem rif'atimdendir
Baņa 'asker olupdur 'Askerī şāh-ı beķāyım ben
- 10 Bu dem tāc-ı sa'adet bendedir sulţān-ı devrānım
Vücūdum içre cān Mehdī tenim 'Azbī Hūdāyım ben
- 11 Nola yek-dāne şāh olsam iki 'ālemde bī-pervā
Ġulam-ı Aħmed-i Muħtār gedā-yı Mūrtezāyım ben

16. (Muħātab – nāme-i Yezīd)

A55b, B57b, C43b, D53b

- 1 Yezīdā çünki bildiñ hayr ile şer Hāķdan iħsāndır
Niçün şerri ķabul itdiñ meġer la'net-nümāsın sen
- 2 Sücüd emrinde benlikden göründüñ olmadıñ mülzem
Hasedden kibr ile ıolmuş ki vesvās āşināsın sen
- 3 Devāmsız devleti bākī şānup faķrı hebā şaydıñ
Hāķıñ emrinde rū-gerdān 'adū-yı enbiyāsın sen
- 4 Ne yüzle ehl-i beyt-i Muşţafāyı eylediñ meksūr
Pelīd ü müşrık ü mel'un hayāsız bī-vefāsın sen
- 5 Revādır cānına la'net okursa 'âşık-ı şādık
Hele merdūd-ı meķhürsun ki rahmetden cūdāsın sen
- 6 Yine māriçeniñ kārı ādem şoķmadır zālīm
Seniñ aşlında zātıñ nā-sezādır nā-sezāsın sen

- 7 Revâdir başına mihlar kaçılrsa dest-i merdândan
Mu'ın-i ehl-i beyt üzre musallağ bir belâsın sen
- 8 İmânın olsa kalbiñde olurdu merhamet sende
Vücudun semm-i kâtildir ki zâlim pür cefâsın sen
- 9 Harâretten tutuşdu her muhibb-i hânedân bir bir
Dirîğ etdiñ Haqın cârî olan bir kağre mâsın sen
- 10 Seniñ kahr etdiğın mazhar olur ihsân-ı Mevlâya
Elinden çöpçe iş gelmez 'adû-yı bed-liğâsın sen
- 11 Saña la'net mükerrer eyleriz nañn ü kâsemnâda
Bu mâh sersâl gazâ 'Azbî gazâ ekber gazâsın sen
- 12 Ki mü'minler döküp kânın behey mel'ün revân eyler
Saña la'net hezâr olsun şedîd-i Kerbelâsın sen

17. (Kaşîde vü Mersiyye)
A55b, B59a, C43b, D16a

- 1 Kaşd-ı âl-i Muşafa etmez müselmânım diyen
Ehl-i beyte gayz tutmaz ehl-i imânım diyen
- 2 Güş-vâr-ı 'arş iken kâdr-i bülendî ol şehin
Ehl-i beyte kîn eder mi şâhib-iz'anım diyen
- 3 Kim meğer âdem değılsin şâh-ı zâtı bilmediñ
Yok mudur cisminde cânı şâd ü handânım diyen
- 4 Böyle kâfirlik eder mi göz göre ey bî-ğaber
Baña luğfundan keremler eyler Sübhânım diyen
- 5 Saña la'net eylemekle buldu Hağdan rahmeti
Şad hezârân saña beñzer şâh-ı devrânım diyen

6 Dost ölür bir lokmadan kelb-i 'aķūr sen biņ yediņ
Böyle hayvānlık eder mi kāmīl insānım diyen

7 Ravzāsın kılsın tavāf pervāne yaķsın tenini
Şem'-i şāh-ı Kerbelāda 'andelībānım diyen

8 Ciğeri yüz biņ delik olmuş muħıbb-i Ğayderiņ
Bī-ħesābdır işbu ğamdan dil-perişānım diyen

9 Ne verirseņ zehr edersin vermediņ bir kıatre su
Eylemez bu va'zı nā-hemvārı dūşmānım diyen

10 İşbu mātemden yaķıp dağ sīnesin çāk eylesin
Düzāħ içre gülşen olsun nār-ı sūzānım diyen

11 Cāna başa kıalmasın cānāna versin cānını
Ğuşşadan āzāde olsun cism-i 'üryānım diyen

12 Her belādan der-kenārdır keştī-bān-ı Nūħdur
Cān ü dilden bendegān-ı şāh-ı Merdānım diyen

13 Rāh-ı 'aşķda serserī bī-çāre küstāħ 'Azbidir
Fī-sebīlu'llāħ kıo aķsın dost içün kānım diyen

14 Hem Ğayātı hem memātı çağırır Ğaķ dost diyü
Hiç kıaçar mı ölümdeñ Ğaķķa kıurbānım diyen

18. (Satraçnāme)

A44b, B63b, C56a, D17b

1 Bugün bir meclis içre ben bulundum mest ü dīvāne
Ki gördüm bir 'aceb lu'be mübāşir iki yek dāne

- 2 Yazılmış ortaya bir bez içinde dürlü eşgâl var
Nedir bu keşmekeş şordum bulup bir merd-i meydâne
- 3 Bu lu'buğ ismine satranç demişler dedi bir 'âşık
Bu eşgâliñ baña bir bir dedi ismin zarîfâne
- 4 Aña 'ibret nigâhından özümden bir çadır kırdum
Bu şekliñ cünbişi vaz'ıñ kamu gördüm levendâne
- 5 Çatal rûhuñ seri atıñ dehâmı var fil mevzûn
Çü beydâklar öñüñ almış şehiñ yanında ferzâne
- 6 Biri nefsi eder tahrîk biri cânı eder teslîk
Velî şâha zevâl gelmez bu remzi anla merdâne
- 7 Biri memnûn olur gâlib biri maḥzûn olur ma'lûb
Velî gâlib olur a'lâ olur ma'lûb ḥaḳîrâne
- 8 Yine şâha zevâl gelmez ikilik perdesi bezdir
Geçe gör 'arz-ı garrâyı temâşâ eyle seyrâne
- 9 Görürse *men* 'aref sırrın sülûku bezm-i istiğnâ
Ġulâm-ı rûḥ eder nefsi ikilikden be-der cânê
- 10 Hemân rûḥ gibi gördüğün yere baş pâyımı pây al
Güzel dost toğrudur dostum meded başa iki bâne
- 11 Yürü ḥükm-i kemâlâtı beyân eyle hüner içre
Filiñ reftârı kecrevse şaḳın şalınma her yâne
- 12 Atıñ bir cânibe at kim bu meydân-ı hüner içre
Şaḳın beydâğa ḥor bakma düşersin kayd-ı zindâne
- 13 Rumüz-ı *festakîm* üzre müdâm 'arz-ı hüner eyle
Bu meydân-ı şafâ içre yürü merdâne rindâne

- 14 Meâl-i mâverâdan al haber yok mâcerâ çokdur
Çalış beydağ gibi luğf et sürülme çarh-ı devrâne
- 15 Gehî Şâh-ı Murâdı mât ederler yok vefâdan fer
Bu eşgâliñ penâh-dârı dolaşır şâh-ı devrâne
- 16 Eğer beydağ gibi ferze çıkarsañ kılma kendin per
Ki zîrâ Küll-i şey'in hâlikün dur saña dersşâne
- 17 Okursañ *len-terâñ*den bilip tefsîr-i 'imrânı
Bez üstâdsız yüzüñdür kim hayâ hüsni etmez efsâne
- 18 Nice yüz biñ ütülse şâh yine şâhı üten şâhdır
Gücenme sen bu refâra vücudun kılma bâr-hâne
- 19 Saña 'ibret nazâr şalsa kalırsın yine hayretde
Saña manzar ola şeytân sözünü verme her câne
- 20 Eğer gâlib nedir mağlûb bilersen bir gün evvel ol
Ve ger ney yok yere destin uzatma şahn-ı meydâne
- 21 Yürü terk-i ta'alluk kıl şoyun abdâl-ı gerçek veş
Bu hüccetden nedir hâşıl özün fehm et ki yek-dâne
- 22 Edâ-yı kayd-ı mağlûbu gider kalbiñ çürük eyler
İzâfâtdan teniñ pāk et budur dirlik sülükâne
- 23 Şetâret ağlamak vahdet vücudun 'ayn-ı vâhiddir
Ne müstağbel yüzün görsün ne mâziden göñül kana
- 24 Ki lu'bunda nazîr yokdur yine âdem yine âdem
Şakın esrârı sırt eyle muñ ol kâmil insâna
- 25 Eğer Allâh olur dirsen bozulmaz tılısm-ı ten
Duyarsın emr-i mürşidden rızâ ol emr-i Sübhâna

- 26 Şadâkat ile alıp mürşid elinden âb-ı kevser iç
Uşanmazsın alıp vermek seniñdir işbu kâr-hâne
- 27 Şaķın 'âlem kudümüñ keç kaçıp ürkütme maħlûku
Rızâ ta'lîmini teslîm kabûl eyle rezîlâne
- 28 Gönül dedikleri kallâş şekerli baklavâ ister
Çanâ'at eylemez 'Azbi o kâfir bir dilim nâna
19. (Der-medħ-i imâmân)
A52a, B71a, C37b, D21a
- 1 Cân ü dilden kim severse Ĥazret-i Peyğamberi
Şeş cihâtıñ terk eder anıñ yolunda dîn eri
- 2 Tâb-dâr oldu cemâlınden anıñ şems ile mâh
Şâh Ĥasan ĥulku'r-rızâdır dü cihânıñ ĥâveri
- 3 Yeridir her kim ederse cân fedâ Mevlâsına
Şâh Ĥüseyn-i Kerbelâdır ehl-i 'aşkıñ rehberi
- 4 Nâr-ı hicrândan rehâ olmağ yanında iş değil
Anılınca 'Âbidîn sen söyle Allâh-ı ekberi
- 5 Dil anı kemter-gedâ olsa olur maħşer begi
Şehr-i yâr-ı 'âşıkândır Şâh Muħammed Bâkıri
- 6 Tutduğum dâmen budur ki ben sözümdeñ dönmezim
Dersimi Mevlâdan aldım Ca'feriyim Ca'feri
- 7 Bâi's-i bünyâd-ı 'âlem nuṭķ-ı pâkinden gelir
Müsâ-yı Kâzım değil mi fazl-ı Ĥaķkıñ mazharı
- 8 Medfen-i ĥâk-i Ĥorasandır 'Alî Müse'r-Rızâ
Ravza'-i pâkiñ tavâf et eyle ĥacc-ı ekberi

- 9 Şıdık-ı pāk ile erenler dāmenine pek yapış
Şāh Takī vü bā-Naķidir destgīr-i serserī
- 10 Vechi var ‘arz-ı tecāvüz eylesem münkirlere
Çün baņa ‘asker olupdur lütf-ı fażl-ı ‘Askerī
- 11 Vech-i pākinden cihān pūr-nūr olur qalmaz keder
Mehdī-i āl-i Muḥammed mü’minānıñ serveri
- 12 Külli vārından geçen aņlar bu remziñ sırrını
Olmuşum ben Mürtezānıñ Kanberiniñ kanberi
- 13 Bī-riyā maḥv-ı fenānıñ bahriniñ gavvāşıyım
Bende-i āl-i Muḥammed Ḥayderiyim ḥayderi
- 14 Oқurum la’net Yezīde Muştafānıñ yāriyim
Hem muḥibb-i ḥānedānıñ çākeriyim çākeri
- 15 Ehl-i beyt-i Muştafā vü Mürtezānıñ ‘Azbiyā
Kemteriniñ kemteriyim kemteriniñ kemterī

20. (Bahār-nāme ve şüküfe-nāme)

A52b, B71a, C57b, D21b

- 1 Yine feyz-i İlähiniñ nümāyān oldu taқdıri
Çü çaldı Şürüñ İsrāfil nebātā ḥayy içün Şürü
- 2 Çemen şaḥn-ı zemīn üzre hezārān sāyebān qurdu
Gelincik Ḥazret-i Hıżr-ı Nebiniñ ceyš-i manşūru
- 3 Esip bād-ı şabā verdi ḥaber eyyām-ı nev-rūzdan
Nihāl-i nāzik berki çü bī-dār etdi santūru

4 Münevver eyledi dehri müzeyyen oldu her eşcār
Getirdi hüküm zanbağdan ki süsen tavk-ı pür-nûru

5 Hazer etdi tolaşmaqdan kâsım haşmın bulup âhîr
Güle teslîm edip çıkdı aradan taht-ı fağfûru

6 Gül-i zîbâ karar etdi sa'âdetle serfirinde
Şenâ-yı gül edip bülbül ferâmûş eyledi cevri

7 Bahârın gecesi gündüz gibi oldu bi-hamdu'llâh
Yapalağ yelerek bezme getirdi şem'-i kâfûru

8 Gel 'ibret al nebâtâtdan me'âd ü mebde'in aqla
Tefâhur eyleme zinhâr giyip sincâb u samûru

9 Tecelliden zuhûr etdi bu cüz'ıyyât ü külliyyât
Tesellisin kamu eşyâ bilip 'arz etdi hep 'özü

10 Müzeyyen gördü âfâkı bu elvân ile nağş olmuş
Kim açdı nergis-i şehlâ şeherden çeşm-i maħmûru

11 Gelip baş eğdi ihvâna yanıp yakıldı hicrândan
Yürütdü micmerin fulyâ mu'aşşar eyleyip dehri

12 Nebâtât ser-firâz oldu tecelli erdi eşcâra
Uyandı uyğudan çiğdem yürütdü hüküm-i tezvîri

13 'Aşsın gördüler feyzin kamu murğân şafâlandı
Nevâlandı bu gülşende bulup tek demle mâhûru

14 Uzatdı boynunu şimşâd diye hayli şavaşlandı
Murâdı pür gâzab süsen kuşandı tîğ-i şungûru

15 Serinde dâğımı pinhân için arşun külâh giymiş
Kızartmış ruhlerin lâle ki maħzûn ede mesrûru

- 16 Riyâh-ı 'ūd-ı 'anber bû-feşânı hâş ü 'âm etdi
Çün aldı feyz leyliden çü şebbü dökdü maqdûru
- 17 Gelip hatmî seḥâsıyla zamân 'ayn-ı şafâ buldu
Hemîn zerrîn kadeḥ altun-feşânlık eyleyip dehri
- 18 Göre evvel bahâr engel bizimle qar topu oynar
Su'âl etdim dedi ben benden aldım lu'be destûru
- 19 Karamfil sünbül ü reyhân benefşe erguvân leylâk
İtâ'at kıldılar emre görüp elvân-ı cumhûru
- 20 Katır kıyruğunu saldı tolaşdı dağa gülşene
Dayanıp hıştına terk etdi bezmi gör bu mehcûru
- 21 Nilüfer yaş gözün şudan çıkardı ziyneti gördü
Şafâdan kol kanad şaldı selâmetlik görüp nûru
- 22 Ferâmuş eyleme 'ahdi unutma lütf-ı Rezzâkı
Tecellî-i İlähî gör nicesi verdi destûru
- 23 Çü gördüm 'ayn-ı cem' olmuş dâne vü rindâne
Bu şahın-ı künc-i gülşeniñ çalındı defle tanbûru
- 24 Şafâ el verse dem eyle elin çek va'd-ı ferdâdan
Ki yârınki günün elbetde vardır at bu tezvîri
- 25 Uyup nefsin hevâsına 'adâvet kılma şeytâna
Şırâf-ı müstakîme uy unutma kavî-i ma'mûru
- 26 Ne almış var ne şatmış var tamamlıkla haber verdi
Yürüdü sâkî-i kecrev ayakla şîr-i engûru
- 27 Bu varlıktan sana yokluk göründü 'Azbî er olduñ
Harâbât ehline hem-dem deġil şanma bu ġam-ḥ'ârı

21.

A59b, D50b

1 Mevlâdan iste hıfz-ı imânı
Ketm et yalanı zabt et imânı

2 Dîvâne olma çok çok söyleme
Râhat istersen hıfz et lisânı

3 'Uzletde şoḥbet vahdetde zıkr et
Görmek dilersen rûy-ı cânânı

4 Terk eyle 'ucbu kim şîr-i ecel
Zîr-i ḥâk etdi şad Süleymânı

5 'Azbî cihânda gel bir eṣer ço
El-ḥaṭṭu bâkî ve'l-'ömrü fânî (1161)

22. (Târiḥ-i tekye-i Hż. 'Azbî Baba ḳadessallâhü sırrıhu der-Ḳarye-i
Nerdübânlı)

A59b, B76b

1 'Aceb seyrân-ı 'âlemdir bu Bektâşîyye meydânı
Felek devrân-ı ḥayrân-ı ḥaḳîḳat tekye-gâh içre

2 Yazıldı sırr-ı envârı Ḥudâ-yı dest-i ḳudretten
Erenler menziline ser-firâz-ı şehensâhî (1112)

23. (Târiḥ-i çeşme-i Eğriboz) D51a

Âb geldikde görüp 'Azbî dedi târiḥini
İsmâ'îl Paşa ki Ḥaḳḳâ ḳıldı icrâ' zemzemi (1111)

24. (Târih-i Hazret-i 'Azbi berâ-yı bâb-ı Dördüncü Bölük Kışla-yı
Cebeciyan-ı Dergâh-ı 'Âli)

D51a

- 1 Bârekallâh ittifâk-ı gâziyanın himmeti
Yapdılar dördüncü bölük kışlasın hâtem gibi
- 2 Tâ ebed âbâd ola haqq-ı Resûl-ı Muhterem
Boşnağ İbrâhim Paşa yaptı kapusın ey âhî
- 3 Çünkü el-Hâcî Hasan Ağa bize çorbacıdır
Eyledi her vech ile sa'y-ı 'ayân sa'y-ı hafî
- 4 'Azbi tekmiğin görüp bir şevkle târih dedim
Hüb ma'mûr tekye-gâhı pîr-i dâver-i nebî (1132)

25. (Der-na't-ı Resûl-i Ekrem)

B38a, C30a, D1a

- 1 Eşşlâtü vesselâm ey pâdişâhım Muştafâ
Eşşlâtü vesselâm ey ibtidâdan ibtidâ
Eşşlâtü vesselâm ey vâkıf-ı sırr-ı Hudâ
Eşşlâtü vesselâm ey mâlik-i cüd ü vefâ
Eşşlâtü vesselâm ey Şadr-ı Bedr-i etkıyâ
Eşşlâtü vesselâm ey nûr-ı çeşm-i enbiyâ
- 2 Zât-ı pâkiğdir mu'azzez şer'-i pâkiğ Hâk nümâ
Sâlik-i Mevlâya sensin destgîr-i pür 'atâ
Âline evlâdına yüz biğ tañıyyât ü şenâ
Oğurum ismiğ dürür şemsü'dduhâ bedrü'dduhâ
Eşşlâtü vesselâm ey Şadr-ı Bedr-i etkıyâ
Eşşlâtü vesselâm ey nûr-ı çeşm-i enbiyâ

Şanıña āyāt-1 *Vetṭūri* geldi hem mestūr-1 Hāk
 Ey *vemā erselnāke illā raḥmeten* menşūr-1 Hāk
 3 'Āşiyāna şefkatiñdir bā' is-i mağfūr-1 Hāk
 Hāk-i pāya yüz sūrūp biñ cān ile ey nūr-1 Hāk
 Eşşlātū vesselām ey Şadr-1 Bedr-i etkīyā
 Eşşlātū vesselām ey nūr-1 çeşm-i enbiyā

Pādişāh oldum cihāna mişl-i cām-1 Cem olup
 Saña 'işyān ile bende olmuşum hürrem olup
 4 'Āşıkım ān ān tecellī sırrına maḥrem olup
 Dest ber-sīne edip 'izzet için kad ḥam olup
 Eşşlātū vesselām ey Şadr-1 Bedr-i etkīyā
 Eşşlātū vesselām ey nūr-1 çeşm-i enbiyā

Çün baña *naḥn ü kasemnā* eylediñ iḥsān-1 kut
 Vaşfiña epsemden efḍal bulmadım illā sūkūt
 5 Sālike oldu emānet *mūtu kable entemūt*
 Tuḥfe cānı 'Azībiden luṭf eyle sen ma'zur tut
 Eşşlātū vesselām ey Şadr-1 Bedr-i etkīyā
 Eşşlātū vesselām ey nūr-1 çeşm-i enbiyā

26. (Muḥammes / sitem-i Yezīd)

A7b, B41b, C43a, D2b

1 Ḥubb-i efkār-1 sivādır dīn ü imān-1 Yezīd
 Bir kızıkdır ki şamāne şaplı peymān-1 Yezīd
 Kimdir ol kelb-i 'aḳūr ya'ni Yezīd ya'ni Yezīd
 Zāhidiñ cānı çıkıncaḳ cān olur cān-1 Yezīd
 Kıldı işbāt-1 vücūd gösterdi 'şeytān-1 Yezīd
 La'netu'llāh-i 'aleyh ber- toḥm-1 Mervān-1 Yezīd

2
 Kendüsi a'lâ eder nür-ı tarîkatden sefer
 Mâl-ı Kârun isteyen etmez mi yoklukdan hazer
 Lafzan ammâ görünür illâ yüzünden mu'teber
 İkilikden mazhâr-ı âdem olan almış haber
 Kıldı işbât-ı vücüd gösterdi 'şeytân-ı Yezîd
 La'netu'llâh-ı 'aleyh ber- tohm-ı Mervân-ı Yezîd

3
 Hubb-i li'llâh buğz-ı li'llâh söylenir devr-i kadîm
 İbn-i vakt olmaz haqîkat isteyen ecr-i 'azîm
 Varlığından geçmeyen olmaz haqîkatden kelîm
 'Âkıbet insâna secde kılmadı dîv-i racîm
 Kıldı işbât-ı vücüd gösterdi 'şeytân-ı Yezîd
 La'netu'llâh 'aleyh ber- tohm-ı Mervân-ı Yezîd

4
 Eyle di pür-kâr vücûduñ noktasın ehl-i a'ceb
 Hayr ü şer icrâsı oldu âdeme sa'y-i sebep
 Saña senden çün yakîndir yâr-ı maqşûd-ı edeb
 Ey bilen harf-i nidâyı eyle insândan taleb
 Kıldı işbât-ı vücüd gösterdi 'şeytân-ı Yezîd
 La'netu'llâh 'aleyh ber- tohm-ı Mervân-ı Yezîd

5
 Bende âdem sende âdem kande âdem çok dedim
 Yerde gökde fi'l-i bâtıl var deme ki yok dedim
 Kanda ben Raḥmânı 'Azbi kanda gördüm bak dedim
 Hele ben şeytânı 'Azbi sende gördüm Haq dedim
 Kıldı işbât-ı vücüd gösterdi 'şeytân-ı Yezîd
 La'netu'llâh 'aleyh ber- tohm-ı Mervân-ı Yezîd

27.

A13b, B 43b, C34b, D4a

1
 Hāriciden intikam almağa budur ber-güzār
 Her muhibb-i hānedāna oldu tīg-i şū'ledār
 Bu yeter cevşen gürūh-ı Kirdgāra yā ne var
Lā-fetā illā 'Alī lā-seyfe zūlfekār

2
 Ben muhibb-i hānedānım virdim ezber söylerim
 Çünkü bu ālet benimdir ğayri ālet neylerim
 Hāriciniñ üstüne dā'im musallaḡ eylerim
Lā-fetā illā 'Alī lā-seyfe zūlfekār

3
 Kim bu virdi söyledi nār-ı cahīme yanmadı
 Her demīni hoş görüp kendin tesellī kılmadı
 Hem Yezīdiñ üstüne oldu havāle dönmedi
Lā-fetā illā 'Alī lā-seyfe zūlfekār

4
 Hāriciniñ katline bu söz yeter fetvā bize
 Çün bu gün dārü'l-amāndır Mescid-i 'Aḡşā bize
 Yāverim oldur penāhım *lā-fetā illā* bize
Lā-fetā illā 'Alī lā-seyfe zūlfekār

5
 Her kişi dilinde Hāḡdan yaña tutmuşdur yolu
 Her velīyu'llāh-ı ekber kemtere eyler belī
 Er sözü keskin gerekdir 'Azbī virdim yā 'Alī
Lā-fetā illā 'Alī lā-seyfe zūlfekār

28. (Terbī')

A14b, B45b, C10a, D27b

1
 Hūrī sevne cennet-i Rıḡvānı verirler
 'Adli sevne taḡt-ı Süleymānı verirler

Âdem ne severse bilece haşr ola yârin
Hakkı sevene rahmet-i Raḥmānı verirler

2 Bî-tâb olanın derd ü gamı sırtına yüklet
Manşıbla berâber verirler tâlibe miḥnet
Dünyâ sevene manşıb-ı dünyâ ola kısmet
'Ukbâ sevene kaṭre-i 'ummānı verirler

3 Çevgân ile meydâna girip top ile oyna
Nefsini kazan et 'aşkla gir bir kerede kayna
Zerreñ güneşe vaşl ola derseni gönül anla
Hizmet seve bir kul ana sultânı verirler

4 Beş fersaḥı bir adım ile tayyede nâda
Ok eğri olunca ere mi 'Azbî nişâna
Şabri seve bir kul erişir cümle murâda
Hüseyni seve toğru yolu kânı verirler

29. (Der-na't-ı Resûl / Ğazel-i Hüseynî Nesimî terbi'-i Hazret-i 'Azbî)
A15a, B46a, C52a, D6b

1 Biḥamdu'llâh-i ve'l menne bizim imânımız vardır
Muḥammed Muştafâ gibi ulu sultânımız vardır
Bizi rûḥânî meclisde edip irşâd ḥabîbu'llâh
Hidâyet tahtına karşı turur divânımız vardır

2 Erenler bezmine vâşıl olan varı yoğu neyler
Bu ilhâm-ı İlâhîdir kıyâs etme ki dil söyler
Resûlu'llâh ile her dem bu ḥâli meşveret eyler
Bize kuş dilini ta'lîm eder cânânımız vardır

3 Teḳarrüblük ola bî-şekk ki nefret eyle vaḥşetden
Ki lâ-mevcûde illâ hû şadâsı anla vaḥdetden

Medīne şehrine gitme haber istersen Ahmedden
Bizim Ahmed dilinden feyz alır rûhânımız vardır

4 Bu ma'niden haberdâr ol gel incüden cevâhir ol
Vücûduñ kaşr-ı 'âlidir edeb gözle müsâfir ol
Medīne söylemez Ahmed dilin biñ yıl mücâvir ol
Beni bul Ahmedî bulduğ görünmez kânımız vardır

5 Değil kıymetde bir har dil nice a'dâd ile kerrât
Muht-i küllü şey'in içre 'Azbî dâhil-i zerrâf
Muhammed 'ayn-ı zâtımdır şafâtımdır aña mirât
Hüseynî mü'mîne tecelliyyâtımız vardır

30. (Kasīde-i müsemmen)

A15b, B75a, C44b, D6b

1 Gezme gönül serserî nîk ile bed bendedir
Yetmiş iki fırkanın her birisi dindedir
Küsmeğe âlet eder mişl-i rızâ bendedir
Her kişinin dânesi maşer-i hürmendedir
'Arz-ı şadâkat eder fikr-i dili kindedir
Bunu imân eylemek haylice ferhundedir
Arayacak kalmadı taşrada hep sendedir
Hayr ile şer gam-ferah zevk ü şafâ bendedir

2 Süret-i Hağdan işin cümle güzel kaltabân
Mü'mine mir'ât özün ulu hadîsdir beyân
Dilde olan da'vâya hüccetin eyler yalan
Arada şaşkın benim mâlik-i 'irfân kılan
Kâmile kâmil nedir bende olur 'âşıkân
Sendeki 'arz-ı hulus bende niçün hep gümân
Arayacak kalmadı taşrada hep sendedir
Hayr ile şer gam-ferah zevk ü şafâ bendedir

3 Kalmadı müşkil nihān gözlüye cümle 'ayān
 Ben ne kadar eylesem vaşf-ı kemāl-i zebān
 Sendeki cümle kemāl bendedir cāhilān
 Sendeki her iş tamām bendedir nākısān
 Sendeki terk-i fenā bendedir cem' olan
 Sendeki sırr-ı kavī bendedir çif bozan
 Arayacak kalmadı taşrada hep sendedir
 Hayr ile şer gamferah zevk ü şafā bendedir

4 İki gönül bir dedim arada ālet nedir
 Sende ganīmet tamām bende kanā'at nedir
 Sende celb-i hevā bendeki şöhret nedir
 Sende bu sırr-ı harīş bendeki zillet nedir
 Sende bu hubb-ı hevā bende bu vahdet nedir
 Sende muhabbet tolu bende bu keşret nedir
 Arayacak kalmadı taşrada hep sendedir
 Hayr ile şer gam-ferah zevk ü şafā bendedir

5 Kirt imiş 'Azbī kamu 'ahd ü imānıñ seniñ
 Kalmaya dünyālığın kuruya nānıñ seniñ
 Nān ile lahm-i ganem dīnıñ imānıñ seniñ
 'Āleme tolmuş bütün hırş ile şānıñ seniñ
 Gerçek imiş anladım kavli yalānıñ seniñ
 'Āşıka ilhām olur rāz-ı nihānıñ seniñ
 Arayacak kalmadı taşrada hep sendedir
 Hayr ile şer gam-ferah zevk ü şafā bendedir

31. (Gazel-i Hüseyinī taḥmis-i 'Azbī)

A16a, B46b, C45a, D5b

1 Gel bu gaflet perdesin kaldır dil ü cānı uyar
 Tā kim her dem olmayasın cinsin içre şermsār

Bu naşihatdir işit eyle bu pendî gûş-vâr
 Ey gönül dünyâ ile ehline kılma i'tibâr
 Bir nefes 'ömre inanma tiz geçer leyl ü nehâr

Bu hesabın fikrin ile eresin birde bire
 Hırs-ı dünyâdır vaşiyet câhile körden köre
 2 Bu emânetdir nebiden bizlere birden bire
 Bir 'acüze karıdır dünyâ gezer erden ere
 Günde bir kez tül kalır yokdur vefâsı âşikâr

Bir geliş geldi vü gitdi kendi daği bilmedi
 Kimse maşûdu murâdı üzre kâmun almadı
 3 Sen bilirsın benden özge kimse bunda kalmadı
 Nice yüz bir tâc ü taht ıssın bu dünyâ aldadı
 Pâdişâhlar kalmadı dünyâda gel fikr eyle vâr

Bir naşihat eyledim gönül birinden almadı
 Hubb-i nefsenden geçip bir 'abd-ı hâliş olmadı
 4 Nice sultanlar cihâna geldi şankim gelmedi
 Bu fenâ mülkü Süleymâna işitdik kalmadı
 Ey 'aceb sen ben kim oldu meyl edip ede qarâr

Kanı yâ köşkün sarayın kanı bunca kulların
 Kanı emrin kanı hükmün şâhibiyken anların
 5 Kanı bāgın kanı bāğçen kanı 'Azbi güllerin
 Ey Hüseyni kanı atan kızların oğulların
 Şıgımaz iken bu cihâna sıgıdı kabre türbedâr

32.

A16b, B 44a, C45a, D4b

1 Atamız Âdem ile Havvâ türâb olmuş yatır
 Olma girra hüsnüğe Leylâ türâb olmuş yatır

Nice biñ ağa ile paşa tūrāb olmuş yatır
 'İbret ile kıl nazar her cān tūrāb olmuş yatır
 Nice biñ Fağfūr ile Dārā tūrāb olmuş yatır
 Şıgmayanlar 'āleme hālā tūrāb olmuş yatır

2
 Ğırra olma varlığına düşme dünyā mālına
 Ben benim diyen kişiniñ hükümü yok endāmına
 Kalmadı çün işbu 'ālem Rüstem ile Sāmına
 Ğafleti ço 'aqla gel baq 'āleminñ encāmına
 Nice biñ Fağfūr ile Dārā tūrāb olmuş yatır
 Şıgmayanlar 'āleme hālā tūrāb olmuş yatır

3
 Kanı İskender Süleymān kanı yā İsfendiyār
 Kanı yā Sām ü Nerimān qahramān-ı nāmdār
 Kanı bu 'ālem benimdir diyü eden iftihār
 Olma mağrūr māl ü cāhe çün değıldir pāyidār
 Nice biñ Fağfūr ile Dārā tūrāb olmuş yatır
 Şıgmayanlar 'āleme hālā tūrāb olmuş yatır

4
 Şādılığa olma ğırra 'ākıbet ağlar gülen
 Gelmedi gitdi cihāndan nā-bedid oldu ölen
 Bulmadı bu derde çäre 'ilm-i hikmetden bilen
 Ermedi kimse murāda nā-murād gitdi gelen
 Nice biñ Fağfūr ile Dārā tūrāb olmuş yatır
 Şıgmayanlar 'āleme hālā tūrāb olmuş yatır

5
 Saña cellād-ı eceldir 'arz eder çengālını
 Kimseye ta'n etme zinhār şeşden ağla fālını
 Terk-i tecrid ol özünñden bilme kıl ü kālını
 'Azbiyā hoş gör cihānıñ nık ü bed aıhvālını
 Nice biñ Fağfūr ile Dārā tūrāb olmuş yatır
 Şıgmayanlar 'āleme hālā tūrāb olmuş yatır

33. (Der-na't-tı Resül)

A13b, B44b, D5a

1
 Sen penâh-ı ins ü cinsiñ saña 'özüüm şad hezâr
 Saña ma'lûmdur ne hâcet 'arz edem ey Kirdgâr
 Eyleme maħrum-ı luṭfuñ bendeni Perverdigâr
 Sâye-i dergâh-i feyziñdir baña rızķ ü medâ
 'Azbi ķülun her nefesde saña yüz biñ ħamdi var
 Yâ İlähi hem ħabibiñ Muştafâdan raħm umar

2
 Her kimiñ cânânı yoķdur şübhesizdir cânı yoķ
 Senden iħsân ummayanıñ dîni yoķ imânı yoķ
 Bir ġarîb-i derd-mendim derdimiñ dermânı yoķ
 Baña kıldığı 'atânıñ ħaddi yoķ pâyânı yoķ
 'Azbi ķülun her nefesde saña yüz biñ ħamdi var
 Yâ İlähi hem ħabibiñ Muştafâdan raħm umar

3
 Şermsâr etme beni akrân içinde Rabbünâ
 Baķmadın noķşânıma ey pâdişâh-ı pür-'atâ
 Sen Ğanîsin saña lâyıķ luṭf ü iħsân ü vefâ
 Ben ħatâ kıldıkça Rabbim eylediñ iħsân baña
 'Azbi ķülun her nefesde saña yüz biñ ħamdi var
 Yâ İlähi hem ħabibiñ Muştafâdan raħm umar

4
 'Azbiye ednâ maķâmıdır Tûr-ı Sînâ-yı Kelîm
 Eyledim İbrâhim veş teslîm-i nâra çün 'aķîm
 Kâfir etdim nefsimi estagfiru'llâhü'l-'azîm
 Rûz-ı şeb vird-i zebânım ey Ĥudâvend-i kerîm
 'Azbi ķülun her nefesde saña yüz biñ ħamdi var
 Yâ İlähi hem ħabibiñ Muştafâdan raħm umar

34.

A17b, B12b, C

- Dīvān-ı Hâkda turur Hâk sözünü tanımaz
 İmān ehli olan cān özün teşvīşe şalmaz
 1 Hâk Hâk deyü çağırır uyhudadır uyanmaz
 Hâkķı mūnezzeħ bilir te'vīl eder utanmaz
 Hūccet ehli alender iblisdir velī olmaz
- Hâkķı hâzır bilene soħbet-i 'illet tūkenir
 Mālik-i dil olana 'illet-ū hūccet tūkenir
 2 Kendūsinden el yuyan cānda raħmet tūkenir
 'Aşıa menzil-i rızā olur soħbet tūkenir
 Hūccet ehli alender iblisdir velī olmaz
- Mūnkir Hâkķa kūs olmuş himmet ister ulařan
 Lomasına el şunma rızā bilmez allāřın
 3 Her emeği hebādır yolda yolsuz yoldaşın
 Āsmānda uarsa ır anadın yar başın
 Hūccet ehli alender iblisdir velī olmaz
- Sālūs sōzū hevādır aldanma sen her sōze
 Bir sinekden ōc almaz maźhar olan gōz gōze
 4 Yā iki yūz olmaz mı Ebū Cehil yūz yūze
 Başına bir biz ōar der ki vebāli bize
 Hūccet ehli alender iblisdir velī olmaz
- Oynama 'Azbī ōaķın azıķsızın oyununa
 İki noka ōaķlamıř hacı gibi oynuna
 5 İqrārsıza aldanma hāli yok hāl dīvine
 Etme niyāzın abūl anını al boynuna
 Hūccet ehli alender iblisdir velī olmaz

35. (Müseddes na't ü münacât)

A23b, B48b, C46b, D8b

1
 Çün utiu'u'llâh oldu hicre dermânıñ seniñ
 Zâtına Allahü ekber geldi fermânıñ seniñ
Rahmetenli'l-'âlemñdir 'izz ü unvânıñ seniñ
 Oğurum *lâ-ğavle ilâ kuvvete* şanıñ seniñ
 Günde biñ noqşanıñı 'afv eyler ihsânıñ seniñ
 Dest-gırım münisimdir ism-i ğufrânıñ seniñ

2
 Bâtnımda ben ğarîbıñ dînisiñ imânısıñ
 İşbu seb'ü'l-meşânide rahmetiñ Rahmânısıñ
 Hem dağî *lâ taknifü* ben merhûmuñ sultânısıñ
 Bu kamu 'âlemleriñ luţfuñla cânda cânısıñ
 Günde biñ noqşanıñı 'afv eyler ihsânıñ seniñ
 Dest-gırım münisimdir ism-i ğufrânıñ seniñ

3
 Hiç tolanmaz mâh-ı enverdir cemâliñ lâ-ğurüb
 Sîn ü şinden zâhir oldu çeşme-i cây-ı cenüb
 Lafz kendindir muhabbet eyler ihyâ-yı kulüb
 Sen o sitârü'l-'uyûbsun dâğî ğaffârü'z-zünüb
 Günde biñ noqşanıñı 'afv eyler ihsânıñ seniñ
 Dest-gırım münisimdir ism-i ğufrânıñ seniñ

4
 Eyleyen envârımı rûhumla yârân bî-lecec
 Özrümü maqbül-ı dergâh eyle ey nür-ı ferec
Küllî şey'in yerca 'ı dir pâdişâhım er ü geç
 Dâ'imâ şādân olurken 'Azbîyi ağlatma geç
 Günde biñ noqşanıñı 'afv eyler ihsânıñ seniñ
 Dest-gırım münisimdir ism-i Ğufrânıñ seniñ

36. (Müseddes, münacât)

A23b, B49a, C48b, D8b

1
 Ağlar iken bendeni lutfunla handân eyledin
 Aña şādım ki beni hubbuñla şādān eyledin
 Tutmadım bir kere emriñ nice fermān eyledin
 Ben haṭā etdikçe baña dūrlü ihsān eyledin
 Demediñ bir kerre ‘Azbi yüz biñ ‘iṣyān eyledin
 Ben günāh etdikçe baña luṭf-ı ān ān eyledin

2
 Saña teslīm ü rızādır dil hezārāndır hezār
 Saña kurbāndır bu cānım senden aldım yādīgār
 İsm-i gufrānıñ dilimde baña besdir bergüzār
 Baña Settār ismini ‘afvıñla kıldıñ perdedār
 Demediñ bir kerre ‘Azbi yüz biñ ‘iṣyān eyledin
 Ben günāh etdikçe baña luṭf-ı ān ān eyledin

3
 Pādişāhlar pādişāhı dū cihān sulṭānısın
 Enbiyālar cānı sensin cānlarıñ cānānısın
 Nefs elinden ḥasta oldum derdimiñ dermānısın
 Sen efendim luṭf ü ihsān ü mürüvvet kānısın
 Demediñ bir kerre ‘Azbi yüz biñ ‘iṣyān eyledin
 Ben günāh etdikçe baña luṭf-ı ān ān eyledin

4
 Baña ‘adlinden sezādır dūzaḥ olsa meskenim
 Saña bir gayri sözüm yok saña karşı ben benim
 Ey Ḥudāvendim penāhım bir efendimsin benim
 Bilmedim kendi vücūdum kabır-i tende medfenim
 Demediñ bir kerre ‘Azbi yüz biñ ‘iṣyān eyledin
 Ben günāh etdikçe baña luṭf-ı ān ān eyledin

5
 ‘Azbi zāt-ı pākini etmez firāk-ı iftirāk
 Arzū-yı bezm-i şoḥbet tābekey bu iṣtiyāk

amdu'llah vuqlata oldu mubeddel her firak
 Rameti abıyla 'afv etdi gunahım yuzm a
 Demedi bir kerre 'Azbi yuz bi 'iyan eyledi
 Ben gunah etdike baa luf-ı n n eyledi

37.

A25b, B50a, C16b, D37b

1 Levs-Allah hub yaratmı seni Rabb-ı zu'l-celal
 Geleli dunyaya billai gormedi mili mial
 Cun baa yar-ı vefadar eyledi ol dilberi
 Saa bi amd  sen ey padiah-ı ber-kemal

2 Her ne deli med edersenem an' -ı lsin
 ubhesiz bir padiahsın yeryuznun maısın
 ak seni mabub yaratmı husn elini maısın
 ameti Tub-yı cennet lebleri ab-ı zulal

3 Husne tasin ederler nazennim hs  'm
 am mıdır ben 'ıı olsa saa kemter gulam
 Bir nefes senden beni dur etmesin budur du'm
 Hazret-i Hayy-i adm  b-zeval  l-yezal

4 Sende zahir oldu cun *seb'u'l-mean* suresi
 Her zaman senden tecelli eyler Allah cezbese
 ıblegah oldu baa dostum cemali Ka'besi
 Secdegahım aları mihrabıdır husn-i cemal

5 Hem muhibb-i hanedandır ehl-i iman kendidir
 Bu fairi derdine vallahi Loman kendidir
 Hatem-i husnu elinde san Suleyman kendidir
 Gor saa ul eylemi ben 'Azbiyi ol b-zeval

38. (Müseddes)

A29b, B21b, C46a, D9b

- 1
 Ne şafâdan gereğim var ne cefâdan hâzerim
 Düşmanı dost bilip ikisini bir severim
 Kimsenin hayr ile şerrine yokdur nazarım
 Hep kuru lağlakadır elde olanca hünerim
 Ne alandan haberim var ne şatandan haberim
 Serserî kevne geleden beri sersem gezerim
- 2
 Baḡş-i 'ilme gelicek kıl ile kâl eylemeyim
 Her ne derlerse diyem Hâk bu cidâl eylemeyim
 Ne belâ başıma bu cem'-i melâl eylemeyim
 Tövbeler bir daḡı ben 'arz-ı kemâl eylemeyim
 Ne alandan haberim var ne şatandan haberim
 Serserî kevne geleden beri sersem gezerim
- 3
 Gâh olur kendüzimi 'âlem içre bulamam
 Gâh olur ağlamazım gâh olur aşlâ gülemem
 Ne 'Alîyim ne velîyim ne deliyim bilemem
 Bir pula mâzî vü müstaḡbeli versen dilemem
 Ne alandan haberim var ne şatandan haberim
 Serserî kevne geleden beri sersem gezerim
- 4
 Gâh bir hâl -i dil-i zârım eder 'arz -ı lisân
 Gâh olur neş'e-i şîḡhat ederim şoḡbet-i cân
 Gâh yanımda bir olur ḡahr ile zevḡ ıḡşı ziyân
 Vereni vermeyeni bir bilirim yaḡşı yaman
 Ne alandan haberim var ne şatandan haberim
 Serserî kevne geleden beri sersem gezerim
- 5
 Gâh olur 'Azbî gibi derd-i derûnum diyemem
 Kimseye hâl-i dil-i zârımı hiç söyleyemem

Vâ'izin pendini ben dinleyemem belleyemem
 Yâri idrâk edemem fark-ı 'adü eyleyemem
 Ne alandan haberim var ne şatandan haberim
 Serserî kevne gelelden beri sersem gezerim

39. (Müseddes)

A32a, B54a, C47a, D11a

1 Tutar elimdir görür gözüm medârımdır benim
 Gülşen-i firdevs içinde gül-'izârımdır benim
 'Ahdine şâhib kâdem hem tâb-dârımdır benim
 Bunların babası olmak iftîhârımdır benim
 İki seyyîd-zâde oğlum var yâr-ı ğarımdır benim
 Dünyede hem âhîretde elde vârımdır benim

2 Râviden olan rivâyetler revânımdır benim
 Bu hâkîri hamd ü şükrün eyle çağımdır benim
 İki seyyîd-zâde oğlum var yâr-ı ğarımdır benim
 Dünyede hem âhîretde elde vârımdır benim

3 Birisi bülbül mişâli eğlenir eş'âr ile
 Birisi de hem-dem olmaz her denî bî-'âr ile
 Birisi âyine-yi bezm-i şafâdır yâr ile
 İkisi de tâlib-i didâr-ı Hâkdır zâr ile
 İki seyyîd-zâde oğlum var yâr-ı ğarımdır benim
 Dünyede hem âhîretde elde vârımdır benim

4 Birisidir cân ü dilden bendeġân-ı lâ-yezâl
 Birisidir her nefesde sâlike bezm-i vişâl
 Birisidir ehl-i şoġbet birisidir ber-kemâl
 Bu ikisin şakla yâ Rab görmesin aşlâ zevâl
 İki seyyîd-zâde oğlum var yâr-ı ğarımdır benim
 Dünyede hem âhîretde elde vârımdır benim

'Azbîniñ Râvi Hâķırle iki cünbîş-bânıdır
 Hem erenler hizmetinde bende-i fermânıdır
 5 Birisiniñ ismi Râvîdir Rivâyet kânıdır
 Biriniñ ismi Hâķırdır 'ilm-i hikmet kâñıdır
 İki seyyîd-zâde oğlum var yâr-ı ğarımdır benim
 Dünyede hem âhiretde elde vârimdir benim

40.

A33a, B55b, C30b, D12a

Cân ü dilden ben muhibb-i hânedân-ı 'âlîyim
 Hem erenler çâkeriniñ hâk-i pâ pâmâliyim
 1 Şârih-i sultân-ı 'âlem Muştafâ vaşşâliyim
 Cümleden geçdim velî ancak 'Alî meyyâliyim
 'Âşıkım ser-pâ bürehne Şâh Hüseyn 'abdâliyim
 Kayd-ı 'uqbâ vü fenâdan olmuşum ğamdan berî
 Baña teslim-i rızâdır taht-ġâh-ı hâverî
 2 Dinlemem ta'n-ı 'adüyu hayderiyim hayderî
 Olmuşum düvâzdeh imâmıñ bende-i fermânberî
 'Âşıkım ser-pâ-bürehne Şâh Hüseyn 'abdâliyim

Baña zemminden gelir zemzem deġil göñlüm melûl
 Zâhid-i hod-râyı gör kim her edâsı biñ füzûl
 3 'Azbî pîrinden havâlet istedi aldı 'uşûl
 Sen baña dersin Kızılbaş ben derim şıdķ-ı Resûl
 'Âşıkım ser-pâ-bürehne Şâh Hüseyn 'abdâliyim

Kim eder terk-i ta'alluķ anı 'İsî öz eder
 4 Cânı İsmâ'il fedâ itdikde kurbân koç yeter
 Zecr-i ķahrından Hâbîbiñ âteş içre gül biter
 Şerħa şerħa eylese cismim libâsı cân giyer

'Āşıkım ser-pā-bürehne Şāh Hüseyn 'abdālıyım

'Āşıkā feyz-i keremdir nuṭḡ-ı pīri beklemek

Ṭālibe cāndır emānet cān ü baş terk eylemek

5 Söz deġil vaşlım 'alāmet şāhidim ins ü melek

Neylerim tāc ü ḡabāyı baṅa sen cānım gerek

'Āşıkım ser-pā-bürehne Şāh Hüseyn 'abdālıyım

Hādī-i rāh-ı Hudāyım mazhar-ı nūr-ı celī

Yā pīrim şāh-ı erenler Hacı Bektāş Velī

6 Gitdiğim rāhım 'Alīdir tutduğum dāmen velī

'Azbiyim çağırırım Allāh Muḡammed yā 'Alī

'Āşıkım ser-pā-bürehne Şāh Hüseyn 'abdālıyım

41. (Müseddes-i düvāzdeh imāmān)

A33a, B56a, C31a, D12a

Yerde gökde istediğim ḡurşīd ü māḡımdır benim

İkisiniṅ nuṭḡ-ı pāki Ḥaḡḡa rāhımdır benim

1 İkisi birlik yüzünden dil-penāhımdır benim

Zāhir ü bāṭın ḡaḡıḡat ḡibleḡāhımdır benim

Muşṭafāniṅ ḡāk-i pāyı secdegāhımdır benim

Şāh 'Alīyye'l-Murtażā Ḥaḡ pādīşāhımdır benim

Anlarıṅ bir kec-nigāhı cümle rahmetdir baṅa

Şāh-ı ḡāk-i zillete düşsem sa'ādetdir baṅa

2 Bir nigāh itse tecāhül ḡoş sa'ādetdir baṅa

Ḳapusında bunlarıṅ ḡulluḡ da devletdir baṅa

Muşṭafāniṅ ḡāk-i pāyı secde-gāhımdır benim

Şāh 'Alīyye'l-Murtażā Ḥaḡ pādīşāhımdır benim

3 Ḥadice ümmü'l-nisādır e's-şalāt ü ve's-selām

Fāṭıma ḡayrū'n-nisādır hem odur zevc-i imām

Cān ü dilden 'āline evlādına yüz biñ selām
 Birine Selmān-ı Pākım birine anber-gulām
 Mutafānıñ hāk-i pāyı secdegāhımdır benim
 āh 'Aliyye'l-Murtaẓā Hāk pādiāhımdır benim

4
 āh Hasan hulķū'r-rızādır tāc-ı erbāb-ı yakīn
 āh Hūseyne-i Kerbelādır reh-nümā-yı sālīkīn
 Dest-gīr-i her haādır āh Zeyne'l-'Ābidīn
 Hem Muammed Bāırīdır mebbe-i Huld-ı Berīn
 Mutafānıñ hāk-i pāyı secde-gāhımdır benim
 āh 'Aliyye'l-Murtaẓā Hāk pādiāhımdır benim

5
 Ca'ferū'-ādīķ ü Kāzım sırr-ı ekber kānıdır
 Hem 'Alī Mūse'r-Rızā Hāk cānımıñ cānānıdır
 āh Taķī vū bā-Naķī 'āıqlarıñ sulānıdır
 Mehdī-i āl-i Muammed 'Azbinıñ Hāk cānıdır
 Mutafānıñ hāk-i pāyı secde-gāhımdır benim
 āh 'Aliyye'l-Murtaẓā Hāk pādiāhımdır benim

42. (Mūseddes, Dūvāzdeh)

A34a, B57a, C31b, D12b

1
 Kerem eyle aman vallāhi geldim
 Ki ya'ni 'aqlım ile rāha geldim
 Diyār-ı ehr-i āh ü vāha geldim
 ū sensin mūrīd-i āgāha geldim
 Hūdāvendā saa dergāha geldim
 Haā benden 'atā sen āha geldim

2
 Muammed Mutafānıñ hūrmetiūn
 'Aliyye'l-Murtaẓānıñ 'izzetiūn
 Hasan hulķu'r-rızānıñ erbetiūn
 Hūseyne-i Kerbelānıñ rıhletiūn

Keremkārā ulu dergāha geldim
 Haṭā benden 'atā sen şāha geldim

3
 Ki Zeyne'l-'Ābidindir gevher-i pāk
 Muḥammed Bakırīdir dürr-i levlāk
 İmām heştümindir nūr-ı eflāk
 Taķī vü bā Naķīdir ümm-i dil-i pāk
 Hudāvendā saņa dergāha geldim
 Haṭā benden tā sen şāha geldim

4
 Hasan 'Askerī sultān haķķı için
 Kerem kıl Mehdī-i devrān haķķıçün
 Hidāyet menba'ı Qur'an haķķıçün
 Meded et bendeņe her ān haķķıçün
 Keremkārā ulu dergāha geldim
 Haṭā benden 'atā sen şāha geldim

5
 Çü var git yogimiş kendi gelene
 Göz ile kırbānım görüp bilene
 Ki tā ol baķmaya sağ ü şoluna
 Bağışla 'Azbiyi 'Azbi kıluna
 Hudāvendā saņa dergāha geldim
 Haṭā benden tā sen şāha geldim

43. (Muḥammes)

A35a, B23a, C47b, D13a

1
 Çü benden imtiḥān eyler baņa rehber ğam ü qahrı
 Eğer 'ayn-ı şafā olduņ bilirsen qahr ile ḥayrı
 Özün Haķdır kıamu müşkil Haķdan gelir toğrı
 Büründüm hırķa-i faķrı göründüm şüretā faķrı
 Ben oldum ümmet-i faḥrī o sultāna çü hādiden

Bu dükkân şâhibi kimdir bozulmaz vezn-i mizânı
 Kamu eşyâ ma'âşiden göründü eyle iz'ânı
 2 Haqîkat şem'ası çünki ziyâ etdi bu devrânı
 Bilindi vech-i âdemden kamu ahvâl-ı Sübhânı
 Sî vü dü harf ile remzi eder seb'ü'l-meşâniden

Benim emrimde lebbeyke şadâsın zâhir eyler cân
 Gerekse 'arif-i bi'llâh ede bu remzimi iz'ân
 3 O dem ben eyledim tahşîl muhaqqak dîn ü hem îmân
 Göründü çeşmime bir ân vech-i 'aks-i Celîlü'sşân
 Ziyâsından felek el'ân alır pertev nihânından

Bugün ben mâsivâ cündü elinden kurtulup çıktım
 Tecelliden teselliden hem ağ u karadan kaçdım
 4 Çün 'Azbî ibn-i vaqt oldum yedim içdim konup göçdüm
 İkilik yayını yaşadım çü vahdet mülküne başdım
 Bir haberdir şimdi kaçdım çünki oldum sâmi'inden

44.(Kaside-i Mu'aşşer)

A37b, B27a, C48a, D15b

Demi bahş eyle bugün gökde Mesîhâ sensin
 'Âleme mihr ü mâh ü necm-i şüreyyâ sensin
 Tûr-ı Sînâda mükellem gibi Mûsâ sensin
 Bezl-i cân eyler iseñ münkire Yağyâ sensin
 1 Sî vü dü harf ile çünki yedi deryâ sensin
 Şüretâ sonra gelip cümleden a'lâ sensin
 Hâk-i süflide yatan ebtere rûsvâ sensin
 Zâtını bilmez iken mağzen-i esrâ sensin
 Söyledirlerse seni 'âlem-i kübrâ sensin
 Mâlik-i sırr-ı Hudâ 'alleme'l-esmâ sensin

Sırr-ı esrār-ı Haqqı bilmede nā-kābil iken
 Rūz-ı şeb eylediğin söylediğin bātıl iken
 Hayr ü şer her ne girer destiğe pür-ekl iken
 Der-be-der durma gezer habbe için sā'il iken
 Kendi zātın neden oldu bilemez gāfil iken
 2 Kālbde muzmer olan 'ucb ü riyā hāsıl iken
 Elem-i rūz-ı mesā kendi için nāzil iken
 Sırr-ı tevḥidi nedir bilmez o bir cāhil iken
 Söyledirlerse seni 'ālem-i kübrā sensin
 Mālik-i sırr-ı Ḥudā 'alleme'l-esmā sensin

Gel cevāb eyle başa var ise elde hūnerin
 Mācerāsı neden oldu söze gel baḥr ü berin
 Berg ü bārına sebep söyle nedir yā şemerin
 Yā neden oldu melekden senin a'lā kaderin
 3 Sāye endāz-ı ziyāsı neden oldu kamerin
 Şādıllık şaḡa nedir yā neden oldu kederin
 Bilmediğin 'aql-ı ma'āş ile me'ādın haberin
 Söyledirlerse seni 'ālem-i kübrā sensin
 Mālik-i sırr-ı Ḥudā 'alleme'l-esmā sensin

'Azbiyā her ne ki var eyleyen ifşā sen iken
 Kadriḡi bilmeyūben bā'ış-i eşyā sen iken
 Şaḡa mecnūn diyeler 'ākil ü dānā sen iken
 Cūmleden eşref olan nūşḡa-i kübrā sen iken
 'Uḡalādan geçinen vālih ü şeydā sen iken
 4 Sidre vū levh ü ḡalem 'arş-ı mu'allā sen iken
 'Ālem içre haberin olmaya ḡālā sen iken
 Zehr ile pür olasın cām-ı muşaffā sensin
 Söyledirlerse seni 'ālem-i kübrāsın sen
 Mālik-i sırr-ı Ḥudā 'alleme'l-esmāsın sen

45. (Kaside-i pend-i pīrān)

A46a, B65b, C26b, D18b

1 Saña yerden gökden büyük naşihat
Gördüğün ört görmediğin söyleme
Erenlerden pīrlerden budur emānet
Gördüğün ört görmediğin söyleme

2 Kendi bilgisiyle gidene la'net
Haḫka te'vīl olmaz Haḫdır bu şöhet
Hālını dil olma ey ehl-i hüccet
Gördüğün ört görmediğin söyleme

3 Bu yola yol ile giden velīdir
Bu yola şıdk ile git ki belīdir
Hem Allah Muḫammed 'Alī yoludur
Gördüğün ört görmediğin söyleme

4 Yalancıyla hem-dem olma ziyāndır
Yalancının her 'ameli noḫşāndır
Erkān-ı evliyā Şāh-ı Merdāndır
Gördüğün ört görmediğin söyleme

5 'Āşıklar öñünde rāh olam dersēñ
Evc-i āsumānda māh olam dersēñ
Selāmet şehrine şāh olam dersēñ
Gördüğün ört görmediğin söyleme

6 'Azbī her küstaḫlık sende 'ayāndır
Sen ben sözün diyen ḫadīm şeytāndır
Erkān-ı evliyā Şāh-ı merdāndır
Gördüğün ört görmediğin söyleme

46. (Müseddes)

A44b, B63a, C48b, D17a

- 1
 İ'tibār olmaz nedendir bu dil-i güftāre ne
 Herkesi bir hāle kılmış mübtelā seyyāre ne
 Nola bülbül āh ü efgān eylese gülzāre ne
 Bu benim hālimden ammā yāre ne aġyāre ne
 Baņa tā'atden hālāvet vermediņ āvāre ne
 Baņa mülhidlik naşīb etdiņ ezelden çāre ne
- 2
 Kanda gitsem māsivā yolumu aldı sevdiğim
 Baņa bir şālih 'amel biņ nāz kıldı sevdiğim
 Bu derūnum fişķ ü 'işyān ile doldu sevdiğim
 Her ne olduysa günāhım baņa oldu sevdiğim
 Baņa tā'atden hālāvet vermediņ āvāre ne
 Baņa mülhidlik naşīb etdiņ ezelden çāre ne
- 3
 Nice bir vaşlından ayrı künc-i ġamda bekleyim
 Nice bir ferdāya va'd-i şoġbetiņle iņleyim
 Nice çāk çāk olup hūn-ı sirişkim dōkeyim
 Pādişāhım sen ne verdiņ de anı ben çekmeyim
 Baņa tā'atden hālāvet vermediņ āvāre ne
 Baņa mülhidlik naşīb etdiņ ezelden çāre ne
- 4
 'Acizim hicr-i sitemden şiddet-i nārdan deyü
 Baņa bugūn keşf olur bir zerre esrārdan deyü
 Belki bir ġūn bir kerem olur baņa yārdan deyü
 Ben çalışdım mazhar-ı lūţfuņ olam dārdan deyü
 Baņa tā'atden hālāvet vermediņ āvāre ne
 Baņa mülhidlik naşīb etdiņ ezelden çāre ne
- 5
 'Azbiyim düşdüm tarīķ-i evliyāya kıl 'aţā
 Her ne denlū fişķ-ı noķşān var ise yoldaş baņa

Başa tevfiğin refik kıl Rabbünā yā Rabbenā
 Suçumu bildim kapuğa yalvara geldim saña
 Başa tā'atden halāvet vermediñ āvāre ne
 Başa mülhidlik naşib etdiñ ezelden çāre ne

47. (Tarikat-nāme)

A50a, B68a, C31b, D20a

1
 'Andelib-i gülşene verd-i hakikāt halveti
 Talib-i sırr-ı velāyet kân-ı vahdet halveti
 Rehber-i fakr ü kanā'at terk-i devlet halveti
 Vâsıl-ı bezm-i ricāl derde himmet halveti
 Mûtu *kable en-temûte* mazharı zât halveti
 Sâlike didâr-ı maḥbûb cāy-ı cennet halveti

2
 'Andelib-i gülşene baḥş-ı terennüm celveti
 Kemterine bâ'ış-i Hâkdan taḳaddüm celveti
 Yalvarır Mevlâsına der de efendim celveti
 Cezbeye rûḥ-ı revân ü bende bendim celveti
 Mûtu *kable en-temûte* mazharı zât halveti
 Sâlike didâr-ı maḥbûb cāy-ı cennet halveti

3
 'Andelib-i gülşene feyz-i Hudâdır gülşeni
 Bâğ-ı cennet meskeni olsa revâdır gülşeni
 Çaker-i âl-i Resûl-i Murtaẓâdır gülşeni
 Mûnis-i emr-i İlahî bî-riyâdır gülşeni
 Mûtu *kable en-temûte* mazharı zât halveti
 Sâlike didâr-ı maḥbûb cāy-ı cennet halveti

4
 'Andelib-i gülşene nağme-künândır mevlevî
 Nağme-i cân-sûzeniyle hem-zebândır mevlevî
 On sekiz biğ 'âleme sırr-ı nihândır mevlevî

Devr eden çarh-ı felekden bir nişāndır mevlevî
Mütu kable en-temüte mazharı zāt halveti
 Sālike didār-ı maḥbüb cāy-ı cennet halveti

5
 'Andelib-i bāğ-ı gülşen kâdirîdir kâdirî
 Çünkü *settārü'l-* 'uyubun satırîdir kâdirî
 Hem tarîk-i Hakkın ey dost mâhirîdir kâdirî
 Bâtin-ı sırr-ı İlâhî zâhirîdir kâdirî
Mütu kable en-temüte mazharı zāt halveti
 Sālike didār-ı maḥbüb cāy-ı cennet halveti

6
 'Andelib-i gülşen içre 'aşıkân 'uşşâkîdir
 Mazhar-ı didār-ı yâre lâyıkân 'uşşâkîdir
 Ehl-i derdin derdine hoş hâzıkân 'uşşâkîdir
 İltifâta mazhar olan şâdikân 'uşşâkîdir
Mütu kable en-temüte mazharı zāt halveti
 Sālike didār-ı maḥbüb cāy-ı cennet halveti

7
 Mâlik-i sırr-ı nübüvvet el-ḥâc Bektâş-ı Velî
 Evliyâlar aña cümle dediler cāndan belî
 Aşl-ı pâki Muştâfâdır cedd-i pâkidir 'Alî
 Anda zâhir oldu Hakkdan el-veled sırr-ı ebî
Mütu kable en-temüte mazharı zāt halveti
 Sālike didār-ı maḥbüb cāy-ı cennet halveti

8
 Evliyâlar birliğin Hakkdan bilip kul olmuşum
 Vaşfınızda ba'zî küstahlık edip dil olmuşum
 Benliğim çıktığı aradan 'Azbiyim zıl olmuşum
 Gâhî bir nūr-ı ziyâ-baḥş gâhî bir gil olmuşum
Mütu kable en-temüte mazharı zāt halveti
 Sālike didār-ı maḥbüb cāy-ı cennet halveti

48. (Selām-nāme-i Ḥazret-i pīr-i erkān Sultān Ḥacı Bektaş-ı Velī)

A50b, B68b, C32b, D22b

1 Ey kerem-kān-ı mürüvvet ma'den-i nūr-ı celī
 Dergehinde boynu bağılı bendeyiz dedik belī
 Gülşen-i cennet mi āyā eşğiñ firdevs gülü
 Dem-be-dem vaşfını söyler tende bu cān bülbülü
 Es-selām ey mālīk-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alī
 Es-selām ey nūr-ı Aḥmed Ḥacı Bektāş-ı Velī

2 Mazhar-ı zāt-ı kadīmdir çünki şifātıñ seniñ
 'Āleme oldu hidāyet rāh-ı necātıñ seniñ
 Sen ki penc-Ḥaksın diyüben etdi işbātıñ seniñ
 Ser-be-ser 'ālemleriñ maḥlūbudur zātıñ seniñ
 Es-selām ey mālīk-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alī
 Es-selām ey nūr-ı Aḥmed Ḥacı Bektāş-ı Velī

3 Nice biñ şāhib-velāyet saña oldu bendegān
 Himmetiñle hırka dāğı oldu 'ayn-ı gülsitān
 Emrin ile esb-i çāpük tek hacir oldu revān
 Bende-i fermāniñ oldu ser-be-ser hayli cihān
 Es-selām ey mālīk-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alī
 Es-selām ey nūr-ı Aḥmed Ḥacı Bektāş-ı Velī

4 Evliyālar bendeñ oldu eylediler 'izzetiñ
 Zāhir oldu on sekiz biñ 'ālem içre kudretiñ
 Şāh-ı 'ālem oldu şāhım her kim aldı himmetiñ
 Nokta-i nürdur vücūduñ hem elifdir kisvetiñ
 Es-selām ey mālīk-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alī
 Es-selām ey nūr-ı Aḥmed Ḥacı Bektāş-ı Velī

5 Saña kul olsun Ḥudādan lūtf u ihsān isteyen
 Cān nişār etsin yolunda özge sultān isteyen

Emrine fermān-ber olsun Haḳka bürhān isteyen
 Tālib-i hicrānıñ olsun derde dermān isteyen
 Es-selām ey mālīk-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alī
 Es-selām ey nūr-ı Aḫmed Hacı Bektāş-ı Velī

6 Aşl-ı pākiñ Muştafādır cedd-i pākiñ Murtażā
 Hem Ḥasan ḫulḳü'r-rızādır hem Ḥüseyn-i Kerbelā
 'Ābid ü Bākır dahī hem Ca'fer-i Şādık şehā
 Müsā-yı Kāzım 'Alī Müse'r-Rızādır ced saña
 Es-selām ey mālīk-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alī
 Es-selām ey nūr-ı Aḫmed Hacı Bektāş-ı Velī

7 Şeh Takī vü bā Nāḳīden ḫayderīyim ḫayderī
 Tālib-i rāh-ı ḫabībim maḳşadımdır 'Askerī
 Mehdī-i şāhib-velāyet mü'minānıñ yāveri
 'Azbī bir ednā ḫuluḫdur kemteriniñ kemteri
 Es-selām ey mālīk-i sırr-ı ezel nesl-i 'Alī
 Es-selām ey nūr-ı Aḫmed Hacı Bektāş-ı Velī

49. (Müseddes, Der-medḫ-i sitāyiş-i Sultān Hacı Bektāş-ı Velī)
 A51a, B69b, C33a, D22a

1 Kisvetimdir başıma cennetde Haḳkıñ sünbülü
 Bendeñ olduḫ cān ü dilden emriñe dedik belī
 Lāğ mıdır vaşf-ı şerīfiñ etmese cān bülbulü
 'Andelib 'āşıklarıñ vāri Ḥudānıñ ḫaş gülü
 Faḫr-ı 'ālem nūr-ı çeşm-i enbiyā nesl-i 'Alī
 Şāh-ı ekrem ḫutb-ı 'azām Hacı Bektāş-ı Velī

2 N'ola bī-pervā gezersem her cezādan 'āşiyem
 Bir seniñ gibi penāhım var iken ben ḡam yemem
 Mazḫar-ı zāt-ı ḫadīmisin *lā-fetā illā* direm
 Sensin ol kān-ı hidāyet mālīk-i sırr-ı kerem

Faḥr-ı 'âlem nûr-ı çeşm-i enbiyâ nesl-i 'Alî
Şâh-ı ekrem kutb-ı 'azâm Hacı Bektâş-ı Velî

3 Hoş benim haddim değil vaşfın edip söz söylemek
Rûz-ı şeb küstaflığımdır fehm-i kadrin eylemek
Mebde-i lütf-ı Hudâsın bâ'ış-i her dü-felek
Hâdi-i râh-ı İlâhî mürşid-i ins ü melek
Faḥr-ı 'âlem nûr-ı çeşm-i enbiyâ nesl-i 'Alî
Şâh-ı ekrem kutb-ı 'azâm Hacı Bektâş-ı Velî

4 Şâh Hasan ile Hüseyin-i Kerbelânın aşlısın
'Âşıka ser-tâc olan Zeyne'l-'ibâdin aşlısın
Hem Muhammed Bâkır ü Ca'fer imâmın aşlısın
Müsâ-yı Kâzım 'Alî Müse'r-Rızânın aşlısın
Faḥr-ı 'âlem nûr-ı çeşm-i enbiyâ nesl-i 'Alî
Şâh-ı ekrem kutb-ı 'azâm Hacı Bektâş-ı Velî

5 Şah Takî vü Ba-Nâkî Hâkdan penâhındır seniñ
'Askerî erkân-ı faḥr her kelâmındır seniñ
Mehdi-i âl-i Muhammed düde imâmındır seniñ
Pâdişâhım 'Azbi bir kemter gülâmındır seniñ
Faḥr-ı 'âlem nûr-ı çeşm-i enbiyâ nesl-i 'Alî
Şâh-ı ekrem kutb-ı 'azâm Hacı Bektâş-ı Velî

50. (Muḥammes)

A48b, B36b, C49a, D18b

1 Ger mecâz ile ḥaḳıkatle seversen güzeli
Herkesin haddi kadar kıldı 'aṭâ lem-yezeli
Kimine verdi şafâ kimine verdi keseli
Zâhidin tâ'at ile dileği tûl-i emeli
Ezelidir ezeldir ezeldir ezeli

2 Saña bu sevdâ ziyân olduğı ey rûh-ı revân
 Bir gedâ şâh-ı cihân olduğı ey rûh-ı revân
 'Âşıkıñ hâli yamân olduğı ey rûh-ı revân
 Münkiriñ kavli yalân olduğı ey rûh-ı revân
 Ezelîdir ezelîdir ezelîdir ezelî

3 Gücenirsin başına gelse eğer cevr ü belâ
 Mâ'il-i zevk ü şafâsın dil-i şeydâ ammâ
 Edeni eyleyeni bilmeyen olmaz dâna
 Herkese *nañn ü kesemnâ* da şafâ cevr ü cefâ
 Ezelîdir ezelîdir ezelîdir ezelî

4 Çün bize oldu itâ'at o mehe kavli-i ümem
 Hayr ile şerri benimdir dedi Hâk çekme elem
 Eden ol eyleyen ol sen bu sözü oku her dem
 Kâmilîñ 'ahdi bütün olduğı ey şâh-ı kerem
 Ezelîdir ezelîdir ezelîdir ezelî

5 Çün necs oldu sivâ eyleyegör 'Azbi vuzû'
 Pâk edip kalbiñi bu gaflet ile olma ulu
 Hâk dîn Hâk ile hâkdır neden oldu ayru
 Câhiliñ cehli ile kâmilîñ 'irfânı kamu
 Ezelîdir ezelîdir ezelîdir ezelî

51. CLXXVI (Tercî-i Bend, Mu'aşşer)

A49a, B37a, C49a, D19a

1 Hâmdüli'llâh ki deründan sildim kederi
 Mîvedâr oldu bu dem çünki zebânım şeceri
 Destime hâme alıp yazmağa bu şi'r-i teri
 Pîr rızâ verdi baña dinle haberden haberi
 Bildi Allâhı gönül Hâk bilüben hayr ü şerri
 Kanda bakdıysa gözüm gördü güzelden eşeri

Lima 'allāh iline kıldı çü ādem seferi
 Kıldı ādemde emānet ki bu şüret güheri
 Oldu āyine Muḥammed aḡa kıldı nazarı
 İşbu ādem bu fenā 'ālemine şaldı çeri
Ḳul hū va'llāhū aḡad ādeme verdi çü ferî
Kūlli şey'in hālikun la 'āleme açdı peri
 Süre-i ikrā' ile eyledi 'arz-ı hüneri
 Çün bu demdir yine ol dem değilmiş güzeri
Fese yekfikūhūmu'l-lāh oluban tāc-ı seri
 Şāniyen kıldı musaḡḡar aḡa bu baḡr ü beri
 Etdi Ḥaḡ olduğunu ādemiḡ işbāt şeceri
 Perdedir Ḥaḡḡa sivā aḡla sōzüm etle deri
 Yazdı hem Ḳāḡi vü Keşşāf ü Ḥarīr ü Ṭaberi
 Okudum ḡavl-i Alīden ḡaber-i mu'teberi

Sendedir pādişehim 'arş-ı mu'allāda ara
 Oḡu esmāyı dilā sırrı müsem māda ara
 Ḥālet-i cezbeye düş cennet-i me'vāda ara
 Yüzün üzre sürünüp rüz-ı şeb ara da ara
 Pāk edip āyine-i ḡalbi mücellāda ara
 Herkese verme gönül Yūsuf-ı zībāda ara
 Yürü Mecnūn olagör maḡşadı Leylāda ara
 Terk edip 'ucb ü riyāyı daḡi ihfāda ara
 2 Rāzımı kimseye fāş etme gönül sāde ara
 İkilikden geçüben zīr ile bālāda ara
 Maḡzen-i sırr-ı elif 'āḡil ü dānāda ara
 Āb-ı ḡayvānı dil-i zulmet-i şeydāda ara
 Ḥaber-i Ḳāf gedā-meşrebi ol 'Anḡāda ara
 Her şecerden gele Ḥaḡ Ḥaḡ sesi eşyāda ara
 Gir kilisāya çağır Mescid-i 'Aḡşāda ara
 Yeme içme uyuma ḡalb-i muşaffāda ara
 Hā ile ḡāfi oḡu ḡāf ile hem ḡāda ara

Menzil-i birlige gel *lā* yı *ko illā* da ara
 Yazdı hem *Ḳāḏī vü Keşşāf ü Ḥarīr ü Ṭaberi*
 Okudum *ḳavl-i Alīden ḥaber-i mu‘teberi*

Ḥazret-i *faḥr-i cihān ‘āleme sultānda daḥi*
 Şīr-i *Yezdān-ı Ḥudā Ḥazret-i Mervānda daḥi*
 Çār *ḳitāb içre beyān olundu Furḳānda daḥi*
 Ḥātem-i *ḳudret ile ḥükm-i Süleymānda daḥi*
 Cevr-i *Yūsuf-la me‘an nāliş-i Ken‘ānda daḥi*
 Zahm-ı *Eyyūbdan aḳan çeşme gibi ḳanda daḥi*
 Gökden *İbrāhime inen yine ḳurbānda daḥi*
 Yine *şabrī ile ḥükmī ile fermānda daḥi*
 Ādemin *Ḥuldda yiyip etdiği ‘işiyaḋa daḥi*
 Yine *Ḥavvānın ḳıldıḡı efgānda daḥi*

3

Ḥaḳdan *özge kim ola gizlide meydānda daḥi*
 Hem *Şıraṫ üzre yürür keffe’-i mizānda daḥi*
 Şeb-i *tarīḳde ‘ayān mihr-i cihān-bānda daḥi*
 Tā‘at-i *‘abd ile oḳunan ezānda daḥi*
 Berḳ-i *ḥātefdēn ‘ayān ebr ile bāranda daḥi*
 Eden ol *eyleyen ol zahir ü bāḥında daḥi*
 Hem *raḳibden görünür hem yine cānānda daḥi*
 Gözlerim *ḳanda baḳar maṫlab-ı cānānda daḥi*
 Yazdı hem *Ḳāḏī vü Keşşāf ü Ḥarīr ü Ṭaberi*
 Okudum *ḳavl-i Alīden ḥaber-i mu‘teberi*

4

Gel *sūḥan-āvāz olup şāḥib-i icād olalım*
 Okuyup *yazmada hem ‘ilm ile ‘ummād olalım*
 Pāk *rū olmada biz her seḥer ābād olalım*
 Yeter *insāf edelim tārik-i ifsād olalım*
 ‘Arz-ı *ḥāl etmeyelim kimseye bī-dād olalım*
 Māsivādan *elimiz ḳat’ idüben yād olalım*
 Nefs-i *bedḥ‘āḥıḡ elinden yeter āzād olalım*

'Ameli yok kişiniñ nefesine callād olalım
 Gahi ābād olalım gāhice berbād olalım
 Gāhi bir ağlayalım gāhice şād olalım
 Dilberin lehcesini yazmada Bihzād olalım
 Vuşlat-ı dilber için bende-i şayyād olalım
 Sürelim zevkin anın cevrine mu'tād olalım
 Sevmede ol güzeli fenn ile üstād olalım
 Dağ-ı 'aşkında anın 'aşk ile Ferhād olalım
 Kāmilān zūmresine gel gönül ilhāk olalım
 Birleyip Hakkı yine Hakkā üstād olalım
 Nice bir ehl-i 'inād kābil-i irşād olalım
 Yazdı hem Kāfī vü Keşşāf ü Harīr ü Taberi
 Okudum kavlı-i Aliden haber-i mu'teberi

Leyse fiddāri velā ğayr ile deyyār da da var
 'Ābid ü fācer ile mülhid-i küffārda da var
 Mīve-i tāze ile hem gül-i şad-bārda da var
 Gülşen-i bāğda daği hicr-i sitemkārda da var
 Mīr-i ednāda beyān 'āleme hūnkārda da var
 Bī-mürüvvetde daği ğayret ile'ārda da var
 Dem-i şādīde daği āh ile hem zārda da var
 Sitem-i cevr ü ğam ü cünbiş-i ağıyārda da var
 5 Āb-ı engürda daği berşdeki dem zārda da var
 Dervişin ekl-i belīg çekdiği esrārda da var
 Āyet-i nuṭku anın dilber-i mekkārda da var
 Herkesin hāli beyān mūrda da var mārda da var
 'Arşa-i rüy-ı zemīn kūnbed-i devvārda da var
 Sede vü düde daği şeşde vü hem çārda da var
 Pertev-i zıll-ı Hudā ābda da var nārda da var
 Eşer-i şun'-ı Hudā yokda da var vārda da var
 Rūh-ı Kudsī-i beyān Aḥmed-i Muḥtārda da var
 Kemterī 'āşık-ı zār 'Azbī-i pūr kārda da var

Yazdı hem Kāḍī vü Keşşāf ü Harīr ü Ṭāberi
Okudum ḳavl-i Alīden ḥaber-i mu'teberi

52. (Mersiye vü sergüzeşt-i ḥazret-i imāmān)
A53b, B39b, C39a, D52a

1
Gel bu dem merşiyē ḥān ol eyle 'arz-ı mācerā
Söyle ey dil tazelensin sergüzeşt-i Kerbelā
Her şadā kim elvedā'dan ses verir hū deyū
Şanma kim ra'd-ı felekden āḥ edip eyler fezā'
Ḥayret andandır ḳamu erbāb-ı 'aşḳa dāverā
Ay hilāl olmuş bu ḡamdan çarḥ-ı dūn olmuş dū tā
Şanma kim gülgūn şafaḳdandır sipihri bī-vefā
Dāmen-i gerdūnu tutmuş ḥūn-ı āl-i Muştafā

2
Kendi kesbiyle sa'ādet anlayan noḳşānını
Tutmadı emr-i elesti bilmedi sulṭānını
Göz göre bed nāmlik etdiḡ arada ey çarḥ-ı dūn
'Ālimim dediḡ yitirdiḡ dīniḡi imānını
Bī-ḥazer olduḡ Ḥudādan enbiyādan bī-ḥicāb
Yok yere ḳan eylediḡ dōkdūḡ şehīdān ḳanını
Şāḥ 'Alīyye'l-Murṭazānıḡ 'ırḳ-ı pākiḡ bī-sebeb
Yā niçūn āzürde kıldıḡ bī-sebeb ey bī-edeb

3
İşbu mātemdir ḳamu 'aşḳ ehline ḳan aḡladan
İşbu mātemdir ḡam-ı hicr ile sīne daḡladan
Pādişāḥ-ı dehr olan yeksān gelir yeksān gider
İşbu mātemle toḡar her kim toḡarsa anadan
İşbu mātemdir cefānıḡ māverāsı hem bu dem
Ehl-i derdin baḡrını ḥūn ḳaddini ḥam-geşt eden
Ol Hasan ḥulḳu'r-rizāya zehr içirdiḡ bī-gūnāḥ
Ḳaşd kıldıḡ ehl-i beyte 'āḳıbet gūm-gerde-rāḥ

4
 Yoğ yere zulm eylediğ kadr ü vefâyı bilmediğ
 Oğduğ ders-i Yahûdi ders-i Hakkı bilmediğ
 Bunca ikrâmın görüp âdem göründüğ 'âleme
 'Âkıbet kıldığ ihânet 'abd-ı hâliş olmadığ
 Kıldığın cevre huzûr-ı Hakkda insâf yok mudur
 Hanedân-ı Murtaşâyâ söyle zâlim neylediğ
 Vermediğ bir katre şuyu olmadı râhat fezâ
 Şâh Hüseyn oldu şusuzluğdan şehîd-i Kerbelâ

5
 Hiç muhabbet ide mi şâha pelîd oğlu pelîd
 Bî-naşîb luğf-ı Hudâdan kendüzin eyler ba'îd
 Kayşeriğ yanında 'izzet buldu sen mü'mîn iken
 Şirkle Kayşerden ednâ zühd ile küfrüñ cedîd
 Bire cellâd-ı felek sen saña la'netdir sözüm
 Senden icrâ oldu güne zulm ile cevr-i şedîd
 Eylediğ Zeynü'l-'İbâdı sen zelîl tezvîr ile
 Yere geçdin 'âkıbet sen kıldığın tedbîr ile

6
 Yâ niçün rencide kıldığ nûr-ı âl-i Aşmedi
 Çok çalışdığ kesmeğe 'âlemde nesl-i Aşmedi
 Kendiğ insâf eyle Hakkıñ rüşen olmuş şem'ini
 Sen söyündürmek revâ mı nûr-ı aşl-ı Aşmedi
 Çün Kur'ân içre vücûda geldi bu zât anadan
 Hakk erenler kesmedi nesl-i Resûl-ı Aşmedi
 Şâh Muhammed Bâkırî Hakkdan keremdir 'âleme
 Râh-ı Hakkı kıлмаğa geldi hidâyet 'âdeme

7
 Mu'cizâtı kıldığ inkâr bu kabâhatler nedir
 Luğf-ı Mevlâyı unuttuğ bu hamâkatler nedir
 Postuna sâman depüp hem başına miğ kaçdırıp
 Nâr-ı miğnetle tutuşduğ bu harâretler nedir
 Bâ'îş-i bünyâd-ı 'âlem şâbir-i hicrân iken
 Ehl-i beyte tâ bu deñlü bu ihânetler nedir

Piřvā-yı ehl-i taḥkīk Ca'fer-i Şādīk iken
Vāriř-i sırr-ı nübüvvet rehber-i 'āřık iken

8 Bu tükenmez fikr ile ben saña la'net söylerim
Çün etin baña ḥaramdır bulsam anı hep yerim
Buna daḥī eylediñ yüz biñ cefā ey kıaltabān
'Ākıbet içdi şehādet şerbetinden serverim
Cümle bühtāndır işiñ kibr ü ḥaseddir řāhıma
Anlarıñ varsa günāhı ḥaşelillāh yok derim
Çün imām Kāzımı etdi şehīd Mervān-ı ḥar
Ol la'in-i sermedī bī-şerm-i Haydar bī-ḥaber

9 Ya'ni Ḥaḳkıñ emrini tutmağa sen 'ār eylediñ
La'neti kendine kendiñ sen sezā-vār eylediñ
Cünd-i İblis ile girdiñ sen şehīdler kıanına
Bī-ḥesāb 'asker çekip kibriñi izḥār eylediñ
Kendi beğliğinde seni nefsiñ talebkār eyleyip
Gün gibi zāhir olan sultānı inkār eylediñ
Ey hidāyetden ḥabersiz 'Ālīdir hādī baña
Kıble-i ehl-i yaķındır bu imām-ı piřvā

10 Şanma ūrkütdüñ uçurduñ sen ḥuzūr-ı Aḥmedi
Her muḥibb-i ḥānedān göñlünde tutdu Aḥmedi
Ḥoř gelir sultān-ı 'ālem her ne kılsa bendeye
Nā-sezā görmek revā mı sen umur-ı Aḥmedi
Ḥaşre dek ḥüsrāndasın ařlā yüzüñ yok gülmeğe
Bī-ziyā kıılmağ ne lāzım saña nūr-ı Aḥmedi
Medfen-i ḥāk-i Ḥorāsān řāh-ı dīn Müse'r-Rızā
Mebde-i esrār-ı Mevlā mālik-i cūd-ı seḥā

11 Cāhil ü nādānı gör kim Ḥaḳқа 'illet gösterir
Kendi düzāḥ içredir cinsine cennet gösterir
Kendi söyler göz ile olmaz nihān 'ālem 'ayān

Siretiñ āyinesidir gör ki şüret gösterir
 Nesl-i Hâbilden kalan Kâbil olur mu 'ilm ile
 Yoğ yere sa'y eyleyen kendine zaħmet gösterir
 Şāh Takīdir şāh-ı 'ālem vāriş-i sırr-ı nebī
 Anda zāhir oldu zāhir el-veled sırr-ı ebī

12 İşbu kārıñdan perişān dūnyeye vū 'uğbā seniñ
 Düşmanıñ olsa revādır bay ile ednā seniñ
 Kimseden 'ālemde zāhir olmadı bu bed 'amel
 Bu işinden oldu maħcūb Ādem ü Havvā seniñ
 Eline ne girdi bilmem ey pelīd oğlu pelīd
 Ey mūrūvvetsiz nedir bu kıldığın evzā' seniñ
 Bā Naķīdir şāh-ı haylī 'ārif-i sırr-ı ezel
 Kān-ı raħmet şāfi' ğam dāfi'-i hayl-i milel

13 Sen huzūr-ı Hāķķa eyā 'āķıbet varmaz mısın
 Rūz-ı maħşer halk içinde etdiğin bulmaz mısın
 Biñ işiñ elbetde vardır fi'l-i İblisden beter
 Enbiyā nuķķu kelām-ı kibriyā tutmaz mısın
 Sen seni cān şanma cinsin cān değıl bī-cānsın
 Sen Hūdāniñ kaħır-ı hışmından 'aceb kōrkmaz mısın
 'Askerīdir şāhib-i esrār-ı nūr-ı lem-yezel
 Zāt-ı pāki mazħar-ı Hāķ hem güzellerden güzel

14 'Azbiyi bu derd-i mātem eyledi pūr-ızdırāb
 Yüregim yanar bu ğamdan ciğerim pişmiş kebāb
 Şerhi mūmkūn olmayan bu derd-i ğamdır 'āleme
 Būlbūl ü merşiyye-ğ'ān olmuş bu ğamdan her seħāb
 Hālını teftiş ederse sen anıñ maħcūbusun
 Sende bu bu'z-ı 'adāvet var iken ey bī-hicāb
 Mehdi-i āl-i Muħammed şāhib-i şemşīr-i Rab
 Ala senden ehl-i beytiñ intikāmın cümle heb

53. (Mersiyye)

A57a, B61a, C41b, D55a

- 1
 Ey gönül merşiye-ḥʿān ol mācerā-yı māteme
 Kıl serencāmın şikāyet Kerbelānın ʿāleme
 Bende-i Aḥmed muḥibb-i Ḥaydar-ı Kerrār iken
 Tığ çekdiñ buʿz edip nesl-i Restül-i Ekreme
 Sen o vesvās oğlu vesvāssın ki ašlā şübhe yok
 Ādem olan hiç bu deḡlü cevri eder mi ādeme
 Almasın nemden ḥarāret ehl-i teşne bũ deyũ
 Şeb olunca türden kıyıl çekerdin şebneme
 Deşt-i ġamda vermediñ āb-ı revānın tamlasın
 Bu cezāyı etmedi Naşrānī İbn-i Meryeme
 Şanma kim gülgün şafağdandır sipihr-i bī-vefā
 Dāmen-i gerdũnu tũtmuş ḥũn-ı āl-i Muştafā
- 2
 Ey keremsiz zulmũ sen mazlũma kånũn eylediñ
 Kerbelā deştinde ḥũnu mişl-i Ceyḥũn eylediñ
 ʿÖmrũnũn sermāyesini ḥāk ile yeksān edip
 Ḥazret-i Fahrũ'n-Nisānın bağrın ḥũn eylediñ
 ʿĀlemin ismin mükerrer çũn fenā zikr etdirip
 Ehl-i beyt-i Murtażāyı böyle maḥzũn eylediñ
 Ḥubb-ı dũnyā kaşd-ı şāh-ı mü'minĩn etdirdi de
 Kāfir olduñ ittifāk-ı çarḥ-ı gerdũn eylediñ
 Çũn ʿadũsın ġam değil şuyun yüzũn göstermesen
 El ʿataşdan teşne-leb ḥāliñ diğer-ğũn eylediñ
 Bā'ış-i iftār-ı kudret oldu firķat şandığın
 Arzũ-yı āb-ı kevşerdir ḥarāret sandığın
- 3
 Kerbelā şahrāsıdır ʿuşşākı nālān eyleyen
 Dide giryān sĩne pũr-yān ʿākli ḥayrān eyleyen

Tavk-ı la'netdir sağa dökdün şehidler kanını
 İki 'âlem içre sensin Hakkı tuğyân eyleyen
 Göz göre âdem safiyu'llâhı inkâr elyeyip
 Kâfir-i billâh değil mi kaçd-ı îmân eyleyen
 Tâbi'-i vesvâs değil mi kendi inşâf eyle gör
 Şu yerine teşnegâna tiri bārân eyleyen
 Bir beşerden gelmedi bu mühmilât vaşın seniñ
 Sensin âl-i Muştafâyı hep perişân eyleyen
 Çün risâlet bezminiñ kıldın çerâğın bî-ziyâ
 İşbu bu mâtemden perişân oldu hâlim veylenâ

Kemliğe eylikden oldu bizleriñ irşadımız
 Böyle tembîh böyle ta'lîm eyledi üstadımız
 Hırka-püşânız 'adunun ta'nının kalkânıyız
 Çün muhibb-i hânedân söylendi bizim adımız
 Cây-ı rahatdır bekâ giydik nemed 'âlem-fenâ
 Yâ ne var vîrâne görsek şüret-i âbâdımız
 Deşt-i gamda teşnegânız Şâh 'Alî abdâlıyız
 Cismimizde zeyn olan dağlar yeter işbâtımız
 Kaşd-ı âl-i Murtażâ kıldın edip pejmürde hâl
 Büsbütün dünyâyı tutsa vechi var feryadımız
 Gam mıdır dağlar yakup kanlar döküp âh eylesek
 Baş açık yalın ayak feryâd edip de inlesek

Vechi vardır ağlasak eyyâm-ı mâtemdir gelen
 Bizlere gülmek harâmdır çün muharremdir gelen
 Dinle bu merşiyeyi dâğ-ı derüniñ zâhir et
 Mâcerâ-yı nûr-ı çeşmim fahr-i 'âlemdir gelen
 Çıkdı cennetden fenâ bezminde demler sürdü tut
 Hâl-i 'âlem böyledir Havvâ vü Âdemdir gelen
 Kahr-ı a'dâdan ciğeriñ yansa Hakkıñdır kerem
 Hazret-i İbrâhîme nâr içre şebnemdir gelen

Şaymadı tūfān-ı Nūhu ehl-i mātem derd budur
 Ehl-i derdiñ dīdesinden nem değıl demdir gelen
 ‘Azbi feryād eyle ağla kan dökülsün dīdeden
 Ağlamak ‘adet kalupdur bize Ādem dededen

54. (Merşiye-i hz. imāmān ez-mātem-i deşt-i Kerbelā-yı şāh-ı şehīdān)
 A58a, B66a, C42a, D56a

Gel ey levh-i suhen gencūr beyāñ-ı mācerā eyle
 Şehīd-i Kerbelā hālin fiğān ile fizā’ eyle
 Girībān rīze-nāk eyle gözün den kanlı yaş gelsin
 Geçip cem’iyyet-i hātır hevāsın bir yaña eyle
 Kāmu ‘ālem saña mātem yüzün ‘arz etdiğın gör de
 Oda yaq defter-i dīvānı cümle hep hevā eyle
 Sañadır kaşdı gerdünün fenāsın gösterir bir bir
 Görürsün Kerbelā sırrın yüzün ‘ālem-nümā eyle
 Gönül den ber-ţaraf eyle nişān-ı şādīden zerre
 Dirīgā veylenā hayfā diyü āh ü nidā eyle
 Vücüdün çāk çāk olsun hūner meydān-ı merdiñdir
 Bu mātem cünbişinde turma sen de cān fedā eyle
 Yağarsañ nār-ı haşret yaq vücüdün sūz-i nāk olsun
 Bu dem eyyām-ı mātemdir ço cismin çāk çāk olsun

Niçün ey bī-mürüvvet kaşd-ı āl-i hānedān kıldın
 Dil-i āzürde etdiñ Murtażāyı pek yaman kıldın
 Niçün sen nūr-ı çeşm-i enbiyāyı eylediñ bī-fer
 Aña bir kaţre āb virmediñ vallāh ziyān kıldın
 Peder māder diyü cān-ı şirīniñ Hāğğa tapşurdu
 Kesüp hayrū’l-verāniñ memesini hūn-feşān kıldın
 Ciğeri yandı Zehrāniñ bu mātem mācerāsından
 Çıkardın bir gözün āh āh cefā-yı bī-amān kıldın
 Kalem taḫrīrine ‘āciz olan ma’nāyı etdirdiñ

Düşürdün dillere zālīm bir adsız dāsītān kıldıñ
 Muḥabbet şışesin kırdıñ çıkardıñ devleti elden
 Der-āğüş-ı Resūlü ğarķ-ı hūn-ı erguvān kıldıñ
 Girip kanına ol şāhıñ serin ğaltān-ı pāy etdiñ
 Şifā-dārında bī-çāre sāzı çünki zāy etdiñ

3 Ne şahrādır ki Deşt-i Kerbelā şahrā-yı hicrāndır
 Kuş uçmaz māverāsından ki gullar bunda ḥayrāndır
 Dağıtdıñ ḥānedānı her birin ṭondan ṭona atdıñ
 Bu ne olmaz ḥikāyetdir bu ne va'z-ı perīşāndır
 Bu mātem ki kıpar bir dem serinde şehri 'āşūruñ
 Kıpan güyā kıyāmetdir bu aḥvāl özge seyrāndır
 Çerāğanı firūzān seyr edip ziyet kıyās etme
 Dem-i mātemdeki āhen şerārından nūmāyāndır
 Şadef içre yatur bir lū'lū'dür yek-dāne baḥrinde
 Yeri bāğ-ı na'īm olmuş nıgehdār-ı cihān-bāndır
 Bu mātem şöḥbetinde la'ı olur dil nuḫka yer kıalmaz
 Bu mātemden elem-nāk olmayan āvāre nādāndır
 Dem-i mātemde mecnūn kendi oldum ḥātırım maḥzūn
 Sezādır işbu miḥnetden dü çeşmimden gelirse hūn

4 Şehīdān kanı ol demde Fırata hūn-nişār etdi
 'Adūlar kınmasın deyū Fırat levniñ tebār etdi
 Şadā-yı teşnegānīden gökde ḥurşīdiñ yüzü kızdı
 Ḥarāretten yarıldı yer fıraqın āşikār etdi
 Yanar būy-ı şafā şanma ki şerḥ-i Kerbelā eyler
 Duḥān-ı 'āhını 'anber alıp ḥoş ber-güzār etdi
 Getirdiñ Kerbelā vādisine deryā-yı hūn etdiñ
 Şu deñlü eylediñ pejmürde evzā'cāna kār etdi
 Verā'-yı perdeden āb-ı revāna tırden sed çekdiñ
 Nice biñ dürlü ḥileler ol nā-bekār etdi
 Ecel peymānesin destine şundu sākī-i devrān

İçerken üstüne dökdü değil kan mey-nişār etdi
 Kesilmiş baş dökülmüş kan dil ebkemdir gönül hayrân
 Yatır peyveste hün içre o gül-rüy hâk ile yeksân

5 Bu mâtem ser-güzeşti turfa mâtem derd-i pür-ğamdır
 Bize gülmek harâm oldu bu dem mâh-ı Muharremdir
 Bu demde sîne püryân dide giryân olmayan ahmağ
 Ne şübhe ey dil-i şeydâ meğer ol ibn-i mülcemdir
 Ne gülmek kaydı çıksun o göz kim bî-taḥammüldür
 Bu dem erbâb-ı taḥkîkiñ belini бүkdüğü demlerdir
 Görürsün ecrini yâriñ bu dem ol kâr-ı mühmeldir
 Ne ğam yersin yerin hâzır qarargâhiñ cehennemdir
 Anıñ bir katre kanına nice biñ cân ü dil versen
 Musallağ üstüne yine kazâ-yı tiğ-i mübremdir
 Demidir şerḥa şerḥa olsa sîneğ dökse kan çeşmiñ
 Bu mâtemden elem-nâk olmayan hayrân ü ser-semdir
 Bu mâtem hayretinden sîne-süzân eyle ey 'Azbi
 Bu şî'r-i süz-nâki dilde pinhân eyle ey 'Azbi

55.

A56a, B59b, C40b

1 Niçün ey çerḥ-i ğaddâr kaşd-ı beyt-i Muştafâ kıldıñ
 'Adâvet eylediñ âl-i Resûla bed edâ kıldıñ
 Kim etdiñ Kerbelâ deştinde şâh kurretü'l-'aynı
 Çerağ-ı nür-ı çeşm-i Muştafâyı bî-ziyâ kıldıñ
 Mişâl-i zemzemi semm-i helâhil eyledi fikriñ
 Resülün sevdiğine sen vefâsız çok cefâ kıldıñ
 Sürür-ı sîne-i Zehrâyı etdiñ bî-sebep meksür
 Ziyâ bâḥşâyış-i kevne cefâ etdiñ ḥaḫâ kıldıñ
 Resülün ber-güzârıñ hiçe şaydıñ oldu ḥak-âlüd
 Aña bî-merḥamet zâlim utanmadıñ cezâ kıldıñ

Şeb-i tarîkde ya'ni şeb-çerağı eylediñ maḥfûz
 Bu mâtem firqatin ta'yin-i beyt-i Muştafa kıldıñ
 Dirîgâ ol şeh-i 'âlî-cenâba yok yere kıydıñ
 Bu dünyâ malına tapdıñ hevâ-yı nefsine uydıñ

2
 Ne vâdîdir ki deşt-i Kerbelâ şahın-ı muşîbetdir
 Meğer mazlûma zulm etmek Yezîdden kalmış 'âdetdir
 Nizâm-ı ehl-i beyti çün perîşân eyleyüp bozduñ
 Bu ne bî-ma'nî evzâdır bu ne olmaz kabâhatdir
 Fezâ âh-ı Hasan ile Hüseyn ile cihân pürdür
 İki şaf bağlar 'âşıklar bu bir remz-i kıyâmetdir
 Çerâgân-ı firûzândan meğer yanıp yaqılmağdır
 Bu mâtem dem-be-dem âşüreden on gün ikâmetdir
 'Ayândır ravzasında nûr-ı sırr-ı lem-yezel şavkı
 Tavâfında anıñ merşiye-ḥ'ân pervâne ḥaşletdir
 O 'azm-i âlem ü 'uqbâ edince gitmek cümleye
 Kesilmez aramızda tâ kıyâmet 'azm-i rihletdir
 Giribân tâ-be dâmen zîre-nâk olsun bu mâtemden
 Değildir münkaḫı' âhın şadâsı işbu 'âlemden

3
 Şehîdân kanı ol dem ki taleb âb-ı revân etdi
 'Adûlar mâni' olduğda Fırat zehrin 'ıyân etdi
 Felek kaşd eyledi bir kaḫre şuyu virmedi ala
 Edip bî-merḫametlik bir dem içre nice kan etdi
 Lebinden urdı ol şâhıñ gül-i nevrestesin türle
 Bu aḫvâle melek ü insân fiğân-ender-fiğân etdi
 Şafaḫ şanma ḫarâretten kızardı dâmen-i gerdün
 Sadâ-yı teşnegânîden felek kaddıñ kemân etdi
 Ol şâhıñ kalmadı bir kaḫre kanı hele yer üzre
 Kaḫup ikşîr-i 'aşka mâlik olan tende cân etdi
 Saña sen intikâm etdiñ kıyâs etme o şâh gitdi
 Libâs-ı cismîni koydu özün gözden nihân etdi

Hele ol şāha zulm etdiñ ne şübhe bī-mürüvvetsin
Nedir maqşüduñ ey mel'ün 'aceb ğaddālık etdiñ

4 Bu eyyām özge eyyām işbu mātem pür şer ü şürdur
Bu eyyām içre hürremlik haram oldu Muħarremdir
Bu demde āh ü efgān eyleyip kan dökmeven nādān
Ki kurb-ı Ĥazret-i Ĥaħdan nebiden veliden dürdur
Bu dem erbāb-ı taħķiķiñ yaķar baĝrın doker kanın
Anıñçün miskīn ü maźlüm olanıñ ħalbi meksürdur
Ĝazā vaķtinde seyrān eyleyen etfāle ta'n etme
Kināyetden ğalatdır bu yerin düzāħda meşürdur
Ĝüm etdim cismini şanma o şāhıñ bāķīdir raħmet
Bu dem vaķt-i ğanīmetdir bişer her yerde 'āşüredir
Vücüduñ çāk çāk olsun ğözün kan döksün ey abdāl
Libās-ı 'āriyyetdir cāna cismiñ terki mezkürdur
Bu mātemde döĝün taşlarla efgān eyle ey 'Azbi
Bu demde dīde giryān sine per-yān eyle ey 'Azbi

56. (merşıye-i baħr-i tavīl)

B38b, D51b

1 Ey ħalem ğel söze feryād ederek āh ile efgān ederek çāk-i ğirbān ederek
aĝlıyarak iñliyerek başlıya hicrān sözüne 'āşık-ı dil-ħasteler zār ü perişān ü
elem-nāk ederek ey dil-i bī-çāre vü serssem tırma

2 Deşt-i ğamda aña bir ħatre şuyu virmeyüben zār ü zebün eylediler ħālī diĝer-
ĝün olup ol şāh-ı cihānıñ baña dermān saña hicrān ğam-endüħ-ı belā çekdi
cefā nür-ı Ĥudā şem'-i şafā kān-ı vefā dönmedi Ĥaħdan aşlā

3 Ĥaħķ içün oldu şehīd her ĝünüñü eyledi 'ıyd her ğicesi ħadr-i sa'id eyledi ol
pīr-i za'if nür-ı laħif kān-ı kerem maħzen-i esrār-ı himem maħla'-ı envār-ı
ħarem maħzar-ı dīdār ħadem-i tāk-ı ser ehl-i yakīn aşl-ı nebī nesl-i velā

4 Ehl-i beytin reh-i Mevlāya fedā eyledi ol dürr-i yetīm maqşad-ı Aqşā-yı
kerem maqlab-ı a'lā-yı himem atdı bu dehr-i denī şöhretini çekmedi dün
minnetini terk-i fenā eyleyüben 'azm-i beķā etdi bāreka'llāh zehī āşık-ı
Rabbü'l-a'lā

5 Hānedān 'ahde turup cān ile bāş oynadılar terk-i hevā eylediler Aħmed-i
Muhtāra uyup Ğaydar-i Kerrārı sevip Kerbelāda kimi teşne kimi maħbūs kimi
maħzün kimi mecrüh kimisi āh ederek oldu şühedā

6 Bāğ-ı cennetde yerin gördü zeberced köşkler muntażır maqdemine hür ü
ğilmān bir bir bā-ħuşuş Ğayder-i Kerrār aña 'arz eyledi āb-ı kevşeri vuşlat-ı
yār-i muğtenem olmağçün kıldı sefer sen ānı teşne-leb āb-ı Fırat şanma ola

7 Ey felek neydi bu kibr bu 'adāvet bu ihānet bu şekāvet bu felāket bu kabāħat
ki sen etdiñ mefħar-i ins ü melek vech-i felek pādīşāh-ı kevn ü mekān
Aħmad-i Muhtāra cefā Ğayder-i Kerrāra ezālar bes hāşşına sen dürlü cefālar
etdiñ

8 Evvelā neydi seniñ 'arz-ı şadākatler edip her dediği nuţku tutup gitdiği her
rāha girip etdiğın 'ahdi gözedip ya'ni olup 'abd-ı kemīn bende-i fermān –
berīnim aħķerīnim kemterīnim dediğın sözü ferāmüş edip olduñ a'dā

9 Ehl-i beyte bu cefālar bu ezālar nedir ey ibn-i Yezīd 'ayn-ı pelīd zulm edici
ķan dökücü cevri-i firāvān edici kendüziñ oda atıp cenneti dünyāya şatıp
ķalbiñi çünki ħarāb eylediñ ey hiç dīni yok mezhebi yok kāfir-i bī-din ü
mel'un

10 Şad hezārān şaňa la'net bā'iş-i cismiñ olan māder-i murdārına la'net pederiniñ
pederiniñ yedi ķat ırķına la'net 'Azbi pes yād anı her kim sever ise ola biñ
cānına la'net hem hayātında memātında (sezādır ana la'net) evvel ü āħir aña
la'net et hā hā hā hā

57. (İbtidā-yı Na't-ı güne Ğazelliyyāt) (harfū'l-elif)

A3a, B3a, C2b, D24a

- 1 Bu fenāda salṭanatdır sevdiğim zillet baṅa
Rū-be-rū dildārı görmek pes yeter devlet baṅa
- 2 Āh ü efġān eyleyip ḳan ağlamakdır kārımız
'Āşıkım hicr ü elemdir dem-be-dem rāḫat baṅa
- 3 Olmuşum fermān-beri cevri ü cefāsından ne ġam
Eyleye bir ġün teraḫḫum sevdiğim şāyet baṅa
- 4 Cān ilinden ermişim cānān ile bir ḫāle kim
İşbu keşret şüretinde olalı vaḫdet baṅa
- 5 Çün Muhammeddir re' isim irca '7 dir hüccetim
'Āḳıbet olur müyesser 'Azbiyā vuşlat baṅa

58.

A3a, B3a, C3a, D24a

- 1 Ma'nide 'Anḳā iken şüret midir şān baṅa
Görünmez Hümā iken dām oldu cihān baṅa
- 2 Zulmetde Hızrı bulmuşum İskendere eş olmuşum
Ölmezden evvel ölmüşüm şundu āb-ı ḫayvān baṅa
- 3 Pīrin izini izlerim Ḥaḳḳı birlikle birlerim
Bir yetişmiş erlerdenim bāy ü gedā yeksān baṅa
- 4 Bu ḳuş diliniḡ remzidir vücūdum anıḡ şehridir
Mışrī vücūdum mışrıdır Niyāzīdir sultān baṅa
- 5 'Azbi Ḥaḳdan ṭoluyum ḫaş bāġçeniḡ ġülüyüm
Niyāzīniḡ ḳuluyum cānımdır miḫmān baṅa

59.

A4a, B41b, C3b

- 1 Luff-ı firāvān eder cānıma cānān baḡa
Her ne ki eyler 'aḡā Ḥāzret-i Sūbhān baḡa
- 2 Aman diye çağırırım ya'ni ki ben şayruyum
Şanma beni ki uğruyum derd olur dermān baḡa
- 3 Görenler şanır 'ācizim benden baḡa dād hey
Çabalarım şüretā hicrāndır iḡsān baḡa
- 4 İkilikden toyğulu ben olmuşum Şāh Kulu
Birlik içre āvāre ben oldum ḡayrān baḡa
- 5 'Azbī Ḥaḡḡıñ vāriyım zulmetiñ çerāğıyım
'Ārif-i bi'llāh olup ben oldum seyrān baḡa
- 6 Ben bu cümle varlığı yokluğa değışmişim
Gör bu yokluğ kul oldu her zamān her ān baḡa

60.

A3a, B3a, C3a, D24a

- 1 Merḡabā ey nūr-ı 'ālem merḡabā
Merḡabā ey vech-i ādem merḡabā
- 2 Gelmedi mişlin gibi bir dürr-i pāk
Merḡabā ey zāt-ı ekrem merḡabā
- 3 *Rahmetenlilālemin* şāniñ seniñ
Merḡabā ey kān-ı erḡam merḡabā

4 Sensiñ ol şāh-ı şefi' ũ'l-mŭznibin
Merħabā ey dāfi' -i ğam merħabā

5 Bā'ış-i 'afv ol zŭnŭb-ı 'Azbiye
Merħabā ey şāh-ı ā'zam merħabā

61.

A3a, B3a, C3a, D24a

1 Ey kerem-kān-ı mŭrŭvvet ma'den-i nŭr-ı Ğudā
Mālik-i hŭccet-şerī'at dehre hŭkm etsen revā

2 Emr-i kāf ũ nŭna bā'ış zāt-ı pākiñdir sebeb
Ey Ğabībullāh-ı ekrem mŭfahħar-ı şāh ũ gedā

3 Zāt-ı pākiñ'āleme raħmet olunca ğam midir
Sen ol şefi' ũ'l-mŭznibin sin 'āşīye rŭz-ı cezā

4 Tek beni redd eyleme bāb-ı şefi' inden meded
Devlet oldu ħāk-i pāyında ğubār olmağ baña

5 Diyesin rŭz-ı cezā gel mażhar ol iħsānıma
Ey ayak altında ħalmıř derd-mendim 'Azbiyā

62.

A3b, B3b, C3a, D24b

1 Şāniña nāzil olan *levlāk* iñe cānım fedā
Yoluna abdāl sīne-çākiñe cānım fedā

2 Ğāk-i pāyında nişār etmeğe cānı tālibim
Pāy-ı pŭr-nŭr ũ ğubār-ı ħākine cānım fedā

3 Kim ki *el-faħr-ı* fenādan lezzet aldı şāh olur
Rāh-ı 'aşğda ōlmeğe çālākine cānım fedā

4 'Āşık-ı bî-çāreyim luṭfuṅ temennā eylerim
Pādişāhım bir ğubār-ı ḥākine cānım fedā

5 'Azbinin biñ cānı varsa yoluna ḳurbān ḳamu
Yoluna cān vermede bî-bākine cānım fedā

63.

A3b, B3b, C3b, D24b

1 Muştafā şāh-ı cihān ü 'ālî-şāndır Muştafā
Muştafā hem bā' iş-i kevn ü mekāndır Muştafā

2 Rehber-i rāh-ı şerī'at genc-i esrār-ı ezel
Muştafā nūr-ı Ḥudādan bir nişāndır Muştafā

3 'Āşīye rüz-ı cezāda anadan erḥam olan
Muştafā şāhib-kerem kân-ı amandır Muştafā

4 Ümmetin noḳşānına bakmaz şefā'at etmede
Muştafā cūd-ı keremle rāygāndır Muştafā

5 Evvelin ü āhirinin 'ilmine vāḳıf olan
Muştafā peygamber-i āḫir zamāndır Muştafā

6 Maḳşad-ı mevcūd-ı 'ālem hem Ḥabīb-i Kirdgār
Muştafā ṭayy-i mekān ü bî-zamāndır Muştafā

7 'Azbiyā nār-ı cahīmden ḳorḳma cürmüm çok deyü
Muştafā şefḳat-medār-ı 'āsiyāndır Muştafā

64.

A3b, B4a, C3b, D24b

- 1 Eyleyen 'arz-ı cününü hâ ile mimdir baña
Öğreden esrâr-ı Hakkı lām ile cîmdir baña
- 2 Şüretim Hakkdır sözüm Hakkdır vücūdum vech-i nūr
Şüretâ esbâb-ı hilkat vech-i âdemdir baña
- 3 Devr eder âyineyim geldim habîbe rû-be-rû
Anıñ için iş bu şüret feyz-i aqdemdir baña
- 4 Zerreyim zâtım şifâtım yok fenâda bâkıyım
Söyleyen kimdir derünüm içre maħremdir baña
- 5 Kendi aşlın fehm eden aňlar bu remzi mümkinât
Yoħsa 'Azbî bu fenâ mülkünde hem-demdir baña

65. (Harfû'l-bâ')

A4b, B4a, C4a, D25a

- 1 Çünkü ref' oldu cemâl-i pâkiñ üstünden niķâb
Gitdi zülmet 'âlemi kıldı münevver nūr-ı tâb
- 2 'Ayn-ı 'ibretle nazâr kııl 'âlemin aħvâline
Kâfire dârü's-şafâdır mü'mine dârü'l-'azâb
- 3 Cümleden alçaķ benim kim eylemedim terk-i vücūd
Çünkü aşlım nâr ü bād ü âb olubdur hem tûrâb
- 4 Mü'miniz ikrâra geldik biz elestiñ ahdine
Çün elest bezminde oldu bizlere Hakkdan hitâb
- 5 Ümmetimdendir demezseñ 'Azbîye rûz-ı cezâ
Yâ şefiû'l-müznibîn ħâlim n'ola yevmü'l-ħisâb

66.

A4b, B4a, C4a, D25a

1 Derd-i 'aşka düş olan bî-çāreye neyley tabīb
Bu ğam-ı nābūda dermān etmeye illā habīb

2 Rāzıyım taqdīr olan ihsan ü cevre 'āşıkım
Rūz u şeb vird-i zebānım eyledi Mevlā naşīb

3 Vuşlat-ı güldür temennā kıldığım rāhat deĝil
Sanmanız beyhūde aĝlar her seherde 'andelīb

4 Fikrime gelse gelir yāriñ hayāli karşıma
Bu meşel taḥkīk imiş *uzkur habib ahzer rebib*

5 İşbu derdiñ çāresi 'Azbī cihānda derd imiş
Derd-i 'aşka düş olan bî-çāreye neyley tabīb

67.

A4b, B4a, C4a, D25a

1 'Āşıkım rüsvā-yı 'aşkım mest-i evkār ü ḥarāb
Ğayri yüzden şor baña vallāhü'l-'ālem biş'şevāb

2 Çün güzel sevmez şarāb içmez 'ibādet etmeden
Māsivādır zāhidiñ taqvāsına kat kat ḥicāb

3 Nehy-i münkirden kaçıp ikrāra gelmeden ĝaraz
Müslümān olmağ deĝildir Ḥaqqı bilmekdir ḥesāb

4 Tālib-i dīdār olan biñ pāre olsa çok deĝil
Bir bilir ihsan ü cevri etmez andan ictināb

5 Levh-i mahfuzda yerim görmüşken ehl-i düzâhım
'Azbîyi da'vet edermiş cennete Ümmü'l-kitâb

68. (Harfû't-tâ')

A5a, B4b, c4a, D25a

1 Kâmu derdiñ devâsıdır muhabbet
Ki 'aşkıñ pîşvâsıdır muhabbet

2 Cihânda enbiyâ vü evliyânıñ
Be gâyet âşinâsıdır muhabbet

3 Sivâdan geçmeyen maḥbûbu bilmez
Mecâzîniñ hevâsıdır muhabbet

4 Ki 'âşık ile ma'suk arasında
İki başdan olasıdır muhabbet

5 Anıñcün mâ'il-i dilberdir 'Azbî
Bize Ḥaqqıñ 'âtâsıdır muhabbet

69.

A5a, B4b, C4b, D25b

1 Niyâz-ı Muştafâ-bend ol şerî'at
Vücûduñ şehrine sırr-ı ḥaqqîkat

2 Ne insândıñ bu insânı bileydiñ
Ḥudâyı aḡla sende sen emânet

3 Yaḡîn-i Ḥaḡ ki ef'âl-i nebî bil
Tevekküldür rızâdır hem ḡanâ'at

4 Kamu zerrāt haqıkatden urur dem
Anıñçün gizlidir ehl-i haqıkat

5 Haqıkat şehrine sultandır 'Azbi
Başında tãc-ı devletdir şerī'at

70.

A5a, B4b, C4b, D25b

1 Feyz-i aqdes bendedir zāt ü şifât-ı şeş cihât
Bende görsün isteyen 'ayn-ı şifât-ı beyyinât

2 Zâhide beş vakti kılmak hayli hicrân gösterir
Bir nefesde 'arif-i billâh eder yüz biñ şalât

3 Onda bir mâlin veren h`âce gözünden kan saçar
Dost yolunda 'aql ü fikri verdi 'arifler zekât

4 Hâcı olsa h`âce yüz biñ ka'beyi berbâd eder
Ehl-i 'aşkıñ ka'besi âdem yoğ iken kâ'inât

5 Gel bu zulmet perdesin kaldır gönülden taşra çık
Gir vücüdün şehrine feth ola cümle müşkilât

6 Ben değılim görünen Haqdır dilimde söyleyen
Yoğsa 'Azbi bu fenâ mülkünde çoğdur seyvi'ât

71.

A5b, B5a, C4b, D25b

1 Gül sezâ oldu bugün vuşlata ehl-i firqat
Bu meşeldir ki çeken zahmeti eyler râhat

2 Kendüzin bilmeyene kendi günâhı ne belâ
Ne revâdır ki okur iblîse her dem la'net

3 Gendümü kendi yiyip Âdemi gendümde kodu
Zehî üstâd-ı ezel eyledi haqqâ şan'at

4 Bî-mekân Haqqâ mekân eyleme işbât zinhâr
Zâhidin belki girer güşuna bu söz şâyet

5 'Ayn ile Haqqâ yakîn kâf ile şînim çünki
Arada zerre kadar kalmadı 'Azbî 'illet

72.

A5b, B5a, C5a, D25b

1 Bir har-ı lâ-yefhem olur olmayan sevdâ-perest
Anıçün oldu gönülüm dilber-i zîbâ-perest

2 Ehl-i 'aşka bende-yi maqbûl olurdu cân gibi
Olmasaydı sevdiğim âh neyleyim a'dâ-perest

3 Râh-ı 'aşka her mecâzîden eğer yol çıkmasa
Olmaz idi mübtelâ Kays cân ile Leylâ-perest

4 Menzil-i a'lâsını hiç şübhe yokdu bulmağa
Olmasa zâhid eğerçi hırs ile dünyâ-perest

5 'Âşıkım rüsvâ-yı yârim kirpiğin pâmâliyim
Ol sebebden oldu 'Azbî Mescid-i Aşkâ-perest

73.

A5b, B5b, C5a, D26a

1 'Âşık olmayan kişinin olmaz îmânı dürüst
Münkirin olmaz anıçün ahd ü peymânı dürüst

- 2 Zāt-ı esmâ' vü şifât-ı lem-yezelden ders oğu
Kâmil olmağa murâdıñ aña insânı dürüst
- 3 Tev'em-i 'İsâ olursan cāvidān eder hayāt
Hızr olursun hem bulursun āb-ı hayvānı dürüst
- 4 Cāna cāndan özge olmaz kavı-i 'āşık armağan
Kim bu yolda verdi cānı buldu cānānı dürüst
- 5 Hāsret-i dildār ile 'Azbī eğerçi söz ede
Ra'd ü berki başdırırdı kılsa efgānı dürüst

74. (Harfū's-şā')

A5b, B5b, C5a, D26a

- 1 Yüz bulursuñ etme ey dil hañ-ı cānān ile baħş
Bāşa çıkmaz eyleyen ma'lüb olur cān ile baħş
- 2 Her bükā vañtinde Ceyhūn gözlerimden ders alır
Hep sirişk-i çeşmim eyler ebr ü bārān ile baħş
- 3 Dilberā vechiñdürür nūr-ı hüva'llāhū'l-'azīm
Vechi var vechiñ ederse māh-ı tābān ile baħş
- 4 Sensin ol āyine-yi İskender-i 'ālem-nümā
'Ārızıñ eyler felekde mihr-i raħşān ile baħş
- 5 Kāpusında bende-i ednā olur Rüstem anıñ
Eyleyen şīr-i veğādır nefsi-i şu'bān ile baħş
- 6 *Mutu kable en temut* un perdesinden geç de gel
Hızr ile yoldaş ol eyle āb-ı hayvān ile baħş

7 Koma eyva'llāhı elden her ne derse ol güzel
'Azbiyā sen bir gedāsın kıılma sultān ile baḥş

75. (harfū'l-cim)

A6a, B5b, C5a, D26a

1 Ey gönül gel gāfil olma sen meded cān gözün aç
Başına bir çāre eyle olmadan ḥālīñ güvāç

2 Pādişāh-ı 'ālemim oldum gedā sultānıma
Zerre-i nāçiz benim şimdi yanımda taht ü tāç

3 Ehl-i 'aşkıñ cānı dilber sendedir sensin şifā
Şad hezārān derde dostum lebleriñ eyler 'ilāç

4 Sıneme dağlar yaqıp oldum ḥabībiñ bendesi
Tekye-i 'aşk içre oldum ben bugün şāhib-sirāç

5 Bir diyen biñ cān veren gelsin berü merdānedir
'Azbiyim dellāl-ı 'aşkıñ eylerim yāri ḥarāç

76.

6a, B5a,

1 Gönül bir dilberi sevse vefā ister cefādan geç
Vişāle ermek istersenḡ hele evvel vefādan geç

2 Erince vuşlata Mecnūn neler çekdi gönül bilsenḡ
Eğḡer maḡbūl-ı yār olmaḡ dilersenḡ gel hevādan geç

3 Gönül eğlencesiz ḡalma şaḡkıñ gösterme dildārı
Cefāsından şikāyet eyleme yāriñ vefādan geç

4 Seniñ olsun vefası dilberin cevri baña besdir
Bizimle zāhidā lūtf ü kerem eyle nizā'dan geç

5 Cihānda olmadan sağlıķ bilirsin kim sa'ādetdir
Firāk-ı dīlberē 'Azbī tahammül kıl devādan geç

77.

A6a, B5a,

1 Olmasa ādem dilā sırr-ı Hūdā olmazdı hiç
Olmasa ādem bu kevne iktizā olmazdı hiç

2 Her ne deñlü lāf olursa şöhet-i Hāķdan işit
Kudret-i Sübhāna zāhid intihā olmazdı hiç

3 Kāyd-ı müstaķbelle māzīden münezzeħdir kerīm
Ehl-i 'aşķdan Hāķķa bir kez ilticā olmazdı hiç

4 Fehm eden emr-i elesti erdi imān künhüne
Dem bu demdir intihā vü ibtidā olmazdı hiç

5 'Azbī her sözüñ seniñ mağz-ı Qur'āndır bu dem
Olmasa ādem eđer ism-i Hūdā olmazdı hiç

78. (ħarfü'l-ħā'-hı)

A6b, B5a

1 Her kaçan meydāne gelse def'-i ğam eyler kadeħ
Dest ber-sīne koyup da kaddi ğam eyler kadeħ

2 Ādeme bezm-i ezelden mūnis-i hem-dem budur
Āniñçün mübtelā-yı dem-be-dem eyler kadeħ

3 'Aşıkın dādın ben aldım la'l-i dilberden deyü
Būs eder yāri lebinden yine zem eyler kadeh

4 Biñ yemin eyler harāmı ciğerim ister kebāb
Ben aña şorsam döner de içmezim eyler kadeh

5 Vāriñ ile şulh edip yāri yatırdım yoluna
Bī-vefā dildāra 'Azbi yüz kerem eyler kadeh

79.

A6b, B5b

1 *Lā-fetā* niñ remzi eyler genc-i esrārı fütüh
Alleme'l-esmā yı anlar rehber-i ism-i beduh

2 Kaşı İncil zülfü Tevrāt gözü Furkân dil Zebür
Dört kitābı vech-i ādem 'ārife eyler şürüh

3 Ey cemālu'llāhı münkir uyma ol ikrāra gel
Haqqı işbāt oldu Qur'ānda *nefhatu minhe rūh*

4 Ey zevalsiz sevdiğim 'ayn-i kemāldir cünbişin
Devletin olsun cihānda pādişāhım ber-şabūh

5 Gördü dilberle beni meyhānede hoş 'Azbiyim
Andan öğrendi şurūṭ-ı tövbeyi benden Naşūh

80.

A6b, B5b

1 Ne mümkün sırr-ı Yezdānı tuya bī-haber küstāh
Cevāhirle berāberdir yanında ne bilir küstāh

- 2 Özün fark etmemiş bilmez Muḥammed Muṣṭafā kimdir
Mu'arızlık edip eyler bize 'arz-ı hüner küstāḥ
- 3 Bu 'ālemde geçilmezdi ḥaḳıḳat evliyālardan
Olaydı kābil-i irşād bu fānīde eğer küstāḥ
- 4 Yine rahmet sezā olmaz anıḡ rūḥuna söz anla
Eğer ḳorsa cihān içre gelip yüz biḡ eser küstāḥ
- 5 Eder ḥayrı yıḳar ḳalbi eder şerri yapar ḳalbi
Anıḡçün eylemez ey dil günāhından ḥazer küstāḥ
- 6 Cihānı büsbütün gezdim nefice-yi kelām 'āşık
Aradım anladım 'Azbi yine sensin meğer küstāḥ

81. (Ḥafū'l-dal)

A7a, B5a

- 1 Ḳamudan bildim aḳdemdir Muḥammed
Mükerremdir mu'azzamdir Muḥammed
- 2 Cemī'-i enbiyā vü evliyādan
Mu'azzedir mükerremdir Muḥammed
- 3 Anıḡ şānında *levlāke* dedi Ḥaḳ
Ḥabību'llāh-ı ekremdir Muḥammed
- 4 Penāh-ı ins ü cinn ü cümle eşyā
Resūl-i faḫr-i 'ālemdir Muḥammed
- 5 Rumūz-ı *kūn fe kān* ı ḳıldı ifşā
Çü vech-i aşl-ı ādemdir Muḥammed
- 6 Ne bākim var yanam düzaḥda yārın
Zünüb ehline erḥamdir Muḥammed

7 Anıñ derdi devādır ehl-i derde
 7 Kamū nāçāra merhemdir Muḥammed

8 Bu ‘Az̄bī bendeñe ey nūr-i ‘Az̄bī
 8 Şefā‘at kılmañ elzemdir Muḥammed

82.

A7a, B6b

1 Ey kerīm (ü) vey raḥīm vey Ğani-i Sübhān meded
 1 Dört yanım kıldı ihāta ‘asker-i ‘iṣyān meded

2 Bakma yā Rab sen benim noqşānıma raḥmet seniñ
 2 Pādişāhlar pādişāhı bā‘iṣ-i gufrān meded

3 Azdırıp yoldan beni güm-rāh edelden ‘acizim
 3 Bir yaña nefsiñ elinden bir yaña devrān meded

4 ‘Asker-i ‘iṣyān beni şebḥūn ü ma‘lūb etmeden
 4 El aman ey pādişāhım kıl ‘atā iḥsān meded

5 İki ‘ālemde Ḥabībıñ ḥaqqıçūn yoldāş edip
 5 Eyle iḥsān ‘Az̄bīye imān ile Qur‘ān meded

83. (Ḥafū‘l - zel)

A7a, B6b

1 Benim ḥāl-i melālimden ḥaber verir bir bir kāğaz
 1 Kamu aḥvāli keşf eyler qaçan yāri görür kāğaz

2 Öñünce iltiyām etse okur aḥvālimi ezber
 2 Raķıbıñ destine ḥayfā ḥazer tā kim gire kāğaz

3 Letâfetler edip hayli ezilmiş rû-be-rû yâre
Hezârân iştiyâk ile açılmış dilbere kâgaz

4 Hâbersiz tıfl iken mâh-ı şiyâm içre bizi anmış
'Adûlar duymadan cânım uçurmuş göz göre kâgaz

5 Niçün 'Azbiyi sultânım edersin hâk ile yeksân
Kemâlât 'ilmine mâlik olan atmaz yere kâgaz

84. (Harfû'l - râ')

A9a, B7b, D29a

1 Her ne kim maşşûd edersen ol seniñ yanındadır
Ahsen-i takvim buyurmuş Hâk özün şânındadır

2 Söylemek harfdir sükûtuñ hem mühürdür kâmil ol
'Alleme'l-esmânıñ aşlı cümle 'irfânındadır

3 Çünkim ol yâri seversin bakma cevri ü lütfuna
Hem şafânıñ hem cefânıñ künhü cânânındadır

4 Nefsine yüz verme zinhâr çoq muhabbet verdini
İşbu gülzârıñ gülü şu'bânı fermânındadır

5 Muhkem et şıdkı gönülden şorma zâhiden haber
'Azbi cânânı ararsañ ol seniñ cânındadır

85.

A9a, B7b, D29b

1 Şoşbet-i 'ârifle 'ârif kaçresi 'ummân olur
Kayd-ı müstağbelle mâzî bādî-i hicrân olur

- 2 Bunu idrāk eyleyen şāhım hāqīqat şāhıdır
Bir sinek öldürse sālīk Rabbine dūşmān olur
- 3 Yok yere Peyğamberu'llāh aña şāhīb çıkmasın
Ehl-i şirkin qıblesi yok kim meğer nīrān olur
- 4 Bī-riyā tevḥīd-i zāt ü hem şifāt olsa işi
'Āşıkā tesbīḥ ü tehlīl bā'ış-i tuğyān olur
- 5 Zillet-i faqr-ı fenā semm-i helāhil kendidir
Varlığından el çeken 'Azbī gibi nālān olur

86.

A9b, B7b, C7a, D29b

- 1 Yalnız bir cīmi her kim fehmi eder
Yarımın adını bilir yārim meğer
- 2 İki yüz yigirmi ikiyi şöyle bil
Oldu bir ism-i melek-rū mu'teber
- 3 İki nūn bir yā ile hem-dem olup
'Āşık-ı şādīk olurmuş ey püser
- 4 Yārimin ismi benim bir kaç dūrür
'İlm-i bāııdan budur zāhir ḥaber
- 5 Üç elifden çıkasa bir şād ad olur
Bunu idrāk eylemek Ḥāqḳā hūner
- 6 Oldu on kāfla ḥevā ism-i ḥabīb
Biri şīn biri bā raḳībi şerh eder
- 7 Al ele fālın içinden bil beni
Hem tokuzdan ḥaber al sen ser-te-ser

87.

A9b, B8a, C7a, D29a

1 Ehl-i 'aşka bāb-ı 'aşkı öğreden pervānedir
'Āşıka miḥnet odunda yanmağa pervā nedir

2 Mübtelâlar sâkı-i gül çehreyi görmek için
Tâlib-i cānānedir peymāneden mestānedir

3 Ehl-i 'aşka bendeyim münkirler ile hem-demim
Her gören bir yüz görür bu şüretim büt-ḥānedir

4 Evvel ü āḫir cihānda birdir Allāh binde bir
Görünen Ḥaḫdır gören Ḥaḫ gayri söz efsānedir

5 'Azbī yāri görmeğe kılsa teveccüh cān ile
Şüretā görse 'azīmet hoş mezāristānedir

88.

A9b, B8a, C7a, D29b

1 Kerīmā şāniḡa lāyık olan her dem seḫāvetdir
Ne kim bizden olur şādır kamu 'ayn-ı ḡabāhatdir

2 Temennā kıldığım senden Ḥudāyā rüz u şeb dā'im
Kı yāriḡ sâkı-i kevşer elinden bir ziyāfetdir

3 N'ola cān içre cānāna mu'azzez eylesem hizmet
Dilimde zıkr-i Sübhānī elimde bir emānetdir

4 Eḡerçi ben güneḡkārım şefī'ü'l-müznibīn sensin
Ümīdim rüz-ı maḡşerde kerem-kārā şefā'atdır

5 Cihāna şāh-ı İskender Süleymān olmadan ‘Azbī
Muhammed ümmeti olmak baña ‘ayn-i sa‘ādetdir

89.

A10a, B8a, C7a, D30a

1 Kim ki cānı cān elinden müft alır
Cennet-i Rıdvān elinden müft alır

2 ‘Aşk yolunda cān veren üftādeler
Vuşlat-ı cānān elinden müft alır

3 Lütf ile cennetde dīdār isteyen
Yūsuf-ı Ken‘ān elinden müft alır

4 Seng-i hārā remzini fehmi eyleyen
Gevheri nādān elinden müft alır

5 Derdine derdi devā ‘Azbī bilen
Hikmeti Loqmān elinden müft alır

90.

A10a, B8b, C7b, D30a

1 Hāqīkat anlamaz yahşī yaman bir
Eğer süflī eğer ‘ulvī mekān bir

2 *Ve yebkā vechi* remzin bilirseñ
Velī pinhān görünmüşdür ‘ayān bir

3 Çıkar bir noktadan yüz biñ tekellüm
Alan birdir veren birdir şatan bir

- 4 Nidā-yı *irca* '7 den hisse aldım
Hakikat ehline küfr ü imān bir
- 5 Fenāyı bākīyi bir bil fenā ol
Giden birdir gelen birdir kalan bir
- 6 Niçün her demde bir yüz gösterir bāğ
Yine yılda olur vaqt-i hazān bir
- 7 İki 'ālemde 'Azbinin muradı
Hemān birdir hemān birdir hemān bir

91.

A10a, B8b, C7b, D30a

- 1 İkrār imān hāl ehline yakışır
Hāl dediğim hāl ehline yakışır
- 2 Biz fakiriz varlığımız fakirdir
'Ucb ü riyā māl ehline yakışır
- 3 Fi'l-i māzī bize bu dem görünür
Fi'l-i azmak māl ehline yakışır
- 4 Biz tevekkül kullarının kuluyuz
Mümteziclik kāl ehline yakışır
- 5 Derviş olmaz kişi şüret düzmekle
Yine 'Azbī şāl ehline yakışır

92.

A10b, B9a, C8a, D30b

- 1 Hak saña senden yakındır cümle eşyā sendedir
Bir nazar eyle gözün aç gör temāşā sendedir

2 Geç ihānet perdesinden kim bugün sensin emīn
Sen emīnu'llāh-ı Hāksin sırr-ı Mevlā sendedir

3 Bir görün bir söyle bir tur bir otur bir de işit
Mescid ü meyhāne sensin hem kilisā sendedir

4 Kaḥr ü lütf ü küfr ü imān kānı sensin lā-tahf
Mazhar-ı esmā çü sensin lā vü illā sendedir

5 'Ālem-i kübrā özündür 'Azbiyā ḥ'ābdan uyan
Yedi kat yer yedi kat gök yedi deryā sendedir

93.

A10b, B9a, C8a, D30

1 Her tarīkin virdi varsa 'āşikin feryādı var
Kim bu yolda ehl-i 'āşikin Qays gibi üstādı var

2 Mürşidin koma elinden dāmenin boşdur deyü
Her 'azizin bir tariki üzre bin irşādı var

3 Büsbütün olmuş kelāmu'llāh vücūdu dilberin
Ehl-i tevḥidin dilinde *fezkurū* işbātı var

4 Ölümden kaçmak nedendir saña ḥüccet var iken
Cānını cānāna vermiş 'ālemin Ferhādı var

5 'Azbiyim ben Haḫ Habību'llāha ümmet olmuşum
Herkesin ḥālli ḥālince söylenir bir adı var

94.

A10b, B9a, C8a, D30b

- 1 Görmesin sînem deyü yâr râygân açmaz kıpar
Bu meşeldir 'âlem içre mâl bulan açmaz kıpar
- 2 Sâlik-i İsrâkiyün olmak diledseñ dervîş ol
Ol tarîk üzere olan dervîş zebân açmaz kıpar
- 3 Mürşidinden ğayriye esrârı açmaz halvetî
Her ne görse ger eğer yahşi yaman açmaz kıpar
- 4 Gördüğünden göz ayırmaz olsa dünyâ bir yanâ
Sürdüğü esmâ-yı cehri nakşiyân açmaz kıpar
- 5 Bir kurulmuş sâyebandır şüret-i ma'nîde kim
Tâ kıyâmet yüzünü çün âsmân açmaz kıpar
- 6 Bir avuç toprak neden kısmet olundu âdeme
Çeşmini dünyâ sevenler çok zamân açmaz kıpar
- 7 Sırr-ı esrâr-ı Hudâyı tıyduñsa şuş
Baħr içinde ağızını ğavvâşyân açmaz kıpar

95.

A11a, B9b, C8a, D30b

- 1 Üstünde 'âşıklarıñ çün bâr var
Bunu fehm etmekde hayli kâr var
- 2 Sırrını fâş etme zinhâr özüñe
'Âlem içre yâr var ağıyâr var

3 Kim celāli vü cemāli Hāk bilir
Gülde de dikende de bir hār var

4 Bilmez ölmezse meğer epsem tura
‘Ārifin her dem öñünde dār var

5 ‘Azbiyim ‘ālemlerin sultānıyım
Ben yoğum illā özümde vār var

96.

A11a, B9b, C8b, D31b

1 Şikāyet eylemek ehl-i hāqikat olana şirkdir
O kim bilmez eden kimdir meğer ol ibn-i müşrikdir

2 Bu bir zıll-ı hayāl ancak alan bildi arar bilmez
Gece gündüz baħr ü berre kurulmuş iki gümrükdür

3 Eğer zāhir eğer bātin vücūd ehline hāl olmaz
Adın ħubb-ı Hudā korsa murādı nefsi taħrīkdir

4 Hādīs-i men ‘arafnā çün rumüz-ı sırr-ı ekberdir
Kemāl-i ‘ahde kıl olmak katı merdlik cömerdlikdir

5 Oğur āmentü şaddak der Hudā kadir bilir ‘Azbi
O kim bilmez eden kimdir meğer ol ibn-i müşrikdir

97.

A11a, B9b, C8b, D31a

1 Rāzī-ı cevr ü cefā ādem olan kāmil olur
Ne gelirse anı Hākdan bilici ‘āmil olur

2 Başka dildârı seven başka kopar bāşı ile
Vuşlat-ı yāre özün fark edici nā'il olur

3 Niçe sen yāri sevip vuşlat ümîd eylemeyim
Şan'at-ı nādîre de 'aşk ile hāşıl olur

4 Bir beyāzın haberin almasa zāhid 'aşksız
Ne kadar okuyuben yazsa kara cāhil olur

5 Çekemez oldu bu gönül kaydını 'Azbi dostlar
Kanda bir nazlı güzel görse hemān mā'il olur

98.

A11a, B10a, C8b, D31b

1 Kimisi cevr ile cebbār kimi hilm ile mazlūmdur
Kiminiñ hāli nā-peydā kiminiñ hāli ma'lūmdur

2 Kimisi hırs ile hod-bîn kimisi Hāk söze teslîm
Kimi halk içre maqbūldur kimi 'ayb ile mezmūmdur

3 Kimi tālîb arar yāri kimisi hulq ile efđāl
Kimi pedvānedir 'aşka kimi hūsn ile ma'rūrdur

4 Kimi bāb-ı tevekkülde kimi loqmaya göz dikmiş
Kiminde meymenet vardır kimisi kibr ile şūmdur

5 Fenā dünyāniñ aḥvālîn şorarsañ 'Azbiye ey cān
Kimine sūkker-i helvā kimine zehr-i zaqqūmdur

99.

A11b, B10a, D31b

1 Ğubār-ı hāk-i pāyınla Habîbā ülfetim vardır
Aḥmedā yalvarı geldim tapuñda hācetim vardır

2 İki 'ālemde sensin bir efendim dönmezim senden
Sağa ben 'abd ü memlûküm elimde hüccetim vardır

3 Senin eltfâfına kalmış günahkâr bendeyim yoğsa
Ki hâşâ ben dedim maqbûl olunmuş hizmetim vardır

4 Edip sâ'irlere şefkat başa cevri sezâ görme
Benim senden kerem-kârâ bu deñlü minnetim vardır

5 Varınca rûz-ı maşşerde yeter bu söz başa dostum
Diyeyiş 'Azbîdir adı benim ümmetim vardır

100.

A11b, B10a, D31a

1 E's-şalâtü ve's-selâm ey pâdişâh-ı baħr ü berr
Vech-i pâkin ve'dduhâdır eylediñ şakķü'l-kamer

2 Mu'cizâtın bî-'adeddir haķ-nümâsın lâ-şerîk
Zât-ı pâkinden hüviyyetdir şifâtın mu'teber

3 Nice nâ-bînâyı bînâ eyleyipdir maķdemin
Hem niceyi gör şebbile eylediñ zî-pây-ser

4 Vaşf-ı pâkin eylemekdir başa 'işyân-ı 'azîm
İllâ cüş eyler muħabbet kaķresinden baħr-i fer

5 Taħliye etmek için bâğ-ı na'îmi ümmete
Eylediñ 'amâ gözünden lâ yemûta sen sefer

6 Nâ'il-i bezm-i vişâle ârzümendim el aman
Ben cehennem âteşinden eylemem aşlâ hâzer

7 Yā Resūlu'llāh saña biñ cān ile qurbān olayım
'Azbīye bir kez nigāh-ı merḥametle kıl nazār

101.

A11b, B10b, C8b, D31b

1 Mūnkir-i 'aşka ba'īd bāğ-ı İrem qapusıdır
Buña herkes giremez kim bu ḥarem qapusıdır

2 Bāde görmek dileyen kendü ayağıyla gelir
Mesken-i pīr-i muğān cām ile cem qapusıdır

3 Ehl-i ḥāle bu sōzūñ remzi 'ayāndır biline
Yedi dūzaḥ qapusının biri zem qapusıdır

4 Ḥayr ü şer sende niçün oldu misāfir anla
Birisi mülk-i 'adem biri 'alem qapusıdır

5 Yüzün üzre başıcaḥ raḥm ede şāyed 'Azbiyā
Yār eşiğinden ırağ olma kerem qapusıdır

102.

A12a, B10b, C9a, D31b

1 Ādemiñ vechinde Mevlā gör ne şan'at gösterir
Kaşları İncīl gözü Furkānı ḥüccet gösterir

2 Secde eyle gel baña īmān getir der ol güzel
Şanma kim 'arz-ı cemāl eyler o āyet gösterir

3 Oқunur *naşrun minallāh* yüzün üzre bir yeri
Kirpiğın *innā fetahnā* dan 'alāmet gösterir

4 Dilberi maḥbūb iken zişt etmeden 'aşıklara

Kendüyi bildirmek için a'nî hikmet gösterir

5 'Azbîye eyler tekäsül 'arz-ı vuşlat etmede
Söyler iseñ dilbere ağıyarı illet gösterir

103.

A12a, B10b, C9a

1 Melekü'l-mevtiñ elinden gâfil insân bî-haber
Pençe-i mevte girince tâ girîbân bî-haber

2 Bir tedârik görmediñ cânıñ bu ilden göçmeden
'Aķıbet bir gün olur bu cisminñ 'üryân bî-haber

3 Murğ-ı cân pervâz edince qalmaya teninden eşer
Memleket virâne ola dâhî sulţân bî-haber

4 Dostların qardaşların hâk ile yeksân yata
Şaņa bu şıhhat Hudâdan oldu ihsân bî-haber

5 'Azbiyâ aldanma dehre naķşını seyrân edip
Mü'mine dünyâ sarâyı oldu zindân bî-haber

104.

A12a, B10b, C9a, D32a

1 Çünkü qalbi mü'miniñ beyt-i Hudâdır yâri gör
Külli şey'i yerca 'i de derc olan esrârı gör

2 Geç cefâsından cahîmiñ zevk-i cennetde ne var
İbtidâ ağıyarı gör de şâniyâ dildârı gör

3 Arada bîgâne yokdur kendiñ ol dellâl-ı 'aşk
Çün metâ'a müşterîsiñ yâr ile bâzârı gör

4 Baña 'üryân gezdiğim besdir cihānda zāhidā
Sen yürü semmüre kaplı cübbe vü destānı gör

5 Hāk ile yeksān olan erdi vişāl-i dilbere
Koma elden iltiyāmı 'Azbiyā yalvarı gör

105.

A12b, B11a, C9b, D32a

1 Her ne şöhet eyler isem dostumun haqqındadır
Beni görmez mi şoran baña 'aceb Hāk kındadır

2 Tā şüreyyādan şerāya bir nazar eyle gönül
Ol haqqat şemsiniñ ziyāsına bak kındadır

3 Vuşlat- ı yāri haber almış gibi miskīn ğarīb
Bendedir yoqdur velikin vār ile yoq kındadır

4 Bir mu'ammā söyledim bilsin raqībini ismini
Şimdi gönümün teveccüh etdiği Hāk kındadır

5 Mālikū'l-mülkdür eden ol eyleyen ol velī
Çağırır 'Azbi dilinde yine Hāk Hāk kındadır

106.

A12b, B11a, C9b, D32a

1 Hastayım derd-i ğamınla dilberā bir çāre gör
Tālib-i bezm-i fenāyım gel baña bir çāre gör

2 Gör hesābın al kitābın vech-i dilberden bu gün
Her kişi nefsinden ağlar sen saña bir çāre gör

3 Gel gönülden taşra çık fānī cihāndan çek eliñ
Gel meded keşretde kalma başıña bir çāre gör

4 Bundadır vechi ḥabībīñ 'ayn-ı Ḥaḳdar al ḥaber
Ola sen dīdāra yarın aşınā bir çāre gör

5 Şatalar dellāl elinde işte maḥbūbum bu gün
Cān verip almaḳ dilersen 'Azbiyā bir çāre gör

107.

A14b, B45a, C10a, D27b

1 İki gönül bir olunca şamanlık cennet olur
Bir gönül iki olunca cennet pür-miḥnet olur

2 Nitekim ehl-i sülūk dīdār-ı yāri terk eder
Ekşeriyyā ehl-i dünyā mā'il-i devlet olur

3 Menzil-i illāda kāmīl nefyile işbāt okur
Dil eğer erkān-tirāş olsa 'aceb ülfet olur

4 Mūtu kable zāhir ü bāṭın şarābın nūş eder
Her kim Allāh bir derse tā'ati ḥüccet olur

5 İhtisābından hazer kıl bu şefā'at kim çıkar
Kim çürük iplik şatarsa mūnis-i ḥiffet olur

6 Bir riyādır tā'atiñ şanma metā'in ḥayr eder
Bunca te'vīlinden elbet fehm olan nekbet olur

7 Ḳahr-ı hicrinden tecellī eylese dostum başa
'Azbi-i bī-çāreye bilmem neden vuşlat olur

108.

A14b, B45a, C10a, D27b

1 İki 'âlemde gönül yâr-i vefâdâr bir olur
Bir gönülde iki sevgi ne arar yâr bir olur

2 Hele bir koltuğa şıgmaz iki karpuz derler
Bu sözü anlar isen 'ahd ile ikrâr bir olur

3 Herkesin haddi kadar kıldı 'inâyet dilber
Âdemin kadri olur nokta-i pergâr bir olur

4 Mağsad-ı vaşl-ı habîb olmayan olmaz dâhil
Mürşidin sâlikine verdiği güftâr bir olur

5 'Azbî sen âdem isen çekme erenlerden elin
Gerçi Ca'fer çok olur Ca'fer-i Tayyâr bir olur

109.

A12b, B11b, C9a, D32a

1 Bu cihân bâğında derler 'ârife zindân budur
Terk-i tecrîd-i kalender kim eder insân budur

2 Şüretâ ahlâka bakşan her biri bir gûnedir
'Alleme'l-esmâ ki derler hadd ü bî-pâyân budur

3 Perr ü bâlin yak eğer pervâz edersen 'ilm ile
Küntü kenz e mâlik olmaz gûyiyâ hayvân budur

4 Saltanat dedikleri ancak kuru gavgâ imiş
Kim ki el-fakr-ı fenâda çün ola sultân budur

5 Hayr ü şerden fâriğ oldum 'Azbiyâ bî-çâreyim
Herkesin bâzâra çıkdı ipliği seyrân budur

110.

A12b, B11b, C9b, D32b

- 1 Zann-ı fâsid eyleyip etme talebde derbeder
Bunca gündür intisâbım var ümîdim dil eder
- 2 Saña senden yâ Habîbu'llâh temennâ eylerim
Kim baña birlik ilinden eyle bir şemme haber
- 3 Her ne görsem şanıırım sensin muhîf-i küllü şey'
Bildim Allâhü's-şameddir sensin ol Hayrû'l-beşer
- 4 Emr ü nehyinde ne mümkün edem icrâ zühdümü
Hep muhâlifdir sülüküm nefsim ile hayr ü şer
- 5 Bulmadım zâtın gibi sâhib-'atâ kân-ı kerem
İlticâ bâbın dolaşdım nice yıllar ser-te-ser
- 6 'Ayn-ı noşşandır vücudum dildedir şıdkım kamu
El aman ey fahr-ı 'âlem hâfız-ı cümle beşer
- 7 Sen gibi bir şâh-ı 'âlem var iken ey pür-vefâ
Kimden ümmîd-i kerem kılsın veyâ def'-i keder
- 8 Saña yüzüm karasıyla eyledim kaşd-ı vefâ
Büy-ı bed-efşân edipdir bād-ı âhım her seher

111.

D51a

- 1 Reh-i insân-ı kâmil kim vücūd-ı zıll-ı Yezdândır
Muhammed nûru haqqıçün kim inkâr etse şeytândır

- 2 Şacı sevdası ey münkir ki Hâkdır 'indenā zülfü
Seniñ qanıñda küfr ise benim qanımda imāñdır
- 3 Benimle müdde'î gerçi karar etdi vü and içdi
İnanmam 'ahdine zîrâ vefâsız ehl-i küfrândır
- 4 Oğutdum 'ilm-i tahkîki bırağdım cehl-i taqlîdi
Cemâli vahdeti şerhi kamu tefsîr-i Qur'ândır
- 5 Senāya gel huñür eyle sarāy-ı vahdete gir kim
O bezmiñ ehl-i her dâ'im şühüd-ı zât-ı sübhândır

112.

A8b, B7a

- 1 Rağmetiñ pergâlesinden oldu her insân zâr
San'atıñla kudretiñden bāy zâr sultân zâr
- 2 Dergâhıñdır tâlib-i rāh-ı vişâle çâre-sâz
Saña 'arz-ı hâl eder bî-hadd ü bî-pâyân zâr
- 3 'Âlem-i ma'nide oldum hem-nişin evtâd ile
Derd-i 'aşkıñ çâresin şordum dedi dermân zâr
- 4 Bendeniñ cürmüñ bağışlar kulların var fi'l-meşel
Saña rağmet yaraşır ben bendeğe efgân zâr
- 5 Hâk 'ināyet Muştafâ kılsıñ şefâ'at 'Azbiye
Ol zamân kim rûz-ı mağşerde olam giryân zâr

113. (ğarfû'l- zel)

A17a, B11b, C10b, D32b

- 1 Qanda bir cānı görürsek 'arz-ı imân eyleriz
Her neye baqsak cihānda Hâkķı seyrân eyleriz

- 2 Şabırımız elden gider vuşlat sadāsın dinleşek
Bir bölük 'āşıkınız kim şohbet-i cān eyleriz
- 3 Her tabīb-i hāzıka 'ālemde minnet etmeziz
Derd-i 'aşk-ı dilberi her derde dermān eyleriz
- 4 Ehl-i 'aşka yanmadan özge cihānda yok devā
'Āşıkız pervāne mişli sīne-süzān eyleriz
- 5 'Aşkıyı mümkün değil dillerde pinhān eylemek
'Āşık-ı şādıklarız biz āh ü efgān eyleriz
- 6 'Azbiyā biz bir bölük mecrūh günehkār 'āşiyiz
Yā Resūlu'llāh şefā'at deyü nālān eyleriz

114.

A17a, B12a, C10b, D32a

- 1 Kim ki nā-şād olamaz 'aşk ile dil-şād olamaz
Çünkü ma'mūr olamaz hāne ki berbād olamaz
- 2 Hāliñi Hālika 'arz et lūtfu umma beşerden
Nefse nefis oldu cihān kimseden imdād olamaz
- 3 Rāzı olmaz yine elbette seniñ kemliğine
Āşinā-yı ezeli keşret ile yād olamaz
- 4 Reh-i cānānede ölmek aña şirīn görünür
Yoğsa her 'āşık olan 'aşk ile ferhād olamaz
- 5 İki dilber seven 'āşık ezilir vuşlat için
Ādemiñ ağızına bal bal dese hiç dad olamaz

6 Dād-ı Hâkdır saña bu meşreb-i 'ālī 'Azbī
Yohsa bu tarz-ı sūhanda saña üstād olamaz

115.

A17a, B12a, C10b, D33a

1 Bir bakarsıñ cismimiz yok cānlarıñ cānānıyız
Bākīyız bākīde ammā bu fenāda fānīyız

2 'Ayn-ı derdiz bu fenā 'ālemde ammā hoşça bak
Zāhir ü bātin cihānda derdleriñ dermānıyız

3 Kimseden ikrāhımız yok ger ganī vü fakr ise
Ehl-i hāliñ hemdemiyiz münkiriñ mihmānıyız

4 Şāh-ı 'aşkıñ cān ü dilden bende-i ednāsıyız
Hamdüli'llāh on sekiz biñ 'ālemiñ sultānıyız

5 'Ayn-ı hicrāndır şafāmız 'Azbiyā hāl isteriz
Derde dermān fehmi eden 'āşıklarıñ kurbānıyız

116.

A17b, B12b, C11a, D33a

1 İstemez cennet cehennem dilber ister ehl-i rāz
Kādi-ı 'aşk böyle vermiş anlara Hâkdan cevāz

2 İkilikden kurtulan 'āşıkla ma'suq bir olur
Ol hāqıkat semtin anlar anlamaz semt-i mecāz

3 Farq eden Mevlāsını bildi tavāfiñ aşlını
Ka'besi ādemdir anıñ bilmez ol şehr-i Hicāz

4 Biz anıñ vechinden olduq feyz-i nūra mażhar
4 Sen niyāz-ı dılber ile bizler olduq ehl-i nāz

5 Mebde-i sırr-ı me'ādı fehm eden hāl ehliyiz
5 'Azbī tecrīd-i alender derviş oldu ser-firāz

117.

A17b, B12b, C11a, D33a

1 Yüreksiz olan cān Hāa ul olamaz
1 Eğer olsa dağı mutma'm olamaz

2 Hāı birler bir menzilde yo olur
2 İmān ehli özün teşvīşe şalmaz

3 Velāyet sırrını isteyen hāıñ
3 Zemminden gücenmez medħinden almaz

4 Evliyālar enbiyālar yoludur
4 'Aşık olan elbet ağlar hi gölmez

5 'Azbī rızā menzilinde metin ol
5 Teslim olmak gibi Hāa yol olmaz

118. (ħarfū'l-sin)

A18a, B13a, C11a, D33a

1 Tābe-key sevdā-yı zūlfūñ bül-heves
1 Zār ü feryādıñ tıyuldu bi-'abes

2 Nefha-i Rūħu'l-udūs dūr nu-ı pāk
2 Murğ-ı cānı ĥıfz için tendir afes

3 Fāriğ olmam eşk-i Һasret dökmeden
Ger benim her pāremi biğ pāre kes

4 Cāhile kāmīl diyen kimdir bu dem
Lafzen ve ma'nen değıl 'Ankā meges

5 'Azbīniğ Һağdan murādı iş budur
Һatm ola imān ile āhir nefes

119. (Һarfū'l-şin)

A18a, B13a, C11a, D33a

1 Cihānda olmaya belki derūnumda yanan ateş
Ki Һurşid-i felek oldu yanımda bī-nişān ateş

2 Cihānı büsbütün bir gün yağar āhım Һazer tā kim
Olursa bir yağa kūy-ı derūnumda revān ateş

3 Ocağıñ sönsün ey ağıyar görenler fikr ile bilsin
Desinler bu ocağ içre yanarmış bir zamān ateş

4 Benim āhımdan ey dilber şağın pek iğtirāz eyle
Çü benimle oyun olmaz bilirsin kim yamān ateş

5 Meğer ebr ü felek andan nümāyān oldu sultānım
Derūn-ı 'Azbīden Һopdu yalıhsız bir dumān ateş

120.

A18b, B13b, C11a, D33b

1 Niçe şalsa gülşen içre Rüstem-i Һāver güneş
Tağıdır şebnem çerisin Һaldırır yer yer güneş

- 2 Gülşen-i dehre dikip göz cümleñiñ hâlin bilir
Hayli esmâ-yı nebâtı eylemiş ezber güneş
- 3 Bir kalender başını çekmiş müzeyyen hırkaya
Lâciverdî bir kemer etmiş miyâna zer güneş
- 4 Gül dîvân etmiş diyü sünbül salındı gülşene
Geldi şeydu'llâha bir er cerr-i zer eyler güneş
- 5 Ka'be-i küyüñ münevver etmeğe mihmân içün
'Azbiyâ eflâke aşdı kandili ahter güneş

121.

A18b, B13b, C11b, D33b

- 1 Vechiñ ey dilber ne şübhe mazhar-ı Yezdân imiş
Satr-ı bismi'llâh kaşındır hem yüzüñ Furkân imiş
- 2 Âdemi ikrâr edenin secdesi Allâhdır
'Ucb ile münkir olan zâhid meğer şeytân imiş
- 3 Haqqı şeytânı ne bilsin bulmayan birlikde şân
Bende-i Sübhâna vechiñ lem'a-i raḥmân imiş
- 4 Hür-i 'ayniñ 'aynıdır kadriñ bilindi Haq budur
Özüñ Tübâ cemâliñ kıblegâh-ı cân imiş
- 5 Çünkü bir âyineden kaşın göründü hem yüzüñ
Bir olan 'âşık yanında küfr ile imân imiş
- 6 Cümle şavm ü şalâtın anlaşıp miqdârını
'Azbiye lâzım olan iş hâşılı 'irfân imiş
- 7 Muştafâ vü Murtażâyı Haq bilen Haqdan gelir
Kim bu remzi fehm ederse cân ana cânân imiş

122.

A18b, B47b, C11b, D33b

- 1 İki 'âşık bir olmuş hayâl hayâle binmiş
Bu remzi tıyar isen kesel su'âle binmiş
- 2 Şanma ay ü gün geçer 'ömrüne zevâl biter
Ramazân geldi gitdi Şevvâl Şevvâle binmiş
- 3 Baş çekdi cünd-i sivâ' gâ'ib oldu âzîne
Bayram geldi yaklaştı eşgâl eşgâle binmiş
- 4 Devr-i mehdîdir uyan 'aşk ile Hâkka ulaş
Şöhret libâs içinde Deccâl Deccâle binmiş
- 5 'Ameliyle her kişi haşr olur Hâkdan haber
'Azbî fakîr seyr etdim hammâl hammâla binmiş

123. (harfî'l-şâd)

A18b, B13b, C11b, D34a

- 1 Olsa ger âvâre gönülüm zülf-i mekkârdan halâş
Şanki bir mü'min olurdu cünd-i küffârdan halâş
- 2 İbn-i erdir nefsinî mağlûb eden bu 'arşada
Hayli müşkildir netîce dest-i ağıyardan halâş
- 3 Vardı bir cânâna bend oldu vü geçdi cümleden
Nefs elinden 'aqlım etdi gönülümü dârdan halâş
- 4 Çıka 'illiyîne aşlın kalıbın toprağ iken
Ola bu cismin hümârı bir gün ifsâddan halâş

5 Sen bu remzi 'Azbiyā bildiñse iz'ān ehlinin
Gül niçün gülşende olmaz pençe-i hārdan halās

124. (ḥarfü'l-dād)

A19a, B14a, C12a, D34a

1 Ruḥleriñdir dostum ḥurşid-i enverden ğaraż
Lebleriñdir cennet içre āb-ı kevşerden ğaraż

2 Ehl-i 'aşka secdegāh oldu cemāliñ ka'besi
Kaşlarıñdır mescid-i ḥüsnünde mimberden ğaraż

3 Kāf ü nūnuñ bā'ışı sensin Te'ālā-şānehū
Ādem ü Havvā deĝildir baḥr ile berden ğaraż

4 Dört kitābı şerh eder vechiñ ḥaḳıḳat ehline
Vechiñi görmekdir el-Ḥaḳ āyet-i nūrdan ğaraż

5 Raḥmetenli'l-'ālemīn kim olduĝuñ bilmek için
'Azbiyā bilmekdir ānı rüz-ı maḥşerden ğaraż

125.

A19a, B14a, C12a, D34a

1 Kişiniñ 'irfānı imiş zevḳ-i cennetden ğaraż
Yā cehennemdir ne şübhe cehl-i zulmetden ğaraż

2 Çekmeden 'aciz eyleme yāriñ cefāsın ey gönül
Ḳurb ü vuşlatdır netice yāre vuşlatdan ğaraż

3 Keşret içre çāk çāk olmak gerekdir 'āşıkā
Bende olmakdır sivāya ḥubb-ı keşretten ğaraż

4 Çün bu devletden ferāgat eyledim miḥnet değil
Rāḥat etmektir cihānda baḥa zilletden ğaraż

5 Yāre cān vermekde zāhid bu tekāsülden ne var
Lahmüke lahmī deęil mi ‘Azbi vuşlatdan ğaraż

126. (ḥarfü'l-tı')

A19a, B14a, C12a, D34a

1 ‘Arsa-i ḥüsnünde yārin ḥayli meydān aldı ḥaṭ
Başa çıķdı ser-firāz-ı ‘ālem oldu geldi ḥaṭ

2 Dağılıḥ bī-çāreler dīvān-ı ḥasretdir diyü
Hep perişān etmeğe ‘āşıkları el şaldı ḥaṭ

3 Ḥüsn-i ḥaṭtı eylemiş Bihzād mezheb güyiyā
Bārekallāḥ şafḥa-i ḥüsnünde revnāk buldu ḥaṭ

4 Ağzına silleye urdu epsem ol epsem deyü
Ḥamdüli'llāḥ fend-i cevri dilberi māt kıldı ḥaṭ

5 Bir yaḥa kul bir yaḥa sultān olup taḥrīk için
‘Āşık ü ma‘şūka ‘Azbi şanki engel oldu ḥaṭ

127. (ḥarfü'l-zı')

A19a, B14b, C12a, D34b

1 Şanasın Taḥrıyı kendi gibi baḥıl bilir vāiz
Demez bir kerre cennet var cehennem der kalır vāiz

2 Kopardır başına ḥalkıḥ kıyāmetler şaçar āteş
Çıķınca kürsüye ‘ayn-ı zebānī kend'olur vāiz

3 Helâl lokma yedirmezdi elinden gelse hep halka
Harâmı kendi ekl etse aña te'vîl bulur vâiz

4 Mey-i maħbûbu men' eyler o rahmet bulmayacaktır
Bize etdiklerin yarın ümîdim var bulur vâiz

5 Şırâtı kurdu mîzân cehennemden haber söyler
Şanasın 'Azbî maħşerden 'alâmetle gelir vâiz

128. (ħarfû'l-'ayn)

A19b, B , C12b, D34b

1 Tâb-ı ħüsnünden düşübdür beyn-i 'uşşâka nîzâ'
'Âşıkındır nüh felek kim rûz-ı şeb eyler semâ'

2 Bir nefesde şad hezâr İsâyı ihyâ eylediñ
Sen tabîb-i ħâzîka minnet olan bize şifâ'

3 Ey ħabîbim tâ ezelden bendeyim fermânıña
Eyledim şer'-i şerîfe cân-ı dilden ittîbâ'

4 'Azbîniñ aĥvâline ger senden olmazsa kerem
Pâdişâhım sen şefâ'at kânısın yevmü'l-fezâ'

129. (ħarfû'l-ğayn)

A19b, B14b, C12b, D34b

1 Sînem üzre dilberâ 'aşkıñla yaqđım tâze dâğ
Nitekim aĥşâm olunca yağa çün herkes çerâğ

2 Ğam mıdır dostum cemâliñ görmeğe cândır bedel
Ehl-i 'aşka bu meşeldir kim yakın olur ırâğ

- 3 Dört kitābın kavlidir insāna insān āyine
Yā neden oldu cemāl-i dilbere bakmak yasağ
- 4 Cevr-i dilber başa minnetdir velī ben şayruyum
Zāhidin ta'nı vücūdum eylemişdir şanma şağ
- 5 Vaşlıma tālib olan ölsün demiş çün sevdiğim
'Azbdiden cān istemek Allāh bilir tağ üstü bāğ

130. (ḥarfū'l-fā')

A19b, B14b, C12b, D34b

- 1 Dilberā evrādım oldu yā ḥafiyū'l-elṭāf
Ḥüccetimdir *rahmeten* hem *neccinā mimmā neḥāf*
- 2 Zāhidā Mevlāyı te'vīl eylemek kaydın unut
Zāhir ü bātımda bulmaz maṭlabın ehl-i ḥilāf
- 3 Maḥşer-i berzahda kaydı kalmadı 'aşıkların
Ehl-i dünyānın nedendir kaydı olmaz ber-ṭaraf
- 4 İki 'ālemde belādır hemdemi eğlencesi
Kibr ile buğz ü ḥasedden kim ki olmaz sīne-şāf
- 5 'Ādet etmiş ka'be-i maḫşūda yüz sürmekliği
'Azbī bir dilber sevip vechini eylermiş ṭavāf

131. (ḥarfū'l-kāf)

A20a, B15a, C12b, D35a

- 1 'Aceb midir cemāline desem Ḥaḫdır odur muṭlaḫ
Yüzünde süre-i seb'ū'l-meşānī naḫş etmiş Ḥaḫ

- 2 O dilber çün vefâ eyler nedir yüz biñ cefâ şimdi
Bu sırra vâlih ü hayrân gezer bî-çâredir 'âşık
- 3 Vefâ yokmuş cefâ çokmuş vefâsız dünyede çünki
Anıñçün kıldı pervâne vücûdum âteşe iħrâk
- 4 Şalâdır ehl-i 'aşk olup şadâkat eyleyen gelsin
Bugün 'uşşâka şâh oldum elimde hâmedir sancâk
- 5 Beni bilen bildi dedi haķıķat gör budur âdem
Sözümdeñ anlayan Haķķâ dediler 'Azbiyâ şaddaķ

132.

A20a, B15a, C13a, D35a

- 1 Püte içre mişl-i altun ķâl eder insâni 'aşk
Ehl-i hâl eyler mecazdan câhil ü nâdâni 'aşk
- 2 Geç tarıķat bâbına insâni bul irşâda er
Bu meşeldir hâli ķalmaz her zamân meydân-ı 'aşk
- 3 Yâ 'aceb midir benim olsa vücûdum çâk çâk
Kendüzin fehm eylemezmiş her zamân mestân-ı 'aşk
- 4 'Âlem-i fânîyi almaz bir pula görmez gözü
Her kimiñ göñlünde olsa zerrece mihmân-ı 'aşk
- 5 Kaħr u lütfuñ cân ile ķurbânıyız fermân seniñ
Bende-i bî-çâre kıldı 'Azbiyi sultân-ı 'aşk

133.

A20a, B15a, C13a, D35a

- 1 Evvel cân ü baştan geçer 'aşk baħrine talan 'âşık
Maħmûr olsa tekrâr içre bir hâl üzre kalan 'âşık

- 2 Hâk 'ibretin seyrân eder leyl ü nehâr devrân eder
Dostum deyü efgân eder Hâk yolunda olan 'âşık
- 3 Kem şadır olmaz dilinden hiç hatâ gelmez elinden
Ayrılmaz toğru yolundan Mevlâsını bilen 'âşık
- 4 Dildârına kim yâr olur ol kâtil-i ağyâr olur
Ednâ iken hünkâr olur maqşûdunu bulan 'âşık
- 5 'Azbî şular gibi çağlar Hâk der feryâd eder ağlar
Sînesini yağar dağlar zikru'llâha gelen 'âşık

134.

A20a, B15b, C13a, D35b

- 1 Rüz-ı maşşerden 'alâmet isteyen insâna bak
Her biri bir hâl ile bulmuş tesellî câna bak
- 2 Kiminiñ nalçası sîmden kimisi yalın ayak
Kimi giryân kimi şadân âyine-i devrâna bak
- 3 Bir cemâli bî-'aded yüzden nümâyân eylemiş
Bir nazâr eşyâyı seyr et şan'at-ı Raḥmâna bak
- 4 Âdem ol âdemle eğlen olma cennetden ba'id
Cennetiñ zevkin dilersen âdem ol gilmâna bak
- 5 Hâyır ü şer içre görür kıpmuş kıyâmet bî-ḥaber
'Azbiyâ ḥ'âbdan uyan gel aç gözün seyrâna bak

135.

A20b, B47b, C35a, D35a

- 1 Ey beḳā sultānı çünki 'āleme başdıñ ayak
Rüşen ettiñ şark ü ğarbiñ ararsın yaqdıñ çerāk
- 2 Cümle maḥlūkāt temennā eyleyip luṭfuñ umar
Medḥ-i pākiñ vaşf-ı zātıñ eyledi her bir varaḳ
- 3 Hem caḥim oldu libās ta'am-ı zaḳḳüm ü sitem
Hem saña bu cehl-i Mervān-ı racīm oldu a'māk
- 4 Seni Ḥaḳdan bilmeyen topraĝa baş indirmedi
Oldu iblīsıñ nedīmi almadı Ḥaḳdan sebaḳ
- 5 'Azbi bir serssem gūnahkār derd-mendindir seniñ
Sen şefā'at kānı sultānısın eyā maḥbūb-ı Ḥaḳ
- 6 Cāmi'-i raḥmetle vāy kim cürm-i mā setr olmaya
Ol zamān kim ḳala 'Azbi baş açıḳ yalın ayak

136.

A20b, B15b, C13a, D35b

- 1 Bātılı ḥaḳdan seçen münkirleriñ iz'ānı yoḳ
Her kimiñ 'irfānı yoḳsa şūphesiz imānı yoḳ
- 2 Cism-i vāḥiddir oḳursañ cümle eşyādan sebaḳ
'Alleme'l-esmāyı anlar anlamaz insānı yoḳ
- 3 Kendüzin kibr içre görse sen deyip yā ben dese
Her kimiñ cisminde cānı yoḳ anıñ cānānı yoḳ
- 4 Māsivā deryāsına düşelden 'Azbi fülk-i ten
'Ālem-i keşretde ḳaldım ḥaddi yoḳ pāyānı yoḳ

137. (harfî'l-kef)

A20b, B15b, C13b, D35b

1 Dâ'imâ ferhunde olmaz gül-'izârı kimseniñ
Kimseye qalmaz cihânda inkisârı kimseniñ

2 Bu sebebden ehl-i 'aşqda qalmadı şabr ü qarâr
Olmaya bir zâkir-i şâhib-ķırânı kimseniñ

3 Kayd-ı 'âlemden geçip evc-i semâya baş çeker
Kâkûl-i dilber olunca çille-dârı kimseniñ

4 Cân benimle cûft olup haşran vü neşran eylesin
Tek varıp olmasa yârim bari yâri kimseniñ

5 'Azbîniñ çok sevdiği etmez vefâ eyler cefâ
Yâ İlâhî olmasın hercâyî yâri kimseniñ

138.

A21a, B16a, C13b, D35b

1 Bir gül-i nevrestesidir sırr-ı beķâ gûlzârınıñ
Her biri bir verd-i ħamrâdır gûlünde ħârınıñ

2 Dirliğinden el çekip gelsin aña yâr bendedir
Cân verip cân almak imiş kârı 'aşq bazarınıñ

3 İbn-i vaķt ol kim saña sem sükker-i ħelvâ ola
Çekmeyen cevri ü cefâsın bilmedi dildârınıñ

4 Ey bilen *veylün li külli* remzini 'ârif budur
Kâfir olsun ħuşşasın her kim çekerse yârınıñ

5 Bâtnın ma'mûr olup 'Azbî yıkılsın zâhırın
Hükmüne tâbi' olursan bu gönül mi'mârının

139.

A21a, B16a, C13b, D36a

1 Beni derde düşüren cemâliñdir cemâliñ
Bildiğimden şaşırın cemâliñdir cemâliñ

2 Zâr-ı giryân eyleyen halka dâstân eyleyen
Beni 'üryân eyleyen cemâliñdir cemâliñ

3 'Aşkıñ ile hastayım ahvâl-i şikesteyim
Her nefesde isteğim cemâliñdir cemâliñ

4 Yerde gökde gördüğüm vuşlatına ivdiğim
Zâhir bâtın sevdiğim cemâliñdir cemâliñ

5 Hâli diğer-gün eden çeşmimi pür-hün eden
'Azbiyi mecnûn eden cemâliñdir cemâliñ

140.

A21a, B16a, C14a, D36a

1 Kâbil-i feyz-i Hudâ maqbûl-ı Rahmân olmadıñ
Kayd-ı 'âlemden çekip el 'ayn-ı sulţân olmadıñ

2 Yok yere harc eylediñ mâlı emînu'llâh iken
Vâkıf-ı sırr-ı İlâhî kenz-i 'irfân olmadıñ

3 Bende olduñ nefsine uydun hevâ-yı zillete
Tutmadıñ emr-i Hudâyı 'abd-ı Yezdân olmadıñ

4 Bu zen-i dünyāya meyliñ ḥadden artıktır seniñ
Añmadıñ rüz-ı cezāyı çeşm-i giryān olmadıñ

5 ‘Azbiyā mevti ‘azāb-ı kabri inkār eylediñ
Yüz biñ ‘işyān eylediñ birkez peşimān olmadıñ

141.

A24a, B49b, C15a

1 Ben saña gōñül vereli beni şeydā eylediñ
Adımı dillere destān ḥalka rüsvā eylediñ

2 Demediñ mi sev beni saña ihsān eyleyim
Sevdiğim çün bes baña biñ dürlü ezā eylediñ

3 Biñ taşarrufla irādetle baña ruḥşat verip
Tenhā yerde ettiğim ‘işyānı ifşā eylediñ

4 Bezm-i dilberde berāber mest-i cām-ı cem olup
Hem yine döndüğ baña biñ ‘arz-ı taqvā eylediñ

5 Rū’yet-i fitne seniñ fermānına tefvīz iken
Gör bu ‘Azbi derd-mendi fitne peydā eylediñ

142.

A21a, B16b, C14a, D36a

1 Bu ikilik perdesin geçmeğe insān gerek
Bātlı ḥaḳdan bugün seçmeğe insān gerek

2 Şöyle düşer zillete tā erişir devlete
‘Aşık olan vuşlata ḥāk ile yeksān gerek

3 Lütf ü vefâdan geçip kahrına boyun veren
Kim ki sever dilberi tâbi'-i fermân gerek

4 Zevk ü şafâdan n'olur fikr-i cahîmden na ğam
'Aşka düşen âşıkın kellesi ğaltân gerek

5 Çeke çeke firqati yakdı teni hasreti
Geçdi serinden bugün 'Azbiye cânân gerek

143.

A21b, B16b, C14a, D36b

1 Yüzündür kıble cilâdır vech-i pāk
Şad hezâr derde devâdır vech-i pāk

2 Bî-varağ 'ulvî kitâbdır şıkça bağ
Hem fenâdır hem bağâdır vech-i pāk

3 *Kün fekân* ın emri ašlâ yoğ iken
Cümlesinden ibtidâdır vech-i pāk

4 Kudretin izhâr eder her lem'ası
Mağla'-ı şun'-ı Hudâdır vech-i pāk

5 Hağdır âyetle vücûdu âdemin
Nür-ı pāk-i Muşafâdır vech-i pāk

6 Âdemın yoğdur vücûdu muğlağâ
Nür-ı pāk-i Muşafâdır vech-i pāk

7 'Âlem oldu vech-i âdemden cihân
Bâ'iş-i 'arz ü semâdır vech-i pāk

8 Bârekallâh âdeme kıldım nağar
Ğul hüva'llâh -veğduğâ dır vech-i pāk

9 'Āşık ol 'Azbī cihānda ādem ol
Çünkü her derde devādır vech-i pāk

144.

A21b, B16b, C14b, D36b

1 Rūz-ı hicrān derdiniñ oldu devāsı bülbulün
Vaşl-ı güldür dem-be-dem Hāğdan du'āsı bülbulün

2 Başka hālet verdirir hep 'āşık-ı şādıklara
Ehl-i 'aşkıñ pāreler cismiñ fezāsı bülbulün

3 Gümleyip tās-ı felek çāk oldu hārıñ zehresi
Velvele şaldı cihān içre şadāsı bülbulün

4 Bir yaña verdiñ cefāsı 'andelibi ağladır
Kaddini ham-geşde kılmış hār cefāsı bülbulün

5 Ekl ü şürbü hün-ı miñnetdir mişāli 'Azbīniñ
Rāhatı ğam ağlamak oldu ğidāsı bülbulün

145.

A21b, B17a, C14b, D36b

1 Ehl-i zevke sāye-dār oldu çenārı bāğçeniñ
Her biri cünbiş – künāndır murğ – zārı bāğçeniñ

2 Pāyına serviñ yüzün sürmek murād etmiş meğer
Çağlayıp bir yanıñ almış āb-ı cārī bāğçeniñ

3 Eylemiş bülbul raşad nādān elinden gizlemiş
Genc verdi hıfz için bekler bu mārı bāğçeniñ

4 Sîne pür-dag baş açık yalın ayak ‘abdāl veş
Geldi şeydu'llāha güyā lāle-zārı bāğçeniñ

5 Taze dilberle mey-i gülgün ile hem sâz ile
‘Azbiyā bezm-i şafâdır her kenârı bāğçeniñ

146.

A22a, B17a, C14a, D37a

1 Bu gönül mülkü mişâli kayd-vefâ olmak gerek
Yerlere geçip harâb ü hem fenâ olmak gerek

2 Miñnet ü ‘izzet cihânda nidüğün bilmem diyen
Bir melek sîmâya cândan mübtelâ olmak gerek

3 Kelbi münis etmeden yâriñ varılmaz yanına
Yâr için ağıyâra evvel âşinâ olmak gerek

4 İt rakibiñ koynuna girdi o şeh derler bugün
Añladım bu söz o şâha iftirâ olmak gerek

5 Sînede dâğım temâşâ eyleyenler dediler
‘Azbi yâriñ var ise pek mübtelâ olmak gerek

147.

A22a, B17a, C14b, D37a

1 Hağdan özge kimseye lâyıq değil pervânelik
Hağ Muhammed dediñse mağv olur efsânelik

2 ‘Arz olursa ‘ıyd-ı ekberde vişâliñ dostum
Cânımı qurbân edersen gam değil şükrânelik

3 'Aşkı pinhân eyle dilde zümre-i dānādan ol
Sırrı fāş etmektir ancak bir büyük dīvānelik

4 Cān ü başdan geçen merdānedir mestānedir
Herkese olmaz müyesser 'ālem-i mestānelik

5 Sa'f ile bulmak gerekdir küncde genci isteyen
Çün gönül mülkünden özge olmaya vīrānelik

6 Kendi cisminden haber al kimseden umma vefā
Gāh ederken āşinādan āşinā bīgānelik

7 Devr eden yansın cemāli şem'ine gel sen şaķın
Saņa mı oldu cihānda 'Azbiyā pervānelik

148. (ḥarfü'l-lām)

A24a, B17b, C15a, D37a

1 Çün tarīkat ehli olduņ şevķ ile meydāna gel
Yanmada pervāne ol bülbül gibi efgāna gel

2 Ziyinet-i dünyādan el çek olma devletden berī
Bu fenā bezminde bir cām nüş edip şāhāne gel

3 Nefsini fark eyle cānā Muştafāya bende ol
Ḥālīķı maḥlūku anla ḥisseyle 'irfāna gel

4 Ḥaķ benim Ḥaķ bendedir dermiş bu sırrı anla bil
Dilberin vechinde taḥrīr olunan fermāna gel

5 Ehl-i 'aşķ yāri görünce 'ār ü nāmūsu nider
'Azbi cān ü başı terk et şevķ ile devrāna gel

149.

A24b, B17b, C15a, D38b

1 Gel gönül esrâr-ı 'aşka mahrem ol
Ehl-i dillerle müdâmî hem-dem ol

2 Kalma gel keşret içinde 'ârif ol
Aşlını bilmek dilerseñ âdem ol

3 Bilmeden bir noktanın ma'nâsını
'İlm-i ebcedden şorarsa epsem ol

4 Gâh cezâsından cahîmin ağıla kan
Gâh şafâ-yı cennet ile hürrem ol

5 Hayr ü şer Hâkdan gelir şabr et hemân
'Azbî gel kayd-ı beşerden bî-gam ol

150.

A24b, B17b, C15b, D38b

1 Ne bilsin sırr-ı Mevlâyı özünden bî-haber gâfil
Aña fetvâ verir nefsi değıldir müftisi 'âkîl

2 Gören kendi özün vâhid olur merdûd ü lâ-sâcid
Beğâdan fâniye âdem gelir kâmil gider câhil

3 Bulan birlikde öz zâtın bilir ol sâ'irin zâtın
Velî âdem değıl câhil gelir kâmil gider kâmil

4 Nesîmîyle ezel geldim Ene'l-Hâk söyleyen ben idim
Okuyan Mantıku't-ı tayrı olur esrârıma vâşıl

5 Çıkardım düşmeni sürdüm yedi iklîme şâh oldum
Başiretsiz olan câna nedir bu ma'nîden hâşıl

6 Yüzünde dilberin nûru göründü dilberin nûru
Anıñçün şüretâ 'Azbî olursun dilbere mâ'il

7 Olubdur mazhar-ı Yezdân kaşındır saır-ı bismillâh
Bu haqqı vech-i dilberden oqur kâmil olur fâzıl

151.

A26a, B50b, C16b, D37b

1 Gel sülûkuñ demidir şeytân-ı hest ol ey gönül
Cümleden eyle kanâ'at cân-perest ol ey gönül

2 Sen gümân-ı çerh ile atıl kazânın bezmine
Yay-ı 'âlem içre mişl-i tîr-i rast ol ey gönül

3 Hayr ü şer her ne edersen zübdesin a'lâ gözet
Her cehâlet meclisinde kân-ı şaşt ol ey gönül

4 Başın eflâke ererse qorqma Nemrüd bir olur
Küştegîr veş gâh alt u gâh üst ol ey gönül

5 Fâsıkın biri olursun qorqma ğam-ı dem-i nûruñ
Yetmiş iki milletin düşmânı dost ol ey gönül

6 Şakla seksen tokuzu toksan toquzdan al uzat
Bâ vü yâyı zâyî göster 'ayn-ı nîst ol ey gönül

7 Çün Muhammed 'âşiye şefkat Hudâ rahmet eder 'Azbî
Her gün âhı qoyma elden merd ü cüst ol ey gönül

152.

A26a, B50b, C16b, D38a

- 1 Kulağında dinleyen ben değilim sen değil
Yâ kimdir bu söyleyen ben değilim sen değil
- 2 Hükümüm geçmez bir kıla ne ragbet 'aciz kıla
'Âlemi var eyleyen ben değilim sen değil
- 3 Nihân fermânın seniñ vechinde ânın 'ayân
Yâ bu varlık kimiñdir ben değilim sen değil
- 4 Sen yok ben yok bir Allâh *lâ-ilâhe illallâh*
Gerçektir yalan vallâh ben değilim sen değil
- 5 Söyle nedir beyânım âyinedir şifâtım
Vechine bürhân zâtım ben değilim sen değil
- 6 Kim şıvadı güneşi balçık ile küfrü yok
'Azbîyi 'Azbî eden ben değilim sen değil

153.

A26a, B51b, C17a, D38a

- 1 Dâr-ı Hâkda kim ki ber-dâr olmadı 'âşık değil
Ol ki ber-dâr olmadan cân vermedi şadık değil
- 2 Uyma anın sözüne aldanma ahsen fi'line
Her kimiñ kel başına dermânı yok hâzık değil
- 3 Varlığındır mâni'-i vuşlat olan zâhid saña
Kim ki yok olmadı ol var olmağa lâyıq değil
- 4 Şeş cihâtından münezzehdir Hudâ söyler özün
Nuţk-ı Hâkdan penç ü hefti bilmeyen nâţık değil

- 5 Çün 'ulu'l-eb̄s̄ar-ı kudret m̄aver̄a göstermedi
S̄alik-i q̄urb-ı İlähi bir nefes ayık değil
- 6 Mağfiret bulmaz cehennemden ħalāş olmaz ebed
Kim ki sırr-ı lem-yezelden 'aşk ile yanık değil
- 7 Şahn-ı 'aşka gelsin 'Azb̄i gibi l̄af etmesin
D̄ar-ı 'aşkda kim ki ber-d̄ar olmadı 'āşık değil

154.

A26b, B51a, C17a, D38a

- 1 Çün ölümünden q̄urtuluş yokdur hem̄an gel erken öl
Şaķın ölü olma 'āşık olur isen erken öl
- 2 K̄il ü k̄alın olmasın ħāl̄i unut maħv et özün
Q̄ayd-ı müstaķbelle m̄az̄i q̄almasın gel birden öl
- 3 Sırr-ı ser eyle de durma kendüñe z̄āhirde yuf
Ehl-i b̄a'tında yok olmazsan hem̄an gel erken öl
- 4 Senlik ü benlik yüzün gösterme tesl̄im ol Ĥaķķa
Bunca biñ yıldan muķaddem h̄u dediñ h̄u derken öl
- 5 M̄ünkirin q̄avli yalandır ħaķķile ħaķ ol hem̄an
Ger şeh̄id olmak dilersen 'Azb̄i nuṭq-ı p̄irden öl

155.

A24b, B18a, C15b, D38b

- 1 Z̄āhid̄a pendim t̄atarsan Muştaf̄aya ümmet ol
İki 'ālemde sez̄ā-yı vaşl-ı 'izzet devlet ol

- 2 Hizmet eyle şıdk-ı pāk ile bu yolda er gibi
Mazhar-ı sultān-ı 'ālem müsteḥaqq-ı şefkat ol
- 3 Er ölür adı kalır derler meşeldir sen daḥi
'Ālem içre bir eşer koy kim sezā-yı rahmet ol
- 4 Bir gün olmazsa olur bir gün unutmaz şāh seni
Ḥātırā bir gün gelirsin der kulumdur elbet ol
- 5 Bu meşeldir kimse başmaz yerdeki yaṭan yüzü
Cümleniñ pāyında ḥāk ol 'Azbiyā pūr-'izzet ol

156.

A24b, B18a, C15b, D

- 1 Her kaçan dīvān olursa baş açık dīvāna gel
Kanda meclis olsa mey iç 'āleme mestāne gel
- 2 Tarḥ-ı 'ādā kıлмаğa biñ cān verirsen çekme gam
Ḥāk için eyle 'adāvet cāhil ü nādāna gel
- 3 'Ālemin aḥvālını bilmekte sa'yiñ var ise
'Ārif olmaḡsa murādın meclis-i 'irfāna gel
- 4 Mūr-ı miskīne şaḡın kıлма ḥākāretle nazar
Olmadan gel pādişāhım memleket vīrāne gel
- 5 Hem-dem-i aḡyār olup 'āşıqlara cevr eyleme
Ey cānımdan 'azīzim uyma ol şeytāna gel
- 6 Büt gibi aḡyāra ṭapma kıl vefā 'āşıqlara
Oldu insāf ey büt-i tersā yeter imāna gel
- 7 Dil verelden zülfüne şāḥib-firāş olmuş yatar
'Azbiñ ḥālin şorarsan gāhice zindāna gel

157.

A25a, B18b, C16a, D39a

- 1 Nefsiñi at eyleyip meydâne gel
Biri olup kırkların merdâne gel
- 2 Bir ayılmaz bādeden iç 'āşık ol
Her der-i meyḥāneye mestāne gel
- 3 Çek eliñ ferdā ğamından 'ārif ol
İbn-i vakt ol mezheb-i 'irfāna gel
- 4 Vaḥdeti keşretde bul pāk 'aşka uy
Kalbiñ içre mūnis ol cānāna gel
- 5 'Āşık ol şāh ol gedā ol 'ārif ol
Eyle 'arz-ı saltanat ḥāḳāna gel
- 6 Cān ü başından geçip er vuşlata
Şem'-i 'aşka yanmağa pervāne gel
- 7 'Arz-ı meşreb eyle yārān diñlesin
'Azbiyā bülbül gibi efgāna gel

158.

A25b, B50a, C35a, D37b

- 1 Evvel ü āḫir kıble-ġāh-ı heştümīnsin yā Resūl
Ḳurb-ı Ḥaḳda cümlesiniñ a'zāmısın yā Resūl
- 2 Raḫmeten li'l'ālemīniñ erḥāmısın yā Resūl
Hem ḥaḳāyık mektebiniñ 'ālimisin yā Resūl

3 Evvelîniñ âhirîniñ mahremisin yâ Resûl
Çünkü Rabbü'l-'âlemîniñ hem-demisin yâ Resûl

4 Enbiyâlar pâdişâhı ethemisin yâ Resûl
Kimseden bir çâre yokdur sen devâsın yâ Resûl

5 'Azbî-i bî-çâreniñ yek elzemisin yâ Resûl
Zahmına ben 'Azbîniñ sen merhemisin yâ Resûl

159.

A25a, C16a, D38b

1 Gel bulunma yokluk içre zâ'il ol
Fâ'il-i muhtâr iseñ hoş 'âmil ol

2 Kimse senden görmesin senlik yüzün
İç şarâb mâsivâdan kan zeyl ol

3 Câna berdüş olmadan iste dehâ
Bağr-i 'ummâna qarış Mışra Nîl ol

4 Gel özün semm-i helâhilde yitir
Gâhi ber-âb-ı hayât gâhî gil ol

5 Çün bu 'ummânda cevâhir bulmadıñ
Hâşılı sen 'Azbîyâ deryâ-dil ol

160.

A25b, B18a, C16a, D39a

1 Baña hicrânıñ habîbim zevk-i vuşlatdan güzel
Hem vişâlin intizârı bezm-i 'işretten güzel

2 *Leyse fiddâr* ı eğer fehmiylediñse dervîş ol

Sâlik-i esrâra olmaz pîre hizmetden güzel

3 Gel fenâ ender fenâ ol at gönül yok devleti
Toğru yol olmaz Hudâya râh-ı zilletden güzel

4 Ben daği hubbû'l-vaḫân mazmûnunun kurbânıyım
Bûma çün vîrâne oldu kaşr-ı cennetden güzel

5 'Âkil isen var özün kaydın çekme git 'Azbiyâ
Bir muşîbet mûnkire yüz biş naşîhatden güzel

161. (ḫarfû'l-mim)

A26b, B18b, C17a, D40b

1 Çün tarîk-i Ḥaḫḫı bildim secde kıldım ağlarım
Hem ḫaḫḫat baḫriniş ka'rına şaldım ağlarım

2 Kıldığım 'işyâni andım serserî mecnûn iken
Cürmümü bildim bilelden şanma güldüm ağlarım

3 Bir vefâya biş cefâ eylerse dilber kâ'ilim
Baş açık yalın ayak bî-çâre şaldım ağlarım

4 'Âlem-i keşretde şaldım yok aña ḫadd ü kenâr
Zevrâḫ-ı cismim ulu 'ummâna şaldım ağlarım

5 Ey ḫabîbim 'Azbiyim geldim sa'âdet dârına
Kıldığım 'işyâna nâdim tövbe kıldım ağlarım

162.

A26b, B19a, C17b, D40b

1 Satr-ı bismillâhdır kaşîş yüzünnde ey şanem
Oḫunur nûr âyeti âfet gözünnde ey şanem

2 Ben seniñ tã eskiden bir pãy-mãl-ı rãhıñım
Merdum-ı çeşmim bulundu her iziñde ey şanem

3 Nefha-i rûhü'l-Ğudüs yãhud Mesihã kendidir
Mürdeler ihyã olur her bir sözüñde ey şanem

4 Oldu maqşüdum vişãliñ hem cemãliñ kıbleğãh
Hãk meğer pinhãn imiş bildim özüñde ey şanem

5 'Azbiye sensin habıbim *rahmetenli'l- 'ãlemın*
Fedhulü cennãti 'adn iñ var sende ey şanem

163.

A27a, B19a, C17b, D41a

1 Cãn ü dilden 'aşıkım ol mehlikãyı sevmişim
Mãl ü emlakdan geçip sen dil-rübãyı sevmişim

2 Ehl-i 'aşkıñ bende-i fermãnyım kırbãnyım
Çünkü aşhãb-ı Resül-ı kibriyãyı sevmişim

3 Mübtelãyım mübtelã bĩ-bãk ü pervã 'aşıkım
Hãzret-i şãh-ı şehid-i Kerbelãyı sevmişim

4 Bende oldum hãnedãna 'ãlemiñ sultãnyım
Hayder-i Kerrãr 'Aliye'l-Murtażãyı sevmişim

5 Olsa yüz biñ pãre cismim her birinden söz budur
'Azbi cãnımdan 'azizim Muştafãyı sevmişim

164.

A27a, B19a, C17b

1 Bir nīm nıgehin nergis-i şehlāya değişmem
Ol kāmetinı serv-i dilārāya değişmem

2 Çın ile Hıfā mülkünü bir pula almam
Müşkīn saçını ‘anber-i şārāya değişmem

3 Zevkī nideyim baņa yeter firķati yāriņ
Kūy-ı şanemi cennet-i a‘lāya deđişmem

4 Yūsuf gibi zindān-ı belā olsa mekānım
Bir mūy-ı seriņ ħüsn-i Züleyhāya deđişmem

5 Dünyāda ne var yār-i vefādār eyle ‘Azbī
Vuşlat demini şoĥbet-i ‘uķbāya değişmem

165.

A27a, B19b, C17b, D41a

1 Ey ĥabībim cennet-i a‘lāyı sensiz istemem
Yansa cismim sāye-i Tübāyı sensiz istemem

2 Bir gedāyım bu iki ‘ālemde seniņ maķşadım
Pādişāh ile fenāda bāyı sensiz istemem

3 Zerredir yanımda Yūsufı Züleyhā sevdiğim
Gerçi ben Kaysım velī Leylāyı sensiz istemem

4 Saņa cān vermek ser-i kūyuņda minnetdir baņa
Şāh-ı İskender değil Dārāyı sensiz istemem

5 ‘Azbīye lāzım olan didār-ı dilberdir hemān
Pādişāhım büsbütün dünyāyı sensiz istemem

166.

A27a, B19b, C18a, D41a

1 Āşinā bī-gāne yoğdur şuçlu kimdir yā ne kim
Cümlemiz bir atanıñ evlādıyız bī-gāne kim

2 Biñ de bir 'ārif şarābı ser-te-ser 'ālem içer
Ol şarābı nūş eden bī-gānededen mestāne kim

3 Bir celālinden ḥabībiñ biñ cemālī seyr olur
Cümle 'ālem nūru ister görmeğe pervāne kim

4 Bā'ış-i mülk-i vücūda emr olan bir secdedir
Ḥaqqı bilmekdir hüner mescid nedir meyḥāne kim

5 Ḥağ deyü feryād eder kâfir müselmān şuç kimiñ
Yā sırāt-ı müstaḳūmi kim bilir efsāne kim

6 Yine bir dānem olur bā'ış duḥūl-ı cennete
Çünki cennetden çıkardı 'Azbiyi bir dāne kim

167.

A27b, B19b, C18a, D41b

1 Ḥamdüli'llāh 'āşıkım külli sivādan geçmişim
Şanmañız mey içmeden bir dil-rübādan geçmişim

2 Gel ḥaber verme bize 'uqbādan vā'iz yeter
Rüz-ı maḥşerden ne pervā ben fenādan geçmişim

3 Kıblegāhım vech-i ādem görmüşüm günden 'ayān
Ka'betu'-lāh ḥaqqıçün şanma Şafādan geçmişim

4 Her ne görse Hâk görür bu gözlerim Hâk söylerim
Etmezim da'vâ-yı bâtlı 'iddiâdan geçmişim

5 Menzile ayık varır mestâne 'azm-i râh eden
Yâr lebinden geçmezim seng-i cefâdan geçmişim

6 Her şerârı Hâk bilip buldum celâlınden cemâl
Secde-i ikrâr edip 'Azbî nizâ'dan geçmişim

168.

A27b, B20a, C18a, D

1 Mağzen-i kenz-i 'ulûm-ı sırr-ı lâ-yefnâ benim
Mecma'ü'l-bahreyne taldım 'alleme'l-esmâ benim

2 Mâverâ-yı kulle-i kâf ü kademdir menzirim
Rub'-ı meskûn içre pervâz eyleyen 'Ankâ benim

3 Zerre kalmazdı mecâzî bilse sırr-ı âdemî
Vechiñi Mecnûn olurdu görse ger Leylâ benim

4 Evvelî 'aşk âhîrî 'aşk ya'ni Hayy-i lâ-yemût
Rehberim oldu ne şübhe dilberâ sevdâ benim

5 'Azbiyâ virdim bahâsı ağızım ikrârındadır
Hüccetim aldım ümîddir cennetü'l-me'vâ benim

169.

A27b, B20a, C18b, D41b

1 'Aşıkım biñ cân ile cânânı görmek isterim
Yoluna cânânımın şol cânı vermek isterim

2 Baş açık yalın ayak 'uşşâka şem'-i bezm olup
Yanmağa pervaneyim meydâna girmek isterim

3 Külli varımdan geçip buldum ma'ârif vârını
Eski 'âşıklardanım maḥbûba ermek isterim

4 Gūyiyâ gönlümde cānı ölmeden vermek için
Rūyumu ḳabr-i Ḥabību'llāha sürmek isterim

5 Tarḫ-ı nefis olsun diye fermān olundu 'Azbiye
Dil semāsından bugün şeytānı sürmek isterim

170.

A28a, B20a, C18b, D41b

1 Bu vücūdum ḳal'asının sırrınıḡ pek taşıyım
Duymasın düşmen deyü esrārımı pek taşıyım

2 Şoḡbeti sırdan açıp esrār-ı Ḥaḳdan dem urup
Dökdü 'ârifler öḡünde münkirinḡ beḳtaşiyım

3 İsmiḡni nūrdan ḳalemle yazdı 'arş üzre Ḥudā
Bāşım üzre Ḳa'betu'llāḡ ḡaḳḳıçün bāk taşıyım

4 Çünkü herkes sevdiḡiyle ḡaşr olurmuş dostum
Bu derūnum içre ḡubb-ı pākiḡni bek taşıyım

5 *Leyse fīeddārī velā ḡayri* diyen 'âşık gibi
'Azbi dervīşim muḡibbim bende-i Bektāşiyim

171.

A28a, B20a, C18b, D42a

1 Bende-i āl-i Resūlūḡ Mescid-i 'Aḳşāsıyım
Kāfire oldum kilisā herkesinḡ 'aḳzāsıyım

- 2 Bendeğim řāh-ı zamānım mülhidim Nařrānım
Ehl-i ikrārın özünde cümleñin a'lāsıyım
- 3 Cın miyim şeytān mıyım bilmem melek mi yā neyim
Münkirin inkārı oldum lā sıyım illā sıyım
- 4 Cümleñin merdūmuyum bilmem kimiñ maqbūluyum
Hem Yezīdin hem Mezīdin kemter-i ednāsıyım
- 5 Kimse bilmez 'Azbīyim ben haq mıyım bātl mıyım
Herkesin bir ism ile vird-i zebān-ı hāşıyım

172.

A28a, B20b, C18b, 42a

- 1 Dilberā 'aşkıñla cismim şerha şerha yāreyim
Müjenin zañmından ey dost pūr-vücūd-ı pāreyim
- 2 Çün baña dostumdan akreb Haq imiş bildim bu dem
Serserī gezdim yeter cānımda cānı arayım
- 3 Kalmışım zillet içinde dest-gīrim var yok
Bir ayak altında kalmış 'āciz ü bī-çāreyim
- 4 Kendi emşālim içinde gezmeden 'āciz iken
Ben seniñ dergāhına yā Rab ne yüzle varayım
- 5 Her bañan bir ān görür 'Azbī temāşā bundadır
Gerçi bir āyīneyim illā ki yüz biñ pāreyim

173.

A28a, B20b, C19a, D42a

1 Kadīmim şonradan geldim kadīm-i lem yezel nūrum
Sī vū dü harf ile seb'ü'l-meşānī içre mezkūrum

2 Bu dem hātem baña Hāğdan 'aṭā oldu Süleymānım
Göñül Kāfında 'Ankāyım velī hoş şūretā mūrum

3 Bu dem zilletde hāk oldum sa'ādet baña yār oldu
O deñlü Hāğğa mağbūlüm ne deñlü halka mağhūrum

4 Şarābım sākıyım bezmim habībim düşmenim zehrim
Sözümde feyz alan cānlar bilir ben āb-ı engūrum

5 On artıkdır celālinden cemāli ben suçum bildim
Ne deñlü çoğsa 'işyānım o deñlü 'Azbi mağfūrum

174.

A28b, B20b, C35a, D42a

1 Hāğ Habību'llāh Resül-ı Kibriyāya şad selām
Ol imām-ı enbiyā vū evliyāya şad selām

2 Tā kıyāmet miñnet ü rāhatda her dem her nefes
Ağmed ü Mağmūd Muğammed Muştafāya şad selām

3 Ben muğıbb-i hānedān-ı āl-i evlādım bu dem
Hayder-i Kerrār 'Aliye'l-Murtażāya şad selām

4 Dīn yolunda ölmeden aşlā hazer-nāk olmadım
Ol imāmeyn-i şehid-i Kerbelāya şad selām

5 Talha vū 'Abbās ü Hamza Sa'id bin Vağğāşa hem
Cümle aşhāb-ı güzīn ü bā- şafāya şad selām

6 Sen şeh-i âlî-cenâba ey şeh-i ins ü melek
Ben gedâ kıalsam 'aceb mi hâk-i pâya şad selâm

7 Yüzüm üzre sürünüp ben 'Azbîden biñ cân ile
Ravza-i pâk-i Resûl-i müctebâya şad selâm

175.

A28b, B21a, C35b, D42b

1 Eyâ ey maqşad-ı elzem Resûl-i mefhar-ı âdem
Çü sensin 'âşiye erham hayâliñdir bize hem-dem

2 Mu'ahhırsın muqaddemsin ki sen nür-ı dü çeşmimsin
Sen ol sultân-ı 'azamsın Resûllu'llâh-ı muhterem

3 Müberrâdır özün kinden 'ayân olmuş yüzün benden
Seniñle eyledi senden Hudâ esrârına mahrem

4 Temennâsı kemâlidir tesellâsı vişâlidir
Murâdı Hâk cemâliñdir bu 'âşık 'Azbîniñ her dem

5 Veyâ ey maqşad-ı elzem Resûl ü mefhar-ı âdem
Çü sensin 'âşiye erham hayâliñdir bize hem-dem

176.

A28b, B21a, C19a, D24b

1 Çünkü ben pervaneyim devrânı gözler gözlerim
Vermeğe nöbet değer mi cânı gözler gözlerim

2 Okuyaldan külli şey'in hâlıkün sırrın bu dil
Vecd ile cüş eyledim 'ummânı gözler gözlerim

3 Nokta-i 'ilm-i ledünni *len terānī* bendedir
Anıñçün sūre-i 'imrānı gözler gözlerim

4 Her neye bakşam baña 'ayn-ı Kelāmu'llāh olur
Bir şıfāt ile mükemmel şānı gözler gözlerim

5 'Afv ola cürmüm günāhım kalmaya ašlā deyü
'Azbī Haqdan luḫ ile ihsānı gözler gözlerim

177.

A29a, B21a, C19a, D42b

1 Lebinden bir haber aldım ḥabībīñ tāze cān buldum
Baña ölmek ḥarām oldu ḥayāt-ı cāvidān buldum

2 Yatar bir zerrede pinhān ḳamu 'ālemleriñ 'aynı
Bugün ḳalbimde ol yāri nişānsız lā-mekān buldum

3 Göründü ḳanda kim baḳdım nişānsız bī-mekān dostum
Bekā dolmuş fenā içre ḥabībimden nişān buldum

4 Ḳılıp bir zerreye secde olalı mezhebim 'irfān
Zekāt ü şavm ile ḥaccı şalātı rāygān buldum

5 'Anāşır ṭonların giydim göründüm şüret-i insān
Beḳāda lā-yemūt idim fenāda özge şān buldum

6 O yāriñ gerçi kim 'Azbī ḳulu ḳurbānıyım ammā
Ezel şāh-ı cihān gördüm gelip āḫir zamān buldum

178.

A29a, B21b, C19b, D43a

1 Bunca 'iṣyān ile niçe varayım dergāhına
Yād edip ḥışm-ı celāli anıñçün der aḡlarım

2 Öteye varınca kimse yüzüme bakmaz deyü
Eyleyince ben intikâli anıñçün der ağlarım

3 Gelüben Münker ü Nekir neylediñ netdiñ deyü
İdeler başa su'âli anıñçün der ağlarım

4 Ben esr-i nefis olup 'işyân ile pür olmuşum
Eyledim her bed fi'âli anıñçün der ağlarım

5 Bu günâh ile varırsam rüz-ı mahşer 'Azbiyâ
Görebilem mi cemâli anıñçün der ağlarım

179.

A29a, B21b, C19b, D43a

1 Şağa meftün olalı divâne oldum bilmedim
Halk-ı 'âlem içre ben efsâne oldum bilmedim

2 Ruhlerin şevkiyle giryân olduğum 'ayb eyleme
Bâde-i 'aşkıñ içip mestâne oldum bilmedim

3 Küşe-i miñnetde bezm-i vuşlatıñ fikrindeyim
Şanma kim ben sâkin-i vîrâne oldum bilmedim

4 Şağa hâlimden n'ola yansam yakılsam 'âşıkım
Şem'-i hüsniñ şevkine pervâne oldum bilmedim

5 Bir zamân 'Azbi fakîriñ ülfete lâyiğ iken
Şimdi yanında seniñ bî-gâne oldum bilmedim

180.

A31b, B53b, C20a, D39b

- 1 Devlet ile rif'atle 'izzetle sağ ol dem-be-dem
Ey hekim-i hâzık u üstâd-kâmil tekyeyem
- 2 Sen ki 'aşrın feylesofu 'âkil ü dānāsısın
Hâk-i pây-ı devlete 'arz-ı temennâ eylerem
- 3 Nâ-sezâdır var iken sen ben kâlam hicrân ile
Hikmetiñle def'-i hicrân eyle ey şâhib-ğadem
- 4 Sâye-i luğfuñ ile âsüde-ğâl olmak için
Sen hekim-i hâzıka ümmîd ola ger biş ü kem
- 5 Sen hemân sağ ol cihânda rahat ü 'izzet ile
İki 'âlemde müdâmî şâd olasın dem-be-dem
- 6 'Âlem içre sağ iken sen ben kalam hicrân ile
Senden olur başa dermân-ı ihsân ü kerem
- 7 'Azbiye luğf eyleyip gel ğayre muğtâc eyleme
Hâmdüli'llâh vâkıf-ı râz-ı derûnumsun nidem

181.

A31a, B53b, C19b, D39b

- 1 Ben seniñ 'aşkıñ ile dostum mest ü ğayrân olmuşum
Zülfüñe bağlandı göñlüm gör perîşân olmuşum
- 2 Kendimi fark eylemem senden beni ey dîn eri
Ben ki kâfir olmadım sırr-ı müselmân olmuşum
- 3 Göz göre gel gör beni kim özge seyrân bendedir
On sekiz biñ 'âlemiñ sırrında mihmân olmuşum

- 4 Bu şıfâtım zât ile hem-dem ebed olmaz baña
Tâ ezelden gâh Sikender gâh Süleymân olmuşum
- 5 Her ne istersen bu dem gel benden al ey din eri
Gel bu mir'ât-ı şafâya bak ki seyrân olmuşum
- 6 'Aşk ile 'âlemde bed-nâm eyleyen sensin beni
Dâhî senden gayri nem var 'aşka kâr-bân olmuşum
- 7 Lâ-mekân şehrinde benden kimse vermezken haber
Şimdi adım 'Azbidir dillere destân olmuşum

182.

A31b, B54a, C19b, D39b

- 1 Sensiz ey yâr-ı kadîmim dü cihânı neyerim
Taht ü tâc ü mülk ü mâlı han ü mânı neyerim
- 2 Nice biñ cânım var ise hep saña bir bir fedâ
Vuşlatıñ çünkim bahâsı cândır ânı neyerim
- 3 Lâ-mekânıñ 'aşkıdır göñlümde cevelân eyleyen
Çünki dostum lâ-mekândır ben mekânı neyerim
- 4 Kandasın bir kimse senden vermedi aşlâ nişân
Bu sebebden ben dañı nâm ü nişanı neyerim
- 5 'Azbiye pervâne ta'lîm eyledi 'aşk remzini
Diñlemem bülbül sadâsın boş fiğanı neyerim

183.

A31b, B54a, C20a, D40a

- 1 Pür-cevâb oldu vücüdüm biñ su'âli bilmezim
Kağı âteşden yanupdur per ü bâli bilmezim

- 2 Arzū-yı mültecādan geçdim 'aşkıyla kamu
Ben şavābı neylerim havf u vebāli bilmezim
- 3 Kahr ü luḫfuḫ maẓharı oldu vücūdum zevk ile
Daḫi bundan özge ben 'arz-ı kemāli bilmezim
- 4 Ehremenden eylesen baña tecellî ḫübsın
Severim dönmem sözümde ben zevāli bilmezim
- 5 Şeş cihātımdan vücūdum nuḫfesin fehm etmezim
Çünkü senden özge yokdur ben ḫayāli bilmezim
- 6 'Aşk ile bir dem baña yüz biḫ cihān 'ömrüncedir
Böyle bir 'ālemdeyim kim māh ü sāli bilmezim
- 7 'Azbī ḫayrānıḫ olup vaşlıyla lāl olmuş bugün
Çünkü teslīm-i rızāyım ḫāl ü ḫāli bilmezim

184.

A33b, B56b, C20a, D40a

- 1 İnābet eyledim pīre özüm deryāya ḡarḫ etdim
Bu ben aḫmaḫ vücūdu ḡör beḫ ile daḫḫ-ı lāk etdim
- 2 *Seḫāhūm Rabbehūm* ḫamrın alınca dest-i dilberden
Ki ya'ni ḫālet-i 'aşk ile özüm bir nāra ḫarḫ etdim
- 3 Güneşin sāyesi nūrdur baña perde olan oldur
Öḡüt pervāneden aldım nişānsız farḫ-ı Ḥaḫ etdim
- 4 'Acāyib bilgiye erdim ne bildim anladım şaşdım
Bu bāılsa bu ḫod Ḥaḫdır hele iblīsı farḫ etdim

5 Meğer ölmek hüner oldu sözün 'Azbî izin 'Azbî
Tavâf-ı beyt-i maḥbûbu ederken ḥayli zevk etdim

185.

A33b, B56b, C20b, D40a

1 Ben esîr-i kayd-ı bend-i nefis ile emmâreyim
Lâk nokşân ehliyim illâ katı bî-çâreyim

2 Yâ Resûlu'llâh saña lâ-şübhe ümmet olmuşum
Anın için her nefesde cürm ü 'işyân içreyim

3 Herkesin bir zâbiḥi vardır efendim anladım
Dergehine bâ'îş-i cürm ile varmaḥ isterim

4 İster isen şefâ'at eyle ister isen 'azâb
Vech-i pâkin tek senin bir kerre bâri göreyim

5 Kılma maḥrûm 'Azbîye 'arz-ı cemâl et yâ ḥabîb
Vech-i pâkin görmeḡe biñ cânı bir bir vereyim

186.

A34a, B56b, C20b, D40a

1 Benim sevgili sulṭânım şeh-i ḥübân-ı devrânım
Leb-i la'l şeker-bârım boyu serv-i ḥirâmânım

2 Senâ-güyum fakîrim hem esîrim zâr-ı mehcûrum
Sa'âdetlü kerâmetlü benim 'izzetlü sulṭânım

3 Şebim rûzum dilim cânım çeraḡım tali'im şevkim
Ḥayâlim fikrim eğlencem benim ḥurşîd-i tâbânım

- 4 İmānım mezhebim dīnim şalātım t̄ā'atim fahrım
Tavāfım mescidim kıblem beğim mahbüb-ı zī-şānım
- 5 Tabībim vākıfım hālīm kāsīmim kısmetim rızkıım
Vekīlim nāzırım vārim beşer şüretli insānım
- 6 Zuhūrumsun penāhımsın ğafūrumsun şekūrumsun
Karīnim mazharım yārim refiķim hem-demim cānım
- 7 Gülüm lālem benefšem sümbülüm būyum şafā-bahşım
Meşām-ı 'anberim müşkim cemāl-i vird-i hāndānım
- 8 Murādım isteğim sa'yım ümīdim rahmetim sensin
Fakīrim 'Azbiyim hākim ser-i kūyında hayrānım

187.

A34a, B57a, C20b, D40b

- 1 Gözü nergis boyu serv-i semendim
Efendim nūr-ı dīdem şeh-levendim
- 2 Özümde zāhir ü bāhın özün bir
Melekden daħi efđal bī-menendim
- 3 Vişāliñden anı kıldıñ ümmīdsiz
Raķībi cennete koyduñ beğendim
- 4 Budur gerçek sözüm yokdur yalanım
Benim sen pādişāhımsın efendim
- 5 Beni kimdir seven diyü şorarsañ
Gedā-yı kūyuñ 'Azbi derd-mendim

188. (Harfū'l-nūn)

A34b, B23a, C21a, D43a

- 1 Hāsta cānıñ cānı sensin dertleriñ dermānısın
‘Āşıkıñ maqşūdu sensin cānlarıñ cānānısın
- 2 Şüret-i insānı ihsān eylediñ bu mücrīme
Bağmadıñ eksikliğıme luṭf ü ihsān kānısın
- 3 Kāfire verdiñ irādet mü’mine verdiñ imān
Raḥmeten li'l-‘ālemīn sin cümleñiñ sulṭānısın
- 4 Adın işitmekle olduñ sen anıñ üftādesi
Ey göñül sen bir ḥabībıñ vālih ü ḥayrānısın
- 5 ‘Azbī bir eksikli ednā derd-mendiñdir seniñ
Sen ki ol ‘ālemleriñ sulṭān-ı ‘ālī-şānısın

189.

A37a, B27a, C36b, D15a

- 1 ‘Āleme oldu vücūduñ *Raḥmeten li'l-‘ālemīn*
Şāniña *levlāke* ihsān etdi Rabbū'l-‘ālemīn
- 2 ‘Ālem ü ādem seniñçün yaradıldı ey Ḥabīb
Şadr-ı bedr-i enbiyāsıñ ey Resūl-ı faḥr-ı dīn
- 3 Gitdi zulmet gevher-i tāb-ı vücūduñ şevkine
Maḳdem-i pākiple pūr-nūr oldu bu rüy-ı zemīn
- 4 Ḥūrī vü ḡılman seniñçün muntāzırdır vaşlına
Şaṅa müştāk olsa ḡam mı dilberā ḥuld u berīn
- 5 Māh deḡildir ḡurre için dest ḳomuşdur sīneye
Ḳaddini ḡam eylemiş iḳrām için çarḡ-ı zemīn

- 6 Mâlik-i mihr-i nübüvvet maṭla' -ı mu'ciz beyân
Bâ' iş-i kevn ü mekân pâdişâh-ı 'âlemîn
- 7 Korkarım cürmüm niķâb ola şefâ'at görmeyim
Anıñçün eylerim ben rûz u şeb âh ü enîn
- 8 İhtirâzım yok cehennemden velî ben 'âşiyim
Çünkü sensin Aḥmedâ maḥbûb-ı Rabbü'l-'âlemîn
- 9 Rûz-ı maḥşerde şeff' ol yâ Muḥammed Muştafâ
Oldu 'Azbî derd-mend қаpuñda 'abd-ı kemterîn

190.

A38a, B27b, C21a, D43b

- 1 Eyleyen bir noķtadır ehl-i cününü zî-fünün
Söyleyen bir noķtadır âyât-ı Qur'ân reh-nümün
- 2 Dört kitâb bil vech-i dilberde göründü Fâtiḥâ
Keşf eder bir noķtanıñ esrârını ķâf ile nün
- 3 Kurdu bir perde taḥayyül gösterip bir noķtadan
Şeş ciḥetle çâr 'unşurdan göründü pür-derün
- 4 Eyleyen bir noķtadır 'arz-ı cemâlinden celâl
Yetmiş iki dürlü söylendi zebân-ı ķâf ü nün
- 5 Mebde-i sırr-ı me'âdiñ aşlını bir noķta bil
Oķu 'Azbî külli şey'in ve ileyhi yürce'ün

191.

A38a, B27b, C21a, D43b

1 Bu remzi anlayan bildi ki *küllî men 'aleyhâ fân*
Veyebkâ vech-i Rabbek Hudânın şânına bürhân

2 Ederdin Âdeme secde budur haq kıblemiz derdin
 Ne ma'niden sezâ oldu bileydin la'nete Şeytân

3 Ne aklım var ne fikrim var ne insânım ne hayvânım
 Velî ben mebdе'-i sırr-ı me'âda olmuşum mihmân

4 Ne giryânım ne şādânım ne kendimden haberdârım
 Sebebsiz olmuşum 'âşık gamıyla zâr ü ser-gerdân

5 Bu yolda sıdık ile hizmet kıl ol şâh-ı kerem-kâra
 Sağa Haqdan 'utî 'u'llâh geldi 'Azbiyâ fermân

192.

A38a, B27b, C21a, D43b

1 Bir cân-ı cihân oldu gönül mülküne sulţân
 Bir şüh-ı zamân 'âkil ü deli eyledi nâlân

2 Ol cân güzele cân veren üftâde hesapsız
 Bu cân ki cihân derdine dermân ola bu cân

3 Ol derde imiş cân ile cân vuşlat-ı cânân
 Bu derde niçe ehl-i dilân olmaya kurbân

4 Âlûde gâzâb cânıma cândan ne ki olsa
 Yanında anın şalınamaz serv-i hürâmân

5 Rahmânî gözün aç göresin 'Azbi Rahîmi
 Yazıldı anın vechine çün süre-i Rahmân

193.

A38a, B28a, C21b, D43b

- 1 Ben dil-figārın ben ‘abd-ı zārın
Ben günahkārın gufranı sensin
- 2 Ben bī-vefārın ben mübtelārın
Ben bī-devārın Loqmānı sensin
- 3 Ben bī-penāhın ben rü siyāhın
Ben pür-günāhın Raḥmānı sensin
- 4 Kim şādıkların dil yanıkların
Biz ‘aşıkların cānānı sensin
- 5 Ben ğam esrīn zār-ı fakīrın
‘Azbī ḥakīrın sultānı sensin

194.

A38b, B28a, C21b, D44a

- 1 Şırāt-ı müştakīmi kim eder kecrev tarīkinden
Ma‘ārif mülküne girmez şerī’atsız ḥaḳīkatden
- 2 Velāyet tahtına geçmiş ḥaḳīkatden haber şorsaḅ
Rehāyāb olmadan nefsi hevāsıyla fezāhatden
- 3 Zamāne dervīşi bilmez şerī’atden haber şorsaḅ
Kadem ğavgāsını eyler söze gelse kerāmetden
- 4 Eĝer ā‘lā vü ednāya tarīkatden haber şorsaḅ
Seniḅ kapuḅda tālibdir ümīd eyler şefā’atden

5 Ğubār ol zīr-i pāyında Ḥabību'llāhın ey 'Azbī
Ḥaḳīkat mülküne sultān olup geçme şerī'atden

195.

A38b, B28b, C21b, D44a

1 Ğāfil olma dönme ikrārdan şaşın
Uyma nefse mekr-i aġyārdan şaşın

2 Alma şerri şatma ḥayrı 'ārif ol
Olma dellāl gel bu bāzārdan şaşın

3 Rūy-ı dil gördükçe çok çok ḥizmet et
Bir gedāsın ḥişm-ı ḥünkārdan şaşın

4 Ḥüb görüp aldanma zinhār naḳşına
Bī-vefādır çarḥ-ı devvārdan şaşın

5 Geldiġin gibi selāmet yāre var
Dāmeniġ 'Azbī meded ḥārdan şaşın

196.

A38b, B28b, C21b, D44a

1 Bendeġi ferdālara şalmaḳ neden
Ğayriler yanında 'izz bulmaḳ neden

2 Ben saġa ḳurbān iken biġ cān ile
Bendeġi yerden yere çalmaḳ neden

3 Ben saġa ümmet iken bir cürm içün
Yā caḥimde nār ile yanmaḳ neden

4 Ben kalam hasret vişâliñden seniñ
Sâ'iri luţf ü vefâ bulmaq neden

5 Eylemezsen 'Azbiye şefkat saña
Rahmeten li'l-'âlemîn olmak neden

197.

A39a, B28b, C22a, D44a

1 Gözlerim aḥşâma dek ol yâri ben
Şubḥa dek kan ağlarım her bârı ben

2 Bir vefâ bulmaq için ol goncadan
Bülbül-âsâ beklerim gülzârı ben

3 Bunca gün hasret çekem de 'âkıbet
Çorçarım ki görmeyem dîdârı ben

4 Nice yıllar hasretiñle gezerim
Pâdişâhım kalmışım âvâre ben

5 Sen Resül-ı fahr-i 'âlemsin diye
'Azbiyim kim eylerim ikrârı ben

198.

A22a, B29a, C15a, D44b

1 Çün bunda gönül 'aşk ile mecnûn olamazsın
Ey dîdeler ağla ki hemân sen gülemezsın

2 Nefsine uyup zerre kadar fâniye baksañ
Esrâr-ı Ĥudâ n'olduğunu hiç bilemezsin

3 Biğ cān ile gūş eyle bugūn cāna ne der bağ
Çūnkim ħaberi nokta-i tenden alamazsın

4 İkrār-ı celāl eylemeden zūhdū ħo zāhid
Ķalb ħānesi ger paşlı ola sen silemezsin

5 ‘Azbi saņa sōylendi ezel ‘ārif-i billāh
Biğ yıl yaşasaņ cāhil ū nādāņ olamazsın

199.

A39a, B29a, C22a, D44b

1 Olmuşum şem‘-i cemāl-i dilbere pervāne ben
İçmişim ‘aşkıņ şarābın gelmişim mestāne ben

2 Meskenim yā ħandadır geldim ki bunda eğlenem
Yoħsa bu fānī cihāna gelmişim seyrāna ben

3 Ķanda bağsam Ħağğ ile Ħağğ olmuşum kim ‘āşıkım
Şūretā gerçi muħabbet eylerim ħūbāna ben

4 Ķam mıdır biğ cānımı cānāna versem almağa
Girmişim meydān-ı ‘aşka olmuşum yek-dāne ben

5 ‘Azbiyā ayılmazım ol bādeden kim içmişim
Gelmişim bezm-i ezelden ‘aşk ile dīvāna ben

200.

A39a, B29a, C22a, D44b

1 ‘Alemin ey bī-terahħum bī-vefāsı sen misin
Ey cefā-cū ehl-i derdiņ pūr-cefāsı sen misin

2 Sen dahî bir gün yanarsın fendine bir dilberin
Şimdi ey pervâne şem'îñ âşinâsı sen misin

3 Gel seni küyünde kurbân eyleyim 'aqlım gibi
Ey benim cânım benim dostum sezâsı sen misin

4 Görmese sen dilberi görmez cihânı gözleri
'Âşıkñ âyine-i 'âlem-nümâsı sen misin

5 Büsbütün 'âlem sever ol âfitâb-ı 'âlemi
Yalnız ey 'Azbî anıñ mübtelâsı sen misin

201.

A39a, B29a, C22a, D45a

1 Bu gün meydân-ı 'aşk içre şalâdır her gelen gelsin
Tîğ-i zikre vücudunu yüz biñ pâre kılan gelsin

2 Mescid ü meyhânedede ger sırrını pinhân eden
Her yerde her mekânda dildârını bulan gelsin

3 Kim ki kıyar öz cânına vâşıl olur cânânına
Bu gün tevhîd meydânına sözlerimden alan gelsin

4 Kısmetini hağdan yiyip şâlî atıp 'abâ giyip
Dört mezhebi Hağdan deyip beş vaqti kılan gelsin

5 'Azbî mey-i 'aşkı içip hem dâr-ı fenâdan geçip
Cân ile başından geçip devrânı bulan gelsin

202.

A39b, B29b, C37b, D45a

1 Pādīşāhān-ı muqaddem *şādıķu'l vā'dū'l emīn*
Vey gül ü ferhunde hürrem *şādıķu'l vā'dū'l emīn*

2 Enbiyā vü evliyādan 'arş ü kürsden fazla hem
Çün vücūduñ oldu ekrem *şādıķu'l vā'dū'l emīn*

3 Çün benim ikrārım oldu melikū'l Hāķķū'l mübīn
Eşref-i maḥlūķ-ı 'ālem *şādıķu'l vā'dū'l emīn*

4 Sensin ol kân-ı kerem kim ümmetinden geçmediñ
Sırr-ı illallāha maḥrem *şādıķu'l vā'dū'l emīn*

5 Hāķ Muhammeddir Resūlu'llāh dedim ben 'Azbiyim
Ey Ḥabību'llāh-ı a'zam *şādıķu'l vā'dū'l emīn*

203.

A39b, B29b, C22b, D45a

1 Zülmeti tarḥ etse ölmez mäh-tābı anlayan
Gözleri görmez cihānı āftābı anlayan

2 Gıce gündüz ḳan ḳusarsa la'l veş hicrānla
Sīnede dağlar yaḳar ol māyda ḥūbı anlayan

3 Cān-ı dilden olmayan bir dildārıñ üftādesi
Ol şarābı nidügin bilmez serābı anlayan

4 Er olup meydāne gelmez ḳıl ü ḳāli isteyen
Mevt ile ḳardaş olurmuş zevķ-i ḥ'ābı anlayan

5 Hızr ile yoldaş olup āb-ı ḥayātı nūş eder
'Azbiñiñ her bir sözünden dört kitābı anlayan

204.

A39b, B29b, C22b, D45a

1 Cān ü başımdan geçip geldim tarīkat içre men
Bağlayıp bel hizmet-i Mevlāya yalıñ pīrehen

2 Mülk-i ten vīrān olunca çağıram yā Hū deyü
Tā olunca merkadim üzre nümāyān bir çemen

3 Ahdim üzre cān ile şāhib-ka-dem bir 'āşıkım
Dönmezim irtihāl edince naḥl-i tābūtuma ten

4 Tatalım İskender ü yāḥūd Süleymān kendüsin
Yā ola yā olmaya kısmet şonunda bir kefen

5 'Azbīniñ biñ cānı varsa yāre kurbandır bu dem
Yerine cān alır imiş 'aşq yolunda cān veren

205.

A40a, B30a, C22b, D45b

1 Ehl-i vuşlatdan mı yoḥsa terk-i vuşlatdan mısın
Dil-i münevverden mi yoḥsa qalb-i zulmetden misin

2 Şūfi korqutma bizi 'işyān içündür mağfiret
Dilberin rüyunda yek mü ḥüsne 'illetden misin

3 Remz-i *illa'llāh* ı fehm et *festakīm* den al haber
Ehl-i 'izzetden mi yoḥsa ehl-i kurbetden misin

4 Ko beni zāhid yürü kendini teftiş et bu dem
Ehl-i düzāḥdan mı yoḥsa ehl-i cennetden misin

- 5 Farq-ı mizānıñ seniñ qanda olur idrāk-ı küll
Her kişi hālin bilirsin ehl-i hāletden misin
- 6 Çekmediñ el kayd-ı te'vīl etmeden ey müdde'ī
Olmadıñ 'abd-ı tevekkül ehl-i hücetden misin
- 7 Sen bu remzi añladıñsa 'Azbīniñ öz cānısın
Dīn-i Aħmedden mi yoħsa dīn-i devletden misin

206.

A40a, B30a, C23a, D45b

- 1 Kerbelā sırrına hālā sırr ile hem-dem olan
Ser-be-ser mātem olur aña qamu 'ālem olan
- 2 Añlasa kim nidügin bu mantıq-ı el-fāz ile ger
Cümleten 'ālem o demde bu dem ü ekrem olan
- 3 Ne qadar hizmet edip sa'y-ı belig eylese de
Hiç muħabbet ede mi Ĥaydara dil-mülcem olan
- 4 Yoħsa her dīv-i racīm añlayamaz qadrimizi
Yā nebīdir yā velī sırrımıza maħrem olan
- 5 Hālime şoħbetime yoğ ise ra'bet şimdi
Seni bir gün araya 'Azbī diye ādem olan

207.

A40a, B30a, C37a, D45b

- 1 El-aman ey faħr-i 'ālem nūr-ı Rabbü'l-'ālemīn
Ey nebīler serveri ey pādişāh-ı aqdemīn

2 Matla'-ı nūr-ı haqıqat vech-i 'aks-i zū'l-kerem
Mālikū'l-haqqū'l-mübınsin şadıkkū'l-va'dū'l emın

3 Zāhir ü bātında birsin ey Resūl-ı Kūnfekān
Şāfi'-i rüz-ı kıyāmet hem penāh-ı mücrimın

4 Dostum tā o kadar hasret-keşim eltāfiņa
Dağlar ile bile āh eyler isem āh ü enın

5 Şandılar yer yer şükūfe zeyn içündür 'āleme
Ağzın açmış pāyını pūs etmeğe rüy-ı zemın

6 Hāme-i kudret yazıbdır vechiņe bu āyeti
Heze cennāti 'adni fedhulūhā hālidın

7 Ey Hābıbm lem'atu'llāh 'Azbiye yoldaş idi
Hem-demiņdim ol zamān kim yok idi mā ile fın

208.

A40a, B30b, C23a, D45b

1 'Āşık iseņ cān ile dildāra sen
Gel teniņ pervāne veş yaķ nāra sen

2 Feyz-i Hāqdan hissedār olduņa sen
Aņladıņ ādemdeki esrārı sen

3 Saņa her varlık cibinnik oldu bil
İlticādan geç de gir deyyāra sen

4 Bir kadem başdıņa rāh-ı fakra ger
At umūr-ı küll-i kaydı vāra sen

5 Her nefes birlikde 'Azbi Hāqda ol
Niçe bir āvāresin bī-çāre sen

- 4 Muşavver cān-ı 'ālemsin muḳarrer şāh-ı ekbersin
Lebi levh-i şifā-sāzım boyu serv-i semendimsin
- 5 Hāyātım varlıgım 'ōmrüm ciğerdārım cihāngīrim
Baña sensiz ne dirlik var benim sen pīşmendimsin
- 6 Seniñ vaşfinda sulţānım nice sūz ü güdāzım var
Demediğ gitdi bir kerre sen 'Azbī derd-mendimsin

211. (Harū'l-vāv)

A41b, B31a, C23b, D46a

- 1 Nitekim zāhid kişi imānın eyler arzū
Bu benim cānım dağī cānānın eyler arzū
- 2 Meh cemālin çeşm-i cān görmek diler ey sevdiğim
Fi'l-meşel bülbul gibi ḥandānın eyler arzū
- 3 Gamze-i hicriñle öldür bendeñi gel tek görün
Dertli göñlüm ḥastadır dermānın eyler arzū
- 4 Vaşlıña ḳurbān olup cān vermeğe gelmiş göñül
Boynu bağı bendedir fermānın eyler arzū
- 5 Arzūmendim cemāliñdir bu 'Azbī çākerin
Rūyunu görmek diler iḥsānın eyler arzū

212.

A42a, B31a, C23b, D46a

- 1 'Aşḳ yolunda nice cān ḳurbān ederler hū deyū
Bu sebebden günde yüz biğ ḳān ederler hū deyū

2 *Kenz-i lâ-yefnâ* ya hizmet eyleyen üftâdeler
Bir nazarda 'âlemi seyrân ederler hû deyü

3 Mebde'i sırr-ı me'âdın remzin idrâk eyleyip
Âniñçün dem-be-dem devrân ederler hû deyü

4 Cilvegâhım 'âlem-i nâsût ile lâ-hutdadır
Baş açık yalın ayak nâlân ederler hû deyü

5 *Vele min hâfe maķâmı Rabbe* den oldular
Bu ecilden 'Azbiyâ efgân ederler hû deyü

213.

A42a, B31a, C23b, D46b

1 Şüret-i insâna bak *Qur'an* oķu
Sen bu dersi ey gönül her ân oķu

2 Bilmez ol sırr-ı Hudâdan açma söz
Süre-i *Tâhâ* vü *Errahmân* oķu

3 Secde eyle âdeme imâna gel
Küllî şey'in hâlik Sübhân oķu

4 Aldın ise vech-i dilberden haber
İncil ü Tevrât Zebûr Furķân oķu

5 Bakmasınlar 'Azbiye mülhid deyü
Bu lisânı terk edip Süryân oķu

214.

A42a, B31a, C24a, D46b

1 Bâ'is-i mahv oldu cümle kıldığım 'işyâna hû
İrgürür 'uşşâkķı elbet vuşlat-ı cânâna hû

2 Ta'mı o 'uşşa zhid ser-be-ser 'lem yanar
Ky-ı dilberde ekerse sz ile mestne h

3 H dey feryd ederse şinlık aşd eder
şinadan şinay eylemez b-gne h

4 Anmayıp nr-ı cahmi H gfrumdur dey
ağırır cennet iinde hri v glmna h

5 Bilmeyen bilmez bilen anlar bu remzi 'Azbiy
Başa hlet başş edermiş h diyen insna h

215.

A42a, B31b, C24a, D46b

1 Derd-i 'aşn tekyesinde zerd olan gelsin ber
L v illdan geip de merd olan gelsin ber

2 nki derdi aresi derd-i beldır 'aşa
Maşzen-i dermna ehl-i derd olan gelsin ber

3 'leme mir't yzn olsun ki 'alem bundadır
Kendzi blbl cemli verd olan gelsin ber

4 On sekiz bi 'lemin sultn olsun mişl-i yr
Hk-i pyında cihnn gerd olan gelsin ber

5 Cn ile başdan geip cennet şafsın anmayan
'Azbiy meydn-ı 'aşa merd olan gelsin ber

216.(Harfū'l-he)

A42b, B31b, C24a, D46b

1 Budur pendim saña ey dil cefâyı çek ağla
Sezâ-yı vaşl-ı yâr olmağ dilersen durma pek ağla

2 Şağın bağlanma kayd-ı ilticâya geç hâzer eyle
Edinme zâhir ü bâtın refîki yürü tek ağla

3 Enîsiñ derd-i ğam olsun selâmetden nişân umma
Ûo gelsin gözlerinden yaş yerine kâmi dök ağla

4 Terahhüm eyleye şâyed saña ol âfet-i hûn-rîz
Gice gündüz hemân durma kâti pek ağla yek ağla

5 Nidâ-yı hâtifü'l-ğaybdan erişdi 'Azbiye bu pend
Saña yâr bildiğın eyler gerekse gül gerek ağla

217.

A42b, B31b, C24a, D47a

1 Gerden-i yâri çoçar kâkûl-i ter döne döne
Dedim amma gide yâre bu haber döne döne

2 Fitne bâz dilki 'adû gitdi görünmez oldu
Kürkçü dükkânın bulurmuş o meğer döne döne

3 Kanda mihmândır 'aceb yâr diye bir 'ağl-ı kemâl
Der-be-der düşdü gider dâhî gezer döne döne

4 Dem-i vuşlatdaki fırsat ola mı bir dâhî âh
Elimizden ne gelir gitdi gider döne döne

5 Yedi esmâyı görüp 'Azbi müsemâyaya erer
Şüfi bî-ma'nî yere tevhid eder döne döne

218.

A42b, B32a, C24b, D47a

1 Çün bilirsin kim fenâdır bu fenâ başdan başa
Hem dahi dersin gelir taqđır olan bir bir başa

2 Yâ niçün oldun şerik ey dil Hüdânın fi'line
Çün murâdu'llâh olur ursan başın taşdan taş

3 Çün şerikin aşlı şirkdir gel bu hikmetden oku
Çün rızâ postunda olmak yaşı işdir dervîşe

4 Söylenir *elleyletül hublâ* meşeldir al haber
Kendini yok yerlere şalmak nedendir teşvîşe

5 Evveli Hâk âhiri Hâk sen özün fark et hemân
İster isen bu fenâ dünyâda yüz biñ yıl yaşa

6 Çünkü âmentü beyândır eylediñ ezber imân
Zâhir ü bâtın niçün bir ad taqarsın her işe

7 Ehl-i 'aşkın kıblesi vechindir ey dilber senin
Kim bu sözden döndü kâfirdir anı yak âteşe

8 Şakla bu eş'arımı lâzım olur zâhid saña
'Âkbet bir gün olur ki başına bir iş düşe

9 At bu zâhir varlığın bâtında vâriñ vâri ol
Bu zen-i mekkâre dehri 'Azbiyâ er ol boşa

219.

A43a, B32a, C24b, D47a

1 Deme yâ şöyle olur ya böyle kadem bas sahn-ı merdāna
Muqadder her ne yüzdense gelir elbetde meydāna

2 *Tevekkeltū 'ale'llāh* i deęil mi cümleye cāmi'
İki 'ālemde zulm olmaz haqıkat ehl-i imāna

3 Hurūc-ı 'asker-i İslām suhūletle ola tekmi'l
Gel ey dil 'arz-ı hācāt et Cenāb-ı Hayy-ı Mennāna

4 Aņa sen ism-i Settārın muşallat et yâ Rabbi
İhānetle nazar her kim kılarısa āl-ı Oşmāna

5 Gel 'Azbī çekme gam elbet rızā-yı Haqqı çün bildiņ
Ne tedbīr kim ola şer'ī uyar taqdīr-i Yezdāna

220.

A43a, B32b, C24b, D47a

1 Ararsaņ vecd-i Mevlāyı gönül meyhāneden iste
Bulunca hālet-i 'aşkı yürü peymāneden iste

2 Haber al mihr-i ğarrānı celālinden cemālin bul
Yanarsaņ āteş-i 'aşka hūner pervāneden iste

3 Gönül ālī nazar eyle her ednā gördüğün cāna
Dilersen genc-i pinhānı dil-i vīrāneden iste

4 Yolunda dilberin rüsvā olup cānı verendir er
Bu cāmı nüş edip 'aşıq olan mestāneden iste

5 Seniņ zātındadır dilber değildir taşrada 'Azbī
Eğer cānı ararsaņ sen kim yine cānāneden iste

221.

A43a, B32b, C25a, D47b

- 1 Rumûz-ı sırr-ı esmâyı bilen gelsin bu meydâna
Özünden ħubb-ı Mevlâyı bulan gelsin bu meydâna
- 2 Mutî ol ħükm-i Qur'âna nazar kııl sırr-ı Sübhâna
Şalâdır ehl-i vicdâna gelen gelsin bu meydâna
- 3 Ki ħâ'il olmaya gülzâr anı keşf ola bu esrâr
Bu yolda 'aşk ile ber-dâr olan gelsin bu meydâna
- 4 Karîn ol nefs-i emmâre vücûduñ eyle biñ pâre
Verip cânı reh-i yâre ölen gelsin bu meydâna
- 5 Gel 'Azbî zıkr-i tevĥîde boyan gir nûr-ı tevĥîde
Ki vecd-i baĥr-i tevĥîde dalan gelsin gelsin bu meydâna

222.

A56a, B59b, C40b

- 1 Gel ey pervâne-i şem'-i ġazâ mâtem-i şi'âr eyle
Oda yaĥ per ü bâliñ Kerbelâ derdiyle zâr eyle
- 2 Derûn-ı âhınıñ dūdın dolaş ebr-i siyâh 'arz et
Şeb-i tarîĥ-i seyyâre semâ üzre şerrâr eyle
- 3 Każâ ħükmüyle bî-ma'nâ aradan keşmekeşler kııl
Raĥîb ol ġayret Allâhdan füzuluñ âşikâr eyle
- 4 Deler kalkan pülâdı ħadeng-i âhı mazlûmuñ
İnanmazsañ sitem vaz'ıñ dile naĥş-ı nigâr eyle

5 Ferahtan zerre yokdur kimse senden görmemiş hande
Şafāsın 'ālemin bulduŋsa terkin ihtiyār eyle

6 Döğün taşlar ile yüz sür yere deryālar gibi çağla
Acarsaŋ işbu mātēmden vücūduŋ der-kenār eyle

7 Eđer cāndan geçersen gel berū meydāna merdāne
Bu mātēme hizmetinden yuf kalırsaŋ bāş ile cāne

223. (Hayvān-nāme)

A45b, B65a, C26a, D18a

1 Kırbağa düğün etmiş leylekden kız almağa
Ankıd imām toy mü'ezzin gelmiş nikāh kıymağa

2 İmām mü'ezzin bunları kızıl ip ile bağlamış
Bir hāldir mümkün değıl kızıl ipi kırmağa

3 Düğüncüler derilmiş bir kol çengi tutmuşlar
Hiç kaydımız yok deyü oynayuban gülmeğe

4 Tavşancıl tanbur çalar tavşan mişkāl üfürür
Toŋuz tavul getirmiş ayu zurna çalmağa

5 Karga eteklik giymiş şu şıgırı rakş eder
Kedi peyrevlik eder şıçan gelmiş uymağa

6 Eşek köpek cümle sāz bu meclisde hep hāzır
Baykuş beste ırlayıp deve taqla kılmağa

7 Maymūn dā'ire almış düğün halkın gezmede
Laqlaql ile vaqvaka parsacılar kapmağa

8 Erenler hāl isterler sende yokdur bir nişān
'Azbī bu sözler saŋa yeter da'vā kılmağa

224.

A45b, B65a, C26a, D47b

1 Naza başlar severim ben seni dersem güzele
Sevdiğin her kim ise alma şağın anı dile

2 Hānde rīṣān zamān-ı şadra geçüp yer buldu
Āferīn oldu büyük luṭf-ı 'aṭā bahşısı güle

3 Bıyığın kırkma yüze kara ḥatım geldi deyü
Bir ḥarābātī güzel ağzına urmuş sille

4 Nice biñ yunmadık eller öpüben başa ḳoduḳ
Nice kirlenmiş etekler bize oldu ḳible

5 Bāri altuna çıkaydık bize ḥaşm olsa ḳavī
Pehlivānız ederiz biz şavlet ile ḥamle

6 Yolda āhen bulıcaḳ yoldaşına verdiler
Aşcı başı saña pīş-keş getirirse ṭable

7 Var iken va'z ü ḥiṭābet ola mescid bābının
Dilber olunca *elif lām mīmi* çok hecele

8 Bir ayağ üzre ṭurur şanma düşer ḳolluḳdan
İmām efendi namāzın ḳılar evde küple

9 Öyle ise mey ü maḥbüb ile demler sürelim
Ger bu ḳavle zurefā rāzı olursa cümle

10 Mescid içre beg oturmuş deyü çağır 'āşık
Ḳanda yārān-ı şafā ḥāzır ise 'Azbī bile

225.

A43b, B33a, C25a, D48a

- 1 'Āşık ki erer vuşlata çün sūz-ı tābla
Pervāne niçün şem'e yanar bil şitābla
- 2 Bir belli güzel sevmedi biñ yāre kirşdir
Zāhid geçirdi 'ömrünü hayfā inkılābla
- 3 Çekdiñ mi 'aceb dünyede sen firkat-i yāri
Vā' iz yürü korqutma bizi sen bu 'azābla
- 4 Ben bir diyem sen iki de Hāqqa kâ'il ol
Zāhid seniñle söyleşelim gel hesābla

- 5 Şüfi saña tesbîh ile zikirñ hibe olsun
'Azbi değışdi 'aşkı bu dem biñ şavābla

226.

A43b, B33a, C25a, D48a

- 1 'Ālem içre her kimin çevr ü cefāsı olmaya
İki 'ālemde anıñ zevk ü şafāsı olmaya
- 2 Sen gidersiñ 'ākıbet bir gün seni terk eyler ol
Bunca yıllıñ dost iken cismiñ vefāsı olmaya
- 3 Yārine her kim ki ağlar yārini yarın görür
Düşesin bir derde bir gün hiç devāsı olmaya
- 4 Mülk-i āhirde ğarīb ü bī-kes ü giryān ola
Vey aña ğurbet elinde āşināsı olmaya
- 5 Fi'l-meşel aḥvāl-i 'aşkı bilmeyen nādān gibi
'Azbi ol dildāra yuf ki mübtelāsı olmaya

227.

A43b, B33a, C25a, D48a

1 Nişān-ı āteş-i 'aşkı görüp bir rüy-ı dilberde
Meğer kendi özün sevmiş hicāb olmuş aña perde

2 Alınmış bir melek-sīmā perīniñ vechine hayfā
Tururken vechiniñ nūr-ı ziyāsı mihr-i enverde

3 Cemāl-i bā-kemālinde anıñ ben dilberi gördüm
O hod esmā çeker tesbih elinde derdi var dilinde

4 Göñülden taşra çık senden sivā gitsin hevādan geç
Çemen bitmez benim rüh-ı revānım sāde mermerde

5 Meğer esmāyı sürmekden ğaraz 'Azbi müsemmadır
Hüner Allāhı bilmekdir tarīk ehli olan merde

228.

A44a, B33b, C25b, D48b

1 'Azm-i 'uşşāk idicek Mescid- i 'Aqşā üzre
Şanki huccāc çekilir kūy-ı dilārā üzre

2 Oқыyup rahmet aña biz de varalım diye hep
Nice yārān-ı şafā cān vere helvā üzre

3 Mesned-i maķberde iki hañçer tuğun ola
Seni binbaşı dikip 'asker-i mevtā üzre

4 Gire girdāb-ı ecel destine āhir dönerek
Gezerek zevrāk-ı ten 'ālem-i deryā üzre

5 İhtiyâr elde iken ‘Azbî fenâda dönerek
Gelesin bir gün ola seng-i muşallâ üzre

229.

A44a, B33b, C25b, D48b

1 Tutuldu dâma dil gezerken murğ-zâr içre
Esîr-i zûlf-i yâr oldu şatıldı her diyâr içre

2 Koyup ser bâliş-i hâra kocalmış ol gül-i ra’nâ
Temâşâ eyledim yâri habersiz gül-‘izâr içre

3 Firâk-ı süz-ı cevriñle o deñlü eyledim âh vâh
Vücûdum gūyiyâ kaldı semender veş şerâr içre

4 Leb-i cânânı ol deñlü der-âğuş eylemiş haç kim
Şulu şeftâlüler şanasıñ berk ü bâr içre

5 Gülü hâr içre bülbüller görünce dediler ‘Azbî
Meğer ol bî-vefâ girmiş demürden bir hisâr içre

230.

A44a, B33b, C26a, D48b

1 Hağdan İsrâfile Sûruñ çal deyü fermân ola
Kağça kabrinden kamu hağc cümlesi ‘üryân ola

2 Kimi müflis zâr ü giryân kimi hürrem ağniyâ
Cümle hağc bir yere gelip bir ulu kârbân ola

3 Yürüye ol dem cehennem âteş-efşân korça hağc
Evliyâlar enbiyâlar nefesidir ol ân ola

4 Çünkü çok ‘aşî cehennemden halâş ister ya biz
Cüd-ı Aħmedden şefâ‘at bizlere ihsân ola

5 Bu günahkâr 'Azbîniñ lâyıķ mı cürmü gitmesin
Çün seniñ pâdişâhım bir adın Ğufrân ola

231.

A43b, B32b, C25a, D47b

1 Yüzün kıble kaşın mihrâb diliñ Qur'ân oğur her gâh
Şafâ zâtın lebiñ zezzem cemâliñ 'ayn-i beytu'llâh

2 Tılsım-ı künt ü kenz olmuş yüzün fetğ oldu 'uşşâķa
Ki aña pâsbân olmuş kaşındır saır-ı bismi'llâh

3 Biz ol abdâlız eyva'llâh eylemez mest-i hayrânız
Ħabîb-i ekreme Selmân ne yüzden kıldı şey'u'llâh

4 Gel ey dilber vefâ eyle yeter cevri eylediñ luğf et
İki âlem yanar lâ-şek çersem süz-ı dilden âh

5 Duğul et bezm-i 'irfâna cehâlet perdesin kaldır
Hele ben 'Azbiye kıble olubdur şemme vechu'llâh

232. (Ħarfü'l – lâmelif)

A46b, B34a, C27a, D48b

1 Sâlik-i esrâr-ı Ħaķķım gerd ile ersem n'ola
'Abd-ı mağzım her taşarruf bendedir dersem n'ola

2 Varlığım varlığınıñ esrârına başdım kadem
Bendedir cânâne çünki yâre ser versem n'ola

3 Çün nidâ-yı mebde-i nahn ü şasemnâdır özüm
Kuğb-ı Ħaķķım herkesiñ mağşudunu versem n'ola

4 Çünki pîrim dedi *el-fakr* velî ben şayrüyum
Ben daği *el-fakr-ı hûddâm* ı velî dersem n'ola

5 Çünki ben âyineyim âyinedir 'âlem bağa
'Azbîyim rûy-ı habîbi rû-be-rû görsem n'ola

233. (harfî'l-yâ')

A46b, B34a, C27a, D49a

1 Câhil ü nādāna gâfil açma gel esrârı
Aldırırsın göz göre elden açarsan vâriği

2 Yevm-i tüblâ yarını görmez gider ol müdde'î
Cân gözüyle bunda her kim görmese dildârını

3 Yok olan var oldu vâriği buldu âhîr neş'esin
'Âlem-i yoklukda yâriği buldular her vâriği

4 Verd-i hamrânıği hakîkat tâlibisin sâlikâ
Ehl-i 'aşkıği koma elden dâmen-i pür-hârını

5 'Azbî Hakîği sırıyım sırdan hakîkat sırıyım
Yâ Süleymandır yâ 'Attâr fehm eden güftârını

234.

A46b, B34a, C27a, D49a

1 Anlayan esrâr-ı hayy-i lâ-yemût uğı remzini
Anlamışdır kable mûtü entemûtu ŋ remzini

2 Sırr-ı mâ-evhâ dan almaz feyzi nâkıs-feyż olan
Gaflet ehli bilmedi yuhyî yemût uğı remzini

3 Sen ne insānsın ki insān tālib-i ins olmadın
Oğuyup āyāt-ı ‘aşkı bil büyütuğ remzini

4 Oldu hikmet hayr ü şerr çün kim tekellüm ehline
Māsivādan el yuyan anlar sükütüñ remzini

5 Hük-m-i devri feh-m edip yırtıldı ğaflet gönleği
İki yüz on içre buldu ‘Az-bī mevtiñ remzini

235.

A46b, B34b, C37a, D49a

1 Dertliyim dermān seniñdir yā Muḥammed yā ‘Alī
Luṭf ile iḥsān seniñdir yā Muḥammed yā ‘Alī

2 Āniñçün rüz-ı şeb kan ağlayıp āh eylerim
Āteş-i sūzān seniñdir yā Muḥammed yā ‘Alī

3 Bātlı ibtāl edip şer’-i şerifiñ oldu ḥaḳ
Ḥaşre dek meydān seniñdir yā Muḥammed yā ‘Alī

4 Evvel ü āḫir ne kim var hep seniñçün oldu var
Ḥūri vü ğilmān seniñdir yā Muḥammed yā ‘Alī

5 Cümle varımdan geçip meydāna geldim ‘aşk ile
Verdi ‘Az-bī cān seniñdir yā Muḥammed yā ‘Alī

236.

A47a, B34b, C27a, D49b

1 Bugün seyr eyledim ey dil ḥaḳıḳat vech-i insānı
Yazılmış āyet-i Ḳur’ān bilir ehl-i imān ānı

2 Aman bilmez zaman vermez atar cān kaçdına oklar
Hezārān mekr ü āl eyler o zālīm çeşm-i fettānı

3 Kimine kahr-ı cevrenden verir bir taş ile zehri
Şunar 'aşıklara gāhi lebinden āb-ı hayvānı

4 Yazar münkirlere fetvā çeker şemşir-i huh-efşān
Kaşı ve'l-leyl okur ezber yedi vech ile Kur'ānı

5 Haķikat anla insānı niçün āyine-i Haķ oldu
Şaķın sen put-perest olma oķu āyāt-ı bürhānı

6 Niçün dükkān açıp cevher şaçarsın yoķ yere bilmem
Aņa cennet cehennemdir anıñ kim yoķdur 'irfānı

7 Hele ben 'Azbiye kıble cemāl-i dilber olmuşdur
Şaķı münkirleri siħri ayırdı ehl-i imānı

237.

A47a, B35a, C27b, D49b

1 Derünüñ içre pinhān et şaķın fāş etme esrārı
Bulandırma o bir göldür korķutma ehl-i inkārı

2 Sarāy-ı kalbini pāk et sivā'dan haķ ile haķ ol
Talebsiz yāre yār olsun özün mihmān edip yāri

3 Kanā'atdır büyük devlet rızādır menzil-i 'ālī
Ne şübhe şāh-ı 'ālemdir bilen yoķluķda her vārı

4 Çü māzāga'l-başar derler bu yüzden ehl-i 'irfāna
Cemālinden gül-i ra'nā celālinden görür hārı

5 Ki vech-i 'ālem ü ādem neden haķ oldu her bātıl
Göñül āyinesin eyle mücellā seyr edip yāri

6 İkilikten halās oldum qarışdım kaçreyim baħre
Yerindirmez vişālinden umarım ehl-i ikrārı

7 Çü sensin eħram ü ekrem olan her derdime dermān
Günahkār ‘Azbīniñ yoқdur günehden ğayri bir kārı

238.

A47b, B35a, C27b, D49b

1 Terk et ağyārı gönülden yāre yār etsin seni
Ehl-i ‘aşka sen kul ol şāhib-ķarār etsin seni

2 Her kimiñ maħbūbu yoқdur fi'l-meşel zulmetdedir
Āteş-i ‘aşk ile yan kim tāb-dār etsin seni

3 Gülşen-i ‘aşk içre ey dil derd-mend isen eğer
Ol ķadar feryād ü zār et gül hezār etsin seni

4 Cübbe vü destārı terk et yoқ yere sa’y eyleme
‘Ār ü nāmusuñ biraқ kim vāra vār etsin seni

5 Cümleñiñ pāyında ‘Azbī ħāk olan sulţān olur
On sekiz biñ ‘āleme Ĥaқ tāc-dār etsin seni

239.

A47b, B35a, C27b, D50a

1 Ölmeden terk ideğör aţlas ile pīreħeni
‘Āķıbet bir gün ecel giydire saņa kefeni

2 Gün-be-gün almadadır evc-i teni yaħşi yaman
Şaņma beğim bād-ı hevā verdi saņa Teņri teni

3 Ben dahī cān ü dili yoluña qurbān edeyim
 Hāq Ta'ālā seve çün Teñri habībini seveni

4 Ğam mıdır rüz-ı cezā mazhar-ı ihsān olsam
 Çün Habībine Hudā eyledi ümmet bu beni

5 Vakt-i firqatde nedir 'Azbiyā yā şık şık tövbe
 Dem-i şādide günāh eyler iken kórku kanı

240.

A47b, B35b, C28a, D50a

1 Gülşen içre bülbül-i gülzār olan añlar bizi
 Şoñbeti fikri hayāli yār olan añlar bizi

2 Cān ü başdan geçmeyen başmaz kadem 'aşk şahına
 Kim bugün Manşūr gibi ber-dār olan añlar bizi

3 Kendi zātın bilmeyip yüz biñ hicābı var iken
 Hāşeli'llāh cāhil-i bī-'ār olan añlar bizi

4 Kāf-ı 'aşka bir bölük 'Ankālarız kim zāhidā
 'Ālem içre şanma mūr ü mār olan añlar bizi

5 Biz harābāt 'āleminde mest-i 'aşkıız kim bugün
 'Azbiyā rüsvā-yı 'aşk-ı yār olan añlar bizi

241.

A47b, B35b, C28a, D50a

1 Baña sırrım içre pīrim āşinālık eyledi
 Destime bir cām ki şundu hoş 'atālık eyledi

2 Ol meyi nüş eyleyince *ḳable mūtū* dan olup
Baḡa her ne eylediyse mübtelālīḳ eyledi

3 *Men ‘aref nefseh* den ol dem özüm hişşedār
Kim bu yolda ol beni meftūn-ı Ḥālīḳ eyledi

4 Baḡa pīrimden edeb ta‘līm olundu ekremim
Kim bu ‘ālem içre şāh oldu gedālīḳ eyledi

5 Ḥamdūli‘llāh baḡa keşf oldu Şırātū‘l-Müştaḳīm
‘Azbiyā baḡa ‘azīzim reh-nūmālīḳ eyledi

242.

A48a, B35b, C28a, D50a

1 *Lahmūke lahmī* ne sırdır Murtażāyı bilmedi
Nefsini her kim ki bilmez Muştafāyı bilmedi

2 Günde yüz biḡ kez fiḡān etse bilinmez kıymeti
Çaḡıran dildārını ḡarf-i şadāyı bilmedi

3 Her yüze bir gözle baksa ḳavuşurdu ḡaḡra ol
Kim ki şāhı bilmedi ḳadr-i gedāyı bilmedi

4 Kendini nefsiḡ elinden ol rehā-yāb etmedi
İblise la‘net oḡurmuş ol māsivāyı bilmedi

5 Dilberin cevri keremdir ‘Azbi-i dil-ḡastaya
Ol ki cevri anlamaz zevḳ ü şafāyı bilmedi

243.

A48a, B36a, C28a, D50b

- 1 Bir melek-sîmâ perîniñ olmuşum dil hastesi
Cümle 'âlem halkı anıñ cân ile dildâdesi
- 2 Bî-vefâ yâriñ cefâsı başıña biñ derd olur
Kâyda uğrar kim olursa ol şehiñ âzâdesi
- 3 Bir vefâsıyla yaparsa biñ cefâsıyla yıkar
Hiç gönül ol mehlikânıñ olmadı âbâdesi
- 4 Kaldı keşretde mecâz ehli bu sırdır 'âşıka
Herkesi mestâne kılmaz ol habîbiñ bâdesi
- 5 Baña cânım pâresi bi'llâh değıl bî-gâne cân
'Azbî ol dildârıñ olmuş mâderi hem zâdesi

244.

A48a, B36a, C28b, D50b

- 1 Ol perîniñ leblerinden şordu dil kândim gibi
Kanda var cânım gibi bir lebleri kândım gibi
- 2 Tâbe aqşâm devr eder bir 'âşıkım dilber deyü
Uyhu girmez gözüme hiç şubha dek encüm gibi
- 3 Âsiyâb-ı dehr içre ekl ü şürbüm hün-ı dil
Kendimi bildim cihânda devr eden gendüm gibi
- 4 Bezm-i gamda bekleriz bir büseye dil-ğasteyiz
Bâliş-i rahmet bulunmaz meykede bir Cem gibi
- 5 Sögse dilber 'Azbiye 'ayn-i hayât-ı cavidân
Ger baña cânım dese ağıyar gelir zaqqum gibi

245.

A48a, B36a, C28b, D50b

- 1
 2
 3
 4
 5
 6
- 1
 2
 3
 4
 5
 6
- 1
 2
 3
 4

246.

A52b, B72b, C28b, D49a

- 1
 2
 3
 4
- 1
 2
 3
 4

5 Nık ü bed her ne gelirse 'Azbî fi'limden gelir
Muştafâya ümmet oldum rāhatım var beg gibi

247.

A51b, B70a, C56b, D21a

1 Raķıbiñ şöhetinden yār 'aceb bilsem uşanmaz mı
Bizimle bî-vefā dildār gelip bir hem-dem olmaz mı

2 Görünce rü-be-rü yāri kılarım āh ile zārı
Kulu olduğumu bārī revīşimden de bilmez mi

3 Benim tek bî-vefā olmasın ihsān et cefā kılma
Kişi etdiğini şanma bulur cānım yā bulmaz mı

4 Nice tağ ü nice şahrā dolaşırım demiş ammā
Bizimle ol 'adū eyā berāberce tolaşmaz mı

5 'Adūlar intisābında bu 'aşık gam 'azābında
Bizi ādem hesābında kımaz mı yohsa şaymaz mı

6 Göñül üftādedir iñler kerem yok cevri çok eyler
'Aceb ol bî-vefā dilber kılar insāfa gelmez mi

7 Ne anlar ne hayāl eyler kamu 'ālem güler oynar
Gice gündüz niçün ağlar demez bir kerre gülmez mi

8 Kerem kııl tövbe kııl cevre gel olma hüsñüñe ğırra
Nazar kııl cünbiş-i dehre toğan ay gün tolanmaz mı

9 Koma yā Rabb beni ğamda kimi yār ile hem-demde
Bize bir dost bu 'ālemde bulunur mu bulunmaz mı

10 Baña kıldıkların evzā' kıalır mı yanına āyā
'Aceb senden fenā dünyā benim dādımı almaz mı

11 Ser-i küyunda dāmānım çeker çār ü döker qānım
Benim hāl-i perīşānım ‘aceb görmez mi bilmez mi

12 Aman ey qadd-i şimşādım cihānı tutdu feryādım
Felek senden bedim dādım qalır gider alınmaz mı

13 ‘Adū-yı bed-likā bed-fen cüdā kıldı beni senden
Şikāyetim saña senden yārın Hāk qādī olmaz mı

14 Boyu serv-i hırāmānım mürüvvet eyle sultānım
Fırāqıñla yanar cānım vişāliñle em olmaz mı

15 Görünmez nice gün oldu göñül hāset ile doldu
Yine ‘ıyd-ı şerīf oldu çıkıp dilber şalınmaz mı

16 Vefāsızdan çeker cevri gāmıñla nüş eder zehri
Bu ‘āşık ‘Azbīniñ qardri qalır gider bilinmez mi

248. (Kaşīde-i Hazret-i ‘Azbi der-sitāyiş-i Şeyh Manşūr der-Qarye-i
Nerdübānlı der-nezd-i tekye)
A52b, B76b, D23a

1 İki ‘ālemde ālām-ı şedā’idden bulur dūru
Hulūş üzre ziyāret eyleyenler Şeyh Menşūru

2 Hoşa zībā maqām-ı merqad pūr-feyz kim anda
Eğer bir dem qarār etsen görürdün ‘ālem-i nūru

3 Kıyās etmen beyāz-ı kehkeşān mäh-ı tībāndır
Felek her şeb eder ihdā aña bir şem’-i qāfūru

4 Şadā-yı hālet efzā-yı nefir rūh bahşinde
Bulur dil mürde-gān agāhi-i keyfiyyet-i şūru

5 Şağın esrārına vāqıf değılsin ta’nı qo zāhid
O sağk olmuş zümürüdden bulur ef’i-i gām gūru

SONUÇ

Askerlik mesleğini Mısrî'nin tesiriyle bırakan ve Halvetî usûlüyle seyri sülûka başlayan Azbî, ister Mısrî'den hilâfet alarak isterse onun ölümüyle olsun, neticede Bektâşî tarikâtında karar kılmıştır. Burada babalık derecesine kadar yükselmiştir. Bu durum, yani bir tarikattan diğerine geçiş dikkate şâyandır. Azbî'nin böyle bir hareket tarzı bize üç şey düşündürür:

İlki, şâire göre amaca ulaşmak için seçilecek aracın (tarikâtın) adının fark etmeyeceğidir. Çünkü bütün tarikatlar Allah'a ulaşma yolunda bir araç olarak değerlendirilir. İkincisi dönemi itibariyle tarikatlar arasında çok bariz görüş ve uygulama farklılıklarının olmaması ihtimalidir. En azından bunu Azbî'nin seçtiği iki tarikât için düşünebiliriz. Yani, Bektaşilik o gün itibariyle diğer tarikatlardan, en azından Halvetîlikten keskin çizgilerle ayrılmamıştır. Üçüncü olarak ise Yeniçeriler ve Bektaşilik ilişkisidir. Asker kökenli olan Azbî, iki kurum arasındaki bu yakın münâsebet dolayısıyla başından beri Bektaşiliğe uzak değildir. İhtimal dahilinde olan bu üç yaklaşım, Azbî'nin pek sık rastlanmayan tarikât değiştirme sebebine bir açıklama olabilir.

Azbî'nin hayatıyla ilgili bilgilere, çalışmamızın neticesinde iki yeni husus daha eklenmektedir. Birincisi aile hayatıyla ilgilidir. Divan'ından muhtemelen şâir olan "Râvî" ve "Hakîr" mahlaslı iki oğlu olduğunu öğreniyoruz. Ayrıca bu bilgi bugün Şahkulu Sultan Bektaşî Dergahı haziresinde bulunan bir mezar taşında geçen "Azbî Dede-zâde" yazısıyla da desteklenmektedir. İkinci husus ise divanda bulunan 21. şiirde Azbî'nin ebced hesabıyla 1161 tarihini divanın yazılış tarihi olarak düşürmesidir. Bu, şâirin H.1160/M.1747 şeklindeki ölüm tarihini desteklemektedir.

Divanda Azbî'ye ait toplam 248 manzume vardır. Bu şiirler dîni-tasavvufi edebiyatın hemen hemen bütün türlerinden örnekler taşır. Bu şiirlerde Azbî'nin kullandığı dil ne divan şâirlerinininki kadar ağır, ne de halk şâirlerinininki kadar sâdedir. Şâirin dilinde, aynı zamanda Eski Anadolu Türkçesi ve hatta bu dönemden öncesine

ait izler bulunmaktadır. Şiirler aruz ve heceyle yazılmış olup vezin kusurları göze çarpar.

Dînî mevzûları ele alışına baktığımızda, şâirin başka herhangi bir tarikat mensubundan farkı olmadığını görürüz. Kur'an ve hadis bilgisi ileri derecededir. Fikirlerini anlatırken bunları âyet ve hadis yoluyla ispat eder.

Azbî, varlığın birliğine inanır. Bu vahdet-i vücud felsefesinin özüdür. Allah'a ulaşmak için katettiği çeşitli tasavvufî hâl ve makamların özelliklerini taşıyan mısralar söylemiştir. Ona göre kendisi de dahil bütün eşyâ aslında yoktur; bu âlemde bulunan her şey Allah'ın zâtının birer tecellîsidir. Allah bir sevgili, kendisi bu sevgiliye ulaşmak isteyen bir âşık, nefsi ise bu vuslatı engellemek isteyen bir rakiptir. Allah'a ulaşma yolunda anlatılan her şey, bu üç unsur etrafında sembolize edilir.

Çeşitli kütüphânelerde bulunan divanın 21 adete yakın nüshası ve Millî Kütüphâne'nin cönk koleksiyonunda tespit ettiğimiz cönklerle geçmiş şiirleri Azbî'nin geniş kitlelerce sevilerek okunduğunu gösterir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım
1998 *Atasözleri Sözlüğü I,II*
İSTANBUL : İnkılâp Kitabevi Yayını
- AKTAŞ, Hasan
2001 *Türk Şiirinde Din ve Tasavvuf*
KONYA : Çizgi Kitabevi
- ALTINTAŞ, Hayrani
? *Tasavvuf Tarihi*
ANKARA : Akçağ Yayınları
- AND, Metin
2002 *Ritüelden Drama, Kerbelâ-Muharrem Tâzîye*
İSTANBUL : Yapı Kredi Yayınları
- AŞKAR, Mustafa
2001 *Tasavvuf Tarihi Literatürü*
ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- AYAN, Hüseyin
1990 *Nesîmî Divanı*
ANKARA : Akçağ Yayınları
- AYNİ, Mehmet Ali
2000 *Tasavvuf Tarihi* (Sadeleştiren : H. Rahmi Yananlı)
İSTANBUL : Kitabevi Yayını
- BALDICK, Jullan
2002 *Mistik İslâm, Sufizme Giriş*
İSTANBUL : Birey Yayıncılık
- BEKİ, Kâmil
1997 *İbrâhim Râkım Efendi, Vâkıat-ı Niyâzî Mısırî (İnceleme-Metin)*
BURSA : Uludağ Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- BİLGİN, A. Azmi
2000 *Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*
ANKARA : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- BİLKAN, Ali Fuat
2000 *Türk Edebiyatında Muammâ*
ANKARA : Akçağ Yayınları
- BIRGE, John Kingsley
1994 *The Bektashi Order Of Dervishes*
LONDON : Luzac Oriental
- BOLAY, Süleyman Hayri
1988 "Âdem"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 1 : 358-363.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı
2000 *Ferâhu'r-Rûh, Muhammediyye Şerhi I* (Haz : Mustafa Utku)
İSTANBUL : Uludağ Yayınları

- CEBECİ, Lütfullah
2001 "İsrâfil"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 23 : 180-181.
- CEVDET, Ahmet
1985 *Kısas-ı Enbiâ I* (Haz : Mahir İz)
ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- CEYLAN, Ömür
2000 *Tasavvufî Şiir Şerhleri*
İSTANBUL : Kitabevi Yayınları
- COŞAN, Esat
1996 *Makâlât, Hacı Bektaş Velî*
ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÇAYLIOĞLU, Abdullah
1994 *Niyâzî Mısırî Hazretleri'nin Gazellerine Yapılan Şerhler*
İSTANBUL : Marmara Ü., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- ÇETİN, İsmet
1997 *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*
ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- DİLÇİN, Cem
1983 *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*
ANKARA : Türk Dil Kurumu Yayınları
- EFİMOVİÇ, Berezikov Yevgeni
1992 *Nesefî, Bahâüddîn Nakşibendî*
TAŞKENT : Katartal Baspası
- EĞRİ, Osman
2001 *Bektaşilikte Tasavvufî Eğitim*
İSTANBUL : Horasan Yayınları
- ERASLAN, Kemal
1977 "Yesevî'nin Fakr-nâmesi"
İstanbul Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XXII, s. 46
- ERAYDIN, Selçuk
1997 *Tasavvuf ve Tarikatlar*
İSTANBUL : Marmara Ü. İlahiyat Fak. Yayınları
- ERDOĞAN, Kenan
1993 *Niyâzî-i Mısırî*
ERZURUM : Atatürk Ü. Basılmamış Doktora Tezi
- ERGÜN, Saadettin Nüzhet
? *Bektaşî-Kızılbaş-Alevî Şairleri ve Nefesleri*
İSTANBUL : Maarif Kitaphânesi
- 1930 *Bektaşî Şairleri*
İSTANBUL : Devlet Matbaası
- 1944 *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi*
İSTANBUL : Maarif Kitaphânesi
- EROL, Mehmet
1996 *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metin)*
KAYSERİ : Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- ERÖZ, Mehmet
1992 *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik*
İSTANBUL : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları
- ERTUĞRUL, Mustafa
1972 *Dört Kapı Kırk Makam*
İSTANBUL : Latin Matbaası
- EŞREFOĞLU, Rûmî
1991 *Müzekkin-Nufus*
İSTANBUL : Merve Yayınları
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki
1991 *Alevî-Bektaşî Edebiyatı*
İSTANBUL : Der Yayınları
1998 *Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Veli*
İSTANBUL : Özgür Yayınları
2000 *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*
İSTANBUL : Der Yayınları
- FIĞLALI, Ethem Rûhi
1997 "Hâriciler"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 16 : 169-175.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki
1977 *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*
İSTANBUL : İnkılâp ve Aka Kitapevleri
1989 *Oniki İmam*
İSTANBUL : Der Yayınları
1992 *Alevî-Bektâşî Nefesleri*
İSTANBUL : İnkılâp Kitabevi Yayınları
1997 *Türkiyede Mezhebler ve Tarikatlar*
İSTANBUL : İnkılâp Kitabevi Yayınları
- GÜNER, Hamza
1967 *Kütahyalı Divan Şairleri, Halk Şairleri, Tekke Şairleri, Âşık ve Ozanlar*
KÜTAHYA : Kütahya İl Basımevi
- GÜZEL, Abdurrahman
1981 *Kaygusuz Abdal*
ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
1989 "Tekke Şiiri"
Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı, III, 445-450 : 251-454.
1995 "Ahmet Yesevi'nin Fakr-nâmesi ile Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında
Dört Kapı-Kırk Makam'ın Mukayesesi"
Gazi Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi,
Hacı Bektaş Veli, 2 : 6-12.
2000 *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*
ANKARA : Akçağ Yayınları
- HARMAN, Ömer Faruk
2000 "İdris"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 21 : 478-480.
2001 "İsmâil"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 23 : 76-80.

- HASLUCK, F. W.
1995 *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik* (Çev : Yücel Demirel)
İSTANBUL : Ant Yayınları
- İSMAİL PAŞA, El-Bağdâdi
1947 *Kesf el-Zünûn Zeyli*
İSTANBUL : Milli Eğitim Basımevi
1955 *Hadiyyât al-Ârifîn, Esmâ al-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*
İSTANBUL : Maarif Basımevi
- İZ, Mahir
2000 *Tasavvuf, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*
İSTANBUL : Kitabevi Yayınları
- KARA, Mustafa
1993 *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler I, II*
BURSA : Uludağ Yayını
- KARAMAN, Hayreddin
1993 "Ca'feriyye"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 7 : 4-10.
- KAYA, Mahmut
2001 "İşrâkiyye"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 23 : 435-438.
- KILAVUZ, Ahmet Saim
1991 "Azrâil"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 4 : 350-351.
- KOCA, Şevki
2000 *Bektaşî Kültür Argümanlarına Göre Yeniçeri Ocağı ve Devşirmeler*
İSTANBUL : Nazenin Yayıncılık
- KOCA, Turgut
1990 *Bektaşî-Alevî Şâirleri ve Nefesleri*
İSTANBUL : Maarif Matbaası Yayınları
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir
1968 *Tekke Şiiri Antolojisi*
ANKARA : Edebiyat Yayınevi
- KOÇU, Reşat Ekrem
1960 *İstanbul Ansiklopedisi III*
İSTANBUL : Nurgök Matbaası
- KORKMAZ, Esat
1998 *Dört Kapı Kırk Makam*
İSTANBUL : Şah Kulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba
Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları
- KÖKSAL, M. Asım
1984 *İslam Tarihi, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Fâciâsı*
ANKARA : Akçağ Yayınları
- KÖPRÜLÜ, Fuad
1993 *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*
ANKARA : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- KUR'AN-I KERİM
1994 *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli* (Haz : Elmalılı Hamdi Yazır)

- ISTANBUL : Huzur Yayınevi
- KURNAZ, Cemal
1996 *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*
ISTANBUL : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- KUŞEYRİ, Abdülkerim
1991 *Kuşeyri Risâlesi* (Haz : Süleyman Uludağ)
ISTANBUL : Dergah Yayınları
- LEVEND, Agâh Sırrı
1989 "İslâmî Edebiyatın Esasları ve Kaynakları"
Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1971
ANKARA : Türk Dil Kurumu Yayınları, 159-194
- MELİKOFF, İrene
1999 *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*
ISTANBUL : Cumhuriyet Yayınları
- MİLLÎ KÜTÜPHANE BAŞKANLIĞI
2001 *Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II*
ANKARA: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- NOYAN, Bedri
1995 *Bektaşilik, Alevilik Nedir?*
ISTANBUL : Ant/Can Yayınları
1998 *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*
ISTANBUL : Ardıç Yayınları
- OCAK, Ahmet Yaşar
1993 "Bektaşilik"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 5 : 373-379.
- ONAY, Ahmet Talat
1992 *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*
ANKARA : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
1996a *Türk Şiirlerinin Vezni* (Haz : Cemal Kurnaz)
ANKARA : Akçağ Yayınları
1996b *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i* (Haz : Cemal Kurnaz)
ANKARA : Akçağ Yayınları
- ÖZ, Mustafa
1994 "Ehl-i Beyt"
Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, 10 : 498-501.
- ÖZMEN, İsmail
1998 *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi I-V*
ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÖZTÜRK, Mürsel
1988 "Bektaşî Şiiri"
Atatürk Kültür Merkezi, *Erdem*, 4/2, 11 : 593-599.
2001 *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan*
ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri
1997 *Tarihi Boyunca Bektaşilik*
ISTANBUL : Yeni Boyut Yayınları

- PALA, İskender
 1989 *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*
 ANKARA : Akçağ Yayınları
 1992 *Ata Sözlere Sözlüğü*
 İSTANBUL : Servet Yayıncılık
- SAFÂYİ, Mustafa
 ? *Tezkiretü's-Şuarâ*
 İSTANBUL : Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Kitaplığı 2549.
- SARUHANİ, İbn-i İsa
 1997 *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* (Haz : Numan Külekçi)
 ANKARA : Akçağ Yayınları
- SERDAROĞLU, Ahmet
 1966 *Usûl-i Hadis ve Mevzuât-ı Aliyyü'l-Kârî Tercümesi*
 ANKARA : (Yaymevi yok)
- SEZEN, Lütfi
 1991 *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*
 ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- SEZGİN, Abdülkadir
 1995 *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*
 İSTANBUL : Kamer Yayınları
- SCHİMMELE, Annemarie
 2001 *İslâmın Mistik Boyutları*
 İSTANBUL : Kabalcı Yayımevi
- SOYKUT, İ. Hilmi
 1996 *Türk Şiirinde Tasavvuf, Hikmet ve Felsefeyle Dolu Unutulmaz Mısralar*
 İSTANBUL : Sönmez Neşriyat
- SÜHREVERDÎ, Şahabüddin
 2001 *Avârifü'l-Meârif, Gerçek Tasavvuf* (Çev : Dilaver Selvi)
 ANKARA : Semerkand Yayıncılık
- TABERİ
 1991 *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi V* (Çev : Z. Kadri Ugan, Ahmet Temir)
 İSTANBUL : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- TAHİR, Mehmet (Efendi)
 1972 *Osmanlı Müellifleri*
 İSTANBUL : Meral Yayınları
- TATÇI, Mustafa
 1997 *Edebiyattan İçeri, Dîni-Tasavvufî Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*
 ANKARA : Akçağ Yayınları
 1998 *Hayretî'nin Dîni-Tasavvufî Dünyası*
 ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- TORUN, Ali
 1998 *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler*
 ANKARA : Kültür Bakanlığı Yayınları
- TÖKEL, Dursun Ali
 2000 *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*
 ANKARA : Akçağ Yayınları

- TUMAN, Mehmet Nâîf
 2001 *Tuhfe-i Nâîlî I, II*
 ANKARA : Bizim Büro Yayını
- TUSÎ, Ebu Nasır Serrâc
 1996 *El-Lümâ İslâm Tasavvufu* (Haz : H. Kâmil Yılmaz)
 ANKARA : Altınoluk Yayınları
- TÜMER, Günay
 1993 "Circis"
 Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, 8 : 26.
- ULUDAĞ, Süleyman
 1989 "Âl-i Abâ"
 Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, 2 : 306-307.
 1999 *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*
 İSTANBUL : Marifet Yayınları
- UZUN, Mustafa
 2000 "İbrâhim"
 Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, 21 : 266-273.
- VASSAF, Hüseyin
 ? *Sefinetü'l-Evliyâ V*
 İSTANBUL : Süleymaniye Ktp. Yazma : 2308, 85.
- VİCDANİ, Sâdık
 1995 *Tarîkatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye)* (Haz : İrfan Gündüz)
 İSTANBUL : Enderun Kitabevi
- YAVUZ, Yusuf Şevki ve Zeki ÜNAL
 1993 "Cebrâil"
 Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, 7 : 202-204.
- YILMAZ, Mehmet
 1992 *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*
 İSTANBUL : Enderun Kitabevi
- YILMAZ, Necdet
 2001 *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*
 İSTANBUL : Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını

A

- āb 14-29, 51-4
 'abā 4-5, 201-4
 ābād 51-4
 'Abbās 174-5
 abdāl 8-12, 18-21, 40-1, 53-4, 55-4, 62-1, 145-4, 231-3
 'abd-ı hālis 31-4, 52-4
 'abd-ı kemīn 56-7
 'abd-ı mahz 232-1
 'abd-ı nāçār 9-8, 14-46
 'abd-ı tevekkül 205-6
 'abd-ı Yezdān 140-3
 āb-ı engūr 51-4, 173-4
 āb-ı hayāt 159-4, 203-5
 āb-ı hayvān 51-2, 58-2, 73-3, 74-6, 236-3
 āb-ı kevser 53-2, 56-6, 124-1
 āb-ı zülāl 37-2
 'ābid ü fācir 51-4
 'Abidin 19-4
 'āciz 11-10, 46-4
 'āciz kul 152-2
 ādem 7-24, 14-2, 26-2, 51-1, 52-4, 52-6, 53-1, 70-4, 77-1, 78-2, 81-5, 97-1, 102-1, 108-3, 108-5, 114-5, 116-3, 121-2, 131-5, 134-4, 149-2, 150-2, 150-3, 189-2, 206-5, 208-2, 213-3
 Ādem 1-36, 13-2, 26-4, 32-1, 51-3, 51-3, 51-12, 53-5, 53-5, 71-3, 94-6, 191-2, 143-5, 143-6, 143-8, 143-9
 Adem dede 53-5
 Adem ü Havvā 124-3
 'adl 36-4
 'adū 247-4 (sevgili)
 āf-i tāb 203-1
 'afv 35-4, 36-2, 176-4
 agyār 14-26, 46-1, 146-3, 156-5, 156-6, 238-1, 244-5
 aġla- 117-4, 161-1, 161-2, 161-3, 4, 161-5, 178-1, 178-2, 178-3, 178-4, 178-5, 198-1, 216-1, 216-2, 216-3, 216-4, 216-5
 āh 12-5, 12-17, 13-8, 53-4, 119-2, 119-4, 231-4
 'ahd 20-22, 39-1, 50-4, 108-2, 204-3
 'ahd ü imān 30-5
 āhen 54-2
 āh eyle- 235-2
 āh ile zār 51-4, 247-2
 āhir 1-38, 177-6
 'āhired 39-1
 āhir zaman 63-5
 āhirīn 63-5, 158-3
 ahlāk 109-2
 Ahmed 8-3, 8-25, 13-18, 15-11, 52-10, 99-1
 Ahmed ü Mahmūd Mustafā 174-2
 Ahmedā 189-8
 Ahmed-i Muhtār 51-4, 56-5
 āh ü efgān 13-2
 āh ü enīm 189-7, 207-4
 āh ü vāh 42-1
 ahvāl 83-1, 83-2
 ahvāl-i 'aşk 226-5
 ahvāl-i Sübhān 43-2
 akdem 6-9
 'ākıbet 103-2
 'ākıl 150-1, 160-5, 192-1
 'ākıl ü dānā 44-4, 51-2
 'akl 14-36, 32-2, 42-1, 123-3, 191-3
 'akl ü fikr 70-3
 'akl-ı kemāl 217-3
 'akl-ı ma'āş 44-3
 akreb 172-2
 'akzā 171-1
 'āl/evlād 41-3
 a'lā 44-1, 44-3
 ālām-ı şedā'id 248-1
 'alāmet 14-18, 40-5, 102-3, 127-5, 134-1
 'ālem 44-1, 48-2, 51-3, 51-4, 52-4, 52-6, 61-3, 65-1, 65-2, 80-3, 93-4, 94-1, 98-2, 101-4, 126-1, 135-1, 143-6, 152-2, 152-3, 156-1, 156-3, 163-4, 166-2, 166-3, 177-2, 182-6, 183-6, 189-1, 189-2, 200-1, 200-5, 206-1, 206-2, 209-4, 212-2, 214-2, 215-3, 226-1, 240-4, 241-4
 'ālem-i deryā 228-4
 'ālem-i devrān 14-32
 'ālem-i fānī 132-4
 'ālem-i kesret 136-4, 161-4

- 'ālem-i kübrā 44-1, 92-5
 'ālem-i ma'nī 112-3
 'ālem-i merdāne 147-4
 'ālem-i nasūt 212-4 (insanlık ālemi)
 'ālem-i nūr 248-2
 'ālem-i tayrān 13-14
 'ālem-i yokluk 233-3
 'ālemler 95-5
 'Alī 1-8, 1-19, 6-9, 6-10, 8-4, 8-18, 10-11, 10-18, 40-1, 40-6, 45-3, 47-7, 47-8, 52-9, 235-1, 235-2, 235-3, 235-4, 235-5
 āl-i 'ābā 4-18, 4-19, 8-20, 8-22, 8-26
 āl-i hānedān 54-2
 'ālīm 52-2, 158-2
 Alī Muse'r-Rızā 10-7, 15-6, 19-8, 41-5, 48-6
 āl-i Mustafā 17-1, 53-3
 ālī nazar 220-3
 āli Osmān 219-4
 āl-i Resūl 55-1
 'ālī-şān 63-1
 'Aliye'l-Murtazā 8-7, 42-2, 163-4, 174-3
 Allāh 6-10, 12-5, 35-3, 37-4, 51-1, 87-4, 107-4, 121-2, 129-5, 152-4, 209-5, 227-5
 'alleme'l-esmā 44-1, 109-2, 136-2, 168-1
 'alleme'l-Kur'ān 14-21
 'alleme-i devrān 14-36
 'amel 45-4, 51-4
 āmentü 218-6
 'āmil 97-1, 159-1
 ān 42-4, 43-3, 172-5, 213-1
 'anāsır donları 177-5
 'andelīb 66-3
 'andelīb-i gülşen 47-1, 47-2, 47-3, 47-4, 47-5, 47-6
 'Ankā 51-2, 58-1, 118-4, 168-2, 240-4
 'ār 51-4, 52-9
 'A'rāf 14-20
 'ārif 1-10, 12-8, 14-25, 70-3, 79-2, 85-1, 95-4, 109-1, 138-4, 149-2, 156-3, 157-3, 157-5, 166-2, 166-2, 170-2, 195-2, 209-2
 'ārif-i bi'l-lāh 43-3, 59-5, 70-2, 198-5
 'ārif-i sırr-ı ezel 51-12
 Aristo 12-37, 14-38
 'arsa 123-2
 'arsa-i rüy-ı zemīn 51-4
 'arş ü kürs 202-2
 'arş-ı mu'allā 44-4, 51-2
 'ār ü nāmus 148-5, 238-4
 'arz-ı cemāl 102-2
 'arz-ı cünün 64-1
 'arz-ı hācāt 219-3
 'arz-ı hāl 51-4, 112-2
 'arz-ı imān 113-1
 'arz-ı kemāl 38-2, 183-3
 'arz-ı tahıyyāt 8-24
 'arz-ı takvā 141-4
 'arz-ı vuslat 102-5
 arzū 211-1, 211-2, 211-3, 211-4, 211-5
 arzumend 100-6, 211-5
 'arz ü semā 143-7
 asfiyā 8-21
 ashāb-ı güzīn 174-5
 ashāb-ı Resūl-ı Kibriyā 163-2
 āsiyāb-ı dehr 244-3 (su değirmeni)
 'āsī 8-29, 11-10, 13-18, 13-18, 49-2, 61-3, 63-3, 113-6, 151-7, 175-1, 189-8, 230-4
 'asiyān 25-3
 'asker-i 'isyān 82-1, 82-4
 'Askerī 10-10, 15-9, 48-7, 49-5, 52-13
 'asker-i İslām 219-3
 'asker-i mevtā 228-3
 asl-ı hakikat 8-14
 asl-ı pāk 47-7
 'āşık 3-1, 3-23, 8-15, 10-6, 10-16, 12-24, 13-8, 13-10, 14-13, 15-8, 18-1, 25-4, 30-5, 37-3, 40-1, 40-5, 41-5, 4-23, 45-5, 49-1, 49-4, 50-2, 55-2, 57-2, 66-2, 67-1, 68-4, 72-5, 73-1, 78-3, 80-5, 85-4, 87-1, 93-1, 95-1, 102-4, 113-2, 113-4, 114-4, 114-5, 116-2, 117-4, 121-5, 122-1, 125-3, 126-2, 128-1, 130-3, 131-2, 133-1, 133-2, 133-3, 133-4, 133-5, 142-2, 142-4, 143-9, 153-1, 154-1, 156-5, 156-6, 157-2, 157-5, 163-1, 163-3, 170-5, 169-1, 169-3, 175-4, 179-4, 188-1, 191-4, 199-3, 200-5, 204-3, 208-1, 209-6,

215-2, 220-4, 224-10, 225-1, 236-3, 244-2
 'āşıkān 7-2, 47-6
 'āşık-ı bî-çāe 61-4
 'āşık-ı sādık 16-5, 86-3, 113-5, 144-2
 'āşık-ı teslīm 245-2
 'āşık-ı zār 51-4
 'āşıklar 193-4
 'āşık ü ma'sūk 126-5
 āşinā 68-2, 147-6, 166-1, 200-2, 226-4, 241-1
 āşinālık 214-3
 āşinā-yı ezeli 114-3
 'aşk 1-1, 1-17, 8-9, 8-15, 12-5, 28-3, 52-3, 67-1, 68-1, 89-2, 97-3, 97-4, 98-3, 113-5, 114-1, 114-4, 122-4, 129-1, 132-1, 132-5, 139-3, 142-4, 147-3, 153-6, 157-4, 168-4, 172-1, 181-1, 182-3, 182-6, 183-1, 183-6, 198-1, 199-5, 221-3, 225-5, 235-5
 'aşk bahri 133-1
 'aşk bāzārı 138-2
 'aşk remzi 182-
 'aşk sahmı 240-2
 'aşk şarābı 199-1
 'aşk yolu 204-5, 212-1
 āşüre 55-2, 55-4
 'atā 11-8, 33-2, 42-1, 46-5, 50-1, 59-168-5, 173-2, 241-1
 ateş 14-29
 āteş-efşān 230-3
 āteş-i 'aşk 220-2, 238-2
 atlas 239-1
 'Attār 233-5
 āvāre 46-1, 208-5
 'ayān 45-6
 'āyāt-ı 'aşk 234-3
 āyāt-ı bürhān 236-5
 āyāt-ı Kur'ān 190-1
 'ayb 179-2
 āyet 1-27, 102-2, 143-5, 207-6
 āyet-i bürhān 14-43
 āyet-i Furkān 51-3
 āyet-i Kur'ān 236-1
 āyet-i nūr 124-4
 ayılmaz 199-5
 āyine 172-5, 232-5

āyine-i devrān 134-2
 āyine-i Hak 236-5
 āyine-i kalb 52-2
 'ayne'l-yakīn 3-10, 8-6
 ayn-ı 'ibret 65-2
 'ayn-safā 43-1
 'azāb 185-4, 225-3
 'azāb-ı kabr 140-5
 āzād 51-4
 āzīne 122-3
 'azīz 241-5
 'azīz 93-2
 'azm 1-15
 'azm-i 'uşşāk 228-1
 'azm-i sefer 1-32
 āzürde 52-2

B

bā 14-8
 bā'is-i 'afv 60-5
 bā'is-i bünyād-ı alem 52-7
 bā'is-i cürm 185-3
 bā'is-i eşya 44-4
 bā'is-i gufrān 82-2
 bā'is-i kevn ü mekān 63-1
 bā'is-i mahv 214-1
 bāb-ı 'aşk 87-1
 bāb-ı şeffi' 61-4
 bāb-ı tevekkül 98-4
 bāde 3-11, 101-2, 157-2, 199-5, 243-4
 bāde-i 'aşk 179-2
 bādī-i hicrān 85-1
 bağ-ı cennet 47-3
 bağ-ı firdevs 56-5
 bāg-ı İrem 101-1
 bag-ı na'im 54-3, 100-5
 bahil 127-1
 bahr 237-6
 bahr ü ber 44-3, 51-1
 bahr-ı kebā'ir 1-29
 bahr-i 'ummān 159-3
 bahş-ı terennüm 47-2
 baht 9-3
 bāk 81-6

- bākī 11-11, 16-3, 55-4, 64-4, 90-5,
 115-1
 Balım Sultan 10-12
 bāliş-i rahmet 244-4
 bārekallāh 143-8
 bārek-Allāh 3-2
 basīretsiz 150-5
 bātıl 44-2, 136-1, 142-1, 167-4, 184-4,
 235-3
 bātın 1-38, 4-3, 35-2, 138-5
 bātın-ı sırr-ı İllāhī 47-5
 bayram 122-3
 bed 'amel 51-12
 bekā 1-32, 1-33, 8-28, 14-41, 177-3,
 177-5
 bekā/fānī 150-2
 bekā/fenā 53-4
 beктаş 170-2
 Bektāşī 170-5
 Bektāşīyye 22-1
 belā 9-4, 13-9, 38-2, 130-4
 belī 45-3
 bende 3-15, 171-2
 bendegān 48-3
 bende-i Ahmed 53-1
 bende-i āl-i Resūl 171-1
 bende-i bī-çāre 132-5
 bende-i fermān 39-5, 48-3
 bende-i fermānber 40-2
 bende-i Sübhān 121-3
 benlik 7-15, 47-8
 berbād 51-4
 ber-dā 153-1, 221-3
 ber-dār ol- 240-2
 berg ü bār 44-3
 ber-güzār 36-2, 55-1
 ber-kemāl 39-4
 berş 51-4
 beş vakti kıl- 70-2, 201-4
 beşer 53-3, 110-6, 114-2, 245-4
 beyān ol- 1-20
 beyt-i Hudā 104-1
 beytullāh 231-1
 bezl 3-3
 bezl-i cān 44-1
 bezm 173-4
 bezm-i 'irfān 1-31, 231-5
 bezm-i 'işret 160-1
 bezm-i dilber 141-4
 bezm-i ezel 78-2, 199-5
 bezm-i gam 244-4
 bezm-i istignā 18-9
 bezm-i sohbet 36-5
 bezm-i visāl 39-4
 bezm-i vuslat 179-9
 bī-'ār 39-3
 bī-çāre 208-5
 bī-dād 51-4
 bī-devā 193-2
 bī-gāne 166-1
 Bihzād 51-4, 126-3
 bī-ma'nī sevdā 245-4
 bī-mekān 71-4
 bī-menend 210-1
 bir 90-1, 90-2, 90-3, 90-4, 90-5, 90-6,
 90-7, 92-3
 bir bāba kul ol- 245-3
 bir bil- 67-4
 birle- 117-2
 birle- 51-4, 58-3
 birlik 7-3, 58-3, 59-4, 121-3, 150-3,
 245-3
 birlik ili 110-2
 bī-vefā 193-2, 195-4, 200-1
 bī-vefā dildā 247-1
 bu(nda) 233-2 (dünya)
 bugz 130-4
 Bukrat 14-38
 bühtān 52-8
 bükā 74-2
 bülbül 240-1
 bülbül-i mersiyye-hān 52-14
 büme 160-4
 bürehne 40-1
 bürhān 11-4, 48-5, 152-5, 191-1
 büt 156-6
 büt-hāne 87-3
 büt-i tersā 156-6
- C**
- Ca'fer 6-12, 108-5
 Cā'fer imām 49-4

- Ca'ferî 10-5, 19-6
 Ca'fer-i Sâdık 8-14, 15-5, 48-6, 52-7
 Ca'fer-i Tayyâr 108-5
 Ca'ferü's-Sâdık 41-5
 câhil 44-2, 50-5, 118-4
 câhil ü nâdân 52-11, 132-1, 156-2, 198-5, 233-1
 câhil-i bî-âr 240-3
 cahîm 104-2, 135-3, 142-4, 149-4, 150-2, 150-3, 196-3
 cām 220-4, 241-1
 cām ile cem 101-2
 cām-ı cem 141-4
 cām-ı musaffâ 44-4
 cāmî 219-1
 cāmi-i rahmet 135-6
 cān 3-3, 3-24, 3-22, 4-1, 4-22, 5-2, 7-31, 8-9, 8-21, 8-22, 10-3, 12-5, 12-26, 13-4, 13-16, 14-14, 14-35, 14-45, 14-8, 18-6, 25-3, 33-2, 34-2, 35-2, 36-2, 36-2, 40-4, 40-5, 41-5, 43-3, 47-7, 48-5, 55-4, 57-4, 59-1, 62-5, 72-2, 73-4, 75-3, 84-5, 87-5, 88-3, 89-1, 89-2, 93-4, 98-5, 100-7, 113-1, 115-1, 121-4, 121-6, 125-5, 129-2, 129-5, 132-5, 133-1, 136-3, 137-4, 138-2, 146-2, 147-2, 147-3, 156-2, 169-1, 169-4, 172-2, 173-4, 177-1, 182-2, 185-5, 188-1, 192-2, 192-3, 192-4, 196-2, 198-3, 199-4, 201-3, 204-3, 204-5, 208-1, 209-6, 211-1, 212-1, 220-3, 220-4, 220-5, 235-5, 244-5
 cānān 14-26, 21-3, 33-2, 36-3, 41-5, 51-3, 57-4, 59-1, 84-3, 84-5, 88-3, 89-2, 93-4, 115-1, 121-6, 123-3, 136-3, 142-5, 157-4, 169-1, 188-1, 193-4, 199-4, 201-3, 209-6, 211-1, 220-5, 232-2
 cān bülbulü 48-1
 cān gözü 75-1, 233-2
 cān-ı 'âlem 210-4
 cān-ı dil 203-3
 cān ile başdan geç- 215-5
 cān özü 34-1
 cān ü başdan geç- 204-1, 240-2
 cān ü dil 8-12, 17-12, 19-1, 39-4, 40-1, 41-3, 49-1, 115-4, 128-3, 163-1, 239-3
 cāy-ı cennet 47-1, 47-2, 47-3, 47-4, 47-5, 47-6, 47-7, 47-8
 cāy-ı hayret 10-17
 cebbār 12-34, 98-1
 ced 48-6
 cedd-i pāk 47-7
 cefâ 38-1, 52-3, 52-8, 76-1, 76-9, 84-3, 104-2, 125-2, 131-2, 131-3, 161-3, 216-1
 cehâlet meclisi 151-3
 cehâlet perdesi 231-5
 cehennem 1-35, 11-9, 54-5, 116-1, 125-1, 127-1, 153-6, 189-8, 230-3, 230-4, 236-6
 cehennem ateşi 100-6
 cehl 50-5
 cehl-i zulmet 125-1
 cehrî 94-4
 celâl 13-21, 166-3, 167-6, 173-5
 celâl/cemâl 220-2
 cellâd 51-4
 cellâd-ı ecel 32-5
 cellâd-ı felek 52-5
 Cem 25-1, 25-4, 244-4
 cem' 30-3
 cemâl 3-2, 3-4, 13-21, 14-26, 37-4, 129-2, 131-1, 134-3, 139-1, 139-2, 139-3, 139-4, 139-5, 162-4, 166-3, 167-6, 173-5, 178-5, 211-5, 231-1
 cemâl/celâl 190-4, 237-4
 cemâl-i bâ-kemâl 227-3
 cemâl-i dilber 129-3, 236-7
 cemâl-i pāk 65-1
 Cenâb-ı Hayy-ı Mennân 219-3
 cennet 8-16, 11-2, 13-4, 14-18, 14-19, 37-2, 49-1, 52-12, 53-5, 56-9, 67-5, 89-3, 104-2, 107-1, 116-1, 124-1, 125-1, 127-1, 134-4, 166-5, 187-3, 214-4, 236-6
 cennet safâsı 215-5
 cennet-i a'lâ 164-3, 165-1
 cennet-i me'vâ 51-2
 Cennet-i Rıdvân 28-1, 89-1
 cennetü'l-me'vâ 168-5
 cerāk 135-1
 cerh-i gaddâr 55-1
 cevâhir 159-5

cevr 51-4, 52-4, 53-1, 66-2, 76-4, 98-1, 99-4, 231-4, 242-5
cevr ü belâ 50-3
cevr ü cefâ 50-3, 57-3, 138-3, 226-1
cevr ü lutf 84-3
cevr-i dilber 129-4
cevr-i Yûsuf 51-3, 51-3
cevşen 27-1
Ceyhûn 53-2, 74-2
cezâ 8-23, 49-2, 149-4
cezbe 37-4, 47-2
Cibrîl 11-3
cihân 58-1, 66-5, 68-2, 76-4, 79-4, 80-4, 80-6, 87-4, 88-5, 104-4, 113-1, 113-4, 114-2, 115-2, 119-1, 119-2, 125-4, 137-1, 143-7, 143-8, 192-2, 203-1, 209-1
cihân bağı 109-1
cin 14-14, 171-3, 209-5
cinân 2-11
Circis 13-16
cism 103-2, 115-1, 136-3, 147-6, 226-2
cism-i 'üryân 17-11
cism-i vâhid 136-2
cüd-ı Ahmed 230-4
cüd-ı kerem 63-4
cüş 176-2
cüş eyle- 100-4
cübbe vü destâr 104-4, 238-4
cünbiş-i ağıyar 51-4
cünd-i İblis 52-9
cünd-i küffâr 123-1
cünd-i sivâ 122-3
cürm 63-7, 161-2, 176-4, 189-7, 196-3, 230-5
cürm ü 'isyân 186-4
cürm-i mâ 135-6
cüz'ıyyât 20-9

Ç

çâker 10-20, 40-1
çâr kitâb 51-3
çâr unsur 190-3

çâre 75-1, 158-4, 215-2
çarh-ı devvâr 195-4
çarh-ı dün 52-2
çarh-ı felek 47-4
çerâg 53-3, 59-5, 129-1, 186-3
çeragân-ı firûzân 54-3
çeşm-i cân 211-2
çeşm-i giryân 140-4
Çin 164-2

D

dâd-ı Hak 114-6
dâfi'-i gam 60-4
dâfi'-i hayl-i milel 52-12
dag 53-4
dâg-ı derûn 53-5
dâm 58-1
dâr 46-4, 123-3
Dârâ 15-4, 32-1, 32-2, 32-3, 32-4, 32-5, 165-4
dâr-ı fenâ 201-5
dâr-ı Hak 153-1
dârü'l-'azâb 65-2
dârü'l-emân 27-4
dârü's-safâ 65-2
dâsitân 54-2
Dâver 4-22, 13-11
dâver-i behmen 12-10
Deccâl 14-22, 122-4
def'-i gam 78-1
def'-i keder 110-7
defter-i dîvân 54-1
dehr 61-1, 103-5
dellâl-ı 'aşk 76-5, 104-3
dem 44-1, 51-4
dem-i mâtem 54-3
dem-i vuslat 217-4
der-âgûş-ı Resûl 54-2
derd 53-5, 59-2, 66-5, 68-1, 75-3, 81-6, 89-5, 113-3, 115-2, 115-5, 139-1, 143-1, 143-8, 144-1, 215-2
derd/dermân 48-5, 192-2, 237-7
derd/devâ 226-3
derd-i 'aşk 66-1, 112-3
derd-i 'aşkın tekyesi 215-1

- derd-i aşk-ı dilber 113-3
 derd-i belā 215-2
 derd-i derūn 38-5
 derd-i gam 216-3
 derd-i mâtem 52-14
 dergāh 33-1, 42-1, 48-1, 112-2, 172-4,
 178-1, 185-3
 dertli gönül 211-3
 dermān 59-2, 112-3, 113-3, 115-2,
 115-5, 153-2, 211-3
 ders-i kübrā 245-3
 dert/dermān 235-1
 derūn 51-1, 119-1, 245-5
 dervīş 9-1, 9-20, 9-23, 51-4, 91-5, 94-
 2, 116-5, 160-2, 170-5, 194-3
 deryā 159-5, 184-1
 dest ber-sīne 25-4, 78-1
 dest-gīr 19-9, 172-3
 dest-i dilber 184-2
 dest-i kudret 22-2
 deşt-i belā 6-11
 deşt-i gam 53-1, 53-4, 54-3, 55-2, 56-2
 devā 68-1, 76-5, 81-6, 89-5, 113-4,
 143-1, 143-8, 144-1, 158-4
 devlet 41-2, 54-2, 57-1, 61-4, 79-4,
 125-4, 142-2, 148-2, 160-3, 180-1
 devr et- 64-3, 244-2, 244-3
 devrān 82-3, 133-2, 148-5, 176-1
 devrān et- 212-3
 devr-i mehdī 122-4
 deyyār 51-4
 didā 197-3
 didār-ı dilber 165-5
 didār-ı mahbūb 47-1, 47-2, 47-3, 47-4,
 47-5, 47-6, 47-7, 47-8
 didār-ı yār 107-2
 dide-i 'ibret 7-1
 dil 4-20, 12-5, 19-5, 52-1, 74-1, 80-5,
 107-3, 147-3, 156-7, 169-5, 176-2,
 216-1, 236-1, 238-3
 dil ü cān 31-5
 dil yanıklar 193-4
 dilber 116-1, 119-4, 129-1, 130-5,
 131-2, 142-3, 148-4, 150-6, 161-3,
 168-4, 172-1, 200-2, 200-4, 205-2,
 218-7, 220-5, 231-4, 242-5, 244-2
 dildār 57-1, 133-4, 138-3, 201-2, 203-
 3, 226-5, 233-2, 242-2
 dil-i āzürde 54-2
 dil-i münevver 205-1
 dil-i vīrāne 220-3
 dilir 210-3
 dillā 208-1
 dil-rübā 163-1, 167-1
 dil-şād 114-1
 dīm 1-11, 3-35, 8-25, 10-2, 26-1, 56-9,
 174-4, 186-4
 dīm eri 19-1, 181-2, 181-5
 dīm/imān 2-15, 43-3, 52-2
 dīm-i Ahmed 205-7
 dīm-i devlet 205-7
 dīm-imān 33-2
 dirlik 138-2
 dīv 34-5
 dīvān 156-1
 dīvāne 21-2, 179-1, 199-5
 dīvānelik 147-3
 dīvān-ı Hak 10-15, 34-1
 dīvān-ı hasret 126-2
 dīv-i racīm 26-3, 206-4
 dost 38-1, 70-3, 99-5, 103-4, 105-1,
 107-7, 124-1, 129-1, 133-2, 151-5,
 170-4, 172-2, 177-3, 181-1, 200-3,
 207-4, 226-2
 dön- 228-4 (devriye)
 dört kitāb 14-21, 79-2, 124-4, 129-3,
 190-2, 203-5
 dört mezheb 201-4
 dört yan 82-1
 du'ā 37-3, 144-1
 düde 49-5
 düzāh 8-27, 11-9, 12-36, 14-19, 17-10,
 36-4, 52-11, 55-4, 81-6
 dü cihān 182-1, 246-3
 dünyā 1-12, 32-2, 103-5, 165-5, 245-1
 dünyā malı 55-1
 dünyā-perest 72-4
 dünye 39-1
 dünye vü 'ukbā 51-12
 dürr-i pāk 60-2
 dürr-i yetīm 56-4
 düş ol- 66-1
 düşman 38-1

düzvazdeh imam 40-2

E

ebed 153-6

ebter 44-1

Ebū Cehl 34-4

Ebübekir 1-19

ecel 239-1

ecel peymānesi 54-4

ecil (dil) 212-5

ecr 54-5

ecr-i 'azīm 26-3

edā 40-3

edeb 8-16, 29-4, 241-4

ef'āl-i nebī 69-3

efgān 148-1, 212-5

efgān et- 133-2

ehl-i 'aşık 93-1

ehl-i 'aşk 19-3, 70-4, 72-1, 75-3, 77-3, 87-1, 87-3, 113-4, 124-2, 129-2, 131-4, 137-2, 144-2, 148-5, 163-2, 218-7, 233-4, 238-1

ehl-i 'inād 51-4

ehl-i 'irfān 237-4

ehl-i 'izzet 205-3

ehl-i bātın 154-3

ehl-i beyt 16-7, 17-1, 19-15, 52-3, 52-7, 52-14, 56-4, 56-9

ehl-i beyt-i Murtazā 53-2

ehl-i beyt-i Mustafā 16-4

ehl-i cennet 205-4

ehl-i cünün 190-1

ehl-i derd 47-6, 52-3, 53-5, 81-6, 200-1, 215-2

ehl-i dil 149-1

ehl-i dilān 192-3

ehl-i düzāh 67-5, 205-4

ehl-i dünyā 107-2, 130-3

ehl-i firkat 71-1

ehl-i gazā 4-4

ehl-i hakikat 69-4, 96-1

ehl-i hāl 3-29, 101-3, 115-3, 132-1

ehl-i hālet 205-5

ehl-i hilāf 130-2

ehl-i hüccet 10-15, 45-2, 205-6

ehl-i ikrār 171-2, 237-6

ehl-i imān 17-1, 37-5, 219-2, 236-1, 236-7

ehl-i inkār 237-1

ehl-i kemāl 8-18

ehl-i kurbet 205-3

ehl-i küfrān 111-3

ehl-i mātem 53-5, 53-5

ehl-i rāz 116-1

ehl-i sohbet 39-4

ehl-i sülük 107-2

ehl-i şirk 85-3

ehl-i terk 5-7, 6-12

ehl-i teşne 53-1

ehl-i tevhid 93-3

ehl-i vahdet 7-30

ehl-i vicdān 221-2

ehl-i vuslat 205-1

ehl-i yakīm 56-3

ehl-i zevk 145-1

Ehremen 183-4

ekl 44-2

ekl ü şürb 244-3

ekl-i belig 51-4

ekrem 1-13, 202-2, 241-4

ekrem ü erham 9-34

eksikli 188-4

eksiklik 188-2

el çek- 138-2

elem 50-4

elem-nāk 54-3

elest 65-4

elest bezmi 65-4

el-fakr 109-4, 232-4

el-fakr-ı huddām 232-4

el-hāc Baktāş-ı Velī 47-7

elif 14-8, 14-14, 48-4

Elif 6-9

eltāf 99-3, 207-4

Elvan Efendi 10-12

el-veled sırr-ı ebī 52-11

emāmet 40-5

emānet 25-5, 45-1, 51-1, 69-2

emīn 92-2

emīnullāh 140-2

Emir Sultān dede 10-13

emr 36-1, 49-1

emr ü nehy 110-4
 emr-i elest 52-2, 77-4
 emr-i Hudā 13-6, 140-3
 emr-i kāf ü nūn 61-2
 emr-i mukarrer 7-27
 emr-i Sübhān 18-25
 enbiyā 2-10, 2-15, 8-1, 8-17, 16-3, 25-1, 36-3, 52-2, 52-13, 117-4, 158-4, 230-3
 enbiyā vü evliyā 68-2, 81-2, 174-1, 202-2
 encüm 244-2
 Ene'l-Hak 150-4
 enīs 14-42, 15-6, 216-3
 er 155-2, 218-9, 220-4
 er ol- 203-4
 erbāb-ı tahkik 54-5, 55-4
 erenler 8-22, 10-19, 10-20, 29-2, 39-5, 40-1, 45-1, 52-6, 108-5, 233-8
 erhām 63-3, 158-2, 175-1
 erham ü ekrem 237-7
 erkān 14-8
 erkān –tirāş 107-3
 erkān-ı evliyā 45-4, 45-6
 erkān-ı fahr 49-5
 esbāb-ı hilkat 64-2
 esb-i çapük 48-3
 eser-i sun'-ı Hudā 51-4
 esir-i nefis 178-4
 esmā 1-22, 1-23, 51-2, 217-5
 esmā/müsemmä 227-5
 esmā-yı müsemmä 12-3
 esrā 232-2, 233-1
 esrā-ı hayy-i lā-yemüt 234-1
 esrā-ı Hudā 198-4
 esrār 1-29, 14-46, 46-3, 51-4, 94-3, 104-1, 150-4, 170-1, 175-3, 190-2, 208-2, 218-8, 221-3, 237-1
 esrār-ı 'aşk 149-1
 esrār-ı āzām 14-24
 esrār-ı Hak 64-1, 170-2
 eşk-i hasret 118-3
 eşref 44-4
 eşref-i mahlük-ı 'ālem 202-3
 etküyā 25-1, 25-2, 25-3, 25-4, 25-5
 evc-ı semā 137-3
 evc-i āsumān 45-5

evliyā 230-3
 evliyā 5-10, 8-1, 9-23, 80-3
 evliyālar 47-7, 48-4, 117-4
 evliyau'l-lāh 9-1
 evrād 130-1
 evtād 112-3
 evvel 1-11, 1-38
 evvel ü āhir 87-4, 158-1, 235-4
 evvel/āhir 218-5
 evvelim 63-5, 158-3
 evzā' 51-12
 eyyām-ı mātem 53-5, 54-1
 Eyyüb 13-9
 ezā 141-2
 ezān 51-3, 51-3
 ezel 8-14, 14-14, 46-1, 128-3, 150-4, 177-6, 182-4, 198-5

F

Fağfür 32-1, 32-2, 32-3, 32-4, 32-5, 246-2
 fahr-ı 'ālem 49-1, 53-5, 110-6, 207-7
 fakir 10-17, 10-19, 37-5, 186-2
 fakr 13-19, 16-3, 43-1, 47-1, 62-3, 91-2
 fakr ü fenā 3-29, 7-31, 85-5
 fānī 1-32, 8-9, 80-3, 115-1, 198-2
 fānī cihān 106-3, 199-2
 fānī/fenā 7-29
 fārig ol- 118-3
 fark 116-3, 148-3, 181-2
 fark-ı 'adu 38-5
 fark-ı Hak 184-3
 fāsık 151-5
 fāş et- 95-7, 237-1
 Fātümā 41-3
 Fātihā 190-2
 fāzil 150-7
 fehm 5-9
 fehm et- 64-5, 77-4, 86-1, 95-1, 115-5, 116-5, 121-6, 183-5, 205-3, 233-5, 234-5
 fehm eyle- 89-4, 160-2
 fehm eyleme- 132-3
 fehm ol- 107-6
 fehm-i kadr 49-3

felek 43-3
 fenā 7-28, 13-19, 14-41, 57-1, 64-4,
 64-5, 90-5, 109-4, 115-1, 146-1, 165-
 2, 167-2, 177-3, 177-5, 218-1, 228-5
 fenā ālem 115-2
 fenā 'ālemi 51-1
 fenā/bekā 143-2
 fenā bezmī 53-5, 148-2
 fenā dūnyā 98-5, 218-5
 fenā (dūnyā) 12-31
 fenā-ender-fenā 160-3
 fenāfillāh 1-16
 fenā mülkü 64-5, 70-6
 ferāgat eyle- 125-4
 ferdā 196-1
 ferdā 46-3
 ferdā-yı gam 209-1
 Ferhād 51-4, 93-4
 fermān 14-23, 35-2, 36-1, 51-3, 51-3,
 84-4, 128-3, 132-5, 141-5, 163-2, 191-
 5, 211-4, 230-1
 fermān-ber 48-5
 ferrāş 9-4
 feryād et- 133-5
 feryād ü zār 238-3
 fetvā 27-4, 150-1, 236-4
 feyz 33-1, 234-2
 feyz al- 173-4
 feyz-i akdem 64-3
 feyz-i akdem 70-1
 feyz-i Hak 208-2
 feyz-i Hudā 47-3
 feyz-i İlahī 20-1
 feyz-i kerem 40-5
 feyz-i nūr 116-4
 Fırat 54-4, 55-3, 56-6
 fisk ü 'isyān 46-2
 fisk-ı noksān 46-5
 figān 242-2
 figān 54-1
 fikr 52-8, 66-4, 191-3, 240-1
 firāk 36-5
 firāk-ı dilber 76-5
 fi'l-i ahsen 7-32
 fi'l-i iblis 52-13
 firdevs 39-1, 48-1
 firkat 142-5

firkat-i yār 225-3
 fitne 9-1, 9-20, 141-5
 fitne-engīz 9-20
 Furkān 51-3, 79-2, 102-1, 121-1, 213-4

G

gaffārū'z-zünüb 35-3
 gāfil 12-20, 44-2, 75-1, 103-1, 150-1,
 195-1, 233-1
 gaflet 6-1, 31-1, 32-2, 50-5
 gaflet ehli 234-2
 gaflet gönlegi 234-5
 Gafūr 8-7, 186-6, 214-4
 gam 49-2, 52-1
 gam ü kahr 43-1
 gam ye- 54-5
 gam-ı hicr 52-3
 Ganī 33-3
 ganī/fakr 115-3
 Gāni-i Sübhān 82-1
 gayret 5-8, 51-4, 245-1
 gayyā 8-27
 gayz 17-1
 gazāb 192-4
 gedā 8-9, 157-5, 165-2, 241-4
 genc-i esrār 79-1
 genc-i esrār-ı ezel 63-2
 genc-i kadīm 8-5
 genc-i pinhān 220-3
 gendüm 71-3, 244-3 (buğday)
 gilmān 11-2, 14-18, 134-4
 girra 32-1, 32-2
 girdāb-ı ecel 228-4
 giryān 134-2, 179-2, 191-4
 gönül 1-10, 4-1, 4-22, 7-8, 12-3, 12-
 35, 12-31, 13-15, 18-28, 30-1, 30-4,
 51-1, 51-2, 51-4, 52-10, 53-1, 70-5,
 72-1, 75-1, 76-1, 76-3, 76-2, 84-5, 97-
 5, 105-4, 106-3, 107-1, 108-1, 125-2,
 132-4, 141-1, 146-1, 151-1, 151-2,
 151-3, 151-4, 151-5, 151-6, 151-7,
 160-3, 173-2, 182-3, 198-1, 210-2,
 211-4, 213-1, 220-3, 227-4, 238-1,
 243-3
 gönül āyinesi 237-4

gönül mi'marı 138-5
 gönül mülkü 147-5
 gufrân 14-42, 193-1, 230-5
 gufrân-ı rahmet 11-1
 gul 54-3
 gul-ı beyâbân 7-3
 gurbet 226-4
 gussa 138-4
 gül- 117-4, 198-1
 gül-i sad-bâr 51-4
 gülşen-gülzâr 240-1
 gülşen-i 'aşk 238-3
 gülşenî 47-3
 gülşen-i cennet 48-1
 gümân-ı çerh 151-2
 günâh 8-30, 36-1, 36-2, 36-3, 36-4,
 36-5, 36-5, 46-2, 52-8, 71-2, 80-5,
 176-4, 178-5, 237-7, 239-5
 günahkâr 88-4, 99-3, 113-6, 135-5,
 193-1230-5, 237-7

H

h'âb 134-5
 habbe 44-2
 habîb 66-1, 75-4, 106-4, 128-3, 160-1,
 161-5, 162-5, 165-1, 166-3, 173-4,
 177-1, 177-3, 185-5, 210-2, 239-3,
 239-4
 Habîb 3-8, 40-4, 82-5, 99-1, 189-2,
 207-7, 210-1
 Habîb-i ekrem 231-3
 Habîb-i Kırdgâr 63-6
 Habîbu'l-lâh 8-1, 61-2, 81-3, 93-5,
 110-2, 194-5
 Habîbu'l-lâh-ı a'zâm 202-5
 Hâbil 52-11
 hacc 3-30, 177-4
 hacc-ı ekber 19-8
 hâce 2-14
 hâce 70-3, 70-4
 hacet 33-1, 99-1
 hâcı 34-5, 70-4
 Hacı Bektaş-ı Velî 40-6, 48-1, 48-2,
 48-3, 48-4, 48-5, 48-6, 49-1, 49-2, 49-
 3, 49-4, 49-5

hādî 43-1, 52-9
 Hadice 41-3
 hādi-i rāh-ı Hudā 40-6
 hādî-i rāh-ı İllāhî 49-3
 hadis 30-2, 96-4
 Hak 1-20, 7-1, 7-11, 8-1, 10-14, 10-
 16,17, 11-112-5, 113-1, 116-1, 117-1,
 117-2, 117-5, 118-5, 127-1, 127-3,
 127-4, 127-6, 122-4, 122-5, 124-4,
 131-1, 131-5, 133-2, 133-5, 135-4,
 136-1, 142-1, 144-1, 147-1, 148-4,
 149-5, 153-5, 156-2, 162-4, 166-4,
 166-5, 167-4, 172-2, 173-2, 173-3,
 174-1, 175-4, 176-4, 184-4, 191-5,
 199-3, 201-4, 208-5,214-4, 218-5,
 225-4, 230-1, 233-5, 238-5, 245-3,
 245-5, 245-6
 Hakān-ı Fagfūr 246-2
 hakāret 156-4
 hakāyık mektebi 158-2
 hak/bātil 171-5, 237-4
 hak dīm 50-5
 hāk-i mezellet 14-32
 hāk-i süflî 44-1
 hakikat 10-5, 14-14, 14-31, 26-3, 40-1,
 43-2, 69-4, 69-5, 80-3, 90-1, 105-2,
 116-2, 131-5, 194-1, 194-2, 219-2,
 233-5, 236-1, 236-5
 hakikat bahri 161-1
 hakikat ehli 124-4
 hakikat mülkü 194-5
 hākim-i envār 246-2
 hakir 193-5
 Hakir 39-2, 39-5
 Hakk 48-5, 49-1, 51-4, 52-4, 52-6, 52-
 9, 52-10, 53-3, 67-3, 68-5
 hakke'l-yakīn 3-17, 8-4
 Hak-nümā 100-2
 Hak Ta'ālā 239-3
 Hak yolu 133-2
 hāl 34-5, 38-4, 45-2, 46-1, 52-14, 96-
 3, 114-2, 115-5, 133-1, 134-1, 186-5,
 206-5, 209-4
 hāl ehli 91-1, 116-5
 halās 230-4
 halās eyle- 14-24
 halās ol- 237-6

- halāvet 40-3, 46-1
 hāldāş 9-7
 hālet 144-2
 hālet bahş et- 214-5
 hālet-i 'aşk 184-2
 hālet-i 'aşk 220-1
 hālet-i cezbe 51-2
 hāl-i ālem 53-5
 hāl-i dil-i zār 38-5
 hāl-i melāl 83-1
 Hālik 8-26, 114-2, 148-3
 halīm 7-3, 7-23, 12-34
 halvetī 47-1, 94-3
 hamākat 52-7
 hamd 33-1
 hamd ü senā 37-1
 hamd ü şükür 39-2
 hāme-i kudret 207-6
 hamr 184-2
 Hamza 174-5
 hanedān 4-1, 4-22, 8-26, 10-1, 37-5,
 54-2, 56-5, 163-4, 174-3
 Hānedān-ı Murtazā 8-27, 52-4
 harāb 146-1
 harābāt 'ālemi 240-5
 haram 52-8, 53-5, 55-4, 78-4, 127-3,
 177-1
 harem 101-1
 harf-i sadā 242-2
 Harici 8-26, 27-1, 27-2, 27-4
 Harīr 51-1
 hās ü 'ām 20-16, 37-3
 Hasan 'Askerī 42-4
 Hasan 6-11, 10-2, 15-1, 42-2, 48-6,
 52-3
 Hasan ile Hüseyin 55-2
 hased 16-2, 130-4
 Hasenü'l-'Askerī 6-13
 hāsıl 44-2
 haslet 7-24
 hasret 142-5, 196-4, 197-3, 197-4
 hasret-i dildār 73-5
 hasret-keş 207-4
 hāşelillāh 52-8
 haşr 11-4, 52-10, 235-3
 haşr ol- 122-5
 hat 126-1, 126-2, 126-3, 126-4, 126-5,
 150-7
 hata 11-8
 hātem 173-2
 hātem-i kudret 51-3, 51-3
 Hātifi'l-gayb 216-5
 hava 14-29
 havf ü vebāl 183-2
 Havvā 13-2, 32-1, 51-3, 51-12, 53-5
 Havvā ana 51-3
 hayāl 240-1
 hayāt-ı cāvidān 177-1, 244-5
 Haydar 10-2, 206-3
 Hayderī 19-13, 40-2, 48-7
 Hayder-i Kerrār 8-7, 56-5, 163-4, 174-
 3
 hayr 16-1, 43-1, 80-5, 107-6, 195-2
 hayr ile şer 30-1, 38-1, 50-4
 hayr ü şer 26-4, 44-2, 51-1, 101-4,
 109-5, 110-4, 134-5, 149-5, 151-3,
 234-4
 hayrān 7-2, 181-1, 183-7
 hayrū'l- beşer 110-3
 hayrū'l-verā 54-2
 Hayrū'n-nisā 41-3
 hayy 8-7, 20-1
 hāzık 153-2
 hazıkān 47-6
 Hazret-i fāhr-i cihān 51-3, 51-3
 Hazret-i Fahrū'n-Nisā 53-2
 Hazret-i Hak 55-4, 245-4
 Hazret-i İbrāhim 53-5
 Hazret-i Merdān 51-3
 Hazret-i Peygamber 19-1
 Hazret-i Sübhān 59-1
 hekīm-i hāzık 180-2
 helāl 127-3
 hem-nişin 112-3
 heştümün 42-3
 hevā 227-4
 hevā-yı nefis 55-1
 hıfz-ı imān 21-1
 hırka 2-10, 48-3
 hırka-i fakr 43-1
 hırka-puşān 53-4
 hırs 12-28, 72-4
 hırs ü tama' 8-17, 12-12

hırs-i dünya 31-2
 hışm-ı celâl 178-1
 Hışm-ı Hudâ 13-5
 hışm-ı hünkâr 195-2
 Hitâ 164-2, 209-3
 Hızır 20-2, 58-2, 73-3, 74-6, 203-5
 hicâb 67-2, 227-1, 240-3 (günah)
 hicrân 13-7, 20-11, 59-3, 70-2, 115-5,
 160-1, 203-2
 hicr-i sitem 46-4
 hidâyet 42-4, 48-2, 52-6, 52-9
 hikmet 12-6, 89-5, 102-4, 218-3, 234-
 4
 hil'at 8-2
 hilkat 7-23
 hilm 8-16, 98-1
 hilm ü halâvet 11-11
 hilm ü hayâ 7-8
 himmet 7-10, 34-3, 47-1, 48-3, 48-4
 hissedâr 208-2, 241-3
 hizmet 7-17, 39-5, 160-2, 206-3
 hizmet eyle- 155-2
 hizmet-i Mevlâ 204-1
 Horasan 19-8
 Hü 1-16, 153-4, 204-2, 212-1, 212-2,
 212-3, 212-4, 212-5, 214-1, 214-2,
 214-3, 214-4, 214-5
 hüb 37-1, 183-4
 hübân 199-3
 hubb 36-1
 hubb-ı Hudâ 96-3
 hubb-ı kesret 125-3
 hubb-ı Mevlâ 221-1
 hubb-i dünyâ 53-2
 hubb-i efkâr-ı sivâ 26-1
 hubb-i nefis 31-4
 hubbü'l-vatân 160-4
 huccâc 228-1
 Hudâ 1-21, 6-1, 7-4, 12-6, 13-10, 22-
 2, 48-5, 49-1, 52-2, 52-13, 69-2, 88-2,
 96-5, 103-4, 151-7, 153-4, 160-3, 170-
 3, 175-3, 191-1, 218-2, 239-4
 Hudâvendâ 42-1
 huld 41-4, 51-3, 51-3
 huld ü berîn 189-4
 hulk 98-3

hulkü'r-Rızâ 15-1, 41-4, 42-2, 48-6,
 52-3
 hün-ı dil 244-3
 hün-ı sirîşk 46-3
 Hür 11-2
 hür ile gilmân 13-4
 hür ü gılman 56-6
 hürî vü gilmân 189-4, 214-4, 235-4
 hurşîd 54-4
 huzûr-ı Ahmed 52-10
 huzûr-ı Hak 52-4, 52-13
 hüccet 3-9, 4-17, 7-25, 9-9, 11-4, 18-
 21, 30-2, 34-1, 34-2, 34-3, 34-4, 57-5,
 93-4, 99-2, 107-4, 130-1, 168-5
 hüccet-i bürhân 10-9
 Hüdâvend 36-4
 hükm 14-23, 51-3
 hükm-i kemâlât 18-11
 hükm-i Kur'an 221-2
 hükm-i Süleymân 51-3
 hülle 14-18
 Hümâ 58-1
 hünkâr 51-4
 hürmet 42-2
 Hüseyin 6-11, 10-2, 15-2
 Hüseyin-i Kerbelâ 42-2, 48-6, 49-4
 hüsn 37-3
 hüsn-i hat 126-3
 hüsrân 52-10
 Hüsrev 246-2
 Hüvallah 1-9

I

irk-ı pāk 52-2
 'ıyân ol- 1-20
 'ıyd 56-3
 'ıyd-ı ekber 147-2
 'ıyd-ı şerîf 247-5

İ

'ibâdet 3-23, 7-30, 9-21, 67-2
 iblîs 7-14, 71-2, 135-4, 184-4, 242-4,
 34-1, 34-2, 34-3, 34-4, 34-5

- ibn-i er 123-2
 İbn-i Meryem 53-1
 ibn-i vakt 26-3, 43-4, 138-3, 157-3
 İbn-i Yezîd 56-9
 İbrâhim 13-21, 33-4, 51-3, 51-3
 'ibret 12-10, 18-19, 32-1, 133-2
 ibtidâ 143-3
 ictinâb 67-4
 idrâk 7-1, 14-36, 38-5, 86-5
 idrâk eyle- 85-2, 212-3
 idrâk-i küll 205-5
 İdris 13-4
 ifsâd 123-4
 ifşâ 44-4
 iftihâr 39-1
 iftirâ 146-4
 ihânet 52-4, 52-7, 219-4
 ihfâ 1-19, 51-2
 ihsân 12-6, 13-18, 25-5, 33-2, 33-3,
 35-4, 36-1, 59-3, 61-5, 66-2, 82-4, 82-
 5, 103-4, 141-2, 188-2, 211-5, 230-4
 ihsân ü cevr 67-4
 ihsân-ı Mevlâ 16-10
 ihtisâb 107-5
 ihyâ eyle- 128-2
 iki 'âlem 82-5, 90-7, 99-2, 108-1, 130-
 4, 155-1, 165-2, 219-2, 226-1, 231-4,
 248-1
 ikilik 18-8, 18-9, 26-2, 43-4, 51-2, 59-
 4, 116-2, 142-1, 237-6
 ikrâh 115-3
 ikrâr 65-4, 79-3, 108-2, 121-2, 168-5,
 195-1, 197-5, 202-3
 ikrâra gel- 67-3
 ikrâr-ı celâl 198-4
 ikrarsız 34-5
 iksîr-i 'aşk 55-3
 ilâc 75-3
 İlâhî 33-1, 33-2, 33-3, 137-5
 ilhâk 51-4
 ilhâm-ı İlâhî 29-2
 'illet 52-11, 71-5, 102-5, 205-2
 'illet-i hüccet 34-2
 'illiyîm 123-4
 'ilm 8-14, 38-2, 51-4, 63-5, 109-3
 'ilme'l-yakin 3-10, 8-6
 'ilm-i bâtın 86-4
 'ilm-i ebced 149-3
 'ilm-i hikmet 32-4, 39-5
 'ilm-i ledün 3-30, 7-2, 176-3
 'ilm-i tahkîk 111-4
 ilticâ 77-3, 128-3, 208-3, 245-4
 ilticâ bâbı 110-5
 ilzâm 9-9
 imâm 8-1, 42-3, 174-1, 223-1, 233-2,
 224-8
 imam Kâzım 52-8
 imâmeyn-i şehîd-i Kerbelâ 174-4
 imâm-ı pişvâ 52-9
 imân 1-11, 3-35, 5-13, 8-25, 10-2, 14-
 13, 16-8, 21-1, 26-1, 29-1, 30-1, 34-1,
 73-1, 77-4, 82-5, 102-2, 118-5, 136-1,
 156-6, 186-4, 188-3, 211-1, 213-3,
 218-6
 imân ehli 117-2
 imân-ı 'aşık 14-3
 imtihân 43-1
 inâbet 184-1
 'inâyet 11-10, 108-3, 112-5
 İncil 79-2, 102-1, 213-4
 inkâr 9-3, 52-7, 52-9, 53-3, 111-1,
 140-5, 171-3
 inkisâr 137-1
 ins ü cin 33-1, 81-4
 ins ü melek 40-5, 56-7, 174-5
 insâf 51-4, 52-4, 52-6
 insân 69-2, 73-2, 103-1, 109-1, 129-3,
 132-1, 132-2, 136-2, 142-1, 234-3
 insân-ı kâmil 111-1
 intihâ 77-2
 intihâ vü ibtidâ 77-4
 intikal 178-2
 İntisâb 110-1
 intizâ 160-1
 irâdet 188-3
 'irfân 7-3, 13-19, 14-17, 30-2, 50-5,
 84-2, 121-6, 125-1, 136-1, 148-3, 177-
 4, 236-6
 irşâd 53-4, 80-3, 93-2
 irşâda er- 132-1
 irtihâl 204-3
 İsâ/İsî 40-4, 73-3, 14-22, 128-2
 isbât 48-2
 isbât-ı vücüd 26-2

İsfendiyār 32-3
 İskender 15-4, 32-3, 58-2, 74-4, 88-5, 204-4
 İsmā'il 13-6, 40-4
 ism-i gufrān 35-4, 36-2
 ism-i Hudā 77-4
 ism-i Settār 219-4
 İsrāfil 20-1, 230-1
 'isyān 9-32, 14-29, 25-4, 36-1, 51-3, 51-3, 140-5, 141-3, 161-2, 173-5, 178-1, 178-4, 205-2, 214-1
 'isyān-ı 'azīm 100-4
 'işret 12-23
 iştiyāk 36-5, 83-3
 itā'at 9-21, 50-4
 ittifāk-ı çarh-ı gerdün 53-2
 iz'ān 14-6, 14-24, 43-2, 43-3, 136-1
 iz'ān ehli 123-5
 izhār 52-9, 143-4
 'izz 35-1, 196-1
 'izzet 7-11, 25-4, 42-2, 48-4, 52-5
 'izzetli 186-2

K

kā'il ol- 225-4
 kā'ināt 70-4
 Ka'be 6-9, 37-4, 70-4, 116-3, 124-2
 ka'be-i maksūd 130-5
 Ka'betu'l-lāh 167-3, 170-3
 kabahat 9-4, 52-7, 55-2, 88-1
 Kābil 52-11
 kābil-i feyz-i Hudā 140-1
 kābil-i irşād 51-4
 kabr 230-1
 kabr-i ten 36-4
 kadeh 78-1, 78-2, 78-3, 78-4, 78-5
 kādı-ı 'aşk 116-1
 Kādī 51-1
 kādīr 96-5
 kādīrī 47-5
 kadr ü vefā 52-4
 kadr-i gedā 242-3
 kāf 14-8
 Kāf 51-2, 173-2
 kāf ile nūn 190-2, 190-4

kāf-ı 'aşk 240-4
 kāfir 5-13, 14-25, 18-28, 33-4, 53-2, 53-3, 65-2, 138-4, 166-5, 171-1, 181-2, 188-3, 218-7
 kāfir-i bī-din 56-9
 kāfirlik 17-4
 kahr 16-10, 43-1, 142-3
 kahr ile zevk 38-4
 kahr ü lutf 92-4, 132-5, 183-3
 Kahr-ı a'dā 53-5
 kahr-ı hısm 52-13
 kahr-ı hicr 107-7
 kāl 91-4, 132-1
 kalb 44-2, 50-5, 80-5, 104-1, 177-2
 kalb hānesi 198-4
 Kalb-i musaffā 51-2
 kalb-i zulmet 205-1
 Kalender 34-1, 34-2, 34-3, 34-4, 34-5, 109-1, 109-1
 kalender meşreb 12-36
 kalkān 53-4
 kāmīl 1-37, 12-3, 17-6, 50-4, 50-5, 73-2, 97-1, 107-3, 118-4, 150-2, 150-3, 150-7
 kāmīlān zümresi 51-4
 kāmīl-i fi'l-lāh 3-30
 kan ağla- 149-4, 197-1, 235-2
 kanā'at 30-4, 69-3, 151-1, 237-3
 Kanber 1-8, 10-18, 19-12
 Kanber-i gulam 41-3
 kān-ı 'aşk 10-5
 kān-ı aman 63-3
 kān-ı ekrem 60-3
 kān-ı hidāyet 49-2
 kān-ı kerem 110-5, 202-4
 kān-ı rahmet 52-12
 kān-ı vahdet 47-1
 kara cāhil 97-4
 kar-ı Habībullah 169-4
 karīn 186-6
 karīn ol- 221-4
 kasd-ı imān 53-3
 kasr-ı cennet 160-4
 kat' 51-4
 kātīl-i agyār 133-4
 kavī 50-2, 129-3, 224-9
 kavī-i 'Alī 51-1

- kavli-i 'aşık 73-4
 kavli-i ma'mûr 20-25
 kavli-i ümem 50-4
 kayd-ı 'âlem 137-3, 140-1
 kayd-ı beşer 149-5
 kayd-ı ilticâ 216-2
 kayd-ı müstakbel 77-3, 85-1, 154-2
 kayd-ı te'vîl 205-6
 kayd-ı 'ukbâ vü fenâ 40-2
 kaygu 209-2
 Kays 72-3, 93-1, 165-3
 Kaysîr 52-5
 kazâ 151-2
 kazâ-yı tîg-i mübrem 54-5
 Kâzım 6-12, 41-5
 kec-nigâh 41-2
 keder 44-3, 51-1
 kefen 204-4, 239-1
 keffe-i mizân 51-3
 kelâm 49-5
 kelâm-ı Hak 14-38
 kelâm-ı kibriyâ 52-13
 kelânullâh 93-3, 176-4
 kemâlât 'ilmi 83-5
 kemâl-i 'ahd 96-4
 kemlik 114-3
 kemter 10-3
 kemter-i ednâ 171-4
 Ken'ân 89-3
 kenz-i 'irfân 140-2
 kerâmet 194-3
 kerâmetli 186-2
 Kerbelâ 6-11, 15-2, 17-7, 19-3, 41-4,
 53-1, 55-1, 56-5, 206-1, 222-1
 Kerbelâ deşti 53-2, 55-1
 Kerbelâ sahrâsı 53-2
 Kerbelâ vâdisi 54-4
 kerem 17-4, 42-4, 46-3, 53-2, 53-5,
 101-5, 128-4, 242-5
 Keremkâr 42-2
 kerîm 7-22, 77-3, 82-1, 88-1
 kesb 52-2
 kesel 50-1
 kesret 7-28, 12-11, 30-4, 57-4, 106-3,
 114-3, 125-3, 149-2, 157-4, 243-3
 keşf 46-4
 keşf eyle- 83-1
 keşf ol- 221-3, 241-5
 keşşâf 51-1
 keştibân-ı Nuh 17-12
 kevkeb 8-8
 kevn 38-1, 77-1
 kevser 2-11, 2-11
 kible 8-15, 85-3, 143-1, 186-4, 191-2,
 218-7, 231-1, 231-5, 236-7
 kiblegâh 10-4, 37-4, 121-4, 167-3
 kiblegâh-ı heştümîn 158-1
 kible-i ehl-i yakîn 52-9
 kible-i mü'min 15-7
 kırklar 10-19, 157-1
 kısmet 7-25, 12-6, 12-7, 94-6, 186-5,
 201-4
 kıyâmet 8-3, 54-3, 55-2, 94-5, 127-2,
 134-5, 174-2
 Kızılbaş 40-3
 kibr 4-21, 8-17, 12-20, 12-36, 16-2,
 52-9, 130-4, 136-3
 kibr ü hased 52-8
 kibr ü kîn 7-11
 kıl ü kâl 3-29, 32-5, 38-2, 154-2, 183-
 7, 203-4
 kilâb-ı kuy-ı dost 246-4
 kilisâ 51-2, 92-4, 171-1
 kîn 12-36
 Kirdgâr 3-8, 33-1
 kirt 30-5
 kisvet 48-4, 49-1
 konculuz 209-1
 kudret 7-1, 48-4, 112-2
 kudret-i Sübhân 77-2
 kul 5-5, 12-7, 37-5, 47-8, 48-5, 59-6,
 91-4, 96-4, 117-1
 kul ol- 238-1
 kulluk 41-2
 Kur'ân 5-15, 42-4, 52-6, 79-4, 82-5,
 213-1, 231-1, 236-4
 kurb ü vuslat 125-2
 kurbân 3-24, 4-17, 10-9, 13-6, 17-14,
 36-2, 40-4, 42-5, 51-3, 51-3, 62-5,
 100-7, 115-5, 132-5, 147-2, 160-4,
 163-2, 177-6, 192-3, 196-2, 200-2,
 204-5, 212-1, 239-3
 Kurb-ı Hak 158-2
 kuru da'vâ 245-1

kuş dili 58-4
 küşe-i mihnet 179-3
 kutb-ı 'āzām 49-1, 49-2, 49-3, 49-4,
 49-5
 Kutb-ı Hak 232-3
 kuvvet-i din 15-8
 kuy-ı dilārā 228-1
 küy-ı dilber 214-2
 küy-ı sanem 164-3
 küfr 8-25, 52-5, 152-6
 küfr ü imān 90-4, 92-4
 küfr/iman 111-2, 121-5
 külliyyāt 20-9
 künbed-i devvār 51-4
 künc-i gam 46-3
 künh-i vefā 8-14
 küp 224-8
 kürsü 127-2

L

lā vü illā 92-4, 215-1
 lā/illā 171-3
 la'in-i sermedī 52-8
 lāf-ı güzāf 245-2
 lāhūt 212-4
 lā-mekān 177-2, 177-3, 182-3
 lā-mekān şehri 181-7
 lā-sācid 150-2
 lā-şerik 10-2
 lā-yemüt 90-5, 177-5
 lā-yezāl 39-4
 lebbeyk 43-3
 lem'a-i rahmān 121-3
 lem'atu'l-lāh 207-7
 lem-yezel 50-1
 letāfet 83-3
 levh ü kalem 44-4
 levhaşallah 37-1
 Levh-i Mahfuz 14-21, 67-5
 levlāk 8-2, 62-1
 Leylā 15-5, 32-1, 51-2, 72-3, 165-3,
 168-3
 libās-ı 'ariyyet 55-4
 Lokman 13-13, 14-38, 37-5, 89-5,
 193-2

lutf 10-8, 13-18, 17-4, 19-10, 33-3, 36-
 1, 89-3, 114-2, 135-2, 142-3, 231-4
 lutf ile ihsān 36-3, 48-5, 188-2, 235-1
 lutf u kerem 76-4
 lutf ü vefā 196-4
 lutf/ihsān 176-4
 lutf-ı Hudā 52-5
 lutf-ı Mevlā 52-7
 lü'lü'-i lālā 1-25

M

mā ile tīn 207-7
 mā'il-i devlet 107-2
 mā'il-i zevk ü safā 50-3
 ma'ārif 169-3
 ma'ārif mülkü 194-1
 ma'āşī 43-2
 ma'den-i nur-ı celi 48-1
 ma'den-i nūr-ı Hudā 61-1
 ma'nī 58-1
 ma'şuk 68-4, 116-2
 mācerā 44-3
 mācerā-yı mātem 53-1
 magfired 153-5, 205-2
 magfūr 173-5
 magz-ı Kur'an 77-4
 mäh ü sāl 183-6
 mahbüb 10-16, 14-25, 37-1, 68-3, 106-
 4, 127-4, 169-3, 224-9, 238-2
 mahbüb-ı Hak 135-5
 mahcüb 51-12, 52-14
 mäh-ı Muharrem 54-5
 mäh-ı sıyām 83-4
 mah-ı tāb 203-1
 mahluk 8-26, 18-27, 148-3
 mahlükāt 135-2
 mahluk-ı Mevlā 14-4
 Mahmud 8-3
 mahrem 175-3, 206-4
 mahşer 19-5, 127-5
 mahşer-i berzah 130-3
 mahşer-i hirmen 30-1
 mahv 147-1, 154-2
 mahzen-i esrār 44-1
 mahzen-i sırr-ı elif 51-2

- makām-ı merkad 248-2
 makbül 171-4
 makbül-ı Rahman 140-1
 maksad-ı elzem 175-1
 maksad-ı mevcüd-ı 'âlem 63-6
 maksüd 133-4, 232-3
 mälîk 14-24
 mälîk-i cüd-i sehâ 52-10
 mälîk-i dil 34-2
 malik-i hüccet 61-1
 mälîk-i sırr-ı ezel 48-1
 mälîk-i sırr-ı hakikat 11-6
 mälîk-i sırr-ı Hudâ 44-1
 mälîk-i sırr-ı kerem 49-2
 mälîk-i sırr-ı nübüvvet 47-7
 mälîkü'l-mülk 105-5
 mâni'-i vuslat 154-3
 mansıb 28-2
 Mansür 240-2
 Mantiku't-tayr 150-4
 mäsivâ 3-11, 46-2, 51-4, 67-2, 159-2,
 234-4, 242-4
 mäsivâ cündü 43-4
 mäsivâ deryâsı 136-4
 mâtem 17-10, 52-3, 54-1, 54-2, 54-3,
 54-5, 55-1, 55-2, 206-1, 206-4, 222-6,
 222-7
 matla'-ı nür-ı hakikat 207-2
 matla'-ı sun'-ı Hudâ 143-4
 matlab 1-13, 14-39, 130-2
 matlab-ı a'lâ 1-30
 matlab-ı cânân 51-3
 matlûb 48-2
 mâverâ 52-3, 54-3
 mäsâge'l-basar 237-4
 mazhar ol- 34-4
 mazhar-ı dîdâr-ı yâr 47-6
 mazhar-ı esmâ92-4
 mazhar-ı Hak 52-13
 mazhar-ı ihsân 239-4
 mazhar-ı nur-ı celî 40-6
 mazhar-ı Yezdân 121-1, 150-7
 mazhar-ı zât-ı kâdim 49-2
 mâzî 77-3, 85-1, 154-2
 mâzî vü müstakbel kaydı 209-2
 mâzî-müstakbel 38-3
 mazlûm 53-2, 98-1
 me'yus 4-21
 me'âd 1-9, 20-8, 44-3
 mebde 1-9, 4-3, 14-31, 20-8
 mebde'-i esrâr-ı Mevlâ 52-10
 mebde'-i Huld-ı berîn 41-4
 mebde'-i lutf-ı Hudâ 49-3
 mebde'-i sırr-ı me'âd 116-5, 190-5,
 191-3, 212-3
 mebde'-i tugyân 9-6
 mecaz 132-1
 mecâz ehli 243-4
 mecâzî 68-3, 72-3, 168-3
 meclis-i 'irfân 156-3
 mecma'ü'l-bahreyn 168-1
 Mecnûn 15-5, 44-4, 51-2, 54-3, 76-2,
 139-5, 168-3
 mecrüh 113-6
 medâr 39-1
 Medfen-i hâk-i Horasân 52-10
 medh 117-3
 meftûn 179-1
 meftûn-ı Hâlik 241-3
 Mehdî 8-20, 14-22, 15-10, 41-5, 48-7
 Mehdî-i âl-i Muhammed 19-11, 49-5,
 52-14
 Mehdî-i devrân 42-4
 mehlîkâ 163-1
 mekr 9-8, 9-10
 mekr-i agyâr 195-1
 mekr-i fâhiş 9-12
 meksür 55-1
 melâmet 245-6
 melek 44-3, 55-3, 171-3, 187-2
 melek-rû 86-2
 melek-sîmâ 146-2
 melek-sîmâ perî 227-2
 melekü'l-mevt 103-1
 men' eyle- 127-4
 menba' 8-14
 menba'-ı lutf 11-1
 menzil 11-13, 34-2, 117-2, 167-5, 168-2
 menzil-i 'âlî 237-3
 menzil-i a'lâ 72-4
 menzil-i birlik 51-2
 menzil-i illâ 107-3
 merd 215-1, 227-5
 merdüm 171-4

- merhamet 16-8
 merhem 81-6, 158-5
 merkad 204-2
 mersiye-hân 53-1, 52-1
 mersiyye 53-5
 Mervân-ı har 52-8
 mescid 124-2
 mescid 92-3, 166-4, 186-4, 224-7,
 224-10
 Mescid-i 'Aksâ 27-4, 51-2, 72-5, 171-
 1, 228-1
 mescid ü meyhâne 201-2
 Mesîh 44-1, 162-3
 mesken 199-2
 mesned-i makber 228-3
 mest 3-11, 67-1, 141-4, 181-1
 mestâne 147-4, 156-1, 157-2, 166-2,
 167-5, 179-2, 199-1, 220-4, 243-4
 mestân-ı 'aşk 132-3
 mest-i 'aşk 240-5
 mest-i hayrân 231-3
 meşreb 157-7
 meşreb-i 'âlî 114-6
 metîn ol- 117-5
 Mevlâ 1-27, 1-33, 6-2, 19-3, 19-6, 21-
 1, 47-2, 66-2, 102-1, 116-3, 130-2,
 133-3
 mevlevî 47-4
 mevt 140-5, 203-4, 234-5
 mey 127-4, 156-1, 167-1, 224-9, 241-2
 meydân 148-1, 157-1, 169-2, 203-4,
 221-1, 221-2, 221-3, 221-4, 221-5,
 235-3, 235-5
 meydân-ı 'aşk 7-10, 132-2, 199-4,
 201-1, 215-5
 meyhâne 79-5, 92-3, 157-2, 166-4,
 220-1
 mey-i 'aşk 201-5
 meykede 244-4
 Mezheb 56-9, 126-3, 177-4, 186-4
 mezheb-i 'irfân 157-3
 Mezîd 171-4
 Mısır 159-3
 mi'râc-ı vahdet 11-13
 mihmân 58-5, 115-3, 191-3, 217-3,
 237-2
 mihmân-ı 'aşk 132-4
 mihnet 5-14, 28-2, 125-4
 mihnet odu 87-1
 mihr ü mâh 44-1
 mihrâb 37-4, 231-1
 mihr-i garrâ 220-2
 mimber 124-2
 minnet 128-2, 129-4
 minnet etme- 113-3
 mir'ât 215-3
 mirât-ı safâ 182-5
 mîr-i bekâ 15-4
 mîr-i ednâ 51-4
 mîr-i mirân 8-19
 mîve-i tâze 51-4
 Mîzân 14-20
 mizân-ı ceennem 127-5
 mu'ahhur 175-2
 mu'ammâ 105-4
 mu'azzam 81-1
 mu'azzez 81-2
 mu'cizât 52-7, 100-2
 mu'tâd 51-4
 muhabbet 4-18, 4-20, 30-4, 68-1, 68-2,
 68-3, 68-4, 68-5, 84-4, 100-4, 206-3
 muhabbet eyle- 199-3
 muhabbet şîşesi 54-2
 Muhammed 1-19, 6-9, 6-10, 8-3, 41-5,
 45-3, 51-1, 57-5, 81-1, 81-2, 81-3, 81-
 4, 81-5, 81-6, 81-7, 81-8, 88-5, 111-1,
 147-1, 151-7, 202-5, 235-1, 235-2,
 235-3, 235-4, 235-5
 Muhammed Bâkır 6-12, 8-13, 48-6,
 49-4
 Muhammed Bakırî 10-4, 15-4, 41-4,
 42-3
 Muhammed Mustafa 10-13, 42-2, 80-
 2, 189-9
 muharrem 53-5, 55-4
 muhibb 37-5, 170-5
 muhibb-i hânedân 8-23, 15-2, 16-9,
 19-15, 27-1, 27-2, 52-10, 53-4
 muhibb-i Hayder 17-7
 mukaddem 175-2
 mukadder 219-1
 mûnis-i emr-i İlahî 47-3
 murg-ı cân 103-3, 118-2

Murtazā 6-10, 15-11, 19-12, 19-15,
 54-2, 121-6, 242-1
 Musā 13-10
 Mūsā 44-1
 musahhar 51-1
 Mūsā-yı Kāzım 8-15, 10-6, 15-6, 19-7,
 48-6, 49-4
 Müse'r-Rızā 6-12, 52-10
 mushaf 1-27
 musibet 160-5
 Mustafā 1-18, 6-9, 8-3, 19-14, 19-15,
 25-1, 33-1, 33-2, 33-3, 33-4, 33-5, 40-
 1, 40-1, 47-7, 55-1, 63-1, 63-2, 63-3,
 63-4, 63-5, 63-6, 63-7, 69-1, 112-5,
 121-6, 143-5, 148-3, 155-1, 163-5,
 242-1, 246-5
 mutī 221-2
 mutma'in 117-1
 muzmer 44-2
 mü'ezzin 233-1, 233-2
 mü'min 14-44, 15-8, 30-2, 52-5, 65-2,
 65-4, 104-1, 123-1, 188-3
 mü'minān 48-7
 mü'min mübeddel 36-5
 müberrā 175-3
 mübtelā 46-1, 72-3, 146-2, 146-5, 163-
 3, 193-2, 200-5, 226-5, 241-2
 Mücellā 52-2
 mücrim 188-2
 müctebā 8-27
 müdde'i 205-6, 233-2
 müfti 150-1
 mühibb-i hānedān-ı 'ālī 40-1
 mühibb-i Hayder-i Kerrār 53-1
 müje 172-1
 mükellem 44-1
 mükerrem 81-1, 81-2
 mülhid 171-2, 213-5
 mülhid-i küffār 51-4
 mülhidlik 46-1
 mülk 43-4
 mülk-i 'adem 101-4
 mülk-i āhir 226-4
 mülk-i fenā 13-3, 13-14
 mülk-i ten 204-2
 mülzem 14-38
 münevver 65-1

münezzeh 34-1, 77-3, 153-4
 Münker 178-3
 münkir 1-28, 19-10, 34-3, 44-1, 50-2,
 73-1, 79-3, 87-3, 115-3, 121-2, 136-1,
 153-5, 160-5, 170-2, 171-3, 178-3,
 236-4, 236-7
 münkir-i aşk 101-1
 mürde 162-3
 mürebbī 5-1, 5-3
 mürşid 8-18, 10-12, 18-25, 18-26, 93-
 2, 94-3, 108-4
 mürşid-i āgāh 42-1
 mürşid-i ins ü melek 49-3
 müsellim 210-2
 müselmān 17-1, 166-5
 müsemnā 1-22, 51-2, 1-123, 217-5
 müslümān 5-13, 67-3
 müşkil 14-39, 43-1
 müşrik 96-1
 müşteri 104-3

N

nā'il ol- 97-2
 na'im 8-16
 nahl-i tābūt 204-3
 nahm ü kaseknā 16-11, 232-3
 nakıs-feyz 234-2
 Nakī 10-9, 15-8, 19-9, 41-5, 42-3, 49-
 5, 52-12
 nakkāş 9-1
 nakş 9-1, 195-4
 nakş et- 131-1
 nakşiyān 94-4
 nālān 53-3, 113-6, 192-1
 nāliş-i Ken'an 51-3, 51-3
 namāz kıl- 224-8
 nām-ı Mevlā 245-2
 nāmus 245-1
 nān 30-5
 nār 51-4, 196-3, 208-1
 nār-ı cahīm 27-3, 63-7, 214-4
 nār-ı hasret 54-1
 nār-ı mihnet 52-7
 nār-ı sūzān 17-10
 nās 7-14

nasīb 12-18, 46-1, 66-2
 nasihat 45-1, 160-5
 Nasrān 171-2
 Nasrānī 53-1
 Nasūh 79-5
 nā-şād 114-1
 nazar 51-1, 105-2
 nāzil 44-2
 nāzirsiz 210-1
 nebī 31-2, 55-4, 206-4, 207-1
 necm-i süreyyā 44-1
 necs 50-5
 nedīm 210-1
 nefes 70-2, 208-5
 nefh 162-3
 nefis 3-31, 3-32, 5-4, 9-2, 18-6, 20-25,
 28-3, 33-4, 36-3, 51-4, 52-9, 82-3, 84-
 4, 96-3, 106-2, 110-4, 114-2, 123-2,
 140-3, 148-3, 150-1, 157-1, 194-2,
 195-1, 198-2, 242-1, 242-4
 nefis-i bedhāh 51-4
 nefis-i emmāre 221-4
 nefis-i su'bān 74-5
 nefy/ishbāt 107-3
 nehy-i münkir 67-3
 nekbet 107-6
 Nekir 178-3
 Nemrūd 151-4
 Nerīmān 32-3
 Nesīmī 150-4
 nesl-i 'Alī 48-1, 49-1
 nesl-i Ahmed 52-6
 nesl-i Resūl-i Ahmed 52-6
 nevbet 176-1
 ni'met 7-9
 nihān 9-7, 30-3, 43-3
 nihānī 9-5
 nīk ü bed 246-5
 Nīl 159-3
 nīrān 14-41, 85-4
 nīst al- 151-6
 nişān 47-4, 177-3, 184-3, 216-3
 nişān-ı āteş-i 'aşk 227-1
 nişānsız 177-2, 177-3
 niyāz 34-5
 Niyazī Mısrī 58-4, 58-5
 nizām-ı ehl-i beyt 55-2

noksān 52-2, 63-4, 82-2, 110-6
 noksān ehli 185-1
 nokta 1-3, 1-4, 14-1, 14-2, 14-3, 14-4,
 14-5, 90-3, 149-3, 176-3, 190-1, 190-
 2, 190-3, 190-4, 190-5
 nokta-i nūr 48-4
 nokta-i ten 198-3
 Nūh 13-5
 nūh felek 128-1
 nūr 1-17, 1-19, 2-3, 3-4, 3-13, 4-2, 4-
 15, 19-11, 25-1, 25-3, 111-1, 150-6,
 166-3, 170-3, 184-3
 nūr āyeti 162-2
 nūr-i 'ādem 210-3
 nūr-i 'ālem 11-5, 60-1
 nūr-i Ahmed 48-1
 nūr-i bekā 8-2
 nur-ı çeşm-i enbiyā 49-1, 54-2
 nur-ı etlāk 42-3
 nūr-i ezel 10-13
 nūr-i ferec 35-4
 nur-ı Hudā 8-18, 63-2
 nūr-i Mustafā 8-4
 nūr-ı pāk 143-5
 nūr-i Rabbü'l-'ālemīn 207-1
 nūr-ı semā 8-13
 nūr-ı tāb 65-1
 nūr-ı tarikat 26-2
 nūr-ı tevhīd 221-5
 nutk-ı Hak 153-4
 nutk-ı pāk 41-1
 nutk-ı pīr 40-4, 153-5
 nübüvvet 8-7, 11-3
 nüsha-i kübrā 44-4

O

on sekiz bin 'ālem 47-4, 48-4, 115-4,
 182-3, 215-4, 238-5
 Osmān 1-19

Ö

öl- 32-4, 58-2, 95-4, 114-4, 129-5,
154-1, 154-2, 154-3, 154-4, 154-5,
169-4, 177-1, 184-5, 239-1
öldür- 209-6, 211-3
ölüm 13-15, 13-16, 93-4
Ömer 1-19
'ömr 122-2, 225-2
öte 178-2

P

pādişāhān-ı mukaddem 202-1
pādişāh-ı 'akdemîn 207-1
pādişāh-ı 'ālem 75-2
penah 11-7, 27-4, 36-4
penāh-ı mücrimîn 207-3
pençe-i mevt 103-1
pend 38-5, 216-1, 216-5
pertev-i zill-ı Hudā 51-4
pervāne 8-22, 12-37, 208-1
Perverdigār 33-1
pesendide 210-1
peygamber 3-9, 63-5
peymāne 220-1
pinhān 14-40, 113-5
pîr 40-3, 40-6, 45-1, 51-1, 58-3, 160-2,
184-1, 232-4, 241-1, 241-4
pirehen 239-1
pîr-i 'ayyāş 9-5
pîr-i mugān 101-2
pişvā-yı ehl-i tahkîk 52-7
putperest 236-5
pür-günāh 193-3

R

Rabb 33-3, 39-4, 52-14, 82-2, 85-2,
172-4, 219-4
Rabbü'l-'ālemîn 158-3, 189-1, 189-8
Rabbünā 33-3, 46-5
rāh 40-1, 42-1, 45-5

rāh-ı 'aşk 8-10, 8-23, 17-13, 62-3, 72-
3
rāh-ı fakr 208-4
rāh-ı necāt 48-2
rāh-ı zillet 160-3
Rahîm 7-23, 82-1, 192-5
rahm 33-1, 101-5
Rahmān 14-29, 35-2, 193-3
Rahmānî göz 192-5
rahmet 7-18, 7-30, 7-31, 8-30, 9-32,
16-5, 17-5, 34-2, 35-2, 36-5, 41-2, 55-
4, 61-3, 80-4, 82-2, 112-1, 127-4, 151-
7
rahmet oku- 228-2
Rahmeten li'l-'ālemîn 194-5
rakîb 146-4, 187-3, 247-1
Ramazān 122-2
Rāvî 39-2, 39-5
ravza 8-3, 55-3
Ravza-i pāk 174-5
rāz 12-3, 51-2
rāzî 114-3
rāz-ı nihān 30-5
rāzî-ı cevri ü cefā 97-1
refik 46-4, 186-6, 216-2
rehber 10-14, 11-6, 19-3, 43-1
rehber-i 'aşık 52-7
rehber-i ehl-i bekā 8-28
rehber-i fakr ü kanā'at 47-1
rehber-i ism-i bedüh 79-1
rehber-i rāh-ı şerî'at 63-2
reh-i cānān 114-4
reh-i Mevlā 56-4
reh-i yār 221-4
reh-nümā 8-18
reh-nümālık 241-5
reh-nümā-yı sālîkîn 41-4
remmāl 12-14
remz 43-2, 43-3, 79-1, 89-4, 90-2,
101-3, 121-6, 122-1, 123-5, 138-4,
191-1, 205-3, 205-7, 214-5, 234-1,
234-2, 234-3, 234-4, 234-5
remz-i kıyāmet 55-2
rencide 52-6
resül 11-2, 11-5, 40-3, 55-1, 158-1,
158-2, 158-3, 158-4, 158-5
Resül-i fahr-ı 'ālem 81-4, 197-5

Resül-ı fahr-ı dîn 189-2
 Resül-ı Kibriyâ 8-1, 174-1
 Resül-ı Kümfekân 207-3
 Resül-i mefhar-ı 'âdem 175-1
 Resül-i müctebâ 174-5
 Resülu'llâh 100-7, 113-6, 185-2, 202-5
 Resülullâh-ı muhterem 175-2
 Rıdvân 14-18
 rihlet 42-2
 rızâ 8-16, 18-27, 30-1, 34-2, 34-3, 36-2, 69-3, 237-3
 rızâ menzili 117-5
 rızâ postu 218-3
 rızâ-yı Hak 219-5
 rızk 33-1
 rındâne 18-13
 risâlet bezmi 53-3
 rivâyet 39-2
 riya 107-6
 rû siyâh 193-3
 ru'yet 141-5
 rub'-ı meskûn 168-2
 ruh 80-4, 179-2
 rûhânî 7-27
 rûh-ı revân 47-2, 50-2
 ruhsat 141-3
 rumûz 81-5
 rumuz-ı nokta 1-2
 rumuz-ı sırr-ı ekber 96-4
 rumûz-ı sırr-ı esmâ 221-1
 rusûl 40-3
 rûy 3-1
 rûy-ı dil 195-2
 rûy-ı dilber 227-1
 rûy-ı habîb 232-5
 rûz u mesa 44-2
 rûze 3-30
 rûz-ı cezâ 11-14, 61-3, 61-5, 63-3, 65-5, 140-4, 239-4
 rûz-ı hicrân 7-32, 144-1
 rûz-ı kıyâmet 11-9, 11-12, 52-13, 88-4, 99-5, 112-5, 124-5, 134-1, 167-2, 178-5, 189-9
 rübübiyyet 14-17
 Rüstern 32-2, 74-5
 rüsvâ 44-1
 rüsvâ-yı 'aşk-ı yâr 240-5

S

sa'âdet 41-2, 76-5, 173-3
 sa'âdetli 186-2
 Sa'id bin Vakkas 174-5
 sâ'il 44-2
 sa'y-ı belîg 206-3
 sâbir-i hicrân 52-7
 sabr 13-9, 51-3, 113-2, 149-5
 sabr ü karâr 137-2
 sabûh 79-4
 sadâkat 18-26, 131-4
 saddak 131-5
 sâdik 193-4
 sâdikân 47-6
 sâdiku'l va'dü'l-emîn 202-1, 202-2, 202-3, 202-4, 202-5
 saf bağla- 55-2
 safâ 38-1, 50-1, 50-3
 Safâ 167-3
 sâhib-'atâ 110-5
 sâhib-i esrâr-ı nur-ı lemyezel 52-13
 sâhib-i icâd 51-4
 sâhib-i iz'an 17-2
 sâhib-i sirâc 75-4
 sâhib-i şemşîr-i Rab 52-14
 sâhib-i velâyet 48-2
 sâhib-kadem 204-3
 sâhib-karâr 238-1
 sâhib-kerem 63-3
 sâhib-livâ 9-20, 15-5
 sâhib zülfekâr 4-7
 sahn-ı 'aşk 153-7
 sahn-ı musîbet 55-2
 sahrâ-yı hicrân 54-3
 sâkî 2-11, 173-4
 sâkî-i devrân 54-4
 saki-i kevser 4-8, 88-2
 salât 70-2, 177-4, 186-4
 sâlih amel 46-2
 sâlik 8-25, 11-6, 14-20, 25-5, 39-4, 47-1, 47-2, 47-3, 47-4, 47-5, 47-6, 47-7, 47-8, 85-2, 108-4, 233-4
 sâlik-i esrâr-yı Hak 232-1
 sâlik-i esrâr 160-2
 sâlik-i işrâkiyyûn 94-2

- sālik-i kurb-ı İlahî 153-5
 sālik-i Mevlâ 25-2
 Sālūs 34-4
 Sālūs 9-9
 Sām 32-2, 32-3
 sāmi' 43-4
 samūr 20-8
 san'at-ı Rahmān 134-3
 san'at-ı nādire 97-3
 sancāk 131-4
 sanem 162-1, 162-2, 162-3, 162-4,
 162-5
 sarāy-ı kalb 237-2
 saray-ı vahdet 111-5
 satr-ı bismillāh 231-2
 savāb 183-2, 225-5
 savm 177-4
 savm ü salāt 121-6
 sayru 232-4
 seb'a-i seyyāre 7-2
 sebak 1-31, 135-4, 136-2
 Sebū'l-mesānī 1-24, 35-2, 37-4, 43-2,
 173-1
 secde 1-36, 26-3, 102-2, 121-2, 166-4,
 177-4, 191-2, 213-3
 secde kıl- 161-1
 secdegāh 37-4, 40-1, 124-2
 secde-i ikrār 167-6
 sefer 26-2, 51-1, 100-5
 selāmet 45-5, 195-5, 216-3
 selāmet vakti 145-6
 selīm 7-23
 Selmān 41-3, 231-3
 semā ' 128-1
 semender 229-3
 semer 44-3
 semm-i helāhil 55-1, 85-5
 semt-i mecāz 116-2
 senā 25-2
 senā-gūy 186-2
 seng-i cefā 167-5
 seng-i musallā 228-5
 senlik/benlik 153-4
 serāb 203-3
 serdār 210-2
 serencām 53-1
 server 8-20, 52-8
 Settār 36-2
 settār-ı Hudā 15-7
 settār-ı zünüb 9-34
 settārū'l-'uyb 47-5
 sevdā 168-4
 sevdā-perest 72-1
 seyr et- 237-4
 seyrān 59-5, 109-5, 113-1, 134-5, 182-
 3, 182-5, 199-2, 212-2
 seyrān et- 133-2
 seyyāre 46-1
 seyyi'āt 70-6
 seyyid 39-1
 sezā 99-4
 sezā-yı rahmet 152-3
 sezā-yı vasl-ı yār 216-1
 sıdk 5-9, 13-8, 45-3, 84-5, 110-6, 191-5
 sır 13-10, 25-1, 131-2, 147-3, 148-4,
 154-3, 170-1, 176-2
 Sırat 14-20, 51-3, 51-3, 127-5
 sırāt-ı müstakīm 20-25, 166-5, 194-1
 sırātü'l-müstakīm 241-5
 sırātü'n-müstakīm 11-6
 sırr 8-4, 51-2, 95-2, 201-2, 206-1, 233-
 5, 241-1, 242-1
 sırr-ı ādem 168-3
 sırr-ı bekā 138-1
 sırr-ı ekber 41-5
 sırr-ı emīn 209-1
 sırr-ı esrār-ı Hak 44-2
 sırr-ı esrār-ı Huda 94-7
 sırr-ı hakikat 12-34, 69-1
 sırr-ı harīs 30-4
 sırr-ı Hudā 77-1, 213-2
 sırr-ı irfān 1-31
 sırr-ı kavī 30-3
 sırr-ı lem-yazel 153-6
 sırr-ı mā-evhā 234-2
 sırr-ı Mevlā 92-2, 150-1
 sırr-ı müselmān 181-2
 sırr-ı nihān 47-4
 sırr-ı Sübhān 221-2
 sırr-ı tevhīd 44-2
 sırr-ı Yezdān 80-1
 sidre 44-4
 sihr 236-7
 Sikender 182-4

Sikender-Key 246-2
 sincâb 20-8
 sitârü'l-'uyüb 35-3
 sitem-i cevr ü gam 51-4
 sīvā 1-30, 50-5, 51-1, 68-3, 125-3,
 167-1, 227-4, 237-2
 sohbet 7-3, 21-3, 34-2, 34-2, 45-2, 54-
 3, 105-1, 206-5, 240-1, 247-1
 sohbet-i 'ārif 85-1
 sohbet-i cān 38-4, 113-2
 sohbet-i Hak 77-2
 sohbet-i 'ukbā 164-5
 Sokrat 14-38
 sōğ- 244-5
 suç 173-5
 sūfi 4-21, 205-2, 217-5, 225-4
 sultān 6-13
 sultān-ı 'ālem 52-10, 155-2
 sultān-ı 'aşk 132-5
 sultān-ı a'zām 175-2
 sun'-ı İllāhī 37-2
 Sūr 20-1, 230-1
 sūre 37-4
 sūre-i 'umrān 176-3
 sūre-i ikra' 51-1
 sūre-i Rahmān 192-5
 sūre-i seb'ul-mesānī 131-1
 sūre-i Tāhā vü Errahmān 213-2
 sūret 64-3, 51-1
 sūret-i Hak 30-2
 sūret-i insān 177-5, 188-2, 213-1
 sūz-ı dīl 231-4
 sūbhān 14-15, 17-4, 213-3
 Sücūd 16-2
 süffi 90-1
 sükūt 25-5, 234-4
 Süleymān 10-15, 21-4, 32-3, 37-5, 51-
 3, 88-5, 173-2, 182-5, 204-4
 sülük 12-28, 18-9, 110-4, 151-1
 sülükāne 19-22
 süreyyā 105-2
 Süryān 213-5

Ş

şād 51-4
 şādān 134-2, 191-4
 şāfi'-i gam 52-12
 şāfi'-i rüz-ı kıyāmet 207-3
 Şāh Alī 53-4
 Şāh 'Aliyye'l-Murtaza 41-1, 52-2
 şāh 1-16, 8-9, 241-4, 242-3
 Şah Hasan 41-4, 49-4
 Şah Hüseyin 19-3, 40-1, 41-4, 52-4
 Şah Kulu 59-4
 Şah Muhammed Bakırī 19-5, 52-6
 Şah Takī 19-9, 52-11
 Şāh Zeyne'l-'Abidīn 41-4
 şāh-ı 'ālem 237-3
 şāh-ı 'aşk 115-4
 şāh-ı ā'zam 60-5
 şāh-ı cihān 50-2, 63-1
 şāh-ı dīn 52-10
 şāh-ı ekber 210-4
 şāh-ı ekrem 49-1
 şāh-ı erenler 40-6
 Şāh-ı İskender 165-4
 şāh-ı kerem 50-4
 şāh-ı Merdān 17-12, 45-4, 45-6, 219-1
 şāh-ı zamān 171-2
 şāhid 40-5
 şakkü'l-kamer 100-1
 şāl 201-4
 şarāb 67-2, 159-2, 166-2, 173-4, 203-3
 şārih-i sultān-ı 'ālem 40-1
 şeb-i tarīk 51-3
 şecer 51-2
 şefā'at 3-26, 11-8, 11-14, 63-4, 88-4,
 107-5, 112-5, 113-6, 128-4, 135-5,
 185-4, 189-7, 194-4, 230-4
 şefā'at kıl- 81-6
 şefī' 189-9
 şefī'ü'l-müznibīn 11-10, 88-4
 şefkat 7-32, 99-4, 151-7, 196-5
 şehādet şerbeti 52-8
 şehīd 12-26, 52-8, 52-9, 53-3, 56-3,
 153-5
 şehidān 52-2, 54-4

şehid-i Kerbelā 8-10 16-12, 52-4, 54-1, 163-3
 şehri-i āşūr 54-3
 Şehr-i Hicāz 116-3
 şehri-i Kerbelā 54-4
 şekūr 186-6
 şem'a 43-2
 şem'i 'aşk 157-6
 şems 105-2
 şer 8-16, 9-4, 16-1
 şer'i şerif 128-3, 235-3
 şerār 54-3, 167-6
 şerif at 1-34, 11-5, 61-1, 69-1, 69-5, 194-1, 194-3, 194-5
 şerik 218-2, 218-2, 218-3
 şerr 80-5, 195-2
 şeş cihāt 19-1, 70-1, 153-4, 183-5, 190-3
 şevk 148-1, 148-5, 179-2, 179-4
 Şevvāl 122-2
 Şeyh Mansür 248-1
 şeytān 1-36, 9-10, 14-29, 18-19, 20-25, 26-1, 45-6, 111-1, 121-2, 121-3, 151-1, 169-5, 171-3, 191-2
 şeytāna uy- 156-5
 şiddet-i nār 46-4
 şifā' 75-3, 128-2
 şir-i ecel 21-4
 şir-i vegā 74-5
 Şir-i Yezdān-ı Hudā 51-3
 şirk 52-5, 96-1, 218-3
 şirk-i ahfā 14-41
 şurūt-ı tevbe 79-5
 şühedā 56-5
 şükr 13-9

T

tā'at 46-1, 50-1, 107-4, 107-5, 186-4
 tā'at-ı 'abd 51-3, 51-3
 ta'lim 53-4
 ta'lim olun- 241-4
 ta'n 32-5, 53-4, 129-4, 214-2, 248-5
 ta'n-ı 'adū 40-2
 Taberī 51-1

tābi' ol- 138-5
 tābi'-i fermān 142-3
 tabīb-i hāzık 113-3
 tāk 6-13, 8-2
 tāk ü kabā 40-5
 tāk-dār 238-5
 tāk-ı devlet 69-5
 Tahā 1-26
 tahammül 6-7, 6-7
 tahiyat 25-2
 tahrik 96-3
 tahsīn 37-3
 taht ü tāk 75-2, 182-1
 taht-ı Süleyman 15-6, 28-1
 takdīr 12-23, 20-1, 218-1
 takdīr ol- 66-2
 takdīr-i Yezdān 219-5
 Takī 8-17, 10-8, 15-7, 41-5, 42-3, 49-5
 Takī vü Nakī 48-7
 takvā 67-2
 takvā-yı 'aşk 8-17
 taleb 237-2
 Talha 174-5
 tālib 4-1, 10-14, 15-1, 28-2, 40-5, 98-3, 129-5, 194-4, 209-3
 tālib-i bezm-i fenā 106-1
 tālib-i cānāne 87-2
 tālib-i didār-ı Hak 39-3
 tālib-i didār 67-4
 tālib-i dünyā 7-23
 tālib-i hicrān 48-5
 tālib-i ins 234-3
 talib-i rāh-ı habīb 48-7
 tālib-i rāh-ı visāl 112-2
 tālib-i sırr-ı velāyet 47-1
 tāliblen- 246-3
 Tanrı 127-1, 239-2, 239-3
 tapşur- 54-2
 tapu 99-1
 tarh-ı nefis 169-5
 tarik 93-1, 93-2, 94-2, 194-1
 tarik ehli 227-5
 tarikat 194-4, 204-1
 tarikat bābı 132-2
 tarikat ehli 148-1
 tārik-i emr 11-14
 tarik-i evliyā 46-5

tarîk-i Hak 47-5, 161-1
 târik-i ifsâd 51-4
 tasarruf 232-1
 tavâf 17-7, 19-8, 55-2, 116-3, 130-5,
 186-4
 tavâf-ı beyt-i mahbûb 184-5
 tayrân 14-11
 tayy 28-4
 tayy-i mekân 63-6
 te'vîl 9-9, 34-1, 45-2, 107-6, 127-3,
 130-2
 teberrâ 6-4
 tecâhül 41-2
 tecellî 5-15, 6-8, 8-15, 20-9, 20-12,
 25-4, 37-4, 43-4, 107-7, 134-1, 183-4
 tecrîd 109-1, 116-5
 tedârik gör-ı 103-2
 tedbîr 51-5
 tefsîr-i Kur'ân 111-4
 teftîş 52-14
 teftîş et- 205-4
 tehlîl 85-4
 tekebbürlük 14-35
 tekellüm ehli 234-4
 tekye-i 'aşk 75-4
 temâşâ 92-1, 172-5
 tembîh 53-4
 temennâ 175-4
 temennâ eyle- 110-2, 135-2
 temennâ kıl- 66-3
 temennî 5-15
 ten 103-3, 118-1, 142-5, 239-2
 tenezzül 6-7
 Tenri 239-2, 239-3
 terahhum 216-4
 terk 55-4, 109-1, 148-5
 terk et- 238-1, 238-4, 239-1
 terk-i devlet 47-1
 terk-i dîl ü cân 13-15
 terk-i fenâ 8-28, 30-3, 56-4
 terk-i ta'alluk 18-21, 40-4
 terk-i tecrîd 32-5
 terk-i vuslat 205-1
 terk-i vücûd 65-3
 tesbîh 85-4, 225-5, 227-3
 tesellâ 175-4
 tesellî 8-15, 20-9, 27-3, 43-4

tesellî bul- 12-23
 teslîm 10-19, 18-27, 36-2, 98-2, 117-5,
 245-6
 teslîm ol- 5-5, 153-4
 teslîm-i rızâ 40-2, 183-7
 teşnegân 53-3, 53-4
 teşne-leb hâli 53-2
 teşvîş 34-1, 218-4
 teveccüh 87-5, 105-4
 tevekkül 12-2, 12-7, 12-23, 69-3, 91-4
 tevellâ 6-4
 tevîk 46-5
 tevhîd 4-6, 6-6
 tevhîd et- 217-5
 tevhîd meydânı 201-3
 tevhîd-i zât ü sıfât 85-4
 Tevrat 79-2, 213-4
 tezvîr 20-24, 52-5
 tihsm-ı künt ü keniz 231-2
 tihsm-ı ten 18-25
 tîg-i şu'ledâr 27-1
 tîg-i zikr 201-1
 tîr 53-3
 togru yol 133-3
 toprağ 123-4
 tövbe 38-2, 161-5, 239-5
 Tübâ 37-2, 121-4, 165-1
 tûfân 13-5
 tûfân-ı Nüh 53-5
 tugyân 53-3
 tuhfe 25-5
 tûl-ı emel 50-1
 Tûr-ı Sînâ 44-1
 Tûr-ı Sînâ-yı Kelîm 33-4
 türâb 14-29

U

'ucb 8-17, 21-4, 121-2
 'ucb ü riyâ 44-2, 51-2, 91-2
 uhrâ 1-11
 'ukalâ 44-4
 'ukbâ 1-12, 3-28, 7-28, 8-9, 167-2
 ulûhiyyet 14-17
 ulu ummân 161-4

‘ulvī 90-1
 ‘ulvī kitāb 143-2
 ‘ummād 51-4
 ‘ummān 159-5, 176-2
 ‘uṣṣāk 3-22, 10-7, 53-3, 128-1, 131-4,
 169-2, 214-1, 214-2, 231-2
 ‘uṣṣākī 47-6
 ‘uzlet 21-3

Ü

üftāde 3-13, 188-4, 192-2, 203-3, 212-
 2
 ülfet 107-3
 ümūd 110-1, 127-4, 194-4
 ümmet 11-7, 11-14, 63-4, 65-5, 88-5,
 93-5, 99-5, 100-5, 155-1, 186-2, 196-
 3, 202-4, 239-4, 246-5
 ümm-i dil-i pāk 42-3
 ümmūd 168-5, 180-4, 187-3
 ümmid-i kerem 110-7
 ümmü’l-fesād 9-5
 Ümmü’l-Kitāb 67-5
 Ümmü’l-Nisā 41-3
 ‘üryān 139-2, 230-1
 üstād 51-4, 53-4, 114-6
 üstād-ı ezel 71-3
 vācibü’t-tekrīm 15-7
 va’d-i sohbet 46-3
 vahdet
 vahdet 7-28, 12-11, 13-7, 21-3, 29-3,
 30-4, 43-4, 57-4, 111-4, 157-4
 vāhid 1-19, 150-2
 vahy 11-3
 vahy-i İlähī 5-15
 vā’iz 38-5, 127-1, 127-2, 127-3, 127-
 4, 127-5, 167-2, 225-3
 vākuf-ı sırr-ı İlähī 140-2
 vakt-i firkat 239-5
 vālih ü hayrān 131-2, 188-4
 vālih ü şeydā 44-4
 vār 95-5, 105-3, 218-9, 233-3, 237-3
 235-5
 var ol- 153-3
 vāris-i sırr-ı nebī 52-11

vāris-i sırr-ı nübüvvet 52-7
 varlık 59-6, 85-5, 152-3, 231-2
 vasf-ı pāk 100-4
 vāsıl 150-4, 201-3
 vasi 3-11, 40-5, 46-3, 129-5, 183-7,
 189-4, 211-4
 vasl-ı bezm-i ricāl 47-1
 vasi-ı habīb 108-4
 vassāl 40-1
 va’z 17-9
 va’z ü hitābet 224-7
 vebāl 34-4
 vecd 176-2
 vecd-i bahr-i tevhid 221-5
 vecd-i mevlā 220-1
 vech 116-4, 124-4, 130-5, 152-3, 207-
 6, 218-7, 227-2
 vech-i ‘ādem 143-7
 vech-i ādem 43-2, 60-1, 79-2, 167-3
 vech-i ‘aks-i Celilü’şşān 43-3
 vech-i ‘ālem ü ādem 237-4
 vech-i dilber 1-27, 106-2, 150-7, 190-
 2, 213-4
 vech-i pāk 8-5, 100-1, 143-1, 143-2,
 143-3, 143-4, 143-5, 143-6, 143-7,
 143-8, 185-4, 185-5
 vechu’l-lāh 231-5
 vefā 13-3, 33-3, 76-1, 76-2, 76-4, 131-
 2, 131-3, 142-3, 146-1, 147-6, 156-6,
 161-3, 197-2, 226-2, 231-4
 vefā/cefā 137-5, 243-3
 vefādār 210-2
 vefāsız dünyā 131-2
 velāyet 8-19, 117-3
 velāyet tahtı 194-2
 velī 8-14, 14-24, 34-1, 34-2, 34-3, 34-
 4, 34-5, 40-6, 45-3, 55-4, 129-4, 206-4
 veliyu’l-lāh 27-5
 vezn-i mizān 43-2
 vird 2-4, 4-1, 8-16, 8-8, 27-2, 27-3,
 27-5, 33-4, 93-1, 171-5
 vird-i zebān 10-18, 66-2
 visāl 4-5, 12-26, 76-1, 147-2, 160-1,
 162-4, 175-4, 187-3, 196-4, 237-6
 visāl-i dilber 104-5
 vuslat 3-1, 57-5, 66-3, 71-1, 75-2, 89-
 2, 97-3, 107-7, 113-2, 114-5, 125-2,

125-5, 139-4, 142-2, 157-6, 182-2,
225-1
vuslat-ı cānān 192-3, 214-1
vuslat-ı dīlber 51-4
vuslat-ı yār 105-3
vuslat-ı yār 97-2
vücūd 6-8, 8-18, 36-4, 48-4, 54-1, 58-
4, 69-1, 70-5, 93-3, 110-6, 129-4, 131-
2, 132-3, 143-5, 143-6, 183-3, 183-5,
201-1
vücūd ehli 96-3
vücūd-ı 'ālem 14-2

Y

yā 14-8, 232-2, 237-4, 238-1, 247-2
yād 51-4, 114-3
yād et- 178-1
Yahyā 13-15, 44-1
Yakīn-i Hak 69-3
Ya'kūb 13-7
yār 14-26, 46-1, 66-4, 98-3, 101-5,
104-3, 108-1, 125-2, 125-5, 126-1,
133-4, 137-4, 146-3, 146-5, 148-5,
173-3, 177-2, 177-6, 195-5, 197-1,
226-3, 233-3, 237-2, 240-1
yārān 157-7
yārān-ı safā 224-10, 228-2
yār-ı gār 39-1
yār-ı kadīm 182-1
yār-ı vefādār 37-1, 108-1
Yāsīn 1-26
yay-ı 'ālem 151-2
yedi deryā 44-1
yedi duzah 101-3
yedi iklim 150-5
yedi vech 236-4
Yehūdi 52-4
yek-dāne 199-4
yemīn 78-4
yetmiş iki millet 151-5
yevm-i tüblā 233-2
yevmü'l-fezā' 128-4
yevmü'l-hisāb 65-5
Yezdān 3-10, 13-10, 111-1

Yezīd 8-20, 8-24, 16-1, 19-14, 26-1,
26-2, 26-3, 26-4, 26-5, 27-3, 55-2,
171-4
yok 105-3
yok ol- 153-3
yokluk 59-6, 159-1, 237-3
yol 45-3, 117-4, 117-5, 155-2, 191-5,
241-3
yoldaş 46-5
yol ol- 117-2
Yunus 13-17
Yūsuf 13-8, 89-3, 164-4, 165-3
Yūsuf-ı zībā 52-2
yüz sūr- 130-5

Z

zā'il ol- 159-1
zādid 14-13, 121-2
zāhid 4-20, 4-21, 5-13, 14-28, 26-1,
50-1, 67-2, 70-2, 71-4, 72-4, 76-4, 77-
2, 84-5, 97-4, 104-4, 125-5, 129-4,
130-2, 153-3, 155-1, 198-4, 205-4,
209-4, 209-5, 211-1, 214-2, 225-2,
225-4, 240-4, 246-1, 248-5
zāhid-i devrān 14-1
zāhid-i hod-rā 40-3
zāhir 1-38, 4-3, 7-27, 14-40, 37-4, 43-
3, 48-4, 52-11, 53-5, 138-5, 154-3
zāhir ü bātm 4-3, 4-5, 4-10, 14-32, 40-
1, 51-3, 107-4, 115-2, 130-2, 187-2,
207-3, 216-2, 218-6
zāhir/bātm 5-4, 51-3, 96-3, 139-4,
218-9, 245-4
zahm 158-5, 172-1
zahm-ı Eyyüb 51-3, 51-3
zākir-i sāhib-kırān 137-2
zakkūm 135-3, 244-5
zālim 52-4
zamān 177-6
zār 112-1, 112-2, 112-3, 112-4, 112-5
zār ü feryād 118-1
zār-ı fakīr 193-5
zār-ı giryān 139-2
zāt 182-4

- zāt-ı ekrem 60-2
 zāt-ı pāk 61-2, 61-3, 100-2
 zebānī 127-2
 Zebūr 79-2, 213-4
 zecr-ı kahr 40-4
 Zehrā 54-2, 55-1
 zekāt 3-30, 70-3, 177-4
 zelil 51-5
 zemm 40-3, 101-3, 117-3
 zemzem 40-3, 55-1, 231-1
 zen-ı dūnyā 140-4
 zen-ı mekkāre dehr 218-9
 zerd 215-1
 zerrāk 9-9
 zerrāt 69-4
 zerre 46-3, 64-4, 71-5, 132-4
 zerre-ı nāçiz 75-2
 zevāl 39-4, 183-4
 zevāl bit- 122-2
 zevc-ı imām 41-3
 zevk 51-4, 183-3
 zevk et- 184-5
 zevk ü safā 226-1, 242-5
 zevk-ı hāb 203-4
 zevk-ı vuslat 160-1
 zevrāk-ı ten 228-4
 Zeyne'l-'Abād 8-12
 Zeyne'l-'Abidīn 10-9, 42-3
 (Zeyne'l-'Abidin) 'Abid 48-6
 Zeyne'l-'İbā 6-12
 Zeyne'l-'İbād 49-4, 51-5
 zikr 12-5, 21-3, 225-5
 zikr-ı Sübhān 88-3
 zikr-ı tevhīd 221-5
 zikru'l-lāh 133-5
 zillet 30-4, 57-1, 125-4, 142-2, 172-3,
 173-3
 zır ile bālā 51-2
 ziyā 43-2, 43-3, 105-2
 ziyet-ı dūnyā 148-2
 zuhūr 186-6
 zulm 8-25, 52-4, 53-2, 219-2
 zulmet 58-2, 65-1, 203-1, 238-2
 zulmet perdesi 70-5
 zühd 52-5, 110-4, 198-4
 Zülcelāl 8-13
 Züleyhā 164-4, 165-3
 zümre-ı dānā 147-3
 zünüb 60-5
 zünüb ehli 81-6